

МИСЪЛ, СЛОВО, ТЕКСТ

Пловдивско университетско
издателство „Паисий Хилендарски“
ISSN 2815-2816

Сборникът се публикува онлайн в Български портал
за отворена наука: <https://bpos.bg>

BPOS | Bulgarian
Portal
for Open
Science

„Мисъл, слово, текст“ е адресиран предимно към българската научна аудитория, поради което се издава на български език с изключение на резюметата и ключовите думи на научните статии. По тези причини не разполага с импакт фактор или импакт ранг и няма условия за рефериране в международни бази данни.

Сборникът е регистриран в **НАЦИД**
Национален референтен списък
на съвременни български научни издания
с научно рецензиране

*Редакционната колегия не носи отговорност
за изказаните мнения, идеи и хипотези на
авторите.*

ОБЩЕСТВО, ПАМЕТ, ОБРАЗОВАНИЕ: ТРАНСФОРМАЦИИ В НЕОБХОДИМИТЕ ИЛЮЗИИ

Том 14 (20) нова серия,
2023

Сборникът цели да осигури публичност на авторските дискусии от научен (но и популярен) характер, да даде възможност за споделяне на изследователски и коментарни текстове, анализи, съобщения, рецензии, публикации по проекти и свободни теми и др. Широкият профил осигурява по-голяма възможност за дискутиране на различни научни и образователни теми с интердисциплинарен характер.

Приоритетно направление в него е 2.4. Религия и теология. Изследователското поле остава отворено за неограничените полета на хуманитаристиката.

Рецензенти

Проф. г.теол.н. Авксентий
Делипазов
Проф. г-р Димо Пенков
Доц. г-р Павел Събеv
Доц. г-р Стоян Чиликов
Доц. г-р Иво Янев
Доц. г-р Ивелина Николова

Съставителство и научна редакция

Доц. г-р Ивелина Н. Николова
Д-р Жасмина Х. Донкова
Д-р Маргарита Д. Загарова
Д-р Борислава Петкова

Редактор английски текст

Д-р Илина Амер

Коректор, технически редактор
и консултант *Жана Д. Ганчева*

@ Графичен дизайн и преглед
Ивелина Н. Николова

Контакти:
sbornik_misul@abv.bg

СЪДЪРЖАНИЕ

Сборникът е регистриран в НАЦИД
Националният референтен списък на съвременни български научни издания с научно рецензиране

МИСЪЛ, СЛОВО, ТЕКСТ

Том 14 (20) нова серия, 2023

ОБЩЕСТВО, ПАМЕТ,
ОБРАЗОВАНИЕ:
ТРАНСФОРМАЦИИ
В НЕОБХОДИМИТЕ ИЛЮЗИИ

Пловдивско университетско
издателство
„Паусий Хилендарски“

ISSN 2815-2816

Данни за автора

Александър Йорданов завършва специалност „Българска филология“ в Шуменски университет „Епископ Константин преславски“ през 1976 г. Докторира в Института за литература при БАН през 1986 г. и се хабилитира през 2010 г. отново там. След демократичните промени у нас от края на 1989 г. проявява активна гражданска, а после и политическа дейност, поради което с право бива причислен за един от бащите на българската демокрация. Заемал е високоотговорни държавни позиции, като председател на 36-ото Народно събрание. Той е и народен представител от 7-ото Велико народно събрание, което изготвя и приема най-новата за страната Конституция (12 юли 1992 г.). Бил е извънреден и пълномощен посланик в първо в Полша (1999-2001), а след това и в Република Северна Македония (2001-2005). От 2019 г. е член на

АЛЕКСАНДЪР ЙОРДАНОВ

ХИБРИДНАТА АГРЕСИЯ НА РУСИЯ СРЕЩУ ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ – ПРОПАГАНДА И ДЕЗИНФОРМАЦИЯ

Abstract: In the current publication (“Russia’s Hybrid Aggression Against the European Union – Propaganda and Disinformation”), the issue of the Russian Federation’s hybrid attack directed at countries from the former Socialist bloc, to which Bulgaria also belonged, is examined. The aim of the hybrid attacks is, through disinformation, to achieve a conscious delusion about the essence of the policy led by President Vladimir Putin in relation to the Russian-Ukrainian military conflict, on the one hand, and on the other – in relation to the Euro-Atlantic orientation of Bulgaria. Hybrid attacks aim to manipulate public opinion in favor of Russian propaganda about the unsustainability of Euro-Atlantic values and the democracy that derives from them. This publication also provides a brief overview of President Putin’s totalitarian policies, which began to manifest themselves with particular severity in 2014 with the illegal annexation of Crimea and continued with the violation of the territorial integrity and sovereignty of Ukraine with the invasion of the Russian army from early 2022.

Key words: Russian-Ukrainian military conflict, Vladimir Putin, European Union, NATO, hybrid aggression, propaganda, misinformation, fake news.

Настоящата публикация представлява разширен вариант на публичната лекция на доц. д-р Александър Йорданов (член на Европейския парламент), изнесена на 20 декември 2022 г. пред студенти от специалностите „Политология“ и „Национална сигурност“ в Пловдивския университет „Паусий Хилендарски“.

ВЛАСТТА V/S МОРАЛА. ВЧЕРА И ДНЕС

Александър Йорданов
ХИБРИДНАТА АГРЕСИЯ НА РУСИЯ СРЕЩУ ЕВРОПЕЙСКИЯ
СЪЮЗ – ПРОПАГАНДА И ДЕЗИНФОРМАЦИЯ / 3

Благовест Върбаков
ТРИ НЕПРИНУДЕНИ КОМЕНТАРА ЗА ПОЛИТИКАТА
И ПОЛИТИЦИТЕ / 31

Ivo Tsekov, Iliana Amer
THE ROLE OF DISINFORMATION IN THE DIGITAL SPACE FOR
CONTEMPORARY PUBLIC AND INTERNATIONAL SECURITY / 53

Росен Русанов
УСЛОВИЯ И ГРАНИЦИ НА ТЕОКРАЦИЯТА,
ПРОИЗХОД НА ВЛАСТТА / 75

Величко Тезгяхов
ИНКВИЗИЦИЯТА. ПРОЦЕС НА РАЗВИТИЕ, ИНСТИТУЦИОНАЛНИ
ФОРМИ И НАЧИНИ НА ПРИЛОЖЕНИЕ / 84

ИРОНИЯТА НА РЕЛИГИЯТА: ТОЛЕРАНТНОСТИ ИЛИ КОНФЛИКТИ?

Жоржета Назърска
ДРУЖЕСТВОТО ЗА ПСИХИЧНИ ИЗДИРВАНИЯ
И ДУХОЗНАНИЕ КАТО НОВО РЕЛИГИОЗНО ДВИЖЕНИЕ
(10-50-ТЕ ГОДИНИ НА XX В.) / 99

Благовест Върбаков
РЕЛИГИОЗНАТА ПРИНАДЛЕЖНОСТ КАТО ЕТНИЧЕСКА
ИДЕНТИФИКАЦИЯ ИЛИ ПОЛИТИЧЕСКА КОНФРОНТАЦИЯ –
ПО ПРИМЕРИ ОТ ИСТОРИЯ НА РЕЛИГИИТЕ / 116

ЧОВЕК, МИТ, ПАМЕТ

Борислава Петкова
КЪПИНАТА В БЪЛГАРСКИТЕ ФОЛКЛОРНИ ЛЕГЕНДИ / 134

ДА „РАЗШИРИМ“ СРЕДАТА

Ирена Янчева
МАХАЛИ И ЗАТВОРЕНИ ОБЩНОСТИ В ПЛОВДИВ
ПРЕЗ 18. И 19. ВЕКОВЕ / 145

Диана Петрова
ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА НА КУЛТУРНИТЕ РАЗЛИЧИЯ:
ТОЛЕРАНТНОСТ И ПЕРСПЕКТИВИ КЪМ „ДРУГИТЕ“ / 167

В СВЕТЛИНАТА НА СВЕЩЕНОТО

Атанас Политов
УЧЕНИЕТО ЗА СВЕЩЕНОТО ПРЕДАНИЕ
СПОРЕД СВ. ИРИНЕЙ ЛИОНСКИ / 176

ПОГЛЕД КЪМ ОБРАЗОВАНИЕТО: РЕДУКЦИИ И МОТИВАЦИИ

Ивелина Николова
СТРАТЕГИЯ ЗА РАЗВИТИЕТО НА СПЕЦИАЛНОСТ „ТЕОЛОГИЯ“
ЗА ПЕРИОДА 2022 – 2025 Г. (ПРОФЕСИОНАЛНО НАПРАВЛЕНИЕ
2.4. РЕЛИГИЯ И ТЕОЛОГИЯ; ОБЛАСТ НА ВИСШЕТО
ОБРАЗОВАНИЕ 2. ХУМАНИТАРНИ НАУКИ) – Ч. 3 / 186

Мирослава Торбанова
ИГРОВИЯТ ПОДХОД ПРИ РАБОТАТА С ДЕЦА -БИЛИНГВИ В
ДЕТСКАТА ГРАДИНА. СОЦИОКУЛТУРНИ И ПОВЕДЕНЧЕСКИ
МОДЕЛИ НА ОБУЧЕНИЕ (ЕМПИРИЧНО ИЗСЛЕДВАНЕ) / 206

ДА ИЗРАСТВАШ И ДА БЪДЕШ ОЦЕНЕН: ОПИТИ И РЕЗУЛТАТИ

Маргарита Загарова
РЕЦЕНЗИЯ ВЪРХУ ИЗСЛЕДВАНЕТО НА ЦВЕТЕЛИНА ТАТАНОВА:
„СВЕТИ СИМЕОН АРХИЕПИСКОП СОЛУНСКИ И НЕГОВОТО
ЕВХОЛОГИЙНО И ХИМНОГРАФСКО ТВОРЧЕСТВО“ / 214

Прот. Стоян Чиликов
РЕЦЕНЗИЯ НА МОНОГРАФИЧНИЯТ ТРУД НА СВЕЩ. ДОЦ.
Д-Р ПАВЕЛ СЪБЕВ „ДРУГИЯТ НОВ ЗАВЕТ. ТЕКСТОВЕ,
ЛИЦА И СЕНКИ“ / 218

НЕДОВЪРШЕНИТЕ ТЕКСТОВЕ: IN MEMORIAM

Васил Петров
БОГОСЛУЖЕНИЕТО В МЕСТАТА ЗА ЛИШАВАНЕ ОТ СВОБОДА / 220

Парашкева Татарлиева
ПОУЧЕНИЯ И НАСТАВЛЕНИЯ КЪМ АПОСТОЛИТЕ
ОТ ИИСУС ХРИСТОС ПРЕДИ ВЪЗНЕСЕНИЕТО МУ.
НАЧАЛО НА ЕСХАТОЛОГИЧНОТО ВРЕМЕ / 234

ВЛАСТТА V/S МОРАЛА. ВЧЕРА И ДНЕС

АЛЕКСАНДЪР ЙОРНАНОВ

ХИБРИДНАТА АГРЕСИЯ НА РУСИЯ СРЕЩУ ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ – ПРОПАГАНДА И ДЕЗИНФОРМАЦИЯ

ВЪВЕДЕНИЕ КЪМ ПРОБЛЕМАТИКАТА

Предложената от тема е актуална и не само в контекста на войната, която от 2014 г. Руската федерация (РФ) води срещу Украйна. Различните методи за водене на хибридна война имат пряко отношение към националната сигурност и отбраната на всички държави от Европейския съюз (ЕС). Чрез тях се преследват много цели.

Руската хибридна война цели да смени „чипа на европейците“, като чрез мощна дезинформация лансира в публичното пространство набор от умело подбрани лъжи и митове относно историята на Европа и света през XX век. Някои от тях са добре познати в държавите, които образуваха в недалечното минало т.нар. „Социалистически блок“. За западноевропейците те звучат като оригинална интерпретация или просто друга гледна точка. Затова и реакцията им много често е забавена и задължително предхождана от изненада. Но точно изненадата и неочакваността на воденето на хибридна война е в основата на всяка хибридна атака, независимо дали се реализира чрез военно нахлуване на „зелени човечета“ в чужда държава, какъвто бе случаят с нахлуването на руската армия в Автономната република Крим в състава на Украйна през 2014 г., или ще се изрази в поредната пропагандна акция за отбелязване „Деня на победата“. В България и до днес,

32 години след началото на „смяната на системата“, продължава да е актуална една от основните дезинформационно-пропагандни лъжи на Кремъл. Това е дезинформационното твърдение за т.нар. „освобождение от фашизма“. Много българи са поразени от тази нестихваща лъжепропаганда и продължават да възприемат съветските окупатори на страната ни като „освободители“. Констатира се осъществяването на успешна операция по смяна на „чипа“. Окупаторът сияе в ореола на освободител. „Победата“ е постигната. Истинското освобождение се отлага за неопределено време.

По сходен начин беше манипулирана и дезинформационно представена истината за събитията в Украйна през зимата на 2013-2014 г., когато украинският народ защити с цената на скъпи жертви правото си да има европейско бъдеще, т.е. същите мечта и желание, които направиха България част от ЕС. Последваха серия от комбинирани военни и дезинформационно-пропагандни подходи от страна на РФ, които продължават все още. Те демаскариха амбицията на Москва да включи тази страна в своята стратегическа икономическа и политическа орбита, като промени истината за самата нея, за нейната история, култура, народностни традиции, език и ценностна ориентация в съвременния свят.

Руската хибридна война атакува историческата и културно-духовната памет не само на европейските граждани, но и на руските граждани. Тя цели да промие съзнанието им,

да подмени историческата истина със съвременна лъжа. Има и по-далечна цел: да промени националната идентичност на някои от тях чрез превратно тълкуване на националното им битие. Заместителният на оригинала разказ, който се предлага, е последователно деструктивен и конфронтационен. Така например антибългаризмът, като постоянно действие на официалната политика в Република Северна Македония, е силно толериран и подкрепян от режима в Кремъл. И причината е обстоятелството, че тази политика създава трайна дестабилизация в Югоизточна Европа и възпрепятства процеса на разширяване на ЕС. Комплексната хибридна атака цели обособяването на дълготрайни конфликтни зони в отделно взета държава или между съседни държави. Това дава „простор“ на руската политика да се афишира като фактор за решаване на конфликти и така да се подмени нейната основна агресивно-деструктивна същност. Войнолюбието и манията да се завладява и подчинява се пропагандира като миролюбие и съдействие за решаването на конфликти, създадени в резултат на хибридна агресия.

Не само през 20. в., но и днес хибридна война е насочена срещу демокрацията и демократичните институции, срещу ценностите на гражданското общество, което често е въввлечено в нея без да съзнава зависимостта си от чужда на интересите му политическа воля. В атаката си срещу България „врагът“ използва широк спектър от средства – политически, икономически, културни, народопсихологически. С тях атакува най-големия и исторически по смисъл и значение успех, постигнат от страната в началото на 21. век – членството в ЕС и НАТО.

1. ЗА СЪЩНОСТТА НА ПОНЯТИЕТО „ХИБРИДНА ВОЙНА“

Хибридът е организъм, получен в резултат от кръстосването на различни животински видове или растителни сортове. Българската дума за него е „мелез или кръстоска“.

Европейския парламент от квотата на ГЕРБ-СДС в групата на Европейската народна партия.

Област на научни интереси

като научен работник в областта на българската класическа литература, а като политик в областта на политическите процеси в България и Европа, като по-специално в политическото трансформиране на бившите социалистически страни от Източна Европа и процесите на тяхното демократизиране, преустановявайки политическите си режими.

По-важни публикации
Личности и идеи. София: Народна младеж, 1986, 164 с.; В сянката на думите: Статии и етюди. София: Български писател, 1989, 319 с.; Своечуждият модернизъм: Литературно-критично изразяване на Димо Кьорчев, Иван Радославов и Гео Милев. София: УИ

ВЛАСТТА V/S МОРАЛА. ВЧЕРА И ДНЕС

АЛЕКСАНДЪР ЙОРНАНОВ

ХИБРИДНАТА АГРЕСИЯ НА РУСИЯ СРЕЩУ ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ – ПРОПАГАНДА И ДЕЗИНФОРМАЦИЯ

Съществуват хибридна царевица и хибридна овца. Общото между тези кръстоски е, че са опитно съчетаване на различни елементи, които сами по себе си не будят безпокойство, не са заплаха. Те дори са приятни на изглед, а някои и на вкус. Кръстоската при растения и животни е вид експеримент, преследващ най-често благородни цели. Но експериментът „хибридна война“ няма такава цел. При него (ако съдим от редица деструктивните тенденции в българското общество, но и по това, което се случва днес в Украйна) целта е да се ликвидира или тотално подмени нормалния ход на живота, като се замести от друга действителност или което е все същото – да се превърне конфронтацията и гражданското противопоставяне в естествено състояние на обществото. Гражданските протести в България от лятото на 2020 г. имаха силно изразен характер на хибридна атака срещу демокрацията и затова практическият резултат от тях е типичен за този тип война: две години (2021-2022) страната е в състояние на политическа и икономическа дестабилизация, в невъзможност на политическите партии и техните елити да осигурят стабилно парламентарно представителство, което да изпълни конституционното си задължение за формиране на редовно правителство с достатъчно перспективна програма, отговорност и подкрепа. Същевременно тези протести, които имаха хибриден характер със силно изявена дезинформационна стратегия – включително масирана атака от лъжи и клевети срещу политическия „противник“,

осигуриха питателна среда за възникването на множество популистки партии. Тези именно са част от инструментариума на всяка хибридна агресия. Същевременно протестите осигуриха и парламентарно представителство на партии с открито прокремълска ориентация, които преди тях съществуваха в незабележимата част на политическото пространство.

Членството на България в ЕС и НАТО предпазва от по-тежките форми на хибридна агресия, каквито са например т.нар. от Кремъл „специални операции“. В Украйна целта на кръстосаната руска „специална операция“ е да се унищожи животът във всичките му разнообразни форми и прояви. Украинската държава, според руската стратегия на хибридна война, трябва да стане част от руската държава или в такава степен да бъде подчинена, че практически да изчезне нейната идентичност. Защото тази война има винаги за цел унищожението. Тя не може и в никакъв период от човешката история не е фактор за развитие. Тя никога не създава, а винаги руши – понякога това е ужасно видимо, понякога бавно, протяжно и достатъчно дълго време остава невидимо. В този смисъл хибридна война представлява активност, която кръстосва милитарни и немилитарни форми и средства в степен, която е необходима за „победата“.

Това, което едва в края на 20. в. политици и военни стратегии започнаха да определят като хибридна война съществува

от момента, в който заедно с речите на племенните или държавните ръководители, са започнали да летят и стрелите, да стрелят пушките и оръдията, да се водят преговори за мир с цел да се подготви по-добре следващото военно настъпление. В тази война обект на унищожение е не само материалния свят на човека, както това наблюдаваме днес при руската агресия срещу Украйна, където ежедневно се разрушава цивилна инфраструктура – пътища, болници, училища и жилищни домове. Хибридна война цели също така и унищожаването на духовния свят на човека. Такова „оръжие“ за духовно унищожение на стотици милиони хора, както впоследствие се оказа, е появилата се на 21 февруари 1848 г. в Германия брошура „Манифест на комунистическата партия“. Създатели на това „оръжие“ са Карл Маркс и Фридрих Енгелс. Именно те започват хибридна атака срещу човечеството с думите: „Един призрак броди из Европа — призракът на комунизма“. Така тази наглед невзрачна книжка се приема като първа пропагандна хибридна дезинформационна агресия срещу цивилизацията. Сто години по-късно след „победата“ във Втората световна война в държавите от новооформения социалистически лагер на основата на т.нар. „марксистко-ленинско учение“ беше създадена огромна хибридна индустрия за унищожение на всичко човешко в човека и на всяка нормалност. Това беше и на много места по света продължава да бъде мощна милитарна и немилитарна индустрия, целяща унищожение или тотално подчинение на човека чрез лишаването му от основната ценност, каквато е свободата.

В наши дни хибридният „призрак“ може да бъде срещнат като официален говорител на Кремъл или като телевизионен коментатор по RT (Russia Today) и „Спутник“. Запознаваме се с него като ранноутринен коментатор на политиката – бивш агент на комунистическите тайни служби, преквалифицирал се днес в политолог или експерт по външнополитически въпроси. Откриваме „призракът“ и като командващ на фронта край Мариупол, Херсон или Бахмут. Слушаме журналистическия му глас в някое политически „некоректно“ радиопредаване.

„Св. Климент Охридски“ и Военноизд. комплекс „Св. Георги Победоносец“, 1993, 295 с.; Надеждата срещу безвремето. Варна: Зограф, 1993, 190 с.; Да нарушим Сценария! София: Век 21 – прес, 2005, 470 с.; Завръщане. Конфликти. В кръга на модерното. В лабиринта на лявото. Полемики. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2006, 452 с.; Време за опозиция. София: Век 21 – прес, 2008, 288 с.; Днес е хубав ден!. София: Век 21 – прес, 2008, 91 с.; Blogo, ergo sum! Позиция. От извора. Полски дни. В Македония. Друг свят. София: Век 21 – прес, 2012, 624 с.; Самотен и достоен. Проф. д-р Константин Гълъбов – живот, творчество, идеи. София: Век 21 – прес, 2012, 412 с.; Патриотични уроци. София: Век 21 – прес, 2019, 571 с.; Украински записки 2013-2018. София: Век 21 – прес, 2020, 616 с.; Неудобни думи 2013-2019.

ВЛАСТТА V/S МОРАЛА. ВЧЕРА И ДНЕС

АЛЕКСАНДЪР ЙОРНАНОВ

ХИБРИДНАТА АГРЕСИЯ НА РУСИЯ СРЕЩУ ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ – ПРОПАГАНДА И ДЕЗИНФОРМАЦИЯ

„Призракт“ броди и в социалните мрежи, където убедеността, че през 1944 г. съветска армия е освободила България от фашизма, разказва ни небивалици за украинския национален герой Степан Бандера, лъже безогледно за украинската образователна система. Хибридната дезинформация, която е острието на „бойното копие“, е повече от видима, когато нейната монументална снага се издига величествено над простосмъртните, какъвто е случаят с паметника на съветския солдат Алексей Скурлатов от Далечния алтайски край, издигнат на хълма Бунарджик в Пловдив или с още по-агресивния паметник на съветската окупаторска армия в центъра на българската столица. Но в този контекст не е случайно, че съпротивата срещу руската хибридна агресия в редица европейски държави, включително и в членки на ЕС, започна с премахването на паметници-призраци, както и с възстановяване на загубената историческа памет. Хибридната война се локализира днес и във внушенията на някои български политици, че пред истината за трагедията на украинския народ България трябва да остане безмълвна, да запази неутралитет и в никакъв случай да не помага с въоръжение на нападнатата страна, т.е. на жертвата на агресията. Цинизмът на тези политици е безспорен факт.

В опита си да съчетае преживени имперско-националистически и комунистически периоди в своята история, РФ е държава хибрид – кръстоска от различни враждебни на нормалното човешко съществуване

политически, военни, битови и битийни, традиционни и съвременни идеологически митове и лъжи. За българите е важно и ценно обстоятелството, че този руски мелез е отворил още преди 151 години нашия национален герой Христо Ботев. Тогава във вестник „Дума“ той пише, че: „Няма свестен човек, който би можал да съчувства на такава абстрактна идея, каквато е тази на русите“. Защото тя чрез „химическо сливане“ цели да осъществи композицията на робството, като погълне цели народи. И следва недвусмисленото определяне на Руската империя като враг на българските интереси, т.е. на волята и стремежите на българите към свобода и независимост.

Хибридната война е именно изкуственото „химическо сливане“. Тя е експеримент прилаган от политиките върху хора. Несъществуващата от 1991 г. държава СССР във всички периоди на своето кратко съществуване – само 69 години, функционираше като държава хибрид. Днес руският президент Владимир Путин се опитва да повтори съветския експеримент, като добави във „формулата“ на кръстоската нови съставки. Целта е полученото „същество“ да е голямо по размери, зло и агресивно, постоянно да ламти за чуждото. Днешна Русия е държава хибрид, защото се опитва да създаде идеологически мелез от имперското и болшевишкото си минало, от народностни традиции и митологиите за православния „Трети Рим“, от поредното лансиране на расовата теория на славянофилството, както

и да включи като съставка модерната идея за „руския свят“. Целта е хибридно създадената на основата на пропагандни митове и лъжи държава да формира нов дейно-политически проект на мястото на проваления „социалистически блок“, който в Кремъл наричат „Евразийски съюз“. Целта е също така самото руско общество да изживява себе си като хибридно общество. Като общност обслужваща един нов агресивен проект.

2. ДЕЗИНФОРМАЦИОННИЯТ СВЯТ НА ХИБРИДНОТО ОБЩЕСТВО

Според Уилям Немет „Една от характеристиките на хибридното общество е комбинацията от съвременни теории с традиционна социална организация и обичаи“.¹ Като анализира различни теоретични модели за водене на война, Франк Хофман прогнозира „възход на хибридните войни през 21. в.“.² Той се опитва да предложи нова научна парадигма за бъдещите войни, като проучва развитието на историческите конфликти и така обяснява потенциалните заплахи пред човечеството в резултат на тяхното хибридно възраждане в наши дни.

От гледна точка на получения мелез „разпадането на СССР е най-голямата геополитическа катастрофа на XX век“. Това са думи на президента Путин, който настоява светът да предостави на неговата хибридна държава специален геополитически полюс за развитие, за да утвърди тя на него своите „ценности“. Но нима свободата и демокрацията трябва да имат полюси? Кое точно трябва да бъде различното, което ще ги оформи? Нима свободата и демокрацията трябва да допуснат тяхна алтернатива да стане именно мелезът? Не е ли очевидно, че

¹ Nemeth, William. Future War and Chechnya: A Case for Hybrid Warfare. Naval Postgraduate School, 2002.

² Hoffman, Frank. Conflict in the 21st Century: Rise of the Hybrid Wars. Potomac Institute for Policy Studies, 2007.

София: Век 21 – прес, 2021, 541 с.; Избрани студии и статии в два тома. Т. 1, Писатели и поети (452 с.), Т. 2, Памет и критика (456 с.). София: Век 21 – прес, 2023.

Лична страница
<https://www.alexanderyordanov.com/>

ВЛАСТТА V/S МОРАЛА. ВЧЕРА И ДНЕС

АЛЕКСАНДЪР ЙОРНАНОВ

ХИБРИДНАТА АГРЕСИЯ НА РУСИЯ СРЕЩУ ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ – ПРОПАГАНДА И ДЕЗИНФОРМАЦИЯ

това са глобални ценности и като такива принадлежат на всички народи, на цялото човечество, включително би трябвало да станат същност и на живота на руския човек. Кое е това, което днешната руска държава не харесва в глобализацията на човешката свобода, в европейския проект за света, в който владее демокрацията, върховенството на правото, свободното движение на хора, стоки и капитали? Нима фактът, че не свръхмощните оръжия и повярвалите в своето „величие“ държавни ръководители, а животът и правата на човека в този наш европейски свят са висша ценност. Нима от тази ценност се бои Русия? И какво по-добро би предложила тя на съвременното човечество, за да я приеме то като „свой свят“, своя необходимост? Какво отнема Европа на Русия? Нима народът на тази огромна страна все още жали за мизерията на затворения свят, в който не само десетилетия е живял, но и днес продължава да живее. Или на този народ му е скъп споменът за сталиновия режим, за сибирските концлагери – „традицията“ на руския ценностен „полюс“. Защото, ако е въпрос за култура, за ценността на руската художествена литература, например, то тя отдавна е глобализирана – преведена е на почти всички езици и е достояние на читателите в цял свят, т.е. тя е станала вече част от глобалността на културния код на човечеството. Но може би глобализацията днес пречи на т.нар. изконни „руски ценности, традиции и добродетели“? Но кои по-точно са те? И не е ли факт, че днес всяко различие радва хората от единния в многообразието си свят.

Според Кремъл мелезът иска да бъде глобален политически играч. Това повтаря многократно днешният руски президент. Но коя е ценността, която Русия предлага днес на света, за да го убеди в необходимостта той да ѝ предостави полюс за нейното процъфтяване и развитие? Нима това ще е поредният газопровод или нещастна междуконтинентална ракета? Но, ако не е газопровод и ракета, какво друго днес предлага на света като „ценност“ Русия? Истината е, че тя не притежава такава ценност и това е абсурдът на днешната руска държава и политика. Затова и тя така упорито се противопоставя на нормалния свят, на европейската цивилизация и нейните ценности, на свободата и демокрацията, и особено на „американските ценности“, отразени още в Декларацията за независимостта на САЩ, приета на 4 юли 1776 г., т.е. по времето, когато в Русия, според руския академик Василий Ключевский, започва да се развива търговията с „крепостни души“ и когато „невръстно момиче е струвало само 50 копейки – по-малко от цената на едно прасе или на стар кон“. Затова „търговията с бъдещи войници се превръща в най-печелившия сегмент на пазара на роби“.³ Всъщност нищо от времето на несвободата в Русия не може да се сравнява с времето на свободата в САЩ след „Декларацията за независимостта“. И с времето на ЕС днес.

³ Ключевский, Василий. Происхождение крепостного права в России. – В: „Русская мысль“, кн. 8 и 10, 1985.

Хибридна война, когато е насочена срещу собствения народ, както днес се случва в руската държава, но и когато се води срещу други народи, например руските хибридни атаки през 21. век срещу Грузия и Украйна, цели да потисне тотално естествената човешка воля към свобода. Това прави тази война особено опасна и смъртоносна за човешката цивилизация. И подценяването ѝ се превръща също в хибридно оръжие.

През 20. в. руска „ценност“ е ужасяващият Гладомор – смърт причинена чрез изкуствено създаден глад през 30-те години в Украйна, когато загиват от 4 до 10 милиона украинци, включително и над 100 хил. българи.⁴ Днес

⁴ На 15 декември 2022 г. Европейският парламент прие специална Резолюция, с която беше отбелязана 90-ата годишнина от това чудовищно престъпление на съветския режим. Тя призна Гладомора за геноцид и с нея евродепутатите настояха РФ като правопреемник на СССР да се извини на украинския народ. Като съвносител на тази Резолюция, в изказването си в пленарната зала се обърнах към депутатите от българския парламент и косвено към президента и правителството на България, призовавайки ги да признаят Гладомора, осъществен в Украйна през 30-те години на XX век, за геноцид и престъпление срещу човечеството. Призовавах и българските политици, главно президентът Румен Радев, да престанат да участват в хибридният кремълски сценарий за дестабилизация на страната. Припомних и че отдавна е дошло времето руският посланик у нас Елеонора Митрофанова да бъде обявена за Persona non grata, тъй като се намесва във вътрешните работи на европейска България; изтъкнах и че трябва бъдат премахнати от публичните пространства всички съветски и комунистически паметници, защото те

Русия отново осъществява терор и геноцид в Украйна. А пък „ценността“, която предлага някои анализатори вече се нарича Студомор. Руската армия разрушава с ракетни обстрели украинската енергийна инфраструктура, за да принуди украинския народ да капитулира пред нашествениците. Десетки хиляди са вече невинните жертви на необявената от Кремъл война и няколко милиона са бежанците от нея. Целта е да се създаде тотално депресираща обстановка на страх и несигурност за живота. „Ценност“ в руското разбиране е и бомбардирането на болници, училища и жилищни райони в Украйна, а преди няколко години и в Сирия. „Ценност“ е и политическата, както и военната подкрепа за авторитарни и диктаторски режими. Но нима на тези руски „ценности“ свободният свят трябва да предостави „полюс“ за утвърждаването им?

Полският политолог Лукаш Сконечни твърди, че Русия е пионер на съвременната хибридна война. Кремъл е създал йерархично организирана система от държавни органи, научни институции и свързани с тях медии за целите на тази война.⁵ Това е система, която е отговорна за изработването на стратегии с цел осъществяване на милитарни и немилитарни действия, както

унижават достойнството на българския народ.

⁵ Skoneczny, Łukasz. Wojna hybrydowa – wyzwanie przyszłości? Wybrane zagadnienia. – In: „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego”, Wyd. spec. (2015), s. 39-50.

ВЛАСТТА V/S МОРАЛА. ВЧЕРА И ДНЕС

АЛЕКСАНДЪР ЙОРНАНОВ

ХИБРИДНАТА АГРЕСИЯ НА РУСИЯ СРЕЩУ ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ – ПРОПАГАНДА И ДЕЗИНФОРМАЦИЯ

и за тяхното координиране. Сред задачите в сферата на немилитарните действия е дезинформационно-пропагандната дейност. Тя обхваща явления и процеси в самата Русия и цели руското общество да приеме манипулацията като „народна позиция“ и „национален интерес“. Чрез активна дезинформационна пропаганда – серия от взаимно опровергаващи се или допълващи се фалшиви новини, се обработва общественото мнение в антиевропейска и антиамериканска насока. Това поставя руските граждани в дезинформационна пещера, като кръстосва в тяхното съзнание стари политически и идеологически митове от времето на руската и съветската империи с лъжи създадени специално за днешните агресивни планове на Кремъл. Така например, след като руският президент определи започналата на 24 февруари 2022 г. масирана руска военна агресия срещу Украйна като провеждане на „специална операция“, руските медиите повтарят това съобщение и чрез него скриват от руските граждани истината за войната. Целта е гражданите да приемат „специалната операция“ като национален интерес и дори като „братска помощ“ за братския украински народ. Следкоетоодобренатаот „народа“ лъжа се експонира пред международната общност като руска национално отговорна политика, като защита на национален интерес. Едва на осмия месец от началото на тази агресията от Кремъл официално признаха, че става дума за военни действия, за истинска война, а не за „специална операция“. Но за обработеното

дезинформационно дотогава руско общество, тази достоверна вече информация не звучи нито правдиво, нито тревожно. Защото то вече е станало съучастник в тази „операция“.

Войната, която днес Русия води срещу Украйна, е хибридна, но редица нейни характеристики не представляват нова военна доктрина, а са комбинация на многогодишни руски милитарни и немилитарни практики на основата на културни и исторически фактори, които днес използват и модерни технологии.⁶ В този смисъл руската концепция за хибридната война обхваща цялото „конкурентно пространство“, а това означава пълна комбинация от „убийствени“ средства: от терористичните и икономическите до информационните и дипломатическите. А черешката на хибридната торта са военните действия или това, което Кремъл нарича „специална операция“. Защото самото отричане на агресията като реална война е хибридна война.

В приета на 23 ноември 2016 г. Резолюция на Европейския парламент относно Стратегическата комуникация от ЕС за противодействие на пропагандата, насочена срещу него от страна на трети страни, се предупреждава за опасността от пропагандата от страна на Русия, като

⁶ Wojnowski, Michał. Mit „wojny hybrydowej”. Konflikt na terenie państwa ukraińskiego w świetle rosyjskiej myśli wojskowej XIX–XXI wieku. – In: „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego. Wojna hybrydowa”. Wyd. spec., 2011, s. 7-38.

тя се сравнява с дезинформационната пропаганда, провеждана от Ислямска държава. В Резолюцията се констатира, че антиевропейската пропаганда цели да изопачи истината, да посее страх, съмнение и несигурност сред гражданите на ЕС, да провокира разделение в ЕС и стратегически разрыв между Съюза и САЩ, да парализира процеса на вземане на решенията му и да дискредитира европейските институции чрез активно налагане на негативни внушения спрямо „брюкселската бюрокрация“.

След началото на активната фаза на хибридната война в Украйна, за каквато се приема анексирането на Автономната република Крим и серията от въоръжени провокации на проруски сепаратисти в Донецка и Луганска област, режимът в Кремъл рязко усилва своята дезинформационна пропагандна дейност и въвежда нови дезинформационни оръжия. Затова и в Резолюцията се изтъква, че „руското правителство използва широк набор от средства и инструменти, като мозъчни тръстове, многоезични телевизионни канали (например Russia Today), псевдоинформационни агенции и мултимедийни услуги (Спутник), социални медии и интернет тролове, с което цели поставяне под съмнение на демократичните ценности, разделяне на Европа, мобилизиране на вътрешна подкрепа и създаване на представа за нефункциониращи държави в източното съседство на ЕС“. В Резолюцията се констатира и че „Кремъл финансира

политически партии и други организации в ЕС“, както и че „оказва подкрепа на антиевропейски сили“ като крайно десни партии и популистки движения.

Съотнасянето на тези констатации спрямо политическата и обществена ситуация в България в този период има превантивен характер. Защото именно през 2016 г. у нас започнаха постепенно, но активно да се разгръщат хибридни атаки, които няколко години по-късно бяха пакетирани пропагандно като борба на „промяната със статуквото“. Резултатът от тази „борба“ е не само дефинирането, но и толерирането на политическо поведение, което в Резолюцията на Европарламента от 2016 г. е описано като опасно. Създадени бяха нови и активирани стари популистки партии и движения главно с прокремълска ориентация и някои от тях днес вече заседават в българския парламент. Именно популистки и проруски партии успяха, макар и за кратък период, да формират правителство. Резултатът от този комбиниран хибриден натиск върху българското общество е крайно негативен, а според мнозина анализатори и кризисно-катастрофален. В периода от 2016 до 2022 г. популистките и разпространяващите активно руска дезинформационна пропаганда партии се доволстваха с подкрепата на избрания именно през 2016 г. български президент.

Българските граждани са трайно разделени и конфронтирани, което е доказателство, че целта на „специалната

ВЛАСТТА V/S МОРАЛА. ВЧЕРА И ДНЕС

АЛЕКСАНДЪР ЙОРНАНОВ

ХИБРИДНАТА АГРЕСИЯ НА РУСИЯ СРЕЩУ ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ – ПРОПАГАНДА И ДЕЗИНФОРМАЦИЯ

операция“ срещу България е до голяма степен постигната. А за историята ще остане истината, че при определянето на през 2016 г. на Румен Радев за кандидат за президент на страната важна „консултативна“ роля е изиграла руска пропагандна и дезинформационна централа. Това е Руският институт за стратегически изследвания, който подпомага дейността на президента Путин. Неговият директор за периода 2009-2017 г., генерал-лейтенанта от Службата за външно разузнаване на РФ Леонид Решетников, по-късно сам изтъква своите „заслуги“ за осъществяване на „операцията“. Дейността на българските популистки партии и на гражданските организации, които се самоопределят като русофилски, напълно покрива това, което в Резолюцията на Европейския парламент от 2016 г. се определя като „антиевропейска сила“, водеща до трайна политическа дестабилизация и деформиране на парламентарната демокрация в конкретна страна.

Като противодействие на руската пропагандно-дезинформационна война срещу ЕС, в Резолюцията се предлага да се инвестира в повишаването на осведомеността, образованието, онлайн платформите и местните медии, в подкрепата на разследващата журналистика и цялостната информационна грамотност в държавите-членки. Предлага се също така и задълбочаване на сътрудничеството между ЕС и НАТО в областта на стратегическата комуникация и се създава първата работна

група за стратегическа комуникация на ЕС.⁷

Шест години по-късно, на 11 май 2022 г., в сградата на Европейския парламент в Брюксел се проведе конференцията „Дезинформация и пропаганда срещу ЕС. Ролята на кадрите на бившите комунистически тайни служби в Централна и Източна Европа“.⁸ За първи път български

⁷ По време на пленарния дебат българският евродепутат от групата на ЕНП Андрей Ковачев направи изказване, в което даде примери от пропагандно-дезинформационната ситуация в България, където „не престават агресивните опити да се поставят под съмнение демократичните устои на ЕС и да се подкопае политическото му единство“. Той обърна също и внимание на разпространението на „манипулации, полуистини и открити лъжи“ като за целта биват използвани интернет платформи, социални медии, дезинформационни агенции и платени медийни тролове, които постоянно насаждат омраза срещу ЕС и неговите институции. Той даде и два примера: единият е за дезинформацията, че „Европейският съд е забранил кръщаването на деца и след месец март 2016 г. това щяло да се счита за престъпление в Европа“; другият пример е твърдението, че Европейският парламент в последния момент бил внесъл „тайна поправка“ към приемания доклад, с която се настоявало ЕС „да забрани Православието“, тъй като то „ставало опасно, защото пропагандира своите християнски ценности и разширявало влиянието си в целия свят“. Същевременно Ковачев приветства създаването на оперативната група „East StratCom“ в рамките на Европейската служба за външна дейност, която има за задача да анализира и да се противопоставя на антиевропейската пропаганда и дезинформация.

⁸ Заедно с колегата ми от ЕНП Асим Адемов имаме честта да бъдем организатори и модератори на

и чуждестранни участници – евродепутати и учени, анализираха участието на кадрите на бившите комунистически тайни служби в днешната пропагандно-дезинформационна война на Кремъл срещу ЕС и конкретно срещу България.

В комисиите на Европейския парламент многократно е дебатира въпросът за вината и отговорността за руската военна агресия срещу Украйна и за ескалиращата руска хибридна война срещу ЕС. Преобладава позицията, че режимът в Кремъл носи цялата отговорност и вина за войната. Доминира тезата, че няма виновни народи и отговорността е единствено на политиките. Но все по-често евродепутати поставят и въпроса за отговорността на руския народ. Хибридният характер на руската агресия срещу Украйна предполага неговото задаване. Защото отговорните за войната руски политици са избрани от руските граждани, от руския народ. Той именно е този, който ги е облякъл с доверието си. След близо осем години нестихваща военна експанзия на Русия срещу Украйна се оказва,

тази конференция, в която доклади изнесоха евродепутатите Андриус Кубилюс – бивш премиер на Литва, Раса Юкневичене – бивш министър на отбраната на Литва, Владимир Билчик от Словакия и българският евродепутат Андрей Ковачев. С доклади участваха и политолозите Антоний Гълъзов, Харалан Александров и Момчил Дойчев – съпредседател на Атлантическия съвет на България, както и историкът Николай Сираков – директор на Регионалния исторически музей в Сливен.

че в огромното си мнозинство руската общественост подкрепя политиката на президента Путин, солидаризира се с неговите действия. Това означава, че пропагандната дезинформационна атака е постигнала своята цел. Войната е победила самия руски народ и то по начина, по който през XX век кремълската пропаганда и дезинформация го беше убедила да вярва в свръхестествените заложби на диктатора Йосиф Сталин. И трябваше да изминат десетилетия, за да бъде развенчан култът към него. Но днес с тревога се наблюдава, че в границите на хибридна война, която днешният режим в Кремъл води не само срещу ЕС, но и срещу руския народ, елементи на този култ се възраждат пропагандно и се преадресират към актуалния президент на страната. Затова и големият дебат за вината на народите за престъпленията на избраните от тях политици и държавници тепърва предстои.

В този контекст е важно да се изтъкне, че България не успя да осъществи пълноценна декомунизация чрез лустрация на кадрите на комунистическата партия и на бившата Държавна сигурност. Разчиташе се, че бързата либерална трансформация, пазарните икономически реформи и постигането на стратегическите цели – членство в НАТО и ЕС, ще доведат до социално благоденствие и ще предпазят българските граждани от хибридно външно въздействие. Оказа се, че това беше илюзия, която постепенно се разсея и се разкри жестоката действителност, в която именно

ВЛАСТТА V/S МОРАЛА. ВЧЕРА И ДНЕС

АЛЕКСАНДЪР ЙОРНАНОВ

ХИБРИДНАТА АГРЕСИЯ НА РУСИЯ СРЕЩУ ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ – ПРОПАГАНДА И ДЕЗИНФОРМАЦИЯ

липсата на активна декомунизация създаде отлични възможности за антибългарски и антиевропейски хибридни въздействия. А в РФ не само не бе осъществен реален демократичен преход, но и бившите кадри на комунистическата партия, на Комитета на държавна сигурност (КГБ) и на Главното разузнавателно управление (ГРУ) овладяха напълно политическата и икономическата власт в страната. Техен продукт са близо стотте мощни олигарси и техните компании, които с благословията на Кремъл контролират всичко в тази страна – от добива на суровини до „културния фронт“ и медиите.

През 21. в. РФ се изгради и утвърди като типична авторитарно-олигархична държава. Членството в ЕС и НАТО частично предпази България от пълното прилагане в нея на руския политически и стопански модел. Но хибридната цел на Кремъл остава непроменена. И тя е България да бъде дестабилизирана и отслабена като фактор на сигурността и отбраната на Югоизточния фланг на НАТО. Крайната цел е страната да напусне Североатлантическия алианс и ЕС, за да стане част от новия кремълски мелез „Евразийски проект“. Напълно в духа и тактиката на хибридната война за тази цел не се говори открито, но за нея се работи активно. Доказателство е продължаващите дезинформационни кампании за ерозиране в общественото съзнание на европейския проект. Разчита се, че след това бъде ще бъде по-лесно да се убедят „невярващите в предимствата“ на евразийския проект.

За целите на тази стратегия се използва активно банката кадри от привържениците на бившия комунистически режим и на Държавна сигурност. Тяхното присъствие в държавните институции и университетите, в медиите и общинските администрации прави силно уязвима българската държава.⁹

Засега руската хибридна война срещу България е немилитарна. Но една голяма част от българското Черноморие е вече плътно „окупирана“ от руски граждани – над 300 000, които са изкупили близо 500 000 имота в този регион, според официална информация разпространена от генералния консул на

⁹ От проведено от агенция Алфа Рискърч в периода 23 февруари – 4 март 2015 г. проучване по поръчка на Европейския съвет за външна политика относно обществените нагласи по повод на продължаващия конфликт в Украйна и позицията на България става ясно, че емоционалната привързаност на българите към Русия остава висока. 33% от анкетирания се обявяват „за“ преориентация на страната към ЕС. След избора на Доналд Тръмп за президент на САЩ през 2016 г. сайтът „Skandalno.net“, рекламиращ се като „свободна медия“, излиза с челното заглавие „Ексклузивно: България влиза в Евразийския съюз! Москва и Вашингтон се споразумяха!“ В текста се твърди, че „С избора на Румен Радев за президент, българският народ ясно и на висок глас заяви, че България не приема диктата на няколкото чиновника от Европейския съюз, слуги на Брюкселската олигархия, ЦРУ и Пентагона, които унищожават икономиката, културата и българският етнос в нашата Родина“. В препратка към друга статия се прави още по-категоричен извод „Сбогом, САЩ! Върви на бунището на историята. Ще липсваш само на недостойните мерзавци и боклуци! Да живее България!“.

РФ във Варна. Това е повод за тревога, защото политическата и военната доктрина на Кремъл предполага активна защитата на руските малцинства по света, включително и с въоръжена сила.¹⁰

На 1 септември 2014 г. „Украинска правда“ публикува статия на руския политик опозиционер Борис Немцов, в която той прави анализ на причините и характера на руската военна агресия срещу Украйна. Според него „от гледна точка на нормалните и психически здрави хора войната между Русия и Украйна е кошмар, безумие, носещо огромна мъка, конфликти и проблеми за всички. Това е братоубийствена война. Но това не е нито „нашата“ война, нито „вашата“ война... Това е войната на Путин“. И се ангажира със следната прогноза: „За да не попадне зад решетките... Путин не си остави друг маньовър, освен да бъде президент до смъртта си. Така че външно погледнато, неговото поведение е

безумие, но на практика това е стратегия за пожизнен деспотизъм“.

Малко преди да бъде убит под стените на Кремъл на 27 февруари 2015 г. Немцов започва работа върху доклада „Путин. Война“. Той е довършен след гибелта му от негови съмишленици. В него прави следният извод: „Често наричат войната в източна Украйна „хибридна“. Това е уникално изобретение на Владимир Путин: не директна военна агресия, а създаване на въоръжен конфликт на територията на съседна държава по начин, че да не може към неговия инициатор да се предават претенции. Донбас пламна, а руският президент е целият в бяло: „Какви са вашите доказателства?“ И цитира мнението на руския танкист от Бурятия Доржи Батомункуев, ранен в боевете под Дебалцево: „Путин е много хитър човек. На целия свят казва, че тук няма войски. А на нас казва друго: давайте, давайте!“.

Според Борис Немцов хибридната война в „изпълнението на Путин“ е двусмислие, лъжа и подлост, обединени в едно цяло. Двусмислие, защото тази война е факт и това всички разбират, но същевременно тя официално се отрича от президента на страната и от неговия представител в Съвета за сигурност на ООН. Лъжа е, защото активно се води дезинформационна пропаганда. Така например задържаните на територията на Украйна руски десантници се оказва, че са се „заблудили“. Проруските сепаратисти са въоръжени с руско оръжие, което били

ВЛАСТТА V/S МОРАЛА. ВЧЕРА И ДНЕС

АЛЕКСАНДЪР ЙОРДАНОВ

ХИБРИДНАТА АГРЕСИЯ НА РУСИЯ СРЕЩУ ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ – ПРОПАГАНДА И ДЕЗИНФОРМАЦИЯ

„купили са на военен търг“. Украйна се обстрелва от руска територия, но според дезинформационната пропаганда украинците сами себе си бомбардират. Подлост е хибридната руска война, твърди Немцов, защото „нито Владимир Путин, нито неговите генерали имат мъжеството да признаят факта на осъществената военна агресия срещу Украйна“.

И далновидният руски политик прогнозира в началото на 2015 г.: „Страхливата и подла война, започната от Путин, ще струва скъпо на нашата страна. Ние ще платим за тази авантюра с живота на нашите войници, с икономическа криза и политическа изолация... Тази война е позорът на нашата страна. Но сам проблемът няма да изчезне. Путин трябва да бъде спрял. И това може да направи само руският народ“.¹¹

В България съществуват граждански организации като Комитетът за национално спасение „Васил Левски“ и Воинският съюз БНД „Шипка“, които отправят призови за записване в „народното опълчение“. Това е директно пренасяне на хибриден опит от дейността на руските специални служби в Донецка и Луганска област на Украйна непосредствено след анексирането от РФ на Автономната република Крим. И двете организации отстояват антиевропейски и антинатовски позиции, и представляват

сериозна заплаха за националната сигурност. Това беше констатирано още в Доклада за заплахите за националната сигурност на България през 2016 г. Но едва през декември 2022 г. за тези заплахи се заговори открито.¹²

3. ХИБРИДНОТО ВЪОРЪЖЕНИЕ НА РУСКАТА ФЕДЕРАЦИЯ

В хибридната война срещу ЕС и конкретно срещу България Русия използва комплекс от инструменти, които биват:

- политически – съдействие за формиране на политически партии и

подкрепа за такива с проруска ориентация; овладяване на позиции в законодателната и изпълнителната власт; намеса в президентските избори; стимулиране на корупция;

- хуманитарни – противопоставяне и превратно тълкуване на културно-историческото наследство на европейските народи; пропагандиране на расови митологеми за „братството“ и „славянския свят“, както и доктрината за „Москва като център и защитник на светото Православие“;¹³

- икономически – постоянен енергиен и икономически шантаж, високи мита за стоките с произход от „неприятелските“ европейски държави, контролиране и дори монопол в редица стопански отрасли – главно в сферата на енергетиката;¹⁴

- агентурни – въвеждане на агентура в централната държавна администрация, в дипломатията и армията, в местната власт, в профсъюзи и медии, в големите компании от областта на енергетиката и военното производство;

- дезинформационни – медийни

кампании с антиевропейска и антиамериканска насоченост, активна недостоверна информационна кампания за събития и политики на ЕС, САЩ и техните съюзници; организиране на кибер война в Интернет пространството и в социалните мрежи;

- дипломатически – дискредитиране на европейската и натовска ориентация на онези страни-членки, които в недалечното минало Кремъл разглежда като своя зона на влияние; инфилтриране на агентурен апарат в държавните дипломатически служби главно от кадри на бившите комунистически тайни служби или финансово мотивирани лица;

- финансови – пряко и косвено финансиране на контролиран политически елит, партии, граждански сдружения, медии и групи от Интернет тролове.

С тези оръжия се цели превръщането на хибридната война в постоянно състояние в Европа. Основната цел е да се създаде в европейската общественост програмиран хаос, социална деструкция и трудно преодолими конфликти, да се внуши недоверие в провежданата евроинтеграционна политика, като се прокарат непреодолими „червени линии“ между политическите партии. България е вече в тази фаза на войната. След 2020 г. държавните институции са в безтегловно състояние. До голяма степен те са парализирани и са с отслабени съпротивителни сили пред атакуващите я политически сили на разделението и конфронтацията, афиширащи се като

¹¹ Йорданов, Александър. Украински записки 2013-2018 г. София: Век 21 Прес, 2020, с. 231, 312-313.

¹² На 16 декември 2022 г. стана известно, че Софийска градска прокуратура е започнала проверка на дейността на паравоенната организация „Военен съюз – българско народно опълчение „Шипка“. Проверката се осъществи по глава първа от Наказателния кодекс, която третира най-тежките престъпления срещу Републиката – тероризъм, опит за преврат, насилствено завземане на властта, въоръжено въстание и пр. С други думи, преминаване от немилитарна към милитарна фаза на хибридната война. Наблюдаващият прокурор възложи на Държавна агенция „Национална сигурност“ да извърши проверка по случая и да се прецени дали има достатъчно данни за досъдебно производство и повдигане на обвинение. По случая главният прокурор Иван Гешев коментира, че „става въпрос за дейност, която защитава чужди интереси“ и поясни, че „Ние няма да допуснем зловредно руско влияние в България, което вреди не само на нашия интерес, а и на този на евроатлантическите ни партньори“.

¹³ Върбаков, Благовест. Позицията на Руския патриарх Кирил към войната в Украйна. – В: Сб. „Проблеми на обществената комуникация“. София: УИ Университет по библиотекознание и информационни технологии, 2022, с. 297-301.

¹⁴ Цеков, Иво. Хибридната заплаха за сигурността: възникване, особености и противодействие. – В: Сп. „Международни отношения“, бр. 3-4, 2021.

ВЛАСТТА V/S МОРАЛА. ВЧЕРА И ДНЕС

АЛЕКСАНДЪР ЙОРНАНОВ

ХИБРИДНАТА АГРЕСИЯ НА РУСИЯ СРЕЩУ ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ – ПРОПАГАНДА И ДЕЗИНФОРМАЦИЯ

промяна. Същевременно пропагандните оръжия на Кремъл продължават да твърдят, че приемането на страната в ЕС и НАТО е геостратегическа грешка. С това си свое решение тя е изневерила на „традиционната дружба“. Проруската пропаганда твърди още, че днес българските граждани живеят по-зле от времето, когато страната е била в „руска орбита“. И тази нагла лъжа има своите възприематели. А те са такива в резултат на множество предходни хибридни дезинформационни атаки, те активно се разпространяват и от тролове в социалните мрежи.

Характерни дезинформационни твърдения на руската пропаганда в България са още и че: ЕС се разпада поради изборния от него неолиберален модел на пазарна икономика и демокрация; с членството си в ЕС България е изгубила своя национален суверенитет; европейските ценности са чужди на традиционните български ценности; и че Русия е единственият защитник на традиционните християнски ценности.

4. ОТБРАНИТЕЛНИТЕ ВЪЗМОЖНОСТИ НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ

Условие за успеха на всяка хибридна война е атакуваната държава да не изпълнява основните си функции и не само в сферата на сигурността и отбраната. Условие

е управляващите в нея да са пасивни пред кръстосаните атаки и дори да оказват съдействие на атакуващите. Особено важно е гражданското общество да бъде силно конфронтирано и разделено, включително и по въпроси, по които не е трудно да се постигнат консенсусни становища. Самото разделение и конфронтирането се превръщат в хибридна самоцел.

Отвъстъпването на длъжност на президента Румен Радев през 2016 г. и особено от началото на 2020 г. в България се наблюдава задълбочаващ се процес на дестабилизация, разделение и конфронтирането в гражданското общество.¹⁵ В периода 2021-2022 г. бяха проведени четири пъти парламентарни избори и близо 400 дни изпълнителната власт се осъществява от служебни правителства, назначени от президента. По този начин практически е анулирана политическата стабилност, предефиниран и често нарушаван е конституционният ред. Това създаде обстановка на блокирана държава, което се вписа идеално в руската хибридна стратегия

¹⁵ Цитираният в този текст Леонид Решетников от Службата за външно разузнаване на РФ, който е бил също така зам.-председател на „Обществото за развитие на руското историческо просвещение „Двуглав орел“ и ръководител на организацията „Наследството на Империята“, заявява през 2016 г. в ефира на българска телевизия, че „предстои българският президент да изиграе забележителна роля за излизането на България от НАТО и ЕС“.

за дестабилизация.¹⁶ Единственото редовно правителство в този период просъществува едва 232 дни и този факт също подчертава състоянието на политическа криза, в което се намира българската държава в този период. Парламентарната демокрация е на колене, а икономическата и социалната криза е ежедневие. Закономерно все повече стават хибридните агитации за смяна на управленския модел чрез промяна в Конституцията. Целта е трансформирането на държавата в президентска република. Логично като пример се внушава „здравата президентска ръка“ в Русия.

Хибридната война е успешна, когато държавната администрация не си върши работата, специалните служби бездействат и съществуват такива политически интереси, които отслабват централната власт. Агресорът разчита и на своя „пета колона“ от граждански организации. Основната му цел е да спечели битката за умовете на хората. За целта са му необходими медии, достъп до съвременни технологии и телекомуникации (телевизия и радио, Интернет портали, хостинг платформи, власт над киберпространство), които съдействат атаката да достигне до съзнанието на всеки гражданин. Защото хибридната война е тотална война.

¹⁶ Върбаков, Благовест. Теорията на Карл Попър за демокрацията – същност и проекции. – В: Сб. „Мисъл, слово, текст“, т. 7 (13) нова серия, 2022, УИ „Паисий Хилендарски“, с. 93-102.

Според кремълските стратегии на тази война България трябва да води политика, която да проблематизира отношенията между държавите-членки на ЕС и НАТО, да се групира с държави, които вече водят в една или друга степен такава политика. Многократно в периода 2016-2022 г. президентът Радев се обяви, както и премиерът на Унгария Виктор Орбан, за премахване на справедливо наложените санкции на лица и организации в РФ, които подкрепят или активно участват в реализацията на военната агресия срещу Украйна. На българския президент принадлежат думите, често цитирани от западната преса, че Крим „де юре“ е украински, но „де факто“ е руски.

Русия воюва и преследва своите национални интереси. Въпросът е кой в България защитава българските интереси. През 2016 г. зам.-председателят на руския парламент Пьотр Толстой от управляващата партия на президента Путин „Единна Русия“ заяви уж на шега, че „Русия е готова да изкупи напълно България“. По този повод немският „Süddeutsche Zeitung“ излиза с провокативния коментар, че „Проблемът не е, че някой иска да купува България. Проблемът е, че има кой да я продава. При това евтино – и прави извод, – че „Превземането на България е в напреднал стадий“.

До същия извод стига и Центърът за международни и стратегически изследвания във Вашингтон, който посочва, че „Русия контролира пряко една четвърт от българската

ВЛАСТТА V/S МОРАЛА. ВЧЕРА И ДНЕС

АЛЕКСАНДЪР ЙОРНАНОВ

ХИБРИДНАТА АГРЕСИЯ НА РУСИЯ СРЕЩУ ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ – ПРОПАГАНДА И ДЕЗИНФОРМАЦИЯ

икономика“. В началото на 2018 г. сенатор Бен Кардин – зам.-председател на Комисията по външни работи на американския Сенат от Демократическата партия, публикува доклад на тема „Асиметричното нападение на Путин над демокрацията в Русия и Европа“. В него се анализират атаките на Кремъл срещу демократичните институции и ценности за периодот 20 години и се споменава за намесата на Русия в президентските избори в България през 2016 г. Коментира се предоставен от руска страна „таен стратегически документ, предлагащ път към победата на изборите – с препоръки – кампания с фалшиви новини и преувеличени социологически проучвания“. Документът препоръчвал – твърди се още в доклада – в предизборната кампания да се приеме платформа, която да е обвързана с интересите на Кремъл: отпадане на санкциите срещу Русия, остро критикуване на НАТО и окуражаване на Brexit. Сравнителният анализ показва, че съществува покритие между т.нар. „обвързана с интересите на Кремъл платформа“ и това, което редица български политици, общественици и журналисти внушават ежедневно. В доклада „Кардин“ се казва още и че Русия налага своето влияние в България чрез господстващото си положение в икономиката, главно в енергийния сектор, както и чрез пропаганда, връзки с политически партии, културни връзки и отношения и чрез свои „подводници“ в армията и специалните служби.¹⁷

¹⁷ В Специалния доклад на Държавния департамент

В доклад на Държавната агенция за „Национална сигурност“ за 2021 г. се констатира руска намеса във вътрешните работи на България и се прави извод, че съществуващата зависимост на страната от енергийните доставки от РФ „създава допълнителни рискове за сигурността“. В незасекретената част на този доклад се твърди и че България „остава обект на системен разузнавателен интерес“, насочен към политиката и ангажиментите ѝ като член на НАТО и ЕС, към превъоръжаването и модернизацията на армията и пр. Изтъкват се и опитите за намеса на Русия във вътрешнополитическата ситуация. Войната пък срещу Украйна се характеризира като „безпрецедентна в новата европейска история, – която – ерозира международния правов ред – и води до – усилване на икономическите рискове в глобален план“. Посочени са и ефективните действия за противодействие на хибридните заплахи.¹⁸

на САЩ за руската дезинформация и пропагандната екосистема на Кремъл, публикуван през 2022 г., е включено избирането на Румен Радев за президент на България през 2016 г. Подчертава се и че чрез политици от БСП представителят на руските специални служби Леонид Решетников е разпространявал фалшиви новини с цел да се популяризират преувеличени данни от социологически проучвания.

¹⁸ Изтъква се пресичането на дейността на група български граждани, които целенасочено и съзнателно са се поставили в услуга на РФ за осъществяване на шпионска дейност. Петима от тях са задържани, а двама руски дипломати са обявени за *Persona non grata*. Пресечена е и дейност на руски граждани,

Възможно ли е една държава сама да се справи с хибридната агресия на друга държава? Отговорът на този въпрос е еднозначен: не е възможно, въпреки че много зависи от волята на самата нападната държава. Това обяснява и фактът защо демократичният свят и конкретно ЕС се ангажират в осигуряването на всестранина помощ за Украйна. Отбраната на България изисква българските политици и държавната администрация да не се превръщат в инструмент на агресията. Важно е те самите да не развиват хибридни теории от типа на тази, че страната трябва да бъде „мост за връзка“ или „канал за комуникация“ на ЕС с Русия. Все още никоя европейска държава не е скъсала дипломатическите си отношения с РФ, за да се налага български политици да работят като „каналджии“. Самият израз „мост за връзка“ е клише от оръжейния арсенал на руската хибридна война – това е новогвор, създаден за българо-руска употреба за дезинформационна пропаганда.

Най-ефективното оръжие срещу руските пропагандно-дезинформационни атаки е истината основана на фактите. На пропагандната теза, че руската „специална операция“ в Украйна е предприета в защита на рускоезичното население в някои украински области и защото тя е поискала да стане член на НАТО, като води от години агресивна антируска кампания, е необходимо

свързани с руските специални служби. Прокуратурата е образувала досъдебно производство за тероризъм.

да се отговори с истината. А тя е, че от дълги години Русия отрича правото на тази страна на самостоятелно съществуване. И многократно е осъществявала геноцид над украинския народ. През 2013 г. Кремъл отправя недвусмислена заплаха, че ще прекъсне търговско-икономическите си отношения с Киев, ако бъде подписано подготвеното споразумение за асоцииране с ЕС. И в последния момент украинският президент Виктор Янукович под силен натиск на Москва отказва да подпише договореното споразумение. Следваше реакция главно на младите хора, които излязоха да протестират на централния Киевски площад „Независимост“. Така започна украинската Революция на достойнството, станала популярна като революцията на Евромайдана (площад „Независимост“). Президентът заповяда на специалните части „Беркут“ да нападнат протестиращите. Дадени са жертви. По-късно Янукович се принуди да избяга в Русия. На 27 февруари 2014 г. по заповед на президента Путин руската армия нахлу в Крим и осъществи незаконното му анексиране в нарушение на редица международни и двустранни договори. През следващите години Русия положи огромни усилия да манипулира руското обществено мнение, както и да атакува дезинформационно държавите от ЕС, с постоянно променящи се тези за осъществената агресия.

Актуална е и дезинформацията, че Украйна извършва престъпления срещу рускоезичното население в източната част на

ВЛАСТТА V/S МОРАЛА. ВЧЕРА И ДНЕС

АЛЕКСАНДЪР ЙОРНАНОВ

ХИБРИДНАТА АГРЕСИЯ НА РУСИЯ СРЕЩУ ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ – ПРОПАГАНДА И ДЕЗИНФОРМАЦИЯ

страната и това е причината за „специалната операция“ през 2022 г. Истината е, че не съществува нито едно доказателство, че рускоговорящи граждани в Източна Украйна са били преследвани заради езика, на който говорят в своето ежедневно общуване. Обект на възпиране в периода след 2014 г. са единствено незаконно въоръжени терористични и сепаратистки групи. Това е потвърдено в доклади на Съвета на Европа, Върховния комисар на ООН по правата на човека и Организацията за сигурност и сътрудничество в Европа.

Особено арогантна е дезинформационната и по същество расистка теза, че украинци и руснаци са един народ. Любопитното е, че този въпрос е изяснил в България още през 2018 г. големият български учен проф. Иван Шишманов. Той става и първият български посланик в Украинската народна република. Но още преди заминаването си за Киев опровергава пропагандната теза за руски свят и единна руска нация, разпростираща се на територията и на други държави. А това е един от основните митове на руската политическа пропаганда и до днес.¹⁹

¹⁹ На 13 април 1918 г. във в-к „Камбана“ проф. Шишманов в свое интервю отбелязва, че „Украйна не е нова държава, както мислят мнозина погрешно. Също като България, Украйна има едно блясково историческо и културно минало“. И откроява важни моменти от една история, започнала от IX век, като специално обръща внимание, че името Украйна е много старо. То се среща в летописи от XII-XIII век и до „днес е общоприето за означение не само на старата Киевска

Сред актуалните дезинформационни лъжи на Кремъл е и твърдението, че западни държави и по-конкретно САЩ са главните виновници за войната в Украйна, тъй като те не били спазили „дадено обещание НАТО да не се разширява на Изток“. Истината е, че не съществува такова обещание – нито писмено, нито устно. Последният президент на СССР Михаил Горбачов в интервю през 2014 г. казва, че „темата за разширяване на НАТО изобщо не е обсъждана и не е повдигана през онези години“. И това е логично, защото според културата на свободния свят всяка страна е в правото си сама да решава да стане или не член на даден политически или отбранителен съюз. В резултат на руската агресия срещу Украйна решение за членство в НАТО през 2022 г. взеха и държави като Финландия и Швеция, които дотогава поддържаха тезата за неутралитет. В този смисъл суверенната също

Рус, а и на цялата украинска етнографска област“. На въпрос, който и днес провокативно се задава, каква е разликата между украинци и руснаци, той отговаря: „В психологическо отношение украинецът се доближава до българина. Той е голям индивидуалист, деятелен е, голям реалист е в живота... Той не познава голямото разнообразие от секти, каквито срещаме в Русия... Украинецът мъчно се решава, но упорито държи на своето. Украинското „упрямство“ е пословично. На това той дължи и ще дължи в бъдеще още повече своите големи национални успехи. От руснака украинецът се отличава и със своя тънък хумор. Ненапрасно Гогол, с рождено име Микола Яновский, е украинец“. Проф. Шишманов обяснява също и характерът на украинския език, който „се развива от хиляда години“ и изтъква, че първите произведения на украинската литература датират от 20. в.

като тях, а и като всички останали европейски държави, украинска държава има пълното право сама да избира в каква организация да членува. А тезата, че тя съществува в „руска зона на влияние“ е престъпна политическа теза на управляващата кремълска върхушка.

РФ третира България като „пленена държава“. Това означава, че освобождението от този плен предполага дерусификация. И тя трябва да започне да се осъществява най-напред в медийната сфера чрез прекратяване на излъчването не само на типичните дезинформационни руски телевизионни канали като „Russia Today“ и „Спутник“, но и на всички останали руски програми, разпространяващи пропагандните тези на Кремъл. Дерусификацията трябва да засегне и българските медии, доколкото редица от тях са се превърнали в руско пропагандно оръжие. Необходимо е също така да се осъществи такава реформа на изборителната система, която чрез висока изборна бариера да предотвратява възможността партии с проруска ориентация, които представляват заплаха за националната ни сигурност, да попадат в парламента.

В стратегията на руската хибридна дезинформационно-пропагандна агресия много често се артикулира тезата, че медийното отразяване на войната в Украйна предполага право на изразяване на различни позиции. Целта е да се изравнят в съзнанието на възприелите гледните точки на агресора и жертвата, т.е. да се заличи

моралната пропаст между тях. Особено спекулативно е експлоатирането на тезите за ядрена заплаха и енергийна зависимост. С тях дезинформационно се атакува не само битийният, но и битовият аспект на човешкия живот.

Отбранителната стратегия не трябва да изключва крайното решение – пълна изолация на РФ. И тя трябва да бъде икономическа, търговска, финансова, медийна, дипломатическа, която да продължи докато руското общество само не осъзнае вредата и опасността за себе си от режима в Кремъл.

На 8 юни 2022 г. Европейският парламент прие Препоръка до Съвета и до върховния представител по въпросите на външните работи Жозеп Борел относно външната политика и политиката на сигурност и отбрана на ЕС след поредната руска военна агресия срещу Украйна. В нея руското нашествие в тази страна се представи като нападение срещу европейския мирен ред и се направи извод, че то застрашава основите, върху които е изградена външната политика и политиката на сигурност и отбрана на Съюза. Продължаващите опити на Русия да създаде нестабилност в съседни на Съюза държави, както и в световен мащаб с цел да подкопае и насилствено да преразгледа европейския ред за сигурност, изискват решително сближаване и ефективност на европейската външна политика и политиката на сигурност и отбрана. Като се изтъква

ВЛАСТТА V/S МОРАЛА. ВЧЕРА И ДНЕС

АЛЕКСАНДЪР ЙОРНАНОВ

ХИБРИДНАТА АГРЕСИЯ НА РУСИЯ СРЕЩУ ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ – ПРОПАГАНДА И ДЕЗИНФОРМАЦИЯ

безразборното обстрелване на гражданската инфраструктура, включително домове и убежища, детски градини, училища, болници, центрове за бърза помощ и грижи, железопътни и автобусни гари, се препоръчва на европейските държави да следват цялостен подход към РФ и да се откажат от всякаво избирателно взаимодействие с нея. Предлага се също така да бъде потърсена отговорност на лицата извършили престъпления, както и на лицата взели решенията за агресията. Настоява се те да бъдат и изправени пред международното правосъдие.²⁰

Най-важният поразяващ ефект от руската хибридна война срещу ЕС в сферата на пропагандата и дезинформацията е психологическият. Понеже тази война създава постоянно усещане за несигурност и живот

между мира и войната, а и породи висока степен на съмнения спрямо правилността на вземаните от политиките решения. Точно такава „промяна“ се осъществи в България в периода 2020-2022 г., която се изрази в поредица от обществени конфронтации и усещане за депресия. Същевременно основната цел на хибридната инвазия срещу Украйна остава непроменена. Това е афишираното многократно от Кремъл очакване украинската държава сама да се откаже от своя европейски реформаторски курс, като този курс стане нежелан от самите украински граждани. Голямата цел е да се предотврати европеизацията на Украйна.

Споразумението за асоцииране на украинската държава към ЕС е ратифицирано от Европейския парламент на 16 септември 2014 г., т.е. близо една година след историческите събития на Евромайдана. То действа от 1 ноември 2014 г. За сравнение споразумението за асоцииране на България към Съюза е ратифицирано от 36-ото Народно събрание на 15 април 1993 г. Пълноправното българско членство се случи 14 години по-късно. На 28 февруари 2022 г. Украйна кандидатства за европейско членство. На 17 юни Европейската комисия излезе със становище за нейната кандидатура и седмица по-късно, на 23 юни, Европейският съвет ѝ предостави статут на страна кандидат за членство. Това бе още един силно ефективен европейски отговор на руската военна агресия.

Същевременно ЕС прие и наложи 9

пакета санкции срещу Русия. Те са важна съставна част от немилитарната отбранителна стратегия на Съюза. Това са санкции както срещу отделни лица и организации, така и финансово-търговски ограничения, засягащи важни сектори на руската икономика като авиация, енергетика и технологии, както и ограничения върху излъчването на руски медийни програми.

5. ВЪЗМОЖНИ МЕРКИ НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ СРЕЩУ ХИБРИДНАТА ВОЙНА

На 23 ноември 2022 г. Европейския парламент прие Резолюция за признаване на РФ като държава спонсор на тероризма. Тя бе приета с 494 гласа „за“, 58 гласа „против“ и 44 гласа „въздържал се“. В нея агресията срещу Украйна се определи като „държавен тероризъм“. В Украйна вече са документирани 34 хил. военни престъпления срещу цивилното население на страната, извършени от руските агресори, или насочени към унищожаване на граждански обекти. Към територията ѝ са изстреляни над 4 хил. ракети и общо тя е обстрелвана 24 хил. пъти. Унищожени или повредени са 60982 граждански инфраструктурни обекти, включително 42818 жилищни сгради и къщи, 1960 образователни и 396 медицински институции, 392 културни и 87 религиозни сгради и 5315 водоснабдителни и електрически съоръжения и мрежи. Към момента на приемането на Резолюцията 40%

от критичната енергийна инфраструктура на страната е унищожена.

Руски военнослужещи са извършили убийства, отвличания, сексуално насилие, изтезания и други жестокости в населените места Буча, Ирпин, Бородянка, Хостомел, както и в Черниговска, Сумска и Харковска области. След освобождаването на Изюм през месец септември 2022 г. са открити повече от 400 немаркирани гроба на украински цивилни. В Резолюцията се припомня също така и за престъпното изстрелване на ракети от руската армия по търговския център в Кременчук, когато загиват десетки невинни хора. По време на обсадата на Мариупол органите на РФ създадоха широкомащабна хуманитарна криза, която доведе до смъртта на повече от 22 хил. цивилни и до унищожението на 95% от града. Над 1,3 млн украински граждани, включително над 200 хил. деца, са принудени да напуснат домовете си принудително и са депортирани в пределите на Русия чрез преминаване през т.нар. „филтрационни лагери“.

В Резолюцията на Европарламента се обърна внимание, че от много години РФ подкрепя политически и финансира терористични режими и широко използва тактики на терор срещу мирното население в Сирия, Судан, Либия, Централноафриканската република и Мали, като за целта използва бившата вече частна армия на Евгений Пригожин „Вагнер“, която действа на фронта в Украйна. Същевременно Кремъл продължава

²⁰ На 8 март 2022 г. група евродепутати представихме пред Европейската комисия Отворено писмо, с което настояхме за въвеждане на пълно ембарго за внос на петрол и газ от Русия. Посочихме, че ЕС плаща на Русия за внос на газ и петрол около 600 млн. евро дневно, което е равностойно на около 400 нови танка Т-72 или 200 нови Т-80 на ден, които практически се финансират от ЕС чрез покупките на руски газ и петрол. Само през 2020 г. при тогавашните много по-ниски цени на газ и петрол ЕС е платил на Русия 64 млрд. евро за внос на енергийни ресурси. За сравнение целият руски военен бюджет през 2020 г. възлиза на 62 млрд. евро. Освен това Европа покрива 40% от нуждите си от въглища с внос от Русия. Това означава, че и този внос трябва да бъде преустановен. Евродепутатите разгледаха политиката на пълна забрана за внос на руски газ и петрол в ЕС като ефективна отбрана и възможност за по-бързо прекратяване на войната.

ВЛАСТТА V/S МОРАЛА. ВЧЕРА И ДНЕС

АЛЕКСАНДЪР ЙОРНАНОВ

ХИБРИДНАТА АГРЕСИЯ НА РУСИЯ СРЕЩУ ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ – ПРОПАГАНДА И ДЕЗИНФОРМАЦИЯ

да извършва системни терористични актове, насочени умишлено срещу политическите си опоненти в Русия и в чужбина чрез политически мотивирани убийства или опити за убийства и отравяния на журналисти, активисти и чуждестранни лидери. Такива са случаите на Виктор Ющенко, Анна Политковская, Борис Немцов, Сергей Протазанов, Владимир Кара-Мурза, Алексей Навални, Сергей и Юлия Скрипал, Наталия Естемирова, Александър Литвиненко, Зелимхан Хангошвили и др.

Всички действия, предприети от руските военни сили, отговарят напълно на определенията на ЕС, Съвета за сигурност на ООН и Общото събрание на ООН за тероризъм. Тези определения го описват като престъпни действия, включително срещу цивилни лица, извършени с намерение да причинят смърт или тежки телесни наранявания, или вземане на заложници с цел да провокират състояние на терор сред широката общественост или в група лица, или сред определени лица; сплашване на население или принуждаване на правителство или международна организация да извърши или да се въздържа от извършване на каквото и да е действие.

Много от планираните насилнически действия на руските въоръжени сили в Украйна нямат военно значение и се извършват изключително с терористични намерения, като така се цели да се потисне съпротивата на украинците и да бъдат принудени да приемат

окупационната власт като безалтернативна.²¹

В Резолюцията на Европейския парламент се настоява и призовава още за:

- Русия да прекрати военната инвазия в Украйна, както и незабавно и безусловно да се изтегли от нейната международно признатата територия;

- РФ да се обяви за държава спонсор на тероризма и международната общност да последва това европейско решение;

- ЕС и всички държави-членки да признаят Русия за държава спонсор на тероризма с всичките произтичащи за нея от това отрицателни последици;

- Институциите на ЕС да включат властите на самозваните Донецка и Луганска народни републики, въоръжените сили на РФ с нейните паравоенни части, като несъществуващата вече група „Вагнер“, 141-ви специален моторизиран полк, известен още като „кадировците“, както и политически групи като партията „Единна Русия“ и другите политически партии, представени в руския парламент, а именно – „Комунистическата партия на РФ“, „Справедлива Русия – за истината“, „Либерално-демократическа

²¹ На 13 октомври 2022 г. Парламентарната асамблея на Съвета на Европа прие Резолюция № 2463, с която се призоваха държавите-членки на този Съвет да обявят сегашния руски режим за терористичен. Националните парламенти на Полша, Литва, Латвия, Естония и Чехия също приеха решения, с които обявиха РФ за държава, спонсорираща на тероризма.

партия“ на Русия; в списъка на ЕС на терористичните организации и държави, които да бъдат обект на широкомащабни международни санкции;

- Институциите на ЕС да предприемат действия за започване на всеобхватна международна изолация на РФ като терористична държава, като се започне със суспендирането на членството на Русия в международни организации, като Организацията на обединените нации и нейния Съвет за сигурност, както и в други формати и органи на международно сътрудничество, като Г-20, Световната търговска организация, ЮНЕСКО, Интерпол, и да се въздържат от провеждане на каквито и да било събития на територията на РФ;

- Държавите-членки на ЕС и други държави да предприемат ефективни мерки за цялостна международна изолация на РФ чрез прекратяване на всички видове сътрудничество с нейния настоящ тоталитарен режим и замразяване на контактите с нейните представители на всички нива;

- По-нататъшно ограничаване на дипломатическите отношения с РФ до пълното им прекъсване, за експулсиране на руските посланици и продължаване на експулсирането на нейните дипломати от ЕС и държавите-членки;

- Държавите-членки на ЕС към предприемане на действия за закриване и забрана на свързани с държавата институции,

като например мрежата от руски центрове за наука и култура;

- Ускоряване на създаването ad hoc на международен трибунал за престъплението агресия, извършено от държавното ръководство РФ срещу Украйна, както и за конфискуване на замразените в резултат на санкциите на ЕС руски финансови и материални активи в държавите-членки, като те се използват за компенсиране на Украйна и жертвите на руската агресия.

На 14 декември в последния парламентарен ден на Европейския парламент за 2022 г. на пленарното заседание в Страсбург се състоя тържествена церемония по връчване на престижната награда за свобода на мисълта и защита правата на човека и основните свободи на името на Андрей Сахаров – непримиримият със съветския режим дисидент. С нея беше удостоен храбрият народ на Украйна, представляван от президента Володимир Зеленски и от известни украински граждански активисти. Този акт беше ярко символно послание, адресирано не само към украинския народ, но и към целия цивилизован свят. Послание, което ясно говори за решимостта и волята на европейските граждани, изразена чрез техните представители в Европейския парламент, агресията срещу Украйна да завърши с поражение на агресора и с победа за демократичния свят. Мирът, тъй дълго желан и очакван не само от украинския народ, ще дойде неизбежно след победата. Такива

Сборникът е регистриран в НАЦИД
Националния референтен списък на съвременни български научни издания с научно рецензиране

МИСЪЛ, СЛОВО, ТЕКСТ

Том 14 (20) нова серия, 2023

ОБЩЕСТВО, ПАМЕТ,
ОБРАЗОВАНИЕ:
ТРАНСФОРМАЦИИ
В НЕОБХОДИМИТЕ ИЛЮЗИИ

Пловдивско университетско
издателство
„Паисий Хилендарски“

ISSN 2815-2816

са поуките от всички войни, през които е преминало човечеството в своята история. Но за да дойде по-бързо този ден на мира, е нужно РФ да бъде победена на бойното поле на започната от нея хибридна война, да бъде сразена нейната дезинформационно-пропагандна стратегия. И едва тогава 21. век ще продължи спокойно своя път като век на мир и съзидание, на знаменателни открития и добротворни промени в живота на хората.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

Върбаков, Благвест. Позицията на Руския патриарх Кирил към войната в Украйна. – В: Сб. „Проблеми на обществената комуникация“. София: УИ Университет по библиотекознание и информационни технологии, 2022.

Върбаков, Благвест. Теорията на Карл Попър за демокрацията – същност и проекции. – В: Сб. „Мисъл, слово, текст“, т. 7 (13) нова серия, 2022, УИ „Паисий Хилендарски“.

Йорданов, Александър. Украински записки 2013-2018 г. София: Век 21 – прес, 2020.

Ключевский, Василий. Происхождение крепостного права в России. – В: „Русская мысль“, кн. 8 и 10, 1985.

Цеков, Иво. Хибридна заплаха за сигурността: възникване, особености и противодействие. – В: Сп. „Международни отношения“, бр. 3-4, 2021.

Hoffman, Frank. Conflict in the 21st Century: Rise of the Hybrid Wars. Potomac Institute for Policy Studies, 2007.

Nemeth, William. Future War and Chechnya: A Case for Hybrid Warfare. Naval Postgraduate School, 2002.

Skoneczny, Łukasz. Wojna hybrydowa – wyzwanie przyszłości? Wybrane zagadnienia. – In: „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego“, Wyd. spec. (2015).

Wojnowski, Michał. Mit „wojny hybrydowej”. Konflikt na terenie państwa ukraińskiego w świetle rosyjskiej myśli wojskowej XIX–XXI wieku. – In: „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego. Wojna hybrydowa“. Wyd. spec., 2011.

БЛАГОВЕСТ ВЪРБАКОВ

ТРИ НЕПРИНУДЕНИ КОМЕНТАРА ЗА ПОЛИТИКАТА И ПОЛИТИЦИТЕ

Abstract: The following article (“Three Artless Comments on Politics and Politicians”) focuses on the troublesome political situation in Bulgaria as a reaction of the public discontent in 2021. In essence, the article consists of three commentaries published in a Bulgarian information site, dedicated to the issues of the morals of Bulgarian parliamentarism, populism that is poisoning democracy by its propagandas and Bulgarian society’s preference to rulers that are former militaries rather than intellectuals (e.g. former Prime Minister Boyko Borissov and the re-elected a second term of office Roumen Radev).

Key words: Bulgarian parliamentarism, democracy, authoritarianism, populism, civil society

Предложеният текст представлява три авторски коментара върху теми, отнасящи се до бурната от общественото недоволство политическа обстановка у нас през 2021 г., публикувани в информационния сайт „Novet-ica.com“. Те намериха място в тази медия, благодарение поканата на главния ѝ редактор Кремена Крумова, чиито професионализъм на журналист, ръководен от високи етични стандарти за максимална обективност и прозрачност на представената информация, днес рядко се среща. Дори, трябва да признаем, такива журналисти се броят на пръсти – стряскаща констатация, но за жалост е факт. Все още си спомняме неволно уловената от камерата на БТВ Кана Рачева от „мястото на събитието“ (пряко включване от протестите

Данни за автора

Благвест Върбаков е доктор по богословие на Богословския факултет при СУ „Св. Климент Охридски“ (2012). Завършва богословие в Богословския факултет при СУ (2008) и Академията на Министерство на вътрешните работи със специализация „Противодействие на религиозния тероризъм“ (2019). От 2022 г. започва да следва специалност „Право“ в ПУ „Паисий Хилендарски“. Специализира в Търнавския университет, Братислава (2010), участва в научноизследователски проекти в университета в Олсбург, Дания (2021-2022). Лауреат на националния конкурс „Млад учен на Съюза на учените в България“ за 2011 г., удостоен с Почетната грамота на Ректора на СУ за високи научни постижения и повдигане престижа и авторитета на Университета на национално и международно ниво (2011). Член на Съюза на учените в България (2010). Учредител и председател на гражданско сдружение

ВЛАСТТА V/S МОРАЛА. ВЧЕРА И ДНЕС

Благовест Върбаков

ТРИ НЕПРИНУДЕНИ КОМЕНТАРА ЗА ПОЛИТИКАТА И ПОЛИТИЦИТЕ

през лятото на същата година) изпусната реплика, с която *de facto* потвърди съмнението на българското общество за обективността на нашата журналистика – оказа се, че тя може да бъде и скалъпена (разбери, измислена). В сайта на Кремена подобни „скалъпвания“ липсват, поради което моите политически коментари намериха място там, наред в други медии. Впрочем, като че ли във „второстепенните“ медии свободата на словото е по-видимо предоставяна, отколкото националните, които постоянно биват заставяни да се съобразяват с прищевките на силните на деня, т.е. на властимеещите политици.

Изложението на коментарите следва реда на тяхното публикуване в „Novetica.com“. Позволил съм си да нанеса съвсем леки редакторски корекции в текста с цел да бъде по-ясно откроята вложената авторска мисъл, т.е. моята. В стилистично отношение съм се стремил да използвам литературен изказ, а не злободневния, тъй характерен за съвременната таблоидна журналистика. Но места той е хаплив, саркастичен и метафоричен, в зависимост от исканото ми за постигане внушение. Мисля, че донякъде съм успял. Първият коментар е посветен на темата за морала в българския парламентаризъм, вторият за популизма в като явление, което буквално трови демокрацията и последният трети коментар е по-скоро анализ, написан в есеистична форма. Той се спира върху своеобразното „военизиране“ на нашите

управници, като предрешен избор. Дадените примери на чуждестранни държавници от близкото минало, останали в историята като диктатори, целят да онагледят тъкмо склонността на българина да предпочита повече пагона пред интелектуалеца, повече авторитарният лидер с диктаторски уклони пред демократа с либерална визия за управление.

ПЪРВИ КОМЕНТАР

ЗА МОРАЛА В БЪЛГАРСКИЯ ПАРЛАМЕНТАРИЗЪМ. ПО ПРИМЕРА НА ТОШКО ЙОРДАНОВ И ТАТЯНА ДОНЧЕВА

КАК ЛЯВОТО И ДЯСНОТО ОТСЛАБИХА
СВОЯ СТАТУТ И ОТСТЪПИХА
НА ПОПУЛИЗМА?
(20 АВГУСТ 2021 Г.)

Днешният парламентарен диалог (и дебат), извън Пленарна зала, заслужава да бъде анализиран, за да видим какви ситуационни контексти стоят в него.

Конкретно, обект на настоящия политически анализ е краткият диалог между Тошко(то) Йорданов (ИТН) и Татяна Дончева (ИБГНИ) по време на единот председателските съвети. Репликата на Тошко(то) към Дончева е грозна, цинична, но тъкмо тя пределно ясно онагледява политическия климат в страната

към днешна дата. И не е никак трудно да разберем това, ако вникнем в контекста на ситуацията, подтикнал до неговата употреба. Та нека поговорим (и поразсъждаваме) за морала в българския парламентаризъм. Определено ще ни е от полза!

Нека си припомним въпросната ситуация: на поредния измъчен по съдържанието си председателски съвет на 46-ото Народно събрание (НС) на 12 август 2021 г., Тошко(то), в неистовия си стремеж на всяка цена да се наложи като последна инстанция над останалите, естествено се стигнало до напрежение. Обсъждало се каква би следвало да е конституционната процедура спрямо действията на НС, за да се оттеглят дебатите и гласуването на вече обявения с президентски указ проектокабинет на ИТН.

Обстановката се нажежила от написаното от председателката Ива Митева проекторешение по този казус, тъй като Събранието, по силата на правната логика, приема уж свободната воля на кандидат-премиера Николов (разбира се, под давлението на опекуна си от диванчето Слави) да оттегли предложението за нов състав на Министерски съвет.

Дончева, бидейки гърмяна пушка, вряла и кипяла в политиката от над 20 години, взела, че веднага контрирала мерациите на Тошко(то) „болонката“ му Митева да извади от дневния ред на НС заплануваната точка за избор на проектокабинета на ИТН. И тук станал скандалът.

Тошко(то) ѝ се ядосал и съответно я насмел със заповеден тон: „Я си седни на дебелия з****к!“ Тя не му останала длъжна и здравата го нахокала. Нарекла го първо „смешник“ и след това „нещастник“. Заканила се дори и че ще предяви съдебен иск срещу него за обида. Имало свидетели, които щели да дадат показания в нейна полза. За малко да се стигне и до физическа саморазправа – Дончева понечила да фрасне Тошко(то) с една от големите си и скъпи чанти, но тези от ГЕРБ и БСП, явяващи се свидетели на свадата, светкавично се намесили и

„Движение Българска демокрация“ (2022).
Преподавател в Софийския университет, Университета по архитектура, строителство и геодезия и Академията на Министерство на вътрешните работи.
Научна област на работа: богословие, сравнително религиозна наука, проблеми на междурелигиозния диалог, противодействие на религиозния тероризъм; напоследък също и по фундаментални въпроси, свързани с политологията, политическите системи и особено с политическата философия.

Телефон за контакт
0878 25 01 81

По-важни публикации, интервюта, политически коментари и анализи
Научноизследователски
[1] Ктиторите на Пчелинската църква. София: Верен, 2009; [2] Духовните аспекти на християнското изкуство. София: Верен, 2010; [3] Днешната младеж и необходимостта от религиозно-

ВЛАСТТА V/S МОРАЛА. ВЧЕРА И ДНЕС

Благовест Върбаков

ТРИ НЕПРИНУДЕНИ КОМЕНТАРА ЗА ПОЛИТИКАТА И ПОЛИТИЦИТЕ

предотвратили евентуалния побой – то какъв ли скеч щеше да бъде само! Обаче именно на тези (кошаревски) свидетели потърпевшата разчитала.

Така наречените „председателски съвети“ се водят на затворени врата, на тях се решават възникнали проблеми и/или се съгласуват инициативи между парламентарните групи, които не е редно да влизат ad hoc в пленарна зала, без да бъдат предварително обсъдени/съгласувани от председателите или с консенсус, или с мнозинство. Съветите имат за основна задача да консолидират различните гледни точки на политическите сили в Парламента. Всеизвестно е, че на тях се поставят и отстояват политики, но някои от които с право са считани от обществото за продукт на задкулисието. Това, обаче, е друга тема за разговор. Та на конкретно този Съвет, на който е станала ексцесията между ИТН и ИБГНИ, е хубаво да спрем вниманието си.

Дали другарката Дончева е с пълни задни части не е от значение – да, определено жената не е в добра физическа форма в сравнение с отпреди 10-ина години. И какво от това? Дотам ли стигна българският парламентаризъм да отстоява определени политики не със силата на аргументацията, а с прибегване до обидни квалификации. До какво дъно в елементарното възпитание стигнаха нашите политици? Да се смееш ли или да плачеш! И в единия, и в другия случай положението е трагикомично. Шекспировите

трагедии направо бледнеят пред спонтанните поетични диалози на сегашните политици.

СИНДРОМЪТ НА НИСКИЯ МЪЖ

Поведението на Тошко(то) се охарактеризира със синдрома на ниския мъж. Наполеоновият типаж е волеви, самонадеян и самовластен. Той не търпи чуждо мнение, не се повлиява от нищо и от никого, води го само и единствено нагона на егото. Знаем до какъв злоупотребен житейски край стига не само самопровъзгласилият се император (диктатор) на Франция, Наполеон, знаем и за този на Фюрера... Разликата обаче между тях и нашия политик Тошко(то) е не очевидна, а очеизвадна. Те поне останаха в световната история като велики диктатори, докато него ще запомним с хашлашкото му поведение, с първичния изказ, в който паразитират улични жаргони, сетне и с твърде нескопосаните политически напъни в стил „Гацо Бацо“, които тотално катастрофираха тъй внимателно обмисляната и филтрирана през очакванията на обществото политическа идеология на ИТН.

Репликата с дебелия задни части на Дончева е апогей на парламентарната реторика. Ни най-малко не бива да ни учудва този просташки изказ на Тошко(то) – неговият речников запас е релевантен на очакванията на улицата, който той и „из-КУКУ-ригалите“ му съмишленици сценаристи над 25 години целенасочено я (пре)възпитаваха. Сигурно тя и здравата се е изкефила на своя учител Тошко(то).

Така че, мили мои съграждани, такъв тип инфантилно поведение е абсолютно очаквано. Толкова за него, той ни е пределно ясен. В негово лице простотията в днешния Парламент се вихри с пълна сила. Манталитетът и произтичащото от него словоплетство на персонажите Деса Поетеса и Гугутка Заспалова придадоха трагикомичния етос на сега водения политически диалог. Затова, разбира се, да „благодарим“ най-вече на Слави(то) и неговите сподвижници сценаристи, като към тях да не забравяме и избирателите им, които ги (пре)назначиха за народни представители.

Дончева е пряма и своенравна. Придобитият с години опит в реалната политика я отрежда към числото на обиграните политици. Мераците ѝ да бъде по един или друг начин непреодолим фактор в българската политика не за първи път са я поставяли в гротескни положения, вследствие на които буквално е изхвърчавала за дълго от политическата сцена.

Тя е от типа политици, които всячески се стремят да противостоят на водещата линия на партията, към която принадлежат и следва да жалонират личните си политически убеждения. Бунтарската природа на такъв тип политици, особено на жени, е присъща.

Спорно е дали тя или Мая Манолова е по-своенравна – всяка иска да оглави класацията в днешното НС. Политическият непукизъм на Дончева изпъкна още в миналия Парламент, когато на едно от заседанията, което ръководеше, на президиума тя бе наметнала сетренцето си на гърба на председателския стол. Това направи силно впечатление, тъй като показва в действителност по какъв начин се възприема българският парламентаризъм както от позабравените ни политици – „Нямаше ни дълго, но пак се върнахме!“, така и от новопоявилите се – „Вие сте минало, сега ние сме на ход!“.

Спазването на определен етикет на поведение не е отживелица, а показване на осъзнато отношение към

нравствено възпитание. – В: Църковен вестник (ЦВ), № 24, 2004, с. 6; [4] Фаюмските портрети и иконографията. – В: ЦВ, № 5, 2005, с. 8; [5] Коя е „Църквата на Исус Христос на Светиите от последните дни“ (мормони) в България. Първи стъпки, организационен аспект и мисионерска дейност. – В: Вероизповедания и нови религиозни движения в България – проблеми и перспективи на прага на ЕС. Год. на ЦПНРД, т. 1. София: Синодално изд. на БПЦ-БП, 2007, с. 272-296; [6] „Видението на св. Петър Александрийски“ в иконографската програма на църквата „Успение Богородично“ при Рилския метох „Пчелина“. – В: XVIII Международна научна конференция за млади учени (МНКМУ). София: УИ Лесотехнически университет (ЛТУ), 2009, с. 201-211; [7] „Палатинското Разпятие“ и раннохристиянското изкуство. – В: XVIII МНКМУ, ЛТУ, с. 212-221; [8] Ктиторските портрети от Рилския метох „Пчелина“. – В: България и българите в чужбина. В. Търново: СУБ, 2010, с. 183-189; [9] Духовните

ВЛАСТТА V/S МОРАЛА. ВЧЕРА И ДНЕС

Благовест Върбаков

ТРИ НЕПРИНУДЕНИ КОМЕНТАРА ЗА ПОЛИТИКАТА И ПОЛИТИЦИТЕ

значението на тази институция от страна на парламентаристите. Наметнатото сетренце на председателстващата НС Дончева е белег за целенасочено принизяване на политическия диалог, явяващ се по същество държавнически.

Раздраните дънки на депутата Филип Станев още по-категорично допълва бутафорията в 46-ото НС. Накратко: наметнатото сетренце на Дончева и раздраните дънки на Станев досущ импонират на мисловния капацитет и възможности на сегашните депутати. Парламентарният аутфит буди не само кикотене, но и разочарование от агресивно налагащата се тенденция за брутално оголване, разбирайте – опростачване, на българския парламентаризъм и оттам, за жалост, на политическото действие като цяло. В допълнение, камерите на медиите запечатаха и събутата в една от заседателните зали на Парламента Мая Манолова. Какво пък толкова, ще си кажем, почивали ѝ краката, защото обувките сигурно са и ги стягали. Може, но подобен битовизъм издава чувство за собственост (като че Парламентът ѝ е дневната у тях).

Ситуацията с визирания председателски съвет и арогантното поведение на Тошко(то) показва в какво всъщност се изразява един махленски диалог с претенцията да е политически. Егоцентризмът на двамата „дебатиращи“ – Тошко(то) и Дончева, ескалира в словесно противоборство с цел

постигане на надмощие от типа: „Аз съм повече от теб и те превъзхождам. Ти нямаш думата, понеже аз решавам!“ При наличието на такова поведение, няма как да бъдат търсени каквито и да било консенсусни решения. От самото начало така поведен диалог е обречен освен на провал, но и на неизбежна гибел.

ПОПУЛИЗМЪТ И СТАТУКВОТО

Смехотворното в свадата между Тошко(то) и Дончева е, че не друг, а присъстващите от ГЕРБ и БСП са успели да снижат градус на напрежението, т.е. да предотвратят побоя. И ако вникнем внимателно в това, ще разберем алюзията, която ни показва тази сцена.

Популизмът генерира политически актив от страховете на обществото, актуални обаче към днешна дата. Собствено, популистките партии нямат необходимият ресурс да просъществуват в дългосрочен план. Причината е, че идеологията им не е нито лява, нито дясна; тя иска да заеме неутралния център в политическия спектър с намерението да привлече за лична полза само и единствено тези интересувачи ги политики от лявото и дясното, чрез които могат да привлекат електорална маса. И именно тази маса припознава популизма, защото се е отвратила от статуквото на „традиционното“ ляво и дясно.

Но трябва да знаем, че популизмът

не може да (про)съществува, ако страховете на обществото не биват обновявани, не се появяват нови такива. С други думи, ако страховете не търпят актуализация, то популистката идеология, подхранена веднъж от определени страхове, но не актуализирани от други, рухва. Достатъчно е да се припомним злата участ на партията „Атака“.

Характерното за популизма още е, че разчита на патриотични каузи, за да отмести общественото внимание от реалната политическа действителност. Затова популизмът не е в състояние да предложи адекватни политики за стимулиране на демократичните процеси в полза на обществото, а тъкмо обратното – възпроизвежда скандал след скандал. Това идейно се онагледява в поведението на Тошко(то) и Дончева, чиито политически възгледи, водени от собствените си интереси, се базират на популистка (патриотична) идеология (концепция). Ето защо конфликтът между тях беше очакван, а не изненадващ, спонтанен: популизмът рухва под обективния напор на реалната действителност.

В продължение на казаното, популизмът може да отслабне политическото си въздействие, ако левият и десният спектър определят идеологическия си статут – към кой от двата спектъра (включително с центриране) принадлежат, от една страна, и от друга – по-отчетливо издигнат собствената си политическа легитимация, а не да „жонглират“ с всевъзможни популистки фик(са)ции, за да бъдат по-харесвани.

В случая, визирания от Дончева „свидетели“ ГЕРБ и БСП – омразното за партиите на протеста статукво ляво и дясно – проявиха политическа отговорност и предотвратиха ескалацията на напрежение от популизма на (между) ИТН и ИБГНИ. И тук се изкрystalизира цялата картина.

Двете основни партии на статуквото се явиха своеобразен гарант на демокрацията. Тя – нека сме много наясно – може да съществува в пълнота, ако съответно в нея присъстват двата

аспекти на православната икона. – In: „Slavica Slovaca“, Vol. 45 (1), Bratislava: Slovak Academy of Sciences, 2010, с. 20-32; [10] Принос към биографията на рилския духовник Добробосански митрополит Серафим (1705-1800). – В: Културното наследство на Рилския манастир – състояние и перспективи на проучването, опазването и реставрирането му. София: БАН, 2011, с. 60-75; [11] Аспекти в научните изследвания на Васил Пандурски и Иван Рашков Кръстанов в областта на църковната археология и християнското изкуство. – Богословска мисъл, № 1-2. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2011, с. 147-172; [12] Ролята на Банската школа в живота на йеромонах Неофит Рилски. – В: Наследството на отец Неофит Рилски: изкуствоведски, богословски и филологически аспекти. София: БАН, 2012, с. 134-143; [13] „Олтарите на България“ от Маргарита Коева, или за архитектурата на християнския храм (рецензия). – В: Ел. списание

ВЛАСТТА V/S МОРАЛА. ВЧЕРА И ДНЕС

Благовест Върбаков

ТРИ НЕПРИНУДЕНИ КОМЕНТАРА ЗА ПОЛИТИКАТА И ПОЛИТИЦИТЕ

политически субекта ляво и дясно в тяхната категоричност. Без тях, за демокрация не може изобщо да се говори, а за форма на тоталитаризъм.

И ако някой политик (настоящ и/или бъдещ, особено от втория тип) или новопоявила се партия започне да излага нелепи теории, че лявото и дясното са изтъркани понятия в политиката и респективно в парламентаризма, то да си знаем още отсега, че това са пълни нелепици и хвърляне на прах в очите на българския избирател. Защото темелите в политологията сочат – понеже са се утвърдили с времето – че демокрацията е действителна едва тогава, когато ги има силното ляво и дясно.

В този смисъл, последните два Парламента показват, че демокрацията търпи сериозни сътресения. Лявото отиде на задни позиции по получени мандати в сравнение с ИТН, т.е. с популизма. И това е смущаващото, обезпокояващото. Лявото, което следваше да заеме втора (защо не и първа) позиция по брой мандати, зае трета. За да се легитимира все пак като лявото в политиката и така да отмие срама пред своите избиратели, БСП не се поколеба да припознае основни точки от предизборната агитация на ИТН, ИБГНИ (ИБГМВ) и „Демократична България“ (ДБ) (последната, озадачаваща в политическата си (дез)ориентация) срещу едноличното управление на експремиера Бойко Борисов.

Както правилно отбеляза в телевизионно интервю експремиерът на НС, Михаил

Миков, че ако има значително висок процент припокриване на политическите виждания между БСП и останалите парламентарни партии без ГЕРБ, то тогава каква е социалистическата идеология?! Питането му е съвсем резонно, тъй като насочва вниманието в тенденцията за размиване на традиционната лява идеология, изповядвана от БСП. Дори повече, очертава се лявото да поеме функцията на медиатор между парламентарните партии за излъчване на редовен Кабинет в рамките на настоящия Парламент, което (ще) е с цената на компромиси, рискуващи да притеглят лявото в орбитата на популизма. Но както сме свикнали да чуваме от политиците, че в името на стабилността в държавата, компромисите са неизбежни – вчера мразехме политическия опонент, днес го обикнахме, а утре пък заобичахме...

В заключение, какво може да кажем? В 46-ия Парламент се видя, че популистката идеология не може да гарантира никаква политическа стабилност. Популизмът води до политическа, парламентарна, та дори и конституционна криза. Предходният 45-ти Парламент показва като по учебник какво представлява парламентарна криза, поради невъзможността той да излъчи Правителство, въпреки заявеното мнозинство в НС при избора на негов председател. Днес ситуацията не е по-различна – отново няма Правителство, а служебното започна от само себе си да придобива все повече функцията на редовно. Нещото, което едва ли осъзнаваме е, че чрез

Служебното правителство Румен Радев затвърждава не само идеята за президентска държава, но и бетонира избора си за нов мандат на „Дондуков“ 2.

Популизмът придоби ужасяващи размери. Партиите на протеста хвърлиха държавата в небивал хаос, от който дълго време няма да излезем. Така че, да се запитае, дали не е дошло време нашите политици да мирясат и най-накрая да си седнат на „задните части“, защото наистина станаха „смешници“ и „нещастници“ пред очите на изтерзания от очаквания за светло бъдеще български народ. Не е ли дошло също времето двата политически полюса – левият и десният, да влязат в ролята си и защитят устоите на нашата демокрация и нашия парламентаризъм? Време е!

ВТОРИ КОМЕНТАР

ДА СИ ПОГОВОРИМ НА „ТИ“ С ПОЛИТИКА СЛАВИ ТРИФОНОВ! В ДИАЛОГ С ГУГУТКА ЗАСПАЛОВА И ДЕСА ПОЕТЕСА

КАКВО СЛЕДВА ЗА СЛАВИ ТРИФОНОВ СЛЕД ИНТЕРВЮТО МУ
ПО БНТ?

(1 СЕПТЕМВРИ 2021 Г.)

Най-сетне политикът Слави Трифонов се (пред)реши да даде официално интервю за национална медия, в случая за Бойко Василев в предаването „Панорама“ по БНТ, на 27 септември 2021 г., веднага след централната емисия „Новини“, т.е. в праймтайма.

След хиляди кандърми, Слави си тури ризата и самото, напудри се с грим, за да не (из)плаши зрителите, и застана пред телевизионната камера. Бидейки обаче лидер на най-голямата парламентарна група в това Народно събрание, която уж там задава дневния ред, той не си направи труда да отиде на „Сан Стефано“, както предполага етикетът, а като при някой деребей, Бойко Василев прекъсна почивката си и кацна в неговия офис.

„LiterNet“, 11.02.2013, № 2 (159) [<http://litenet.bg/publish29/blagovest-varbakoff/oltarite.htm>]; [14] Олтарите на България (рецензия). – В: Кирило-Методиевски вестник „За Буквите – О Писменехъ“ (КМВ), № 40, 2013, с. 9; [15] Аксиология. Ценностните измерения на съвременното общество (известие за учредяване на ЦМРА). – В: КМВ, № 39, 2013, с. 25; [16] Отново към въпроса за методологията за изследване на християнското изкуство. – В: Дигиталното настояще и бъдеще. София: УИ Университет по библиотекознание и информационни технологии (УниБИТ), 2014, с. 288-294; [17] Софиологичната концепция на отец Сергей Булгаков за образа на Св. Богородица. – В: 10 години катедра „Културно-историческо наследство“ при УниБИТ. София: УИ УниБИТ, 2015, с. 141-164; [18] Радвай се, вместилище на Бога! Щрихи от учението на Църквата за Св. Богородица. – В: КМВ, № 45, 2015, с. 15; [19] Св. Богородица – „първият иконограф“ на Иисус Христос.

ВЛАСТТА V/S МОРАЛА. ВЧЕРА И ДНЕС

БЛАГОВЕСТ ВЪРБАКОВ

ТРИ НЕПРИНУДЕНИ КОМЕНТАРА ЗА ПОЛИТИКАТА И ПОЛИТИЦИТЕ

Да, онзи потаен офис, където политикът Слави чертае политики със съратниците си за светло бъдеще на Родината и вещо реди Кабинет от доказани – незнайно къде обаче – корифеи.

Всички приковахме внимание в очакване да чуем какви ли далновидни политики е замислил председателят на ИТН. Но за огромно съжаление, още в самото начало Слави опростачи диалога. В типично негов стил, който в шоуто му може да се приеме за естествено, но в този случай е твърде нелепо, той съвсем осъзнато принизи официоза на интервюто на махленска лакърдия в селски хоремаг. Помоли интервюиращия да преминат направо на „ти“, понеже – Трифонов обича да натяква приятелството си с всекиго, дори евентуално и със „зелените човечџта“ (ако ги има, де) – се познавали от дълго време. Същият някога бил седнал на жълтото диванче в студиото и толкова се впечатлил от познанията му за Македония, че как да не поискаш да му станеш приятел и да не започнеш да му говориш на „ти“?! То ще е срамота на „Вие“! Само дето Трифонов свойски не потупа Бойко Василев в знак на умиление за дружбата си с него. А той, милият, що да прави? Принуди се да се съгласи. И така интервюто започна в задушевна атмосфера по изключителното благоволение – о, Господи! – на Слави.

СПОМЕН ОТ ЕДНО ДРУГО ИНТЕРВЮ

Преди обаче да видим какво ни сервира политикът Слави, нека си припомним едно друго интервю, също трепетно очаквано от обществото. Това на експремиера Борисов в прословутото му шоу по БТВ от 27 ноември 2018 г.

Ама защо тогава водещият Трифонов не пожела хич да събеседва с „народния душманин“ Борисов на „ти“? Нали и с него се познава?! Че и от над едно десетилетие. Ходили са си на гости, на кино и на общи събития. Борисов беше възвеличаван от него и сценаристите му навсякъде и по всеки повод. Той не пропускаше да изтъкне професионалните му качества на отличен управленец и стратег. Всяка циганка на пазара би завидяла на изкусното умение на Слави да излива елейни слова. Да си припомним как с Росен Петров шумно се присмиваха на тогавашния кандидат столичен кмет генерал Бриго Аспарухов при предизборното му участие в шоуто, сравнявайки го с другия генерал претендент – Борисов.

Ех, как капеше мед от устата на Слави, когато (за)говореше за авера си Бойко, за новия мачо в политиката, който ще преобърне света, за да оправи народа си. Навсякъде афишираше името му, дори взе че и по някое време го залансира за бъдещ кмет на държавата, разбирайки че става дума за президент. Та обръщението „Вие“ не фигурираше в отношението му с Борисов. Толкова показно беше това, че ни напушваше

смях. И изведнъж тази дружба – по твърдението на самия Борисов в интервю пред Сашо Диков – секна с щението на Слави да упражни лобистко влияние над Бойковото правителство с поставяне на свои министри в съотношение 50 на 50. От „ти“ на „Вие“; от близки на далечни; от приятели на отявлени врагове. Сега те се мразят, ненавиждат, хулят, а преди, като в една чудна приказка, така много се обичаха.

Та когато Борисов отиде в шоуто, Трифонов започна да му говори на „Вие“, все едно изобщо не са се познавали. Личеше си, че с това целеше да му натири носа от позицията на публичната си известност. Но не би, получи се една жалка картинка на болезнения опит на интервюиращия да се (само)изтъкне над опонента си, като негов съдник от позицията на (само)възприел се изразител на народното недоволство.

Пародията се подсили освен от черната фланелка с изписания на нея погребален слоган на майките: „Системата ни убива!“, с която се беше облякъл Трифонов, но също и от комичните му напъни да придаде извънмерно голяма строгост на изречението си, за да стресне (а защо не и ужаси) Борисов.

От цялото това интервю обаче се получи грандиозно фиаско. Интервюто, вместо да генерира тъй искания за сценаристите актив в полза на Слави, взе, че вдигна рейтинга на Борисов. Дори повече, Борисов, следвайки учтивата форма на обръщение „Вие“ към Трифонов, на няколко пъти го направи за посмешище. В резултат на това триумфиращият беше не той, а именно Борисов.

СРИНАТ РЕЙТИНГ

Но да се върнем на първото политическо телевизионно интервю на политика Слави Трифонов. То не можа да затвърди и/или повиши рейтинга му, а го срина до степен, че вече с основание да се усъмняваме в запазването на водеща позиция на партията му в следващия 47-ми Парламент.

– В: Славянская культура в Европе. История, настоящее и будущее. София-Москва: Академия медиаиндустрии (Москва), 2015, с. 77-94; [20] Тенденции за радикализиране на изкуството. – В: Религия, ценности, ортодоксалност. Русия и България в 21. век. (РЦО). София: БАН-Пропелер, 2015, с. 323-346; [21] Радвай се, благодатна! Климентово слово за Благовещение. – В: КМВ, № 47, 2016, с. 13; [22] Методологични аспекти на сравнителното религиознознание: опит за дефиниране на изследователския дискурс. – В: РЦО, 2016, с. 236-246; [23] Основни насоки в иконологията и интерпретацията. – В: Сп. „Мисъл, слово, текст“ (МСТ), т. 2. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2016, с. 151-170; [24] Нова книга за иконопочитанието на Любомир Тенекеджиев. – В: МСТ, т. 3, 2017, с. 101-111; [25] Чашата на Новия Завет. Климентово слово за пресветите Тайни. – В: КМВ, № 50, 2017, с. 24; [26] Слово и образ: към историята на комуникацията между Бога и човека (думи

ВЛАСТТА V/S МОРАЛА. ВЧЕРА И ДНЕС

Благовест Върбаков

ТРИ НЕПРИНУДЕНИ КОМЕНТАРА ЗА ПОЛИТИКАТА И ПОЛИТИЦИТЕ

Слави очакваше да бъде разбран така, както му се искаше, в своя полза, но се случи тъкмо обратното за неговия политически имидж. Фамилиарното повеждане от негова страна на интервюто го обрече на провал, въпреки желанието му по този начин да възбуди обществена емоционална емпатия, т.е. съчувствие, че от независими за него фактори не е успял да реализира Кабинет.

През цялото време не чухме нищо друго, освен едни изпразнени от съдържание словоизлияния, че задкулисието (на доскорошните му политически партньори) е виновно да няма такъв, че тъкмо то е катастрофирало чистите намерения на ИТН за прозрачно управление на държавата и че в този Парламент имало както омерзени от алчността си политици и партии на омразното статукво, така и прикрити предатели, с които дългосрочни политики не можело да се прави, камо ли да се разчита.

Същият този политик Слави ни се оплакваше, че всеки от уж партньорите му искал да има влияние със свои министри в – дебело да подчертаем – неговия Кабинет, с което го тласкали към безпринципни коалиции с компрометирани в недалечното минало политически дейци.

Но да си припомним, нали той някога направи същото с негласното си искане да бъде част от първото Правителство на Борисов? Сега пък възнегодува, когато му поставят изричното условие за съобразяване с принципите на екипната игра, понеже с

65-те си депутати не можеш да си осигуриш парламентарна подкрепа в стабилно мнозинство, т.е. със 121 депутатски гласа.

Амикато искаш да управляваш като първа политическа сила и първи мандатоносител със свой Кабинет, но простата парламентарна аритметика не ти дава превес за събиране на мнозинство, то тогава недей да хленчиш като „дете за сладолед“, а прояви отговорност и влез в конструктивен диалог за постигане на коалиционно споразумение.

Защото канцлерът Меркел едва ли беше въодушевена от коалицията на председателстваната от нея християндемократическа партия (CDU) със социалдемократическата (SPD) през 2018 г. Но тежките преговори с шефа на социалистите Мартин Шулц за излъчване на гарантирано стабилно Правителство, доведоха до положителен за нея резултат, донесъл ѝ заслужено четвъртия подред канцлерски мандат. Днес Меркел е най-дълго управляващият Федерален канцлер – от 2005 г., и нееднократно обявявана в класацията на „Форбс“ за безспорно една от най-влиятелните световни лидери.

ПОЛИТИЧЕСКА КУЛТУРА И ЛИЦЕМЕРИЕ

За съжаление, все още българският парламентаризъм не е дорасъл до тази политическа култура, каквато от години има в Бундестага. Ясно посочените и разписани приоритети за съвместно управление в

сключеното между тези две партии коалиционно споразумение нагледно показва в какво се изразява поделение на политическа отговорност, особено във времена на социалноикономическа и геополитическа криза (визирам силния бежанския натиск през 2015 г., костващ запланувания нов мандат на канцлера Меркел).

В тази връзка председателят на ЕНП, Жозеф Дол, запитан през 2014 г. от български журналист за евентуална коалиция между ГЕРБ и БСП за съставяне на Кабинет (Борисов 2) по модела на Германия, той недвусмислено заяви, че в България няма такава изградена политическа култура...

Настина, колко тъжно. Но не и за популистките партии, които успешно се възползват от ожесточеното противоборство между дясното и лявото, за да ги изместят и заемат техните властови позиции. Та ето затова сме на това дередже – за пореден път да нямаме реално работещ Парламент и Правителство, легитимирано не административно по „служебен път“, а от народа – от негово величество суверена, когото всеки политик не пропуска да изтъкне, но явно не и да зачита – факт!

Слави постоянно говори за задкулисието в държавата, за лобистките коалиции и плаващи мнозинства в Парламента, които са в ущърб на народа, но в действителност неговото поведение индикира тъкмо наличието на такова.

В предишния Парламент не можело да направи Правителство, сега в този също, но в следващия – твърдо ни уверява той – задължително следвало да има. Тогава партиите трябвало да превъзмогнат егото си – продължава Слави – в името на единение за бъдещето на държавата, и за да онагледят казаното, цитира емблематичния надпис на сградата на Народното събрание: „Съединението прави силата“. Такова политическо лицемерие скоро не бяхме виждали.

Цялата словесна тирада на Слави бихме приели за чиста монета, ако политическите му действия бяха последователни, а не по същество чисто интересчийски. В предизборните кампании

по повод реализирането на един научен форум). – В: МСТ, т. 4, 2017, с. 161-168; [27] Иконата като естетика на Богоприсъствието. – В: МСТ, т. 6, 2019, с. 153-160; [28] Доктрината на Джордж Буш срещу тероризма. – В: Год. на ШУ „Епископ Константин Преславски“, т. ХЕ, Факултет по технически науки, 2020, с. 313-328; [29] Ново изследване за папските визити в България. – В: МСТ, т. 1 (7) нова серия, 2021, с. 78-89; [30] Папските визити в България: исторически контексти и съвременни аспекти. – В: МСТ, т. 2 (8) нова серия, 2021, с. 64-93; [31] Авторитетът на папата в православните общности. – В: МСТ, т. 3 (9) нова серия, 2021, с. 142-159; [32] Концепцията „политика-бизнес-общество“ и въпросът за идентифицирането на гражданските права. – В: МСТ, т. 4 (10) нова серия, 2022, с. 173-187; [33] Да обединим десницата! Болезнена утопия или необходима реалност за българската демокрация. – В: МСТ, т. 5 (11) нова серия, 2022, с. 158-181; [34] Позицията на Руския патриарх

ВЛАСТТА V/S МОРАЛА. ВЧЕРА И ДНЕС

Благовест Върбаков

ТРИ НЕПРИНУДЕНИ КОМЕНТАРА ЗА ПОЛИТИКАТА И ПОЛИТИЦИТЕ

той проявяваше прекомерна близост с т.нар. „партии на протеста“, с което ачик-ачик ни показваше, че с тях ще „мели брашно“. Да, ама не! Когато отсвири мерациите им за коалиционна форма на управление, било пряко или косвено, всички до един тутакси станаха предатели.

В очите на Слави и неговите съпартийци Мая Манолова от прекрасен омбудсман, стана отново „Сестра Галева“ и предложилата феномена „КОЙ“ в лицето на Пеевски за шеф на ДАНС; Татяна Дончева от политически партньор на все още непреустановила зависимостите си от своето недавно социалистическо минало и запомнила се с прословутата лобистка поправка „Ванко Едно“; а Христо Иванов от нов символ на автентичната десница, на бивш клакьор на Борисов в битността му на правосъден министър и силно зависим от неолибералния кръг „Капитал“.

С други думи, припомняйки не особено красивото им минало, Слави запокити по дяволите евентуалните си коалиционни партньори, включително и БСП, макар и не толкова отявлено. Те поне, социалистите, неколkokратно заявяваха, че нищо не искали, а само да има „Правителство на спасението“ (как само ни напомня за това на Орешарски). Обаче, и тази партия не може да се отърси от дебелия сянка на ДПС.

ПОЛИТИЧЕСКА ИЗОЛАЦИЯ

Сега политикът Слави е в парламентарна изолация, започва и да навлиза в политическа такава. Идеологията му рухна като „къща от карти“, чиято лабилна конструкция – види се – не можа да удържи на усилените политически земетръси.

В този контекст може да кажем, че в парламентарната архитектура такива нездравни идеологически конструкти не могат да се впишат, някак звучат кичозно и неестествено в общата визия на – философско погледнато – политическото действо въобще.

Славата на ИТН достигна своя зенит на българския политически небосклон. Тази партия кулминира в невъзможността да се докаже като алтернатива за суверена, който му отреди първо място в последния Парламент.

Казано на медиен език, сринатият ѝ обществен рейтинг я смъкна от праймтайма в негледаемия по нощите часови диапазон (когато ще се наложи да се съревновава с интереса към порнографските канали).

Слави, за да предотврати трагичната съдба на партията си, в интервюто си по БНТ горещо ни уверяваше, че е много загрижен за страната, за държавата, за парламентаризма. Всячески не искаше да приеме, че нескопосаният му сценарий, в който неговото его играе главна роля, го дискредитира като евентуален бъдещ държавник и на практика го злепостави пред

електората му и обществото. Народът – суверенът, едва ли ще му даде втори шанс да предложи сценарий.

Колкото и да искаше Слави да ни направи съпричастни в разговора си с Бойко Василев, говорейки му на „ти“, толкова подалечен стана за нас, зрителите. И ако обществото беше някак с годините свикнало да го нарича просто Слави (от шоуто по БТВ), то сега, след интервюто му по БНТ, това „ти“ се превърна в едно чуждо, протоколно „Вие“, което никога повече няма да го сближи с народа.

Затова и предаването му „Хъшове“, май ще трябва да го възобнови, защото му предстои дълго изгнание от българската политика. А всъщност, като се замислим, Слави кога ли е бил на „ти“ с политиката, освен с многобройните си гости – телевизионни приятели?! Отговорът оставям отворен, всеки сам да прецени

ТРЕТИ КОМЕНТАР

АВТОРИТАРЕН ЛИДЕР ЛИ Е НЕОБХОДИМ НА БЪЛГАРИЯ? КЪМ ДЕБАТА ЗА „ВОЕНИЗИРАНЕТО“ НА НАШИТЕ УПРАВНИЦИ

ЗА ДЕМОКРАЦИЯ ИЛИ ТОТАЛИТАРИЗЪМ ЩЕ ГЛАСУВАМЕ
НА ИЗБОРИТЕ НА 14 НОЕМВРИ?
(25.10.2021 Г.)

В тази статия ще насочим вниманието към модела „тоталитаризъм-авторитаризъм“ по отношение на политическото лидерство, в контекста на сегашната политическа действителност в страната, и по-конкретно през настоящата 2021 г.

Причината е повече от очевидна, предвид факта, че в рамките на около половин година обществото ни стана свидетел не само на политическа и парламентарна криза (като през този период ескалиращи), но и на конституционна такава, въпреки че последната, като че ли не получи достатъчно обществено внимание с оглед политическата динамика, за разлика от останалите две кризи.

Кирил към войната в Украйна. – В: Сб. научни доклади от Осма международна кръгла маса „Проблеми на обществената комуникация“ (София, 3 юни 2022). София: УИ УниБИТ, 2022, с. 284-308; [35] Теорията на Карл Поппър за демокрацията – същност и проекции. – В: МСТ, т. 7 (13) нова серия, 2022, с. 80-12; [36] Правото и законът между обективния прочит и субективната представа. – В: МСТ, т. 8 (14) нова серия, 2022, с. 169-180; [37] Сто години висше богословие в България: някои богословски рефлексии в богословието на професорите отец Николай Шиваров и Тотю Коев. – В: МСТ, т. 9 (15) нова серия, 2023, с. 20-33; [38] За иновациите, технологиите и инвестициите, или какво може да каже за тях един президент? – В: МСТ, т. 10 (16) нова серия, 2023, с. 134 -143; [39] Религиозната принадлежност като етническа идентификация или политическа конфронтация – по примери от история на религиите. – В: МСТ, т. 14 (20) нова серия, 2023, с. 118 - 135.

ВЛАСТТА V/S МОРАЛА. ВЧЕРА И ДНЕС

Благовест Върбаков

ТРИ НЕПРИНУДЕНИ КОМЕНТАРА ЗА ПОЛИТИКАТА И ПОЛИТИЦИТЕ

ЗАЩО СЕ СТИГНА ДО ПОЛИТИЧЕСКА КРИЗА НА ПАРЛАМЕНТАРНИЯ ДЕБАТ?

Заслужава тази твърде напрегната обстановка на политическо противопоставяне между държавниците да се разгледа в светлината на обективния анализ на причинно-следствените обстоятелства, довели до конфронтиране на политическия диалог на всички нива – от парламентарната трибуна (превърнала се в арена на ожесточени борби на всевъзможен политически егоцентризъм), до висшите държавни институции, които – по всичко изглежда – трупат от това политически актив.

Това, от своя страна, довежда до объркване на правилното разбиране на конституционната нормана чл. 8 за разделение на трите власти и оттам до погрешно (въз)приемане функцията на Държавния глава като съставна част от тях, в разрез със заложената идея на друг член от Конституцията – 92, ал. 1, че „той олицетворява единството на нацията“. Това предполага Президентът да спазва политически неутралитет и изобщо да се дистанцира като политически субект от действията на парламентарната политика.

Защо се стигна до критичната ситуация на невъзможност за постигане на трайна политическа стабилност, въпреки настойчивия апел на всички политици и държавници за необходимост от нея? На този (болезнен) въпрос ще потърсим отговорите, разглеждайки модела „авторитаризъм-тоталитаризъм“, защото тъкмо той, вследствие на споменатите три кризи, започва все по-отчетливо да се (въз)приема за алтернатива.

ЗАЩО БЪЛГАРИНЪТ ИЗПИТВА АФИНИТЕТ КЪМ СИЛОВИТЕ ДЪРЖАВНИЦИ?

Отдавна нашето общество, а като се замислим изобщо балканците, изпитва особено възхищение към държавници, проявяващи силно изявени лидерски качества. Те се изразяват в подчертаната мъжественост на поведението и визията – обраност в жестикулацията и строговати черти; в императивния замах на комуникацията – разбирана в нейния широк контекст, и най-вече в умелите логико-императивни способности за безапелационно отстояване на конкретни политически виждания.

Колко познато ни звучи това, нали? Изброените качества са така присъщи за лидери с пагони, към които няма как да не се изпитва особен респект, защото воинският дух (или по-точно, генералският) априори повежда в атака за победа. В този смисъл, идеята за успешния лидер неминуемо се отъждествява със силния и волеви характер, от една страна, и от друга – със завидно реализирана професионална кариера.

Последното се явява естествен резултат от високото ниво на управленски качества, както и от далновидните, в смисъл – стратегическите решения и визионерство на лидера. Лидер е този, който притежава (своеобразен) генералски менталитет, готов е на всичко, за да спечели най-ожесточената битка в името на заветната победа и така, освен че доказва лидерските си възможности, бива признат за безспорен победител на бойното поле.

Дали спечелена битка означава спечелена война? Защото в политиката запазването на лидерските позиции в дългосрочен план налага постоянно водене на политически битки за съхраняването им. А това е възможно най-вече посредством императивно упражняване на придобитата власт, който способ обаче не може да се очаква да бъде с такъв интензитет на поведение, както е бил в началната му фаза.

Вследствие на различни вътрешни и/или външни обстоятелства, упражняването на власт търпи трансформация и много често променя политическите действия и виждания на лидера. Отслабването на лидерското влияние се дължи на сериозни кризисни моменти, които безмилостно атакуват доверието в заявените му качества като лидерски способности.

НУЖЕН ЛИ Е АВТОРИТАРНИЯТ МОДЕЛ НА ДЪРЖАВНО УПРАВЛЕНИЕ?

В сферата на политиката обаче, не винаги „генерализмът“ като начин на лидерско поведение, макар че има своите безспорни ползи за изостряне на стратегическото мислене, е удачен за т.нар. „голяма политика“, т.е. за дипломатията, която изисква наистина сериозна подготовка.

Американският политик от еврейски произход Хенри Кисинджър, в своето прочуто съчинение от 1994 г. „Дипломатията“, говори от позицията на дългогодишния си опит в Белия дом, че дипломатията се проявява не в пиар похвати – казано на съвременен език, а тъкмо в определянето и/или преразпределението на политиките за сфера на влияние в международен аспект.

Следователно, дипломатията се явява висш пилотаж, чийто водител (политик), натоварен с такава задача, трябва в най-голяма степен да умее да води, а също и да предизвика консенсусен диалог, без обаче той да е за сметка вземане на оцеляващи компромиси за една от двете (пре)договарящи се страни.

Интервюта, политически коментари и анализи

[1] Нобеловата награда за мир е свързана с политика, но Църквата я заслужава (интервю). – В: „24 часа“ (год. XXVII, бр. 45), четвъртък, 16 февруари 2017 г., с. 18 [<https://www.24chasa.bg>]; [2] Християнството е единствената религия, в която сам Бог влиза директно в историческия процес (интервю). – В: „24 часа“ (год. XXVII, бр. 103), събота-понеделник, 15-17 април 2017 г., с. 32, 49 [<https://www.24chasa.bg>]; [3] В почитта към Богородица е същността на вярата ни (коментар). – В: „24 часа“ (год. XXVII, бр. 220), вторник, 15 август 2017 г., с. 12 [<https://www.24chasa.bg>]; [4] Сурогатна майка ли е нашата църква на македонската или сръбската е нейна мащеха (коментар). – В: „24 часа“ (год. XVII, бр. 325), сряда, 29 ноември 2017 г., с. 14, 36 [<https://www.24chasa.bg>]; [5] Д-р Благовест Върбаков, който събира подписа срещу барикадите: Не приемаме това арогантно поведение (интервю). – В:

ВЛАСТТА V/S МОРАЛА. ВЧЕРА И ДНЕС

Благовест Върбаков

ТРИ НЕПРИНУДЕНИ КОМЕНТАРА ЗА ПОЛИТИКАТА И ПОЛИТИЦИТЕ

Във връзка с това, руският президент Владимир Путин, в едно от обширните си портретни телевизионни интервюта, отбелязва, че дори най-обиграният агент на КГБ представлява „малко котенце“ в сравнение с най-незначителния в позициите си политик, да не говорим с държавника.

Биографичната рефлексия в това твърдение ясно говори (и разкрива) какво всъщност представлява дипломатията, на първо място, и на второ – пряко отнасящо се до него, как се е изградил като политик, доминиращ в световен план.

Оставяме настрана вътрешнополитическите сътресения в Русия, които вече две десетилетия разклащат властовите позиции на Путин, но и които международната демократична общност абсолютно оправдава поради отявляната диктатура, която той тенденциозно налага над сънародниците си, както и над бившите съветски държави, включително и над повлияните в миналото от идеологията на болшевизма, към които се числи и България (за малко превърнала се в 16-та Съветска република), която още не може веднъж завинаги да се отърси от своите тоталитарни реминисценции.

Казвайки всичко това, следва да си направим ясната равностметка, че лидерските качества невинаги (трябва да) се основават на отлично овладени „военни похвати“, поради опасността, че могат да нарушат, дори и елиминират демократичните устои при управлението на държавата.

За доказателство може да посочим лидери като Путин и особено Реджеп Ердоган, който на практика след пуча през 2016 г. прокара антикомунистическа реторика в защита правата и свободите на гражданите в секуларизирана Турция, която реторика обаче се изроди в налагане на диктатура за неограничаване на президентските правомощия чрез генерална смяна на конституционната уредба на страната от парламентарна на президентска.

Знаем до какво доведе това страната – до срината вътрешна и международна репутация на Ердоган, до остро политическо противопоставяне в обществото, дестабилизиране на икономиката и обезценяване на турската лира, сериозна политическа изолация и конфронтация със САЩ и ЕС – поради политиките на Ердоган към НАТО със закупуване на противоракетна система от Русия, след отказ да получи такава от САЩ, както и с финансовото обезпечаване за справяне с бежанския наплив към територията на ЕС, преминаващ и/или задържан и настаняван в Турция (в т.нар. „горещи точки“) – и още куп негативи, дължащи се на авторитарната (по същество тоталитарна) политика на Ердоган.

Такъв вид политическо поведение като неговото и на Путин будят основателно съмнение за опазването на демокрацията от едноличната власт. Дали тук не става дума за прояви на авторитаризъм, които превръщат държавното управление (статукво) в

тоталитарно, прикрито под уж изповядвани демократични ценности? Определено може да се говори точно за това.

Отговорът, съдейки от приведените два примера с политиките на лидерите Путин и Ердоган, сочи към потвърждаване на споменатото твърдение. Тук не говорим за Президентска република по подобие на САЩ и Франция например, а – както ясно отбелязва политическият психолог Антоанета Христова – в политическата култура на държави като нашата, подобна концентрация на еднолична власт би я превърнала в своеобразна Путинова държава, в която на практика демокрацията отсъства.

Авторитарната форма на управление при такива държавни глави неминуемо ограничава демокрацията, докато не я елиминира с цел те да запазят властта си. Пример е президентът Александър Лукашенко, бивш съветски номенклатурчик и несменяем държавен глава на Беларус от избирането му през 1994 г., буквално премазващ всеки от своите политически опоненти, осмелили се пряко или косвено да оспорят авторитета на перманентното му лидерство в страната.

АВТОРИТАРИЗМЪТ В РАЗРЕЗ С ИДЕИТЕ НА ПАРЛАМЕНТАРНАТА РЕПУБЛИКА

Едноличната власт рискува да преформулира принципите на демокрацията за политическия плурализъм в отявляна тоталитаризъм.

По отношение на българската Конституция, още в чл. 1 се посочва един от най-важните принципи на демокрацията – гарантирането на политическия плурализъм като неизменна част от правата и свободите на гражданите.

Авторитарното управление не търпи друго мнение, то го и дискредитира като абсолютно несъстоятелно. Убеждението на авторитарните лидери, че след като политиките им биват по същество „демократични“, алтернатива на тях не следва да се иска, камо ли да се отстоява. Затова и всеки опит да се защити идеята

Информационна агенция „Tribune.bg“, 6 август 2020 г. [https://tribune.bg]; [6] Гражданско движение „Да спасим демокрацията“ организира митинг-протест под надслов „Да спасим демокрацията!“ на 28 май (интервю). – В: „Tribune.bg“, 26 май 2020 г.; [7] За „мръсните чорапи“ на президента Радев и неговата хунта (коментар). – В: „Tribune.bg“, 1 юни 2021 г.; [8] Д-р Благовест Върбаков: „С всеки изминал час шансът за експертно правителство нараства“ (интервю). – В: Информационен сайт „Novetika“, 5 август 2021 г. [https://www.novetika.com/]; [9] За морала в българския парламентаризъм. Как лявото и дясното отслабиха своя статут и отстъпиха на популизма (коментар). – В: „Novetika“, 20 август 2021 г.; [10] Да си поговорим на „ти“ с политика Слави Трифонов (коментар). – В: „Novetika“, 1 септември 2021 г.; [11] Авторитарен лидер ли е нужен на България? (коментар). – В: „Novetika“, 25 октомври 2021 г.; [12] Бухалката на новата власт (коментар).

ВЛАСТТА V/S МОРАЛА. ВЧЕРА И ДНЕС

Благовест Върбаков

ТРИ НЕПРИНУДЕНИ КОМЕНТАРА ЗА ПОЛИТИКАТА И ПОЛИТИЦИТЕ

на политическия плурализъм, бива обявен за нищожен от страна на авторитарния лидер.

Демокрацията е такава, защото дава в пълния смисъл на думата свобода на политическото различие, стига обаче в отстояването на това различие да не се накърняват принципите ѝ за равнопоставеност спрямо всички аспекти на живота на отделния индивид и/или група. Категорично не може да се приеме за демократично управление авторитарната власт, поради причината, че устоите на демокрацията предвиждат зачитането на плурализма за най-висша нейна ценност, докато авторитаризмът генерира само тоталитаризъм.

Да си припомним, че човечеството е свидетел на не един авторитарен лидер, като например: Йосиф Сталин (1878-1953) в бившия Съветски съюз; Бенито Мусолини – Дучето (1883-1945) с националистическото движение „Фашо ди комбанименто“ в Италия; Адолф Хитлер (1889-1945) в Германия с идеята за господството на „Третия райх“; Франсиско Франко (1892-1975) в Испания, Йосип Броз Тито (1892-1980) в бивша Югославия; Аугусто Пиночет (1915-2006) в Чили, Фидел Кастро (1926-2016) в Куба, Саддам Хюсеин (1937-2006) в Ирак, Муамар Кадафи (1942-2011) в Либия и много др.

В биографиите на всички тях присъства или военно образование, или – бидейки диктатори – те са (само)провъзгласени за лидери, (направо) удостоени с висши офицерски звания. Идеята за това е ясна

– тя е на чисто психологическо ниво: да легитимират управленските си позиции като държавни глави на базата на делегираните им с оглед на насилственото (за)вземане на властта военни правомощия. Силвите позиции на този вид лидери определят политическите им действия, изцяло подчинени на авторитаризма. Не е никак случайно, че диктаторите са с военни звания – те гарантират до живот управлението им и дават правото да активизират в своя защита цялата военна мощ на държавата.

В обобщение, стигаме до извода, че авторитаризмът е несъвместим с идеите на демокрацията – той води до появата на тоталитаризма, който изключва съществуването на политическия плурализъм.

С оглед на съвременната политическа действителност в страната, тенденциите за възвръщане на идеята за преимущество на авторитарната власт в управлението на държавата коренно се противопоставя на духа на 5-ата Конституция на страната.

Въвеждането на Президентска република не само рискува да въвлече отново държавата в отминалите ѝ тоталитарни коловози и да дискредитира членството ѝ в НАТО и ЕС, но и да направи Парламента инструмент за прокарване единствено политиките на Президента. По този начин смисълът на определянето и разделянето на трите власти – законодателна, изпълнителна и съдебна – се размиват за сметка правомощията на Президента.

Парламентаризмът е най-висша форма на демокрацията, а политическите субекти, които в крайна сметка го представляват, я прокарват като политики и осъществяват като резултати.

Провален ли е българският парламентаризъм?

Във връзка с казаното, следва да се направи коментар и върху политическото изследване на наскоро нашумелия политолог Слави Василев върху посттоталитарното развитие на българския парламентаризъм: „Проваленият парламентаризъм. Защо на България е необходима Президентска република“ (София: Изток-Запад, 2021 г.).

В рамките на около 100-на страници авторът прави неистов опит да втълпи на читателя, разбирай обществото, че към днешна дата, т.е. през целия досегашен 30-годишен период на демокрация в страната, Конституцията от 1991 г. е несъстоятелна да възпроизведе и наложи демокрацията в нейната очаквана действителност. Дори повече, тя е способствала създаването на един единствен политически елит, довел до появата на олигархичния модел на страната, от който т.нар. „партии на статуквото“ биват заставени да бъдат в постоянна зависимост, за да съществуват като политически субекти и особено като парламентарно представени.

В трите глави на труда си, Василев разгръща тезата, че парламентаризмът е отживелица, че той още от самото си начало е започнал да катастрофира демократизацията на страната и куп други несъстоятелни тези по отношение на неоспоримите достойнства на сега действащата Конституция.

Българският парламентаризъм не е провален и в бъдеще това не може да се случи, колкото и да се настоява от Василев, че е дошло време законодателната власт да произтича не от парламентарния дебат, а само и единствено от решенията на Президента.

Подобни нелепи (раз)съждения за концентриране на еднолична власт в ръцете на Президента будят не само

– В: Информационен сайт „Plovdiv-Online“, 6 декември 2021 г. [<http://plovdiv-online.com>]; [13] Д-р Благовест Върбаков: Хоризонтът на това правителство е до есента. – В: Информационна агенция „БГНЕС“, 15 февруари 2022 г. [<https://bgnes.bg>]; [14] Помрачен Великден среща българинът – този път не от Ковида, а от министри безбожници и будисти. – В: Информационна агенция „ПИК“, 23 април 2022 г. [<https://pik.bg>]; [15] Гореща тема: Министър Денков ликвидира по болшевишки автономията на вузовете с реформата си (коментар). – В: „ПИК“, 19 май 2022 г.; [16] Д-р Благовест Върбаков с шокиращи разкрития за падането на кабинета „Просто Киро“, врътките за Северна Македония и политическата криза (интервю). – В: „ПИК“, 24 юни 2022 г.; [17] Гешев има обещаващи позиции за проект. Затова Гешефтът спира Гешев (анализ). – В: „ПИК“, 28 юни 2023 г.

Personal site

<https://independent.academia.edu/BlagovestVarbakoff>

възмущение, но и недоумение как може да се считат за демократични при положение, че в същността си целят значително да ограничат законодателната функция на Парламента, превръщайки го така в обикновен „презентатор“ на политическата воля на Президента.

Не се ли тика по този начин държавата отново в тоталитаризъм, след като на него му се дава авторитарна власт? Със сигурност тогава българският парламентаризъм би се провалил и отишъл безвъзвратно в историята ни.

Да приемем, че тази дълго лелеяна идея за Президентска република стане реалност, то би означавало, че в България демокрацията е ликвидирана и на нейно място отново е „възтържествувал“ тоталитаризмът – същият онзи модел на държавно управление, което 45 години систематично тровеше българския народ и неговото бъдеще.

В заключение на тази кратка рецензия за нездравия откъм политически виждания труд на Василев – този труд трябва силно да се въздържа да наричаме изследователски и той следва да бъде отхвърлен като абсолютно несъстоятелен и несъответстващ на демократичния път на страната, по който, макар и със забавен темп, България е поела от 10 ноември 1989 г.

Авторитарната власт, наложена посредством едноличната власт на Президента, не вещае нищо добро за

демократичното бъдеще на българския парламентаризъм. Разделението на властите способства за т.нар. „симетрично разпределение“ на държавното управление. Всяка от тях е конституционно институционализирана, с което се гарантира както тяхната автономност, така и взаимодействие в името на опазването на националната сигурност, т.е. държавността.

Авторитарен лидер на българския народ не е нужен, а тъкмо обратното – нужен ни е такъв, който решително да постави в конструктивен диалог политическите субекти и който да възвърне достойнствата на българския парламентаризъм. За да я има демокрацията, за да съществува европейска България.

Страната ни ще излезе от кризите си едва тогава, когато Парламентът се отърси от влиянието на авторитарната власт, без значение дали е на Президента или на даден политически лидер, било той бивш, настоящ или неосъществен, но затова пък вживяващ се като поредния Месия.

На предстоящите избори решаваме дали ще изберем авторитаризма или парламентаризма – по същество тоталитаризма или демократизирания парламентаризъм, както го определя Българската конституция. Изборът е наш!

Ivo TSEKOV, ILINA AMER

THE ROLE OF DISINFORMATION IN THE DIGITAL SPACE FOR CONTEMPORARY PUBLIC AND INTERNATIONAL SECURITY

Abstract: *The freedom of expression is a fundamental achievement of humanity that always stands at the top of the social agenda, but this right is not an absolute one – it carries along with itself obligations and responsibilities. The emergence of new information and communication technologies opens up vast opportunities for people to communicate, create and distribute content through various services and platforms, exercising their rights online and offline. However, participants do not always take advantage of the bright side of the internet for meaningful exchange based on facts and scientific evidence. The responsibility for what is shared lies with every participant in the information process – creator and disseminator of content or seeker of reliable information, whether a government agency, media outlet, individual journalist, or simply a citizen, as the harmful consequences can be manifold and long-term. With the advancement of technology and the increasingly widespread use of the internet, the potential for cyberattacks and national security breaches is growing. States are investing more and more resources in protecting their networks and infrastructure from cyber threats, as well as developing their own capabilities for cyber warfare. At the same time, there are discussions on how to achieve a balance between the need for security and the protection of civil liberties and the inviolability of personal life. Cybersecurity and the fight for objective dissemination of information and dialogue in the digital environment will undoubtedly continue to be major challenges for political leaders and policymakers in the coming years.*

Key words: cyberspace, disinformation, fake news

Данни за автора

Иво Цеков е преподавател по международно право и международни отношения в Юридическия факултет при СУ „Св. Климент Охридски“. Завършва МО в същия университет и втора специалност Стопанско управление в Стопанския факултет отново там (и двете специалности през 2005 г.). Защищава докторска степен по МП и МО в СУ (2010). Носител е на редица национални и международни отличия в сферата на научните му интереси. Стипендиант е на световната федерация на учените (2008-2009). Системно участва в страната и чужбина на научни форуми, посветени на проблемите на международната сигурност.

Научни интереси

проблеми на международната сигурност, търговията с оръжие и ядрената сигурност, както и профилиране по теми в областта на сигурността в дигиталните медии, кибер

INTRODUCTION

In view of the rapid development of the internet, information technologies and the instantaneous transfer of data and information in massive quantities in recent years, all phenomena and processes related to human life, and then the behavior of states, non-state entities, and all players on the international stage, along with the overall functioning of international relations, all of these exist in the reality of an ever-growing digital environment.

The lack of a medium and data exchange can be compared to Space – as much as the regulation of relationships in the Internet and virtual realities resembles that in the vast Space and the constantly expanding physical Universe. Thus, it turns out that among the priorities of states today, proper understanding of each term starting with the notion of “cyber” must be maintained, as well as timely and useful direction of their foreign policy activities in coping with the challenges of the all-encompassing cyber scene.

Disinformation is one of the terms that has gained special relevance in modern society, which increasingly embraces the digital world as a natural continuation of social-economic relations between groups and states. What actually represents disinformation? This is the use of irrational arguments for manipulating public opinion in pursuit of political goals. The spread of disinformation affects the ability of society to improve public health, cope with climate change, maintain stable democracy, etc. In this way, it becomes an increasing threat to public sphere,

stability, and development in countries around the world. In the short term, disinformation can be used to divert attention from a problem, to conceal the truth, or to inspire consumers to take a certain course of action. In the long term, it can be part of a strategy for shaping the informational environment, in which individuals, governments, and other participants form beliefs and make decisions. Disinformation possesses a wider range of goals in a wider range of contexts than is usually assessed.¹

1. THE ROLE OF CYBERSPACE IN CONTEMPORARY SOCIAL RELATIONSHIPS

The first thing that needs to be clarified is where disinformation originates and practically grows to reach the level of cyberwarfare, namely cyberspace. The definition of cyberspace is reduced to a dynamic and virtual space created by machine clones, i.e. it is a network of user electronics, computers and communication networks connecting the user to the world. Its main characteristic is an interactive and virtual environment for a wide range of participants.

The term “cyberspace” originated from the

¹ Jackson, Dean. Issue Brief: How Disinformation Impacts Politics and Publics (May 29, 2022). // Available at <https://www.ned.org/issue-brief-how-disinformation-impacts-politics-and-publics/> [online: 22.11.2023].

science fiction book “Necromancer” by William Gibson published in 1984, which unfortunately in the second decade of the 21st century has become an integral part of people’s lives. The novel describes an online world filled with computers and the social elements associated with them. The author describes this type of space as a three-dimensional virtual landscape created by a network of computers. In practice, despite appearing as a physical space, it is generated by computers, representing abstract data.²

After the publication of the book, the term “cyberspace” becomes a staple in many English dictionaries. Even the new Oxford English Dictionary defines cyberspace as a virtual environment used by people for communication through computer networks.

The actual meaning of cyberspace is a virtual space without mass, gravity, or boundaries. This is the interconnected space between networks of computer systems. It can also be defined as an imaginary place where two parties can talk, as it allows users to share information, interact, exchange ideas, participate in discussions or social forums, conduct business, and create intuitive media, among many other activities.

Later on, U. Gibson himself criticized this term, calling it “evocative³ and in essence meaningless.” Despite this, the term is still widely used to describe any facility or function associated with the internet.

2. THE PHENOMENON OF ‘DIGITAL DISINFORMATION AND FAKE NEWS’

In today’s time, what is increasingly encountered in cyberspace is the spread of so-called digital disinformation and fake

² Bussell, Jennifer. Cyberspace. Britannica. // Available at <https://www.britannica.com/topic/cyberspace> [online: 22.11.2023].

³ Creating impressions and/or opinions.

сигурността (в контекста на хибридните атаки) и изкуствения интелект. **По-важни публикации** [1] Енергийният фактор в парадигмата за сигурност: Проблемът за диверсификацията пред малката държава. // Международни отношения [= МО], № 1, 2023; [2] Трудната неутралност или връзката между спорта и конфликтите в съвременния глобализиран свят. // Софийски форум за сигурност; ел. ресурс: <https://sofiaforum.bg/>, 2023; [3] Конфликтите за ресурси в контекста на съвременните международни отношения. // Дипломатия, № 27, 2022; [4] В съавторство с Илина Амер. Нюанси, амбиции и заплахи в реториката на Ким Чен Ун. // Геополитика, № 4-5, 2022; [5] Регулацията на напълно автономните оръжия в съвременните конфликти като проблем на етиката. // Геополитика, № 6, 2022; [6] Ролята на малката страна в новите

news, which are used by almost everyone – from citizens to states to various organizations. Fake news are false stories on the internet. They can be in the form of disinformation or misleading information. They use sophisticated technologies and social media to create the impression that they are authentic news websites. This type of news presents strong and often preconceived opinions as facts. The algorithms manipulated by so-called hackers⁴ further worsen the situation with fake news, as society is encouraged to read similar materials in this way.

Disinformation, on its own, differs from inaccurate information in that it is not only false but also part of a “deliberate effort to mislead, confuse, or deceive.” With the increased penetration of information technology on a global scale, disinformation spreads quickly and sometimes consumed as actual news with dramatic consequences. Digital disinformation is used strategically by states and non-state actors around the world. False publications and accounts on social media help disinformation to become “viral,” meaning it quickly reaches many users for a short period of time and becomes a topic of discussion. Sometimes this is reported as fact by real journalists. When it becomes news, the boundary between fact and fiction becomes blurred.

False news or digital disinformation threatens the integrity of knowledge and the

sovereignty of information and democracy. This phenomenon affects many aspects of people’s lives, including climate change policy, globalization, feminism, health, science, and many other issues. It postulates that all positions are equal due to the abundance of online information (alternative facts, post-truth).

The production, dissemination, and consumption of information designed to manipulate and deceive, facilitated by digital technologies, has a global scope. Its increasing scale, scope, and speed of transmission challenges journalists, operators of social media platforms, politicians, and scholars to question their practices, roles, and responsibilities.

The challenges researchers face in their work are three: (1) Positioning the contribution of citizens in the fight against misinformation, fundamentalism and despair; (2) Challenging the treatment of scientific research as simply “opinion”; and (3) Confirming the role of researchers as legitimate participants in the public debate.⁵

Dissemination of disinformation can reduce trust in the media in a broader sense, making it more difficult to understand what is fact or fiction in the future. When it begins to be believed that everything is possible to be false, it is easier to reject what is actually true. This creates a real concern about the impact of false news on children and young people.

⁴ A person using computers to gain unauthorized access to data.

⁵ Digital Disinformation Challenges. IAMCR (February 02, 2018). // Available at https://iamcr.org/clearinghouse/challenges_of_digital_disinformation [online: 22.11.2023].

According to a study by the British National Literacy Trust, “Fake News” and the Report on Critical Literacy, more than half of teenagers use social media as a regular source of news.⁶ However, many children and young people are concerned about fake news, as they lack basic critical literacy skills to make the necessary distinction. A trend towards a decrease in trust is observed not only among young people but also among older adults in the news industry, social media interactions, and politicians as reliable sources.

3. SIGNIFICANCE OF THE PHENOMENON IN INTERNATIONAL RELATIONS

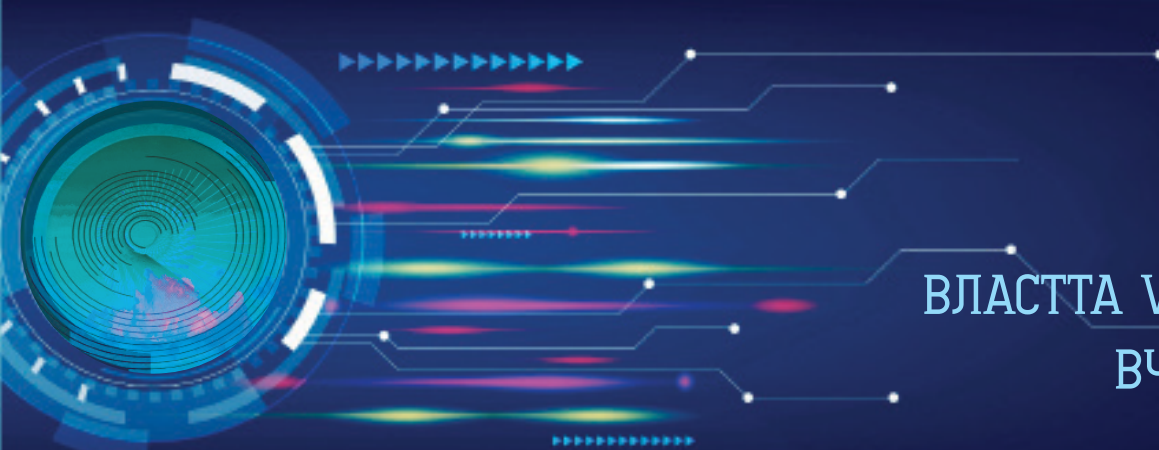
Digital disinformation and fake news occupy a significant place in the context of international relations. In this context, they refer to the deliberate spread of false or unbalanced information by foreign countries or non-state players with the main purpose of misleading and deceiving, creating dissent among certain parts of the population in other countries. In this way, the disinformation state takes advantage of other government decisions arising from these disagreements, and ultimately increases its own relative international influence.

In international relations, information manipulation is a tool of foreign policy. Disinformation as such can be part of a much larger, much more dangerous complex of international state activities in cyberspace, including cyberattacks, hacking, and other subversive activities that are often shared under the somewhat misleading concept of “hybrid war.” The latter refers to the full spectrum of military activities, excluding full-scale military conflict. War comes with disinformation – i.e. cyberwar, but disinformation is not necessarily war.

Despite the fact that disinformation is a timeless aspect of for-

⁶ Commission on Fake News and the Teaching of Critical Literacy Skills in Schools. // Available at <https://literacytrust.org.uk/policy-and-campaigns/all-party-parliamentary-group-literacy/fakenews/> [online: 22.11.2023].

реалности на голямата дипломация. МО, 2022; [7] Ролята на околната среда в процеса на секюритизация и национална сигурност. // Военен журнал [= ВЖ], № 3, 2021; [8] Хибридната заплаха за сигурността: възникване, особености и противодействие. // МО, № 3-4, 2021; [9] The Role of Artificial Intelligence for Negotiations in the Digital Age. // Софийски форум за сигурност [= СФС], 2020; [10] Европа след пандемията: Трудният път към новото нормално. // МО, № 3, 2020; [11] Киберсуверенитетът като нова форма на присъствие на държавата в интернет. // Съвременно право, № 1, 2020; [12] Черноморско-каспийският регион като стратегическа енергийна зона. // СФС, 2020; [13] GDPR (почти) година по-късно какво се случи и какво остава. // Съвет за икономически и дипломатически отношения [= СИДО], 2019; [14] Кибердипломатията – между възможното

ВЛАСТТА V/S МОРАЛА. ВЧЕРА И ДНЕС

Ivo TSEKOV, ILINA AMER

THE ROLE OF DISINFORMATION IN THE DIGITAL SPACE FOR CONTEMPORARY PUBLIC AND INTERNATIONAL SECURITY

eign policy and war, things today stand much differently due to the developing technology. False news is not limited only to social media, but this is the main means by which it is spread. Computer systems stimulate and automate media content in ways that lead to wider, but also more focused, dissemination. Commercial incentives can lead to the further spread of unchecked and manufactured information.

Manipulated information from foreign states and corresponding non-state actors is often considered a primary threat to Western democracies and the international institutions they have established. This danger has significantly increased following repeated foreign interference in the internal political processes of Western countries, especially during pre-electoral campaigns. Some of the most striking examples include the 2016 US presidential elections, Brexit, the Netherlands referendum on the EU-Ukraine association agreement, and many others. A series of incidents in other European countries, especially in former Soviet republics and Baltic states, have also contributed to international concern. There is an additional reason why disinformation is widely considered a threat to democracy: the state of democracy itself. There is a feeling that liberal democracy is under pressure due to the impact of this phenomenon, such as political polarization and declining trust in representative democracy institutions.⁷

Despite the fact that society is aware that disinformation serves the foreign policy interests of states, this fact is not easy to expose. Information manipulation campaigns often combine elements of disinformation with false news (apparent information) and true information. In this way, tracking the origin and source of a given part of disinformation is extremely difficult and even more problematic to establish the political actors and intentions behind it. In state relations, the issue of attribution is of particular significance. If the origin and intention can be suspected but not proven, responses that go beyond purely defensive measures are problematic because they inevitably increase international tensions rather than reducing them.

The manipulation of information for the purposes of foreign policy is particularly relevant in the case of non-democratic and authoritarian regimes. In this context, the country attracting the most attention is Russia. The European Commission, which considers disinformation to be a "great challenge" for Europe, identifies the greatest non-democratic power in Europe – Russia – as the "greatest threat." Its disinformation campaigns are systematic, well-resourced, and on a different scale compared to other countries. This country is routinely cited as the main culprit for what is perceived as an international cyber war aimed at influencing and undermining the internal political processes in many countries.⁸

Disinformation and fake news appear to

be an extremely powerful phenomenon, and the fact that it is almost always impossible to measure their impact on the target country's internal or external policy makes them even more notable. They are not an end in themselves, however, but rather serve a broader political goal. By inciting changes in the behavior of other countries, this phenomenon is expected to affect the "balance of power" in favour of a given country, perhaps specifically Russia.

4. CAN WE ALREADY TALK ABOUT CYBERWAR?

Disinformation online and cyberwar are among the top 10 biggest global risks according to the World Economic Forum. One of the first mentions of the term "cyberwar" can be found in the article by RAND Corporation researchers John Arquilla and David Ronfeld, "Cyberwar is Coming!," published in 1993 in the journal *Comparative Strategy*.⁹

The term "cyberwarfare" represents a conflict in the virtual world or over the internet between two or more countries or their agents. Cyberwarfare is usually conducted against government and military networks to destroy, destroy, or prevent their use. It should not be confused with the terrorist use of cyber espionage or cyber-crime. Although similar tactics are used in all three types of activity, it is a mistake to define them as cyberwarfare. Some countries that have participated in cyberwarfare may also have participated in destructive activities such as cyber espionage, but such activities by themselves do not represent cyberwarfare.

There are numerous examples of what can actually happen in a cyberwar – for example, attacks against financial institutions or banks, attacks against governments or military websites for ob-

и желаното. // СИДО, 2019; [15] Роля на киберзаплахите в парадигмата за национална сигурност на Република България. // МО, № 4, 2019; [16] Възход на националистическите партии и евроскептицизма в Европа по примера на парламентарните избори в Германия. // Дипломация, № 20, 2018; [17] Екологичната сигурност като фактор за стабилност в международните отношения. // СИДО, 2018; [18] Радикалният ислям като фактор в контекста на заплахата от международен тероризъм. // МО, № 2, 2018; [19] The Changing Balance of Power in the Age of Emerging Cyber Threats. // Institute for Security and International Studies (ISIS), № 28, 2017; [20] Актуални предизвикателства пред политиката на признаване в Европа. // Геополитика, № 3, 2017; [21] Нови тенденции в американската външна политика след президентските избори. // МО, № 1, 2017; [22]

⁷ Gerrits, André W. M. Security and Human rights 29 (2018), 3-23. Disinformation in International Relations: How Important Is It? BRILL (December 12, 2018), p. 6.

⁸ Ibid., pp. 7-8.

⁹ Sheldon, John B. Cyberwar. Britannica. // Available at <https://www.britannica.com/topic/cyberwar> [online: 22.11.2023].

taining confidential information, attacks on various news websites or other types of information sites for spreading false news about fictitious events with the aim of causing panic among society, etc. All these attacks occur in the realm of cyberspace.

Computers and networks that connect them are known as the domain of this cyberspace. Such a domain consists of three layers. The first, which includes hardware, cables, and any other equipment, is the physical layer. Without it, the other layers cannot function. The second is the syntax layer, which includes the software providing instructions for the operation of the physical equipment. The third and final layer is the semantic layer, which includes human interaction with the information generated by the computers and the way information is perceived and interpreted by the user. All three layers are vulnerable to attack.¹⁰

The attacks against the physical infrastructure in cyber warfare can be made through the use of traditional weapons and combat methods. For example, computers can be physically destroyed, and the human users of this physical infrastructure can be subjugated, cheated or killed to gain physical access to the network or computer. Physical attacks typically occur during conventional conflicts.

Against the syntax layer, on the other hand, cyber weapons are used which destroy, interfere, damage, observe or otherwise harm

the software controlling computer systems. Such weapons are malicious software, viruses, etc. Similar attacks temporarily may deny access of the government and citizens of a given country to key sources of information and internal and external communications.

Lastly, semantic cyberattacks, also known as social engineering, manipulate the perceptions and interpretations of human computer users to gain valuable information from them through deceptive means. A typical means of this type of attack is sending seemingly harmless emails to targeted users, enticing them to reveal confidential information for seemingly legitimate purposes.

Over the last decade, the amount of time people spend online has increased dramatically, which means that cyber wars can cause real harm. The goals that online “warriors” try to pursue, or in other words, the methods of cyber warfare can be reduced to four:¹¹

- Sabotage and terrorism – this includes taking down websites from the internet network to defacing web pages with political messages. A typical example is the event in Turkey, where Iranian hackers were able to bring down the electrical network for about twelve hours, affecting more than 40 million people.

¹¹ Warfare, Cyber. How the Digital World Became a Battlefield? Geopolitical World (December 15, 2022). // Available at <https://www.geospatialworld.net/prime/business-and-industry-trends/cyber-warfare-how-the-digital-world-became-a-battlefield/> [online: 22.11.2023].

- Espionage is a main strategy for governments participating in a secret war. An example is the Chinese intelligence services, which are regularly implicated in such operations.

- Civil activism (hacktivism) – in this, civil cyber activists target governments and authorities all over the world. The group, Anonymous, which took responsibility for the attacks against government agencies in the US and launched targeted cyber campaigns against Russia in 2022, Anonymous is the most accurate example of this method.

- Propaganda and disinformation – this type of manipulation is usually ordered by state agencies, political parties, or politicians.

The topic of cyberwarfare raises the question of whether a cyber army exists, the answer of which is positive. A number of countries already have cyber army divisions dedicated to cybersecurity. They hire computer specialists and security experts to assist in the protection against cyberattacks that may arise during a cyberwar and, if necessary, to attack the opposing state. Examples of such state agencies are the Information Operations Forces of the Russian Ministry of Defense, the Swiss Armed Forces Support Organization (FUB), the US Cyber Command, which is also part of the US Department of Defense (USCYBERCOM), and others. Unfortunately, Bulgaria does not yet dispose of a cyber army of its own.¹²

5. THE NEW BATTLEFIELD IN THE RUSSIA-UKRAINE CONFLICT – IS IT A WAR OR CYBERWAR?

Cyberattacks are part of modern warfare. In the military conflict between Russia and Ukraine, they are used for demoralization and dissemination of disinformation. Similar actions could also have

¹² Sheldon, John B. Op. cit.

Предизвикателства пред международното космическо право с оглед плановите за частна експлоатация на небесни тела. // Норма, № 6, 2017; [23] Пренаселеност: причини, ефекти и решения. // МО, № 1-2, 2017; [24] Произход и развитие на киберзаплахите като ново поколение проблеми за международната сигурност. // Геополитика, № 2, 2017; [25] Промени в правната система за опазване на околната среда и борбата с измененията в климата след референдума за излизане от ЕС на Великобритания. // Норма, № 1, 2017; [26] Променящата се природа на конфликта в началото на 21 век. // МО, № 3, 2017; [27] Същност и международноправна уредба на трафика на хора като форма на организирана престъпност. // Норма, № 11, 2017; [28] Ролята на недостига на водни ресурси за регионалната сигурност. // Международна политика [=

¹⁰ Ibid.

ВЛАСТТА V/S МОРАЛА. ВЧЕРА И ДНЕС

Ivo TSEKOV, ILINA AMER

THE ROLE OF DISINFORMATION IN THE DIGITAL SPACE FOR CONTEMPORARY PUBLIC AND INTERNATIONAL SECURITY

a direct impact on the battlefield.

While the Russia-Ukraine war continues to rage, cyber security experts point to the cyber front that was formed online long before Russian troops crossed the border. Even in the months leading up to the outbreak of the war, Ukrainian websites were attacked and altered to display threatening messages about the impending invasion. In response to these military actions, however, the Anonymous hacking team launched a series of attacks against Russia, with state media being the main target. This is how the new battlefield is seen – the digital one, in which cyberwar is a fact with new forms of malicious software inundating both sides. It was on February 25th, 2022 that Anonymous declared war on Russia after it invaded Ukraine.

Cyberspace has become a secondary battlefield. Ukraine is mobilizing its IT experts in addition to its military. The government has even sought volunteers who can provide defense against Russian hacking attacks and prepare its own attacks against important Russian IT infrastructure. Ukraine is also receiving support from Anonymous, an international loosely organized hacker group, which declared a digital war on the Kremlin, as a result of which many Russian government websites have become inaccessible. The website of the Russian state-owned operator RT, which the western countries consider a Kremlin propaganda tool, was also targeted by retaliatory cyberattacks.¹³

In the short term, disinformation can be used reactively by various entities. An example of this is when Russian-supported fighters in Eastern Ukraine shot down a commercial passenger plane, Russian state media went into overdrive, offering numerous and often conflicting alternative explanations for the plane crash.

In the Russia-Ukrainian conflict, cyberspace is used for hybrid warfare, which includes not only attacks on critical IT infrastructure but also the deliberate spread of false information. Cyber operations in the conflict are very useful for espionage, for obtaining advance knowledge about the enemy's plans and capabilities, and for misleading. In some cases, digital attacks can have a specific impact on the battle. The more digitalized an army is, the more potential targets it presents. For example, Russian actors have attempted to compromise applications that control Ukrainian artillery. Such endeavors can lead to access to geodata, which can then be used for bombing a specific position.

Besides all that, the attacking country must be very well protected in a technological plan, in case the opposing country proves to be strong enough to counter the attack. However, Russian communications were insufficiently protected. Corruption may have played a role in the weaknesses of Russian communications, as funds intended for secure communication equip-

ment were diverted for personal use. While Russian special forces have access to complex tactical communication facilities using strong encryption, they were inadequate for other parts in this invasion. Some Russian units relied on inadequately secured Chinese equipment for mass market. Others have relied on Ukraine's commercial telecommunications infrastructure. Such a reliance creates two major difficulties. Firstly, when the Russians destroyed Ukraine's telecommunications infrastructure, whether by accident or on purpose, it has hampered their own communications. Secondly, relying on the enemy's communication system creates many opportunities for exploitation. There have been speculations that one of the reasons for the high percentage of casualties among Russian high-ranking officers is that their vulnerable communications allow their location to be determined.

It can be said that with regards to cyber defense, the conflict in Ukraine serves as a lesson. Cyberattacks should not be unstoppable for a prepared and decisive defender. The most important elements of Ukraine's defense were preparation and strengthening of potential targets, partnerships and assistance from foreign cyber actors and quick reactions to neutralize attacks, discovered through monitoring of critical networks. Both large and small countries can benefit from this for their own cyber defenses. The lesson is to develop relationships and integrate partners through actions that exceed meetings and include planning and drills well before any attack.¹⁴

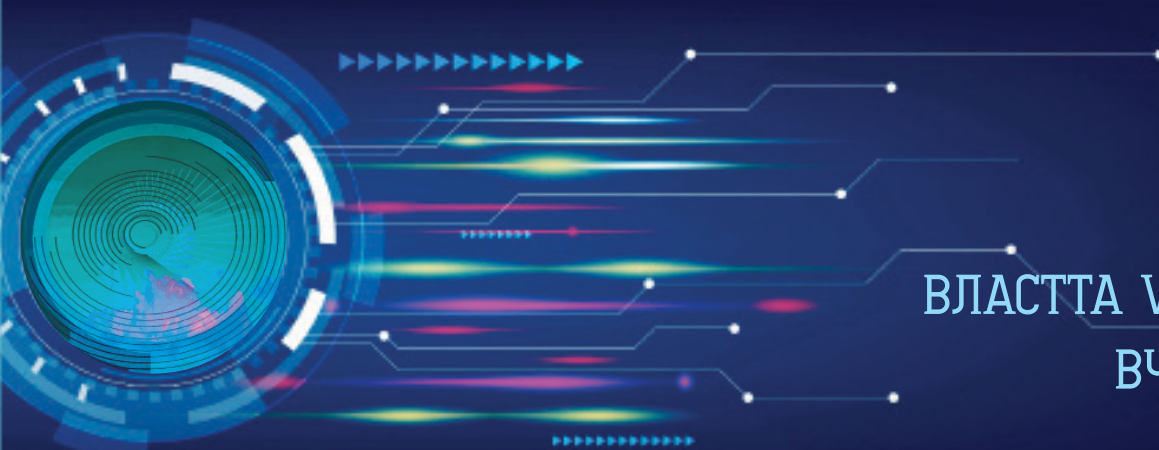
Small countries can design digital infrastructure and data architecture that takes advantage of external service providers from third parties in order to minimize exposure, increase resilience, and complicate the task of an attacker. The most important aspect of this is to prepare all potential future victims of cyberattacks against important data and critical infrastructure – a field in which the United States has made progress. This raises the question for the United States on how to apply the lessons and best practices for national defense in situations other than armed conflict.

МП], № 1, 2010; [29] Новите средства на ядреното съдържане и бъдещето на стратегическата триада – част II. // МП, № 2, 2009; [30] Основни тенденции в геополитиката в началото на 21 век. // Военен журнал [= ВЖ], № 4, 2009; [31] Проблеми и предизвикателства пред американската външна политика. // ВЖ, № 2, 2009; [32] Ядрените програми на Северна Корея и Иран и тяхното значение за международната сигурност. // ВЖ, № 6, 2009; [33] Българската отбранителна промишленост – проблеми и перспективи. // ВЖ, № 2, 2008; [34] Връзката между тероризма и незаконната търговия с оръжие. // ВЖ, № 6, 2008; [35] Нетрадиционни заплахи за международната сигурност – ролята на енергийните ресурси. // ВЖ, № 5, 2008; [36] Новите средства на ядреното съдържане и бъдещето на стратегическата триада – част I. // МП, № 3, 2008; [37] Сравнителен анализ

berattacks Play? DW (February 28, 2022). // Available at <https://www.dw.com/en/russia-ukraine-conflict-what-role-do-cyberattacks-play/a-60945572> [online: 22.11.2023].

¹³ Taube, Freidel. Russia-Ukraine Crisis: What Role do Cy-

¹⁴ Lewis, James A. Cyber War and Ukraine. CSIS (June 2022), pp. 7-8.

ВЛАСТТА V/S МОРАЛА. ВЧЕРА И ДНЕС

Ivo TSEKOV, ILINA AMER

THE ROLE OF DISINFORMATION IN THE DIGITAL SPACE FOR CONTEMPORARY PUBLIC AND INTERNATIONAL SECURITY

6. DISINFORMATION AND FAKE NEWS IN AMERICAN POLITICAL REALITY

Electoral disinformation has become a threat to American democracy. Disinformation is often aimed at influencing the decisions of citizens to vote or, in certain cases, to abstain from voting, which hinders the ability of voters to understand and participate in political processes. On their part, political players have used disinformation to their advantage for centuries. Nevertheless, the speed and volume of disinformation in the contemporary information space seem to have increased its effectiveness and left many members of society increasingly frustrated, frightened, or disoriented.

Fake news has been present in US elections for almost 100 years. In the Golden Age of newspapers (1910s-1920s), people were concerned with fake news, but since then journalism has experienced professionalization, turning into a full-fledged industry with educational norms, ethical standards, and shared editorial practices.

The United States is grappling with an informational landscape that is undermined by deeply flawed information from various sources. At the same time, the US must also decide how to extrapolate political disinformation. The US foreign policy uses disinformation significantly to influence policy and elections, and as emerging technologies enable new means of producing, spreading, and amplifying false

news, American Presidents, security officials, and secret operators will exploit their use and utility. These technologies will also create new and largely unknown effects whose normative, practical, and managerial consequences must be carefully considered.

It is believed that in 2016, before the elections, foreign entities infiltrated American social media. They created fake news and shared it on American social media platforms. They targeted hot topics that the American society is divided over, such as gun rights, racial relations, and immigration issues, and used these as a weakness against them. Their entire goal was to divide and incite conflict among the American people, as this would benefit them by creating division at a basic societal level. They were successful, as some of the social unrest can be traced back to some of the fake news being spread.¹⁵

Regarding the elections in 2020, foreign interference from Russia, China, and Iran was again present. The landscape for spreading false news in 2020 was extremely cunning. Former President Trump regularly labeled major news sources such as The New York Times, CNN, and The Washington Post as fake, despite the fact that these sources actually use ethical standards and processes for accuracy and reliability. He went so far as to cancel the federal

¹⁵ Victor, Jennifer Nicoll. How Fake News and Campaigning Affect an Election Outcome. Wondrium Daily (May 8, 2021). // Available at <https://www.wondriumdaily.com/how-fake-news-and-campaigning-affect-an-election-outcome/> [online: 22.11.2023].

government's subscription to these publications, officially leaving federal agencies and departments without access to reliable sources of information.¹⁶

This disinformation or the influencing of operations against the US opponents can cause violence in the voting sections. The election detractors are working hard to undermine trust in American elections and to suppress voter activity, especially among Black voters and other historically marginalized communities. The disinformation being spread – including false information about the voting process and election workers – can have significant consequences for people's capability to vote and trust the elections. Unfortunately, there are partisan biases in the consumption of fake news. Conservatives are more likely to consume and spread fake news than liberals. For most people, however, the main news sources still provide the majority of the information and most of this information is of reasonable quality.

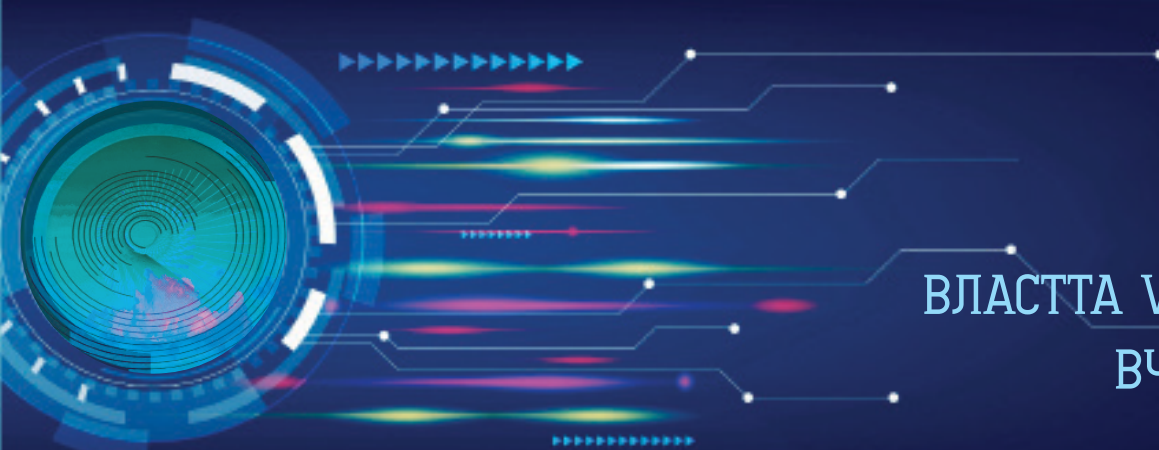
During the midterm elections in 2022 in the United States, the spread of false and malicious information as well as disinformation was widespread online. A number of disinformation-fighting centers provide indications of false and misleading narratives that are spreading online even before the elections themselves. Interestingly, versions of these narratives have been present online, including on the eve of the 2020 general elections. Analysts even note a steady increase in the potential for impact. One group of false and misleading narratives that are constantly increasing online are those that reinforce false claims of election fraud or manipulation of election results.¹⁷

¹⁶ Lee, Jenna Marina. How Fake News Affects U.S. Elections. UCF Today (October 26, 2022). // Available at <https://www.ucf.edu/news/how-fake-news-affects-u-s-elections/> [online: 22.11.2023].

¹⁷ Intel Brief: Disinformation and the 2022 U.S. Midterm Elections. The Soufan Center (November 7, 2022). // Available at <https://thesoufancenter.org/intel-brief-2022-november-7/> [online: 22.11.2023].

на ядрените доктрини на Великобритания и Франция. // ВЖ, № 4, 2008; [38] Теорията за ядреното съдържане и международния тероризъм. // МО, № 1, 2008; [39] Ядрените измерения на руската военна доктрина. // Геополитика, № 3, 2008; [40] Фактори за разпространението на ядрени оръжия в началото на 21 век. // ВЖ, № 6, 2007; [41] Ролята на Европа в променящата се среда за сигурност в началото на 21 век. Европа: Глобални заплахи и интегрирана сигурност. Сигурност в Черноморския регион. // Сб. доклади от научен форум „Научно-технически съюз по машиностроене „Индустрия – 4.0“, 2017“. София, 2017; [42] Приложение на теорията на ядреното съдържане срещу международния тероризъм. // Сб. доклади от научен форум „Научна поддръжка на трансформацията на сектора за сигурност, 2008“. София: БАН, 2008.

E-mail
icekov@uni-sofia.bg

ВЛАСТТА V/S МОРАЛА. ВЧЕРА И ДНЕС

Ivo TSEKOV, ILINA AMER

THE ROLE OF DISINFORMATION IN THE DIGITAL SPACE FOR CONTEMPORARY PUBLIC AND INTERNATIONAL SECURITY

These types of erroneous and disinformation narratives regarding the elections ultimately create additional polarization and mistrust in the democratic process in the United States. In unregulated online forums, violent extremists, including white supremacy supporters, relish in potential mistrust of democracy, convincing their followers that there is “no political solution” and that violence is the only way forward. For the allies and partners, tumultuous election cycles marred by false information and political violence erode trust in the United States’ role as a defender of liberal democracy on the global stage.

7. THE PLACE OF THE COVID-19 PANDEMIC IN CYBERSPACE

Besides similar local issues, disinformation and fake news at one point affect in one way or another every ongoing event or larger global problems that are pertaining to the whole world. Such a prolonged global problem is the Covid pandemic, along whose line numerous manipulating, or rather false stories and news have been written and continue to be written, created by purposeful intentions of fraud. Despite the fact that disinformation about health topics has been widely spread online even before the appearance of Covid-19, with this pandemic, the so-called “infodemia”¹⁸ reached an extremely

high level.

The misinformation related to Covid-19 affects the whole content. The key topics can be reduced to nine:¹⁹

- The origin and spread of coronavirus diseases;
- False and misleading statistics;
- Economic impacts;
- Discrediting of journalists and reliable news outlets;
- Medicine covering symptoms, diagnosis and treatment;
- Impacts on society and the environment;
- Politicization;
- Content driven by false financial gain;
- Disinformation targeted towards celebrities.

False news about Covid-19 fuels skepticism and lack of trust in the interventions against the pandemic. Online information about this virus is characterized by an abundant combination of facts, confusion, rumors, and speculation, which creates the danger of Covid-19 infodemic, containing both accurate and inaccurate information about the pandemic. This infodemic impedes accurate information about pub-

lic health from reaching its target audience. Inaccurate claims are spread with the intention of misleading the public and undermining the response of public health to the pandemic.

The motives behind coronavirus disinformation vary significantly, but often include economic and political interests. By creating and spreading viral content, the creators of such disinformation can redirect online traffic to private websites where they generate income from advertising products and selling banned substances that are marketed as Covid-19 treatments, immune boosters, and antiviral drugs. The motives behind coronavirus disinformation vary significantly, but often include economic and political interests. By creating and spreading viral content, the creators of such disinformation can redirect online traffic to private websites where they generate income from advertising products and selling banned substances that are marketed as Covid-19 treatments, immune boosters, and antiviral drugs.²⁰

Others use disinformation as a tool to discredit political opponents and promote certain ideologies. Politicians and political parties may advocate for government-sponsored disinformation in order to promote or even legitimize certain political programs. For example, in the early stages of the pandemic, the governments of China and the United States were engaged in accusations and counter-accusations about its origin, while others deliberately provided false reports of its death toll.

The impact on social and public health from disinformation about Covid-19 can be devastating. This particularly creates distrust in government institutions, the scientific community, and health-care workers. Consequently, it contributes to the failure of efforts to contain the rapid spread of the virus. False news breeds “risky behavior” among citizens, disregard for safety protocols, including

Данни за автора

Илина Амер е дългогодишен преподавател по Юридически английски език в Юридическия факултет при СУ „Св. Климент Охридски“. Завършва английска филология в същия университет (1997) и от 2000 г. става щатен преподавател във Факултета по класически и нови и нови филологии в СУ. През 2018 г. защитава докторска дисертация в същия университет.

Научни интереси

в областта на концептуалните различия между англосаксонската правна система и континенталната по отношение на влиянието им в превода откъм юридически текстове и терминология.

По-важни публикации

[1] В съавторство с Иво Цеков. Нюанси, амбиции и заплахи в реториката на Ким Чен Ун. // Геополитика, № 4-5, 2022;

¹⁸ The availability of too much information on a given topic which is detrimental to finding the correct solution.

¹⁹ Posetti, Jullie; Bontcheva, Kalina. DISINFODEMIC: Deciphering COVID-19 Disinformation. UNESCO, 2020. // Available at <https://en.unesco.org/covid19/disinfodemic/brief1> [online: 22.11.2023].

²⁰ Health, J Glob. A Scoping Review of COVID-19 Online Mis/Disinformation in Black Communities. NIH, PubMed Central (July 23, 2022). // Available at <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC9304926/> [online: 22.11.2023].

anti-mask and vaccine rhetoric, and even protests that undermine public health messages. In addition to the threats to public health, the virus disinformation also leads to discrimination and prejudice against minority groups perceived as the initiators of the pandemic and the destruction of public infrastructure.²¹

The impacts on public health from the spread of misinformation about the coronavirus are relatively more apparent in black communities, where levels of infection are among the highest and vaccine uptake remains relatively low for the country. The problem of disinformation related to the virus is particularly acute for people of color as similar information campaigns often aim to obstruct their political participation. There is a global shortage of literature aimed at countering disinformation about Covid-19 online among black communities. False news can feed uncertainty about the vaccine and threaten the goal of herd immunity. It is necessary for black communities to be informed about public health interventions in relation to the consequences and specifics of the infection.²²

"All of this shows that the digital battlefield

is too extensive and encompasses the most diverse topics, along which it can be abused. Disinformation has reached such a high level nowadays that at a point the question of cyberwarfare in cyberspace is raised. It is clear that this phenomenon will continue to deepen, but can we say that after so many years of existence of digital disinformation and spread of false news, there can be found an effective protection for the state, its bodies and society as a whole?"

8. CYBERSECURITY: CHARACTERISTICS AND TRENDS

When speaking about cyber warfare and the various types of attacks associated with it, it is inevitable not to pay attention to the concept of "cybersecurity," as protection is necessary against any threat. Cybersecurity represents a practice for protecting systems, networks and programs from digital attacks. These cyberattacks are usually aimed at accessing, changing or destroying sensitive information, extorting money from users or interrupting normal business processes. Implementing effective cybersecurity measures is particularly challenging today as there are more devices than people, and attackers are becoming increasingly innovative.

Along with the increasing number of users, devices, and programs in modern enterprises, coupled with the growing flow of data, much of which is sensitive or confidential, the impor-

tance of cybersecurity continues to grow. The increasing volume and sophistication of cyberattacks and attack techniques further complicates the problem. In today's connected world, everyone benefits from advanced cybersecurity programs. At an individual level, an attack on cybersecurity can lead to anything from identity theft through extortion attempts to loss of important data such as family photos. Everyone relies on critical infrastructure such as power plants, hospitals, and financial services companies. Ensuring these and other organizations is of essential importance for maintaining the functioning of society.²³

The field of cybersecurity is a broad one that can be divided into several different sections, whose coordination within an organization is crucial to the success of a cybersecurity program. It can be divided into nine main pillars:²⁴

- Application security;
- Data security or information security;
- Network security;
- Disaster recovery/business continuity planning;
- Operational security;
- Cloud security;
- Critical infrastructure security;
- Physical security;
- End-user training.

The field of cybersecurity is constantly facing challenges such as hackers, data loss, confidentiality, risk management, and evolv-

²¹ Austin, E. W., Borah, P., Domgaard, S. COVID-19 Disinformation and Political Engagement Among Communities of Color: The Role of Media literacy. Harvard Kennedy School (HKS), Misinformation Review, 2001. // Available at <https://misinforeview.hks.harvard.edu/article/covid-19-disinformation-and-political-engagement-among-communities-of-color-the-role-of-media-literacy/> [online: 22.11.2023].

²² Ibid.

²³ What is Cybersecurity? CISCO, 2023. // Available at <https://www.cisco.com/c/en/us/products/security/what-is-cybersecurity.html> [online: 22.11.2023].

²⁴ Shea, Sharon, Gillis, Alexander S. What is Cybersecurity? TechTarget Security (January, 2023). // Available at <https://www.techtarget.com/searchsecurity/definition/cybersecurity> [online: 22.11.2023].

[2] В съавторство с Ванина Петрова. Проект „Английски език за консултантанти по професионална реализация“ – да прекрачиш границите в интеркултурната комуникация. Нови измерения на комуникативната компетентност. // Чуждоезиково обучение, № 3, 2005; [3] On Translating Legal Terminology and the Challenges It May Present. // Език и професионална комуникация, тематичен брой: „Нови предизвикателства в контекста на многоезична и мултикултурна Европа“, № 2, 2017; [4] Whit Martin Nenov, Perspectives in Teaching Legal English for Vocational Purposes to Various Kinds of Students. // IX Международна научна конференция „Наука и образование в дигиталната ера“. Варна: МУ „Проф. д-р Параскев Стоянов“, 2020; [5] Whit Gergana Boyanova. Specialised language: Building up worlds. // Studia Philologica, Сб. доклади

ing cybersecurity strategies. Unfortunately, the number of cyberattacks is not expected to decrease in the near future. Moreover, the increasing entry points for attacks amplify the need for network and device protection.

One of the most problematic elements of cybersecurity is the evolving nature of security risks. With the advent of new technologies and their innovative and diverse use, new methods of attack are being developed. Keeping up with these constant changes and advancements in attacks, as well as updating protection practices against them, can be challenging. Problems include ensuring that all elements of cybersecurity are continuously updated to protect against potential vulnerabilities. This can be particularly difficult for smaller organizations without personnel or internal resources.²⁵

Cybersecurity programs should also deal with training end users, as employees may accidentally bring viruses to the workplace on their laptops or mobile devices. Regular training on security awareness will help employees perform their role in protecting their company from cyberattacks. This type of awareness also applies to employees in government positions in order to avoid the maximum cyber threat and where there is a much higher degree of confidential information whose dissemination can lead to fatal consequences.

9. MEASURES AGAINST DISINFORMATION AND ITS SPREAD IN THE DIGITAL BATTLEFIELD

In order to effectively counter international disinformation, it must first be recognized, then its origin must be identified and intent proven, and finally it must be effectively neutralized. The most effective political counterstrategy would be to remove the causes of these problems, as international disinformation is primarily aimed at exploiting existing divisions and tensions.

The targeted measures against disinformation fall into four categories that are not mutually exclusive. They can primarily be:

- “Educational,” aimed at making people more resilient to disinformation;
- “Protective,” using high-tech means to detect and counteract disinformation;
- “Repressive,” using technology to block manipulation of information;
- “Political,” seeking to achieve understanding between states regarding the subversive impact that disinformation can have on international trust and security.²⁶

The truth is that there is no universal approach in the fight against the spread of dis-

information, but despite this, national governments have taken a number of specific measures, such as creating networks, working groups, a strategic communication unit, and other institutions. Some of them have issued legal acts and codes of practices regarding disinformation, while others have taken steps to engage social media platforms in joint regulation. In the context of international relations, the response of international organizations is particularly appropriate, and in this field the European Union plays a leading role.

The European Council in June 2018 tasked the European Union’s High Representative for Foreign Affairs and Security Policy and the European Commission to present, by December 2018, a plan for coordinated action against disinformation in cooperation with the member states. This action plan was approved by the European Council on December 13 and 14, 2018.

The rapid alert system (RAS) created by the European Commission in March 2019 with national contact points for providing prompt warnings about disinformation campaigns through specific technological infrastructure and information exchange between Member States and the Union is notable due to its practical character. It ensures the necessary coordination between European partners and facilitates both the monitoring of networks to detect disinformation campaigns and actions and the design of common responses when necessary.

NATO is also active in the fight against disinformation. As part of its communication strategy, the fight against disinformation in the context of new hybrid threats is a key element. In this context, programs for analyzing the information space have been launched, such as “Setting the Record Straight,” to uncover trends in disinformation, react faster, and develop specific content.

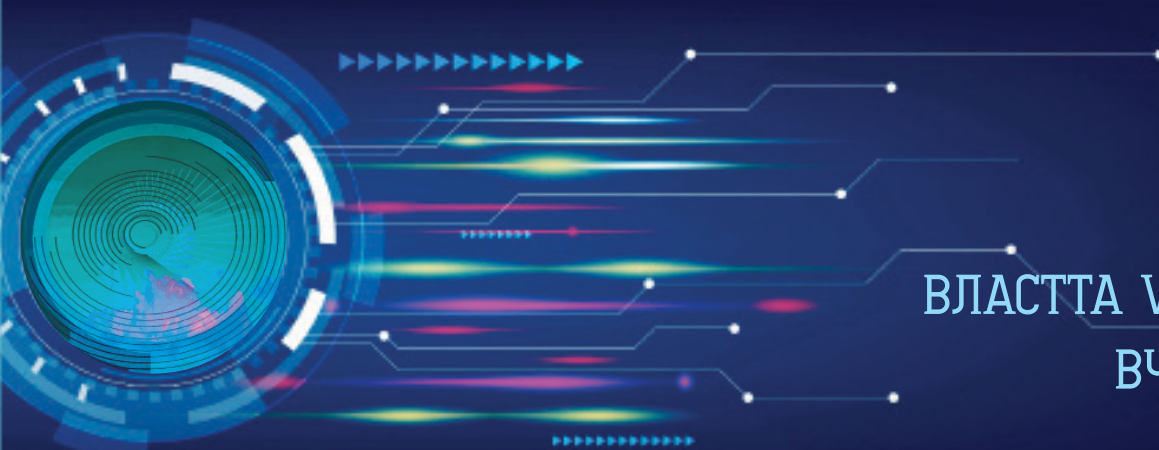
With regard to the Republic of Bulgaria, the country currently does not have its own state structure to protect the population from hybrid threats and disinformation. Online disinformation activities are indirectly covered by the National Cybersecurity Strategy “Cyber

от международна научна конференция „Езици, култури, комуникации“ (Велико Търново, 2019). УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 2020; [6] The Impact of Translation In Teaching Legal English For Vocational purposes. // Педагогика на добрите възможности, Сб. в чест на проф. дпн Тодор Шопов. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2018.

E-mail
ilina.amer@gmail.com

²⁵ Idem.

²⁶ Gerrits, André W. M. Op. cit., pp. 13-14.

ВЛАСТТА V/S МОРАЛА. ВЧЕРА И ДНЕС

Ivo TSEKOV, ILINA AMER

THE ROLE OF DISINFORMATION IN THE DIGITAL SPACE FOR CONTEMPORARY PUBLIC AND INTERNATIONAL SECURITY

Resilient Bulgaria.” However, it is expected that a special institution will be created to monitor and analyze trends in fake news in social and online media, presenting themselves as information agencies. The new body will not monitor citizens, as the goal is not to create a repressive apparatus. Since the beginning of the war in Ukraine, the Ministry of the country has been connected with the parent company Meta in order to combat disinformation, as the website of the social media Facebook is the most widely used in Bulgaria. According to various surveys, Bulgarians are among the most vulnerable citizens of the EU to fake news. The “Bulgarian Coalition Against Disinformation” initiative was presented on April 1st, 2022 and received strong support from the European Commission.²⁷

CONCLUSION

The contemporary security environment is undergoing serious changes in the 21st century's third decade. The classic configurations of wars as events with a beginning and end, defined battlefield, clear participants, and winners and losers are changing increasingly in favor of a hybrid scenario in which one conflict situation transitions into another. Current cyber conflicts appear very similar to traditional conflict mod-

els. The difference from the traditional dynamics of power, however, offered by cyberspace, is the technology's asymmetrical advantage for future participants. This new element of national power allows weaker players to “overcome their weight” in competition or conflict with the Great Powers in a unipolar or multipolar world.²⁸

The information era transforms society by allowing people to interact digitally, but at the same time allows motivated participants to use influence on a mass scale to achieve their political goals. The fight against disinformation requires an assessment of how a disinformation effect can be achieved so that it can be countered.

However, society is coming to terms with the realities of a cyber world, so the consequences of cyberattacks are likely to increase in the future, as strong players strive to overpower their weaker opponents. The advantage that cyberattacks provide to weaker actors can be offset by consequences in the physical space. The effects of cyber operations will aim to create a competitive advantage in conflict, but the results of cyber operations are unlikely to be decisive. Instead, they will be incorporated into other forms of strategic interaction, including military wartime functions, such as sustaining effort, in much the same way that current covert actions are included as a mechanism for policy formation.

The benefits of indirect cyber wars are a potential outlet for participants to compete in a non-mortal manner, continuing the trend for more precise conduct of war and preventing major losses of life. The fear is the limiting effect that security requirements have on technology surrounding the modern world, and the vulnerabilities that cyber operations create in a highly connected planet. The opportunities for designing an environment for promoting social change from the borders of the enemy, while simultaneously managing the potential for escalation, demonstrate that secret cyber operations are a field for growth for both strong and weak participants.

BIBLIOGRAPHY

Austin, E. W., Borah, P., Domgaard, S. COVID-19 Disinformation and Political Engagement Among Communities of Color: The Role of Media Literacy. Harvard Kennedy School (HKS), Misinformation Review, 2001. // Available at <https://misinforeview.hks.harvard.edu/article/covid-19-disinformation-and-political-engagement-among-communities-of-color-the-role-of-media-literacy/> [online: 22.11.2023].

Bussell, Jennifer. Cyberspace. Britannica. // Available at <https://www.britannica.com/topic/cyberspace> [online: 22.11.2023].

Commission on Fake News and the Teaching of Critical Literacy Skills in Schools. // Available at <https://literacytrust.org.uk/>

[policy-and-campaigns/all-party-parliamentary-group-literacy/fakenews/](https://literacytrust.org.uk/policy-and-campaigns/all-party-parliamentary-group-literacy/fakenews/) [online: 22.11.2023].

Digital Disinformation Challenges. IAMCR (February 02, 2018). // Available at https://iamcr.org/clearinghouse/challenges_of_digital_disinformation [online: 22.11.2023].

Gerrits, André W. M. Security and Human rights 29 (2018), 3-23. Disinformation in International Relations: How Important Is It? BRILL (December 12, 2018).

Health, J Glob. A Scoping Review of COVID-19 Online Mis/Disinformation in Black Communities. NIH, PubMed Central (July 23, 2022). // Available at <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC9304926/> [online: 22.11.2023].

Intel Brief: Disinformation and the 2022 U.S. Midterm Elections. The Soufan Center (November 7, 2022). // Available at <https://thesoufancenter.org/intelbrief-2022-november-7/> [online: 22.11.2023].

Jackson, Dean. Issue Brief: How Disinformation Impacts Politics and Publics (May 29, 2022). // Available at <https://www.ned.org/issue-brief-how-disinformation-impacts-politics-and-publics/> [online: 22.11.2023].

Lee, Jenna Marina. How Fake News Affects U.S. Elections. UCF Today (October 26, 2022). // Available at <https://www.ucf.edu/news/how-fake-news-affects-u-s-elections/> [online: 22.11.2023].

Lewis, James A. Cyber War and Ukraine.

²⁷ Nikolov, Krassen. Bulgaria to Soon Fight ‘Online Trolls’ with Special Institution. EURACTIV (April 11, 2022). // Available at https://www.euractiv.com/section/politics/short_news/bulgaria-to-soon-fight-online-trolls-with-special-institution/ [online: 22.11.2023].

²⁸ Manley, Richard L. Cyber in the Shadows: Why the Future of Cyber Operations Will Be Covert. JFQ 106, 3rd Quarter, 2022, p. 1.

CSIS (June 2022), p. 7-8.

Manley, Richard L. Cyber in the Shadows: Why the Future of Cyber Operations Will Be Covert. JFQ 106, 3rd Quarter, 2022.

Nikolov, Krassen. Bulgaria to Soon Fight 'Online Trolls' with Special Institution. EURACTIV (April 11, 2022). // Available at https://www.euractiv.com/section/politics/short_news/bulgaria-to-soon-fight-online-trolls-with-special-institution/ [online: 22.11.2023].

Posetti, Jullie, Bontcheva, Kalina. DISINFODEMIC: Deciphering COVID-19 Disinformation. UNESCO, 2020. // Available at <https://en.unesco.org/covid19/disinfodemic/brief1> [online: 22.11.2023].

Shea, Sharon; Gillis, Alexander S. What is Cybersecurity? TechTarget Security (January, 2023). // Available at <https://www.techtarget.com/searchsecurity/definition/cybersecurity> [online: 22.11.2023].

Sheldon, John B. Cyberwar. Britannica. // Available at <https://www.britannica.com/topic/cyberwar> [online: 22.11.2023].

Taube, Freidel. Russia-Ukraine crisis: What Role do Cyberattacks Play? DW (February 28, 2022). // Available at <https://www.dw.com/en/russia-ukraine-conflict-what-role-do-cyberattacks-play/a-60945572> [online: 22.11.2023].

Victor, Jennifer Nicoll. How Fake News and Campaigning Affect an Election Outcome. Wondrium Daily (May 8, 2021). // Available at <https://www.wondriumdaily.com/how-fake-news-and-campaigning-affect-an-election-outcome/> [online: 22.11.2023].

Warfare, Cyber. How the Digital World Became a Battlefield? Geopolitical World (December 15, 2022). // Available at <https://www.geospatialworld.net/prime/business-and-industry-trends/cyber-warfare-how-the-digital-world-became-a-battlefield/> [online: 22.11.2023].

What is Cybersecurity? CISCO, 2023. // Available at <https://www.cisco.com/c/en/us/products/security/what-is-cybersecurity.html> [online: 22.11.2023].

РОСЕН РУСАНОВ

УСЛОВИЯ И ГРАНИЦИ НА ТЕОКРАЦИЯТА, ПРОИЗХОД НА ВЛАСТТА

Abstract: *Theocracy defines the hierarchical structure of the spiritual and physical worlds created by God and reveals the power relationship between the Creator and His free-willed creatures. It is known that power functions begin when the ruler declares his will to the ruled, and they obey it. The behavior of the governed is the result of the content and form of government, whether the power is theonomic or anthroponomic, that is, whether God is at its center or not. The nature and content of authority also depend on whether God's will is voluntarily accepted by men or rejected by ignoring or resisting. Theocracy is possible under the presence of three conditions: God's revelation, man's faith in God, and his free-will choice – to submit to or to oppose God's authority.*

Key words: *Theocracy, free will, synergy, antinomic.*

Теокрацията дефинира йерархичното устройство на сътворения от Бога духовен и физически свят и разкрива властовите взаимоотношения между Твореца и надарените със свободна воля Негови творения. Известно е, че властта функционира, когато управляващият заяви волята си пред управляваните, а те му се подчинят. Поведението им е резултат от съдържанието и формата на управлението, дали тя, властта е теономна или антропономна, дали Бог е в нейният център или не, дали Божията воля е приемана доброволно от хората или е отхвърляна чрез игнориране или съпротива.

Теокрацията е възможна при наличието на три условия: Божието откровение вярата на човека в Бога и свободният му волеви избор – да се подчини или да се противопостави на Божията власт.

Данни за автора

Гл. ас. д-р Росен Русанов
Катедра „Историческо и
практическо богословие“ към
Православен богословски
факултет на Великотърновски
университет „Св. св. Кирил и
Методий“.

Научна област на работа

История на Църквата,
История на Рим и История на
Византия

Научни интереси

Обща история на Църквата,
История на съвременните
православни църкви, История
на Църквата по българските
земи в древността,
Църквата в България след
Освобождението, теокрацията

Публикации

Русанов, Росен. Imperium
Romanum и стремжът за
теокрация. Трансформацията
на идеята за симфония на
властите в папоцезаризъм
и цезаропапизъм през I-IV
в. Теоретични аспекти и
историко-хронологични
щрихи. - Велико Търново,
Университетско издателство
„Св. св. Кирил и Методий“,

ВЛАСТТА V/S МОРАЛА. ВЧЕРА И ДНЕС

Росен Русанов

УСЛОВИЯ И ГРАНИЦИ НА ТЕОКРАЦИЯТА, ПРОИЗХОД НА ВЛАСТТА

Божие Откровение може да бъде разглеждано като знанието, което Бог допуска да разберем, за да се спасим. Това знание може да бъде от библейски и извънбиблейски източници. Изследователите знаят, че изворите, които не са от Священото Писание не дават пряка информация за Спасителя. Те „могат да предоставят само широки очертания на историческия Му живот. Основните източници за Иисус са евангелията, следователно Иисус на историята ще остане завинаги неразривно свързан с въпроса за историческата надеждност за тези текстове“.¹ Въпреки този факт, всеки човек, ако пожелае, може да се опита да узнае Божието откровение. То е обусловено от двете воли, на човека и преди всичко, на Бога. То е „рационално постижимо, но не може да бъде обхванато цялостно и единствено с разума, ... възприемането му в пълнота е възможно само чрез синергия, единодействие между Бога и човека... В Божественото Откровение връзката е реална... А отношенията между две личности се крепят не на рационални доводи, а преди всичко на вяра“.² Божи избраници в Стария Завет като Авраам, Исаак и Иаков, заради своята вяра и любов към Бога, били дарени с благодатта Му и така непосредствено узнали от Него Божията воля за еврейският

народ. По-късно, след Рождество Христово, последователите на Богочовека също могли да я узнаят непосредствено от Спасителя, а след Петдесетница чрез Светия Дух и апостолите и чрез Священото Писание и Священото Предание.

Синергията, единодействието между човека в Бога е плод на вярата на творението в неговия Спасител. Може да се приеме, че теокрацията, Божията власт става факт при наличието на вяра, породена от споделената любов между Бога и човека. Любовта е причината, която мотивира човека да вярва и да пожелае да разбере каква е Божията воля и да ѝ се подчини.

Свободната воля на човека е основно условие за теократичното управление. От нея зависи дали той избира да се подчини на Божията воля. Ако хората изберат да ѝ се противят или да я игнорират с безразличие тогава се достига до секуларизирано общество, напълно богоборческо и дори сатанинско по своето съдържание.

Според архим. Софроний (Сахаров) свободата на творението е свързана с ипостасното му личностно начало. В този случай образец за подражание на свободната човешка личност е Иисус Христос, при Когото „Именно тези две начала – Личността и свободата – са съединени неразривно. Където няма свобода, там няма и Личност и обратно: където няма Личност, там няма и свобода“.³

³ Сахаров, архим. Софроний. Видеть Бога как Он есть.

Сътвореният от Бога свят е цялостен, а духовният и физически свят е единен, с други думи – Божията власт на Твореца се простира върху всички творения. Като доказателство за липсата на граници на всеобхватността на Божията власт могат да бъдат приети думите на св. евангелист Матей: „Не две ли врабчета се продават за един асарий? И ни едно от тях няма да падне на земята без волята на вашия Отец; а вам и космите на главата са всички преброени“ (Мат. 10:29 – 30).

Божията власт, теокрацията, се простира върху всички творения и това е видно и в разсъжденията на св. Евтимий, патриарх Търновски, според когото самовластието се отнася не само до хората, но и до ангелските чинове: „Ангелите са със свободна воля, защото те са мотивирани към действие от осияването и от притегателната сила на Божеството, а не от някой с равен на техния чин“.⁴

Според проф. А. Хубанчев „ангелите са творение на Бога и това ги причислява към „тварното битие“, което в местокатегорията „абсолютна свобода“ предполага богословското разбиране за „сътворена свобода“. Те като „словесни твари“ са разумни и за тях също така е присъщо познание с понятия „умопостигаемост“ и „съзнателно, свободно осмисляне на действителността“; те са „личности, а това предполага наличието на свобода на волята, както и определена отговорност, позиция и функции (служения) в йерархията на сътворения свят“.⁵ Както отбелязва Владимир Соловьев: „В света на чисто духовните същества, могат да бъдат намерени условия за теокрация, понеже „при всяко от тези същества цялото им битие е определено безусловно и всецяло с вътрешен, единен и неразделен акт на неговата воля“.⁶ Според

Свято - Троицкая Сергиева лавра, 2006, с. 58.

⁴ Пак там, с. 201.

⁵ Хубанчев, А. и Николова, И. Богословският проблем ... (http://dveri.bg/wuy#_ftnref3; 29.12. 2014).

⁶ Соловьев, Вл. История и будущность теократии. Исслед. всемирно-ист.

2022, стр.194, ISBN 978-619-208-299-4, COBISS.BG-ID – 52796168

Русанов, Росен и др.
Христоматия по Обща история на Църквата; От основаването на Църквата на Петдесетница до схизмата през 1054 (извори и исторически карти) / Пепа Лунгарова - Велико Търново: Университетско издателство „Св.св. Кирил и Методий“, 2016, 307 с., ISBN 978-619-208-046-4, COBISS.BG-ID – 1275818468.
Русанов, Росен. Търновска епархия в началото на XX век : При митрополитите Антим, Йосиф и Филип - Велико Търново: Изд. „Веста“, 2009, 230 с. ISBN - 978-954-543-032-9. COBISS. BG-ID - 1231403748

E-mail
rgroussanov@abv.bg

¹ Събев, Павлин. Иисус и книжниците. История и памет – критика на академичния дискурс. В. Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, с. 37.

² Попмаринов, Д. Слово Божие като Откровение. – В: Трансцендентални езици на метафизиката. Благоевград, 2009, с. 432.

ВЛАСТТА V/S МОРАЛА. ВЧЕРА И ДНЕС

РОСЕН РУСАНОВ

УСЛОВИЯ И ГРАНИЦИ НА ТЕОКРАЦИЯТА, ПРОИЗХОД НА ВЛАСТТА

него „добрите духове веднъж завинаги са отдали на Бога цялата си воля и живот и са направили своята природа добра, станали са неразривна част от Божието царство, а не негови наследници, които могат да приемат или да отхвърлят това наследство“.⁷ От друга страна „адските сили или злите духове са се отрекли безвъзвратно от послушанието към Бога, направили са злото своя природа и с това безусловно са изключили себе си от Царството Божие...“.⁸

С други думи Божията власт се простира върху тварите от духовния свят, които свободно са избрали едно от двете: да се подчиняват на Божията воля, както ангелите или сами да поискат да са „богове“, както бесовете. По такъв начин, и в единия и в другия случай, тварите от духовния свят продължават да разполагат със свободна воля, но тя вече е проявена, решението е вече взето и те убедено и категорично не желаят то да бъде променено.

Тук възниква въпроса за мястото на човека като субект на теокрацията в йерархическия ред създаден от Бога. Според този ред „физическият свят е подчинен на света на животните, който, на свой ред е подчинен на целите и интересите на човека, намиращ се във властта на Бога. Боговластието е цел и оправдание на космо-

социалния универсум, негово творческо преображение и окончателен идеал“.⁹

Имайки предвид този факт и знаейки, че само човекът от останалите творения във физическия свят разполага със свободна воля, В. Соловьев достига до твърдението, че човекът е основният субект на теокрацията: „От всички Божии творения само човекът, поради двойствения си произход е истински свободен и пригоден за теокрация, защото в сърцевината на своето духовно същество той е недостъпен за механическото въздействие на вътрешните причини господстващи във видимия физически свят. Като част от него и ограничаван от своето физическо съществуване, човек не може да се определи безусловно и окончателно с един единствен вътрешен акт на своя дух, няма достатъчно могъщество веднъж завинаги напълно да осъществи своята добра или зла воля в своята собствена природа и в окръжаващия свят. Той не може в своя физически живот веднъж завинаги да стане ангел или демон и да избере за своето съществуване небето или ада“.¹⁰

Казаното от В. Соловьев за двойствения произход на човека би могло да се допълни с изказаното от проф. Димитър Попмаринов мнение, че човекът, според библейската антропология, като представител на двата свята – божествения (сътворен по Божия образ) и земния (от „земна пръст“), е „призован

да ги съчетае в себе си в неделимо единство“, но „поради грехопадението, става зависим много силно от външния, материалния свят... приближава се много по-близо до природния, детерминиращия свят, отколкото до божествения, духовния, освобождаващия свят“.¹¹ Именно тази двойственост е причината основният субект на теокрацията да е човекът още от времето на грехопадението.

Следващата задача е да бъде направен опит да бъдат изяснени коренът, произходът и характеристиката на властта – дали тя е от Бога или от дявола и как тя се проявява в духовния свят и в човешкото общество.

Божията власт произхожда от Твореца пряко или опосредствано. Властта е теократична, когато е пряко произлизаща от волята и законите дадени от Бога. Когато властта произтича опосредствано, тогава тя може да бъде разглеждана, по допущение Божие, като адиоративна (неутрална по отношение на Бога) или дори, като свързана с дявола.

Властта може също да бъде характеризирана като служебна и господска, като антиномична и неутрална.

Властта, която е „от Бога“ и получава „религиозно-морално оправдание“ е власт служебна, тя служи на правдата и

справедливостта. Началникът е Божи слуга и носи меч не напразно, а именно за защита на добрите за борба със злите“.¹²

Властта, както вече стана ясно, може да бъде и „господска“ и да произтича условно и от дявола. Възниква въпросът с какво тя се различава от служебната и с какво се характеризира. Определено, когато властта на управника е придобита посредством дявола, тогава тя „трябва да бъде наречена „похотта на господството“ (по мнението на св. Августин) защото тя на никакви висши начала, никому и за нищо не служи, напротив – заставя всички да ѝ служат. Началникът, който упражнява такава дяволска власт носи меч не за борба със злото, а напротив – за извършването на зло, за изплашването на добрите, свободните и независимите, които не желаят да се преклонят. Това означава че притежателите на такава власт приемат от ръцете на дявола трите основни форми на злото: човекоубийството, лъжата и тиранията“.¹³

Когато властта е „господска“ трябва да бъдат отчетени две много важни особености: първата е, че властта не произтича директно от дявола, тя му е предадена от Бога по икономия. И втората особеност – дяволът има силата да овластява само тези творения Божии, които отхвърлят Бога и свободно избират да му се поклонят и да му служат.

пути к истинной жизни, т. 1. Загреб, 1887, с. 337.

⁷ Пак там, с. 339.

⁸ Пак там.

⁹ Соловьев, Вл. Пак там. с. 337.

¹⁰ Пак там, с. 338.

¹¹ Попмаринов, Д. Историята като откровение и съвременната вяра и знание. – В: Юбилеен сборник в чест на 60-годишнината на проф. Ангел Кръстев и 20-годишнината от създаването на специалност теология в Шуменския университет. Шумен, 2013, с. 43.

¹² Вышеславцев, Б. П. Этика преображенного эроса. М., 1994, с. 207.

¹³ Пак там, с. 208.

ВЛАСТТА V/S МОРАЛА. ВЧЕРА И ДНЕС

РОСЕН РУСАНОВ

УСЛОВИЯ И ГРАНИЦИ НА ТЕОКРАЦИЯТА, ПРОИЗХОД НА ВЛАСТТА

Като потвърждение за това са текстовете от Свещеното Писание, които показват, че дяволът има дързостта да изкушава дори Спасителя: „...И като Го възведе на висока планина, дяволът Му показва всички царства на вселената в един миг време. И рече Мудяволът: „Тебе ще дам властта над всички тия царства и славата им, понеже тя е мене предадена, и аз я давам, комуто искам; ако, прочее, ми се поклониш, всичко ще бъде Твое“ (Лука 4:5-8; Мат. 4:8-9). Явно е, че след като на изкушение е бил подложен дори Богочовекът, то няма съмнение, че дяволът, след грехопадението, непрекъснато е поставял и ще поставя на изпитание, чак до Страшния съд, свободната воля на хората, предлагайки им богатствата на света срещу подчинение и поклон - белег за властта му над тях.

Властта по своята същност притежава още две характеристики: противоречивост и антиномичност („anti“ – „против“, „срещу“, „преди“; и „nomos“ („закон“); буквално – „противозаконие“, „противопоставяне на два закона“). Според Вышеславцев „антиномията на властта съществува тогава, когато съдържа в себе си някакво принципно зло. Символът на властта е мечът, а Христос казва: „прибери меча си в ножницата, вдигналия меч от меч ще загине“.¹⁴ С тези думи е установено вътрешното противоречие на меча, затова оръжието няма място в Царството Божие – но Царството се опира на

меч. „Понеже ако всяка власт е принуда, то е ясно, че принудата няма място в Царството Божие, и въпреки това, всяко „Царство“ е власт и следователно принуждение“.¹⁵ Затова съществува и мнението, че властта би могла да се разглежда като противоречива – тя има позитивна и негативна ценност, освен „от дявола“, тя може да е и „от Бога“, както изяснява св. апостол Павел в своето Послание до римляни: „Всяка душа да се подчинява на върховните власти, защото няма власт, която да не е от Бога; и каквито власти има, те са от Бога наредени. Затова, този, който се противи на властта, противи се на Божията наредба. А ония, които се противят, ще навлекат върху си осъждане. Защото началниците не са страшни за добрите дела, а за лошите“ (Рим. 13:1-3).

Св. ап. Петър също настоява: „И тъй, подчинявайте се на всяко човешко началство, заради Господа: било на цар, като на върховна власт, било на управници, като на прашани от него за наказание на злосторници и за похвала на добротворци. Защото такава е волята Божия – с добротворство да обуздаваме невежеството на безумните човеци“ (1 Петр. 2:13-15). Ако се постъпва по думите му, властта освен зло може да бъде и благодеяние за народите. Управлението на царе като Давид и Соломон, а също и животът на голям брой благочестиви монарси по-късно, особено след Петдесетница, някои от които покръстили цели народи, доказват това твърдение.

Понятието „Власт на „мира сего“ е антиномично и се разделя на утвърждение и отрицание. В него е включено, както възможността властта да бъде правилно употребявана от земния владетел, така и опитите да бъде санкционирана и оправдана покварената земна власт, с това, че Бог е наричан небесен Цар. Не бива да бъде забравяно, че „сиянието на небесното Царство сякаш изгаря земната власт, а земното царство в Библията се приема като отпадане от Небесния цар, като измяна срещу него, а възстановяването на Царството Божие на небето и земята се разглежда като унищожение на земната власт“.

И накрая, според мнение застъпвано от Вышеславцев: властта може да бъде охарактеризирана и като неутрална: „Властта е от Бога, доколкото се съблюдават божествените закони, тя става дяволска, доколкото нарушава тези закони. Всяка власт е дадена от Бога, както са дадени ръцете, краката, езика – те са дадени за добро употребление, но те могат да бъдат употребени и за зло, да станат оръдие на злото, оръдие на дявола“.¹⁶

Съществува принципна разлика между земната власт и властта на Иисус Христос, защото Царството Божие не е царството в земна държава. Тази разлика проличава особено ясно, когато Богочовекът застанал пред Пилат. Тогава последният разбрал, че Иисус Христос

„е Цар, но в съвсем особен смисъл – Неговото Царство не е от този свят, Той няма служители, защитници, войска, Неговото Царство е Царството на Истината. Неговата власт съвсем не прилича на властта на Пилат“.¹⁷

Според Вышеславцев е грешка „ако под понятието власт разбираме едно и също нещо за властта на Света Троица в Царството Божие и властта на княза на „мира сего“, за властта на Пилат („имам власт да те разпъна и властта да те пусна“). Властта на Пилат, в условен смисъл е „от дявола“, когато разпъва Спасителя, но властта му е „от Бога“, когато е „дадена на владетеля от горе“.¹⁸ По тази причина „не бива да бъде отъждествявана властта на Божествения и на земния цар, че това е една и същата абсолютна власт – да помилва и наказва, власт, която само се предава от Божиите ръце в ръцете на царя, че земният цар е само наместник на Бога. Така може да се достигне до погрешния извод, че земната тирания е отражение на небесната“.¹⁹ Според Вышеславцев „този начин на мислене е погрешен и няма нищо общо с учението на Църквата, защото са смесени понятията за „царство“, в тесен човешки смисъл и „Царство не от мира сего“ – в преносен. Това погрешно мислене води до опитите да бъде санкционирана и оправдана тираничната земна власт, с факта, че Бог се

¹⁴ Пак там.

¹⁵ Пак там.

¹⁶ Пак там.

¹⁷ Пак там.

¹⁸ Пак там.

¹⁹ Пак там.

ВЛАСТТА V/S МОРАЛА. ВЧЕРА И ДНЕС

РОСЕН РУСАНОВ

УСЛОВИЯ И ГРАНИЦИ НА ТЕОКРАЦИЯТА, ПРОИЗХОД НА ВЛАСТТА

нарича небесен Цар. По-скоро е обратното, „сиянието на това Небесно Царство сякаш изгаря земната власт. Земното царство в Библията се разглежда като отпадане от Небесния цар, като измяна срещу него, а възстановяването на Царството Божие на небето и земята се разглежда като унищожение на земната власт“.²⁰

Всъщност, земната власт би могла да направи опит бъде справедлива по образа на небесната. „Богочовекът Христос се самонарича Цар, на когото е дадена всяка власт на небето и земята и преобразяването и обожението на света винаги се обозначава като Царство Божие. То е и централния символ на Стария и Новия Завет“.²¹

Евангелието на Новия Завет разкрива идеята за преобразяващата света власт чрез отговора на Христос на молбата на неговите ученици да получат първенство. Спасителят казва на Своите ученици: „Царете и управниците на народите господстват над тях и велможите властват над тях, ...между вас да не бъде така, но който иска да бъде по-голям сред вас, да ви бъде слуга и който иска да бъде първи между вас – да бъде на всички роб“ (Мат. 20:25-28; Лук. 22:24-27; Марк 42-45).

Едва след като по този начин било определено какви би трябвало да бъдат управляващите, едва тогава било изискано от

вярващият народ: „Всяка душа да се подчинява на върховните власти, защото няма власт, която да не е от Бога“ (Римл. 13:1). Затова хората, за да имат възможност за спасение, би трябвало да се вслушат и да изпълняват думите на Спасителя: „Отдайте, прочее, кесаревото кесарю, а Божието Богу“ (Мат. 22:21).

Така земната светска власт получила своята легитимация, но въпреки утвърждаването ѝ, Иисус Христос категорично я отхвърлил за Себе Си, когато тя му била предложена два пъти, в пустинята и в Йерусалим, като изкушение от страна на дявола. Заради тези откази Той бил предаден от Иуда, отхвърлен от първосвещениците и от народа и разпънат на кръста.

Без съмнение „в първата половина на IV в. отношението на държавата към християнството става коренно различно. От преследвана религия то става официално разрешено вероизповедание...“.²² Това означавало, че „промяната в отношението на езическата власт към изповядващите християнството добива нови измерения и не би било пресилено, ако възприемем случилото се по времето на император Galerius като нужната предпоставка за реализирането не само на Edictum Mediolani, но и на политиката на император Константин

Велики по отношение на християните и на участието му в църковния живот“.²³

В заключение основният извод, който може да се направи е, че след 313 г. за християните са премахнати всички препятствия пред трите условия за теократична власт: приемането на Божието откровение от страна на човека, вярата му в Бога и свободният му волеви избор да се подчини на Божията власт. Този факт бил предпоставка в центъра на властта да бъде поставена Божията воля, защото стремежът към боговластие винаги е бил стремеж към най-добрата форма на управление, при която, Бог и Божията воля са приемани доброволно и с благодарност от хората в живота им.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

Бердяев, Н., Смиълът на историята, опит за философия на човешката съдба. С., 1994.

Вышеславцев, Б. П. Этика преобразенного зероса. М., 1994.

Попов, Хр. Евтимий, Търновски и Трапезицки патриарх (1375-1394). Пловдив, 1901.

Сахаров, архим. Софроний. Видеть

Бога как Он есть. Свято - Троицкая Сергиева лавра, 2006.

Соловьев, Вл. История и будущность теократии. Исслед. всемирно-ист. пути к истинной жизни, т.1. Загреб, 1887.

Хубанчев, А. и И. Николова, Богословският проблем ... (http://dveri.bg/wuy#_ftnref3; 29.12. 2014).

Попмаринов, Д. Словото Божие като Откровение. – В: Трансцендентални езици на метафизиката. Благоевград, 2009.

Попмаринов, Д. Историята като откровение и съвременната вяра и знание. – В: Юбилеен сборник в чест на 60-годишнината на проф. Ангел Кръстев и 20-годишнината от създаването на специалност теология в Шуменския университет. Шумен, 2013.

Легкоступ, Магдалена. Катехизическото учение на св. Кирил Йерусалимски София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2011, 192 с.

Великов, Юлиан. Imperator et Sacerdos (монография). Научен редактор и Предговор: проф. д.и.н. Иван Тютюнджиев Университетско Издателство „Св. св. Кирил и Методий“ (2013) (монография).

Събев, Павлин. Иисус и книжниците. История и памет – критика на академичния дискурс. В. Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“.

²⁰ Пак там.

²¹ Пак там.

²² Легкоступ, Магдалена. Катехизическото учение на св. Кирил Йерусалимски София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2011, с. 42. ISBN - 978-954-07-3279-4. COBISS.BG-ID – 1246431972.

²³ Великов, Юлиан. Imperator et Sacerdos (монография). Научен редактор и Предговор: проф. д.и.н. Иван Тютюнджиев Университетско Издателство „Св. св. Кирил и Методий“ (2013) (монография), с. 41 ISBN 978-954-524-932-7; COBISS.BG-ID 1274806244.

ВЕЛИЧКО ТЕЗГЯХОВ

ИНКВИЗИЦИЯТА. ПРОЦЕС НА РАЗВИТИЕ, ИНСТИТУЦИОНАЛНИ ФОРМИ И НАЧИНИ НА ПРИЛОЖЕНИЕ

Abstract: The article reviews the formation and development of the specific institution of the Inquisition as a phenomenon, initially a tool within the Roman Catholic Church, later adopted as such by many of the countries of Protestant Europe in the Reformation and Counter-Reformation processes. The article emphasizes the special moments in the historical development of the Inquisition; of the principles on which it stands ideologically, dogmatically and canonically, in order to indicate its special role in ecclesiastical, political and socio-anthropological aspects.

Key words: Inquisition, Reformation, Counter-Reformation, Roman Catholicism, Protestantism, Heresy, Autodafe, Witchcraft.

В съзнанието на съвременния човек думата „инквизиция“ предизвиква изключително отрицателни мисли, асоциации и чувства. Тя се е превърнала в синоним на нечовешко отношение, деспотизъм, преследване и несправедливо наказание. От самото си възникване до своя своеобразен край инквизицията, най-вече на Римокатолическата църква, е променила буквално милиони човешки съдби в една или друга степен, както и в различните си форми е повлияла върху хода на историята по целия свят. Много показателно за нейната значимост е факта, че въпреки изключително добре документираната ѝ история тя е обвита в митове и мистерии, които са обект на проучване от мнозина изследователи до наши дни. Рядко се срещат трудове и изследвания,

които да не са повлияни от пристрастност в религиозен или политически аспект. Въпреки първоначалната цел да даде на християнския Запад една религиозна чистота на вярата, инквизицията, особено в по късните си форми, рязко се конфронтира с развиващата се наука, култура и свободата на личността.

Редно би било да се започне с етимологията на съществителното „инквизиция“. Латинският термин „inquisitio“, взет от Римското право, означава „следствие, разследване, изследване“. Глаголът „inquirō“ в латинския език означава „разпитвам“. В един изчистен от отрицателно значение смисъл, преводът на думата „инквизиция“ може да се отъждестви със съществителното „анкета“.

В категорията „съдебен процес“ между инквизиционната система и състезателната система има сериозна разлика. В много от съвременните съдебни системи присъства инквизиционният трибунал¹ под различна форма, например във Франция, Италия, Германия и дори Саудитска Арабия с нейното Ислямско право. Най-общо казано, без навлизане в излишни и ненужни подробности, в състезателната система съдията е безпристрастен арбитър между обвинение и защита, като следи за спазването на процедурите и закона, а съдебните заседатели решават фактическите въпроси. При инквизиционната система съдията води активно разследване(инквизиране), установява факти, разпитва свидетели, защита и обвинение.

През 1598 г., в Мадрид излиза трудът „За произхода и развитието на светата Инквизиция, нейното достойнство и полезност“ с автор Луис де Парамо, сицилийски инквизитор от испански произход. Така е направен опит за изследване на историята на Инквизицията още в края на 16. век. С един алегоричен подход Луис де Парамо оправдава създаването ѝ като обявява Бог Йехова за първи инквизитор, а съдът над Адам и Ева съответно за първия инквизиционен процес. Според автора Исус Христос е пръв разпространител на християнството и първенец в прилагането на инквизицията. Така се обосновава „светостта“ на Инквизицията в нейната борба за защита на църковните догми от ереси.

За да се вникне в причините за създаването на Инквизицията трябва да се проследи историческата обосновка. До началото на 4. в. разпространението на християнството и особено апологетиката на истините на вярата са процеси, напълно лишени от всякакво насилие. Отдадеността на вярата, самопожертвователността при гоненията и аскетизма привличат хиляди към християнството през първите три века на неговото съществуване. Чистотата на вярата е защитавана с „убеждение, разум и любов“ както посочва св. Йоан Златоуст. Животът на Църквата се променя с признаването на християнството

¹ „Трибунал“ е дума, с която се обозначават някои видове съдилища.

Данни за автора
Величко Костадинов
Тезгяхов
бакалавър, специалност
теология

Научна област
Систематическо
богословие, библейско
богословие, практическо
богословие, християнско
изкуство, история

Научни интереси
Систематическо
богословие, библейско
богословие, практическо
богословие, християнско
изкуство, история

E-mail
tezvel@gmail.com

ВЛАСТТА V/S МОРАЛА. ВЧЕРА И ДНЕС

като легитимна религия от Константин I Велики. До края на 4. в. тя (Църквата) започва да се вписва в държавните структури и да добива устройството на институция. Борбата с ересите и езичесвото също става и държавна политика. В законодателството на Теодосий Велики през 383 г. за първи път е включен терминът „инквизитор“. В няколко едикта² този термин е използван за укрепване на вярата сред населението на Римската империя. Показателен става случая с епископа на Авила Прискилиян (Присцилиян), който е осъден за магьосничество и екзекутиран през 385 г. И въпреки протестите на Папа Сириций, Амвросий Медиолански и Мартин Турски по повод намесата на гражданския съд в църковните дела е положено началото на това „сътрудничество“ на държава и църква, довело до създаването на бъдещия зловец трибунал.

Възможно е да бъдат споменати два аспекта във формирането на Римокатолическата доктрина за Инквизицията като стълб на християнството. Като първи аспект може да се посочи, че в ранните векове от новата ера Изтокът е раздиран от догматични полемики, които оформят съборния принцип в църковното управление, докато Западът остава сравнително твърд в правилното изповедание на вярата и бива ползван като коректив при църковните спорове. По-рационалният Запад често удържа веровите истини за сметка на по-мистичния Изток. Вторият аспект е, че политическото влияние на Римската

църковна институция пораста значително след падането на Западната Римска империя през 476 г. Отук насетне започва да се оформя различието на формите в управлението и влиянието между Западното и Източното общество, а именно така наречените Папоцезаризъм³ и Цезаропапизъм⁴. Докато Източната църква остава под контрола на императорската институция, Западната църква започва да легитимира светската власт с нарастващото влияние на Папата. Между Църквите започва едно категорично и необратимо разделение, което достига своя апогей с Великата схизма⁵ от 1054 г. Рим се лишава от съборността с останалите патриаршии и поема свой собствен път на развитие. Съответно методите на борба със съществуващите и възникващите ереси и езичесвото биват структурирани по начин, който отговаря на придобиването на все по-реална духовна и политическа власт от Римокатолическата църква.

Доктрината за Инквизиция се подкрепя от догматичните и тълкувателни традиции на Рим. В догмата за тайнствата Римокатолическата църква учи, че Благодатта се съобщава ех опере operato, т.е. „по силата на извършеното действие“. При правилно изпълнение на ритуала, извършеното тайнство е спасително, дори и този, върху когото то да е извършено, да е недостоеен, да няма вяра и дори да не съзнава

³ Духовната власт доминира над светската.

⁴ Светската власт доминира над духовната.

⁵ Окончателното разделение на Православието и Римокатолицизма.

² Едикт (на лат. ез. „edictum“ – „обявление“ „edicere“ – „обявявам“) е нормативен акт. Терминът възниква в римското право.

Величко Тезяхов

ИНКВИЗИЦИЯТА. ПРОЦЕС НА РАЗВИТИЕ, ИНСТИТУЦИОНАЛНИ ФОРМИ И НАЧИНИ НА ПРИЛОЖЕНИЕ

нищо. Интересна и важна е интерпретацията на едно тълкувание на блаж. Августин върху притчата за стопанина и гостите в Евангелие от Лука 14:16 – 24. Слугата е приканен от господаря си да доведе гости отвън. Глаголът „conpelle“, в латинския превод Вулгата на Свещ. Писание, в ст. 23 от същата глава се превежда като „накарай“, но в смисъла на „принуди“, а не в смисъла на „убеди“. И тъй като къщата на господаря от притчата символизира вярата и Църквата, то въпросното тълкувание дава основание да се твърди, че спрямо езичници и еретици могат да бъдат прилагани строги мерки и наказания с цел спасение на душите им дори и насила, чрез принуда. Окончателно утвърденият папски авторитет на Запад, както и кръстоносните походи затвърдили убеждението, че упражняването на насилие срещу враговете на вярата е дело богоугодно, с главен крепител Църквата. Папската институция станала единствено мерило за истинност по отношение на веровите определения и догматическите формулировки.

ИНКВИЗИЦИЯТА – ЕДНО ОТ ВЪЗМОЖНИТЕ РЕШЕНИЯ ЗА БОРБАТА ПРОТИВ ЕРЕСИТЕ

Още в началото на 11. в. в земите на днешна Южна Франция вече се водила борба срещу настъпващите от Изток и производни на богомилството ереси, а именно катаризъм

и патеранство.⁶ Относителната автономност на много от големите търговски градове водила до сравнителна веротърпимост при управлението им с цел по широк просперитет. Албигойци и катари разширявали сферите си на влияние към областите на днешните Северна Италия, Западна Германия и Източна Испания. Източници посочват процеси срещу еретици и присъди, включващи изгаряне на клада още през 1020 г. в град Тулуза. Такива екзекуции, макар и не масови, били провеждани и в други райони на Франция и Германия. Когато се изчистили вътрешните противоречия в Римокатолическата църква и приключила борбата за инвеститурата,⁷ папата вече пристъпил към една институционалност в борбата с ересите. По време на III Латерански събор през 1179 г. папа Александър III подбудил към предаване на анатема на еретиците-катари от Гаскония, Тулуза, Алба, Арагон и Навара. В политически аспект тази най-тежка форма на епитимия (извънредно задължение, в следствие на църковно разпореждане) нямала особено значение, тъй като осъдените били покровителствани от своите владетели. Проблемите с ересите се задълбочавали и при папа Луций III. В град Верона през 1184 г. се провел Имперски синод. Папата и император Фридрих I Барбароса постигнали историческа

⁶ Религиозни еретически течения, вероятни наследници на богомилите.

⁷ Конфликт между Римокатолическата църква и светската власт в средновековна Европа. Виж Папоцезаризъм.

ВЛАСТТА V/S МОРАЛА. ВЧЕРА И ДНЕС

Величко Тезяхов

ИНКВИЗИЦИЯТА. ПРОЦЕС НА РАЗВИТИЕ, ИНСТИТУЦИОНАЛНИ ФОРМИ И НАЧИНИ НА ПРИЛОЖЕНИЕ

договорка. С папска була⁸ епископите се задължавали да издирват и наказват еретиците в своите епархии като се активизират епископските съдилища. Светските власти се приканвали към съдействие под заплахата от отлъчване, както и чрез отнемане на владения и привилегии. Физическите наказания си оставали във властта на светските власти. Така със създаването на епископалната инквизиция било дадено началото на Инквизицията в нейния средновековен вариант.

Бързо се изяснила недобрата ефективност на този вид борба с ересите. На много места местните епископи изобщо не въвели инквизиционната практика, на други се водила вяло и неефикасно. Още от 1185 г. се наложило изпращането на легати-епископи със специални правомощия от папата във въпросните области. Тези пратеници били изключително подготвени, както в познанията на еретическите учения, така и в тънкостите на самите инквизиционни практики. Започнал процесът на централизация с укрепване на върховенството на папската власт и създаването на църковните трибунали. Това ръководство бива потвърдено при папа Инокентий III от IV Латерански събор през 1215 г. Папските инквизитори получават власт над всички, с изключение на епископите и техните служители. Това се случва през 1227 г. при папа Григорий IX, който назначава първите

инквизитори за съдии-делегати в процесите.

През 1206 г. към въпросните легати, заедно с други монаси, се присъединява Доминик де Гусман, прочутия основател на доминиканския орден. Въпреки, че редица проучвания свързват дейността на Инквизицията в своята религиозна нетърпимост с доминацията на доминиканците, св. Доминик се придържал към изконните църковни принципи на убеждение и проповед. Налаганите наказания били изключително църковни, без физически мъчения, които били наложени в по-късния период. Самият орден е възникнал през 1214 г. в Тулуза и става известен с прозвището „Кучета господни“ („Domini canes“). Основната дейност била борба с ересите, образование, научна дейност, проповядване на Евангелието и връщане на Църквата при хората.

ИНКВИЗИЦИЯТА ПРЕЗ СРЕДНОВЕКОВИЕТО

Папа Инокентий III обявил кръстоносен поход срещу албигойците през 1209 г., подбуден от убийството Петър Кастелно, папски легат. Обвинен бил тулузкия граф Раймонд VI, известен покровител на катарите. Началото на зверствата и физическата разправа се дава от войските на граф Симон дьо Монфор. Осъзнавайки огромните политически ползи на Инквизицията за разправа с противниците, владетелите започнали активна подкрепа за църковните власти. Императорите Фридрих I Барбароса и Фридрих II Хорнщауфен,

френските крале Филип II Август, Луи VIII, Луи IX са само част от владетелите, подкрепили инквизиционните процедури. В същото време кралете на Кастилия и Англия не лицензирали инквизицията. Функционирането на институцията е поверено официално на доминиканския и францисканския орден, които следват общи процедури, описани в първите ръководства на практиките от 1248 или 1249 г. Започнали да се създават местни комисии от енорийски свещеници, издирващи и предаващи предполагаемите еретици на епископа. През 1252 г. папа Инокентий IV издава разрешение, чрез була „Ad extirpanda“, да бъдат предавани на светските власти и измъчвани неразкаяли се еретици, с цел изтръгване на самопризнания.

Процедурата и организацията на разследване в даден регион започвала обикновено с обявяването на т.н. „благодатен период“. Очаквало се на този етап разкаялите се еретици да се признаят за виновни. Обикновено ги очаквали леки епитимии, но някои, в зависимост от признанията, били хвърляни в затвора и дори им се конфискували имотите. В същото време на база на снетите признания били съставяни списъци със заподозрени, които да бъдат призовани пред последващия трибунал. Директно доказателство за вина ставало неявяването. Делата протичали в разпит на задържания от инквизитора, защото адвокатите обикновено отказвали участие, поради страх от последващо обвинение в ерес при защитата на обвиняемия. Съществувала практика на обжалване пред папата, но тя включвала значителни разходи, непосилни

за повечето обвиняеми. Осъдените, които признавали своята вина били затваряни за известен период, полагани на публична проповед и покаяние, както и носене на отличителни знаци или дрехи. Познати са два вида затвори за осъдени и разкаяли се еретици: „Murus largus“ представлявал затвор от отворен тип, където затворниците се радвали на известна свобода в придвижването: „Murus strictus“ бил строго охраняван затвор, където затворниците стояли в изолация и оковани. Неразкаялите се еретици били предавани на светските власти и изгаряни на клада (процедура, пречистваща душата чрез огън, както смятала Римокатолическата църква). Разходите се поемали от конфискуваното имущество на осъдените. Смята се, че в този средновековен период на Инквизицията, изгарянията на клада са по-скоро една крайна и не толкова често прилагана мярка. Въпреки това може да се посочат примери, които опровергават до известна степен тази теза, подкрепяна най-вече от официалната Римокатолическа църква. Могат да се посочат големите публични екзекуции във Верона от 1278 г., когато са изгорени близо 200 катари, както и процеса и осъждането на ордена на рицарите Тамплиери през 1307 г. Сред по-известните жертви на инквизицията през Средновековието например са Ян Хус и Жана д'Арк.

Ян Хус е известен чешки теолог, философ и проповедник, национален герой. След Джон Уиклиф, който е теоретикът на църковната реформа, Ян Хус е смятан за ключов предшественик на протестантизма. Той

⁸ Основен папски документ с оловен (при особени случаи – със златен) печат, съдържащ разпоредба или послание от един папа до други църковни или светски дейци.

ВЛАСТТА V/S МОРАЛА. ВЧЕРА И ДНЕС

Величко Тезгяхов

ИНКВИЗИЦИЯТА. ПРОЦЕС НА РАЗВИТИЕ, ИНСТИТУЦИОНАЛНИ ФОРМИ И НАЧИНИ НА ПРИЛОЖЕНИЕ

е основна фигура в т.н. „Бохемска реформация“ от края на Средновековието. В проповедите си критикува немското духовенство за неговите пороци, противопоставя се на Римокатолическия клерикализъм (виж Папоцезаризъм), не признава папата за Божи наместник на земята. В политически план повежда борбата за чешка независимост от германското влияние. Превежда латинската библия Вулгата на чешки език, става ректор на Пражкия университет през 1409 г., съдейства за подмяната на немските преподаватели с чешки. Всичко това довежда до отлъчването му от църквата през 1412 г. Ян Хус напуска Прага, като през 1415 г. е осъден като еретик в град Констанц, Германия. На 6 юли 1415 г. е изгорен на клада на площада в града, веднага след прочитането на присъдата от Одоне Колона, бъдещия папа Мартин V.

С пророческите си видения по Божие повеление Жана д'Арк подпомага дофина на Франция и неговата войска да постигнат няколко известни победи над английските войски през Стогодишната война. Падането на обсадата на Орлеан и блестящата победа при Патай правят Жана д'Арк изключително популярна не само сред французите, но и сред англичаните. Тя става жертва на политическите интриги и предателства, след някои военни неуспехи. Заловена е от бургундците и продадена на англичаните за 10000 ливри през 1430 г. Следва процес в Руан, който е административна столица на английския крал Джон VI във Франция. Сред седемдесетте обвинения, които са отправени, са ерес, обличане като мъж и дяволски произход на

постигнатите победи. Епископът на Руан Пиер Кошон е французин, но служи на англичаните от 1418 г. Той обвинява Орлеанската дева в рецидив като еретик (тя продължава да се облича в мъжки дрехи, с цел да се предпази от изнасилване) и въпреки вече издадената присъда на доживотен затвор е изгорена на клада на 30 май 1431 г. На 7 ноември 1455 г. започва повторен процес, повдигнат чрез петиция, подадена от майката на Жана д'Арк. Генералният инквизитор на Франция разглежда цялото предишно съдебно производство, както и нови 115 свидетелски показания. На 7 юли 1456 г. в парижката катедрала Нотр Дам дьо Пари е отменена осъдителната присъда. Жана д'Арк е канонизирана през 1920 г. като светица на Римокатолическата църква.

В късното Средновековие Инквизицията се реформира в една постоянна институционалност, обвързана с държавните структури на отделните страни. Оформят се трите основни разклонения на Средновековната инквизиция- Испанската, Португалската и Римската. От 15. в. тези форми на инквизицията стават постоянни, бюрократично организирани, притежаващи вертикална командно-контролна структура.

С папска була на Сикст IV от 1 ноември 1478 г. е създадена Испанската инквизиция по молба на Фердинанд и Изабела, владетели на Арагон и Кастилия, които обединяват Испания след сключването на брак през 1469 г. Близо 800 години борба за освобождение на Иберийския полуостров от властта на маврите

(т. н. Реконкиста) към края на 15. в. е почти приключила. По време на ислямският халифат на полуострова останалите две религии „на книгата“, юдаизъм и християнство, се радват на сравнително свободно изповедание, включващо разбира се плащането на специален данък-джизия, а тези граждани са със статут на защитени-дхими. И въпреки че тези поданици са имали възможност да се издигат до важни позиции, често са избухвали религиозни насилия и кланета спрямо юдеи и християни. Към 11. в. вече има стремеж за религиозно обединение в Халифата, включващо насилствено приемане на исляма. Подобно е положението и в отвокуваните християнски територии. Докато Фердинанд III от Кастилия през 13. в. с известно самочувствие твърди, че под негово владичество свободно съществуват трите религии, при Хенри III от Кастилия и Леон в 14. в. вече има отявнен антисемитизъм и засилено преследване, с цел приемане на християнството. Закони за ограничение на практикуваните професии от нехристияни, принудително слушане на проповеди, разрушаване на синагоги и най-вече физическо унищожение принуждават евреите или масово да приемат налаганата им религия или да напускат пределите на Испания. Повечето от новопокръстените продължават тайно да практикуват старите си вярвания. Върху „преобразените“ (т. нар. „conversos“) се стоварва цялата мощ на Инквизицията с цел запазване хомогенността в държавата. В Испания се въвеждат закони („limpieza de sangre“ – „чистота на кръвта“), които разделят

християните на класи по етнос и произход.

Алхамбрайският декрет, познат също като Едиктът от Гранада, е печално известния указ на Фердинанд II Арагонски и Изабела I Кастилска, издаден на 31 март 1492 г., с който се дава избор на евреите или да приемат християнството, или да напуснат Испания в срок от 4 месеца. Повечето евреи напуснали пределите на Иберийския полуостров, но между 100000 и 200000 останали и били покръстени. Стремех на владетелите става използването на инквизицията, с цел да се централизира и абсолютизира кралската власт. През 1483 г. папата е принуден да разреши назначаването на Велик инквизитор от правителството. Ватиканът дава огромна власт в неговите ръце. Той може да упълномощава заместници и делегира все-повече ефективен контрол на светската власт в делата на институцията. При папа Климент VII (1523-1534) дори свещеници и епископи са съдени от инквизицията. За първи Велик инквизитор е избран Томас де Торкемада, доминикански монах, станал известен с бруталността и фанатизма си. След падането на Гранада, последното мюсюлманско кралство в Испания през 1502 г., Ислямът е забранен, а след 1526 г. всички мюсюлмани са насилствено покръстени.

Главен атрибут на инквизицията става Аутодафе („auto-da-fe“ или „акт на вярата“, превод от португалски). Процесите на разследване следвали основните процедури на Средновековната инквизиция и включвали мъчения и конфискация на имуществото

ВЛАСТТА V/S МОРАЛА. ВЧЕРА И ДНЕС

Величко Тезгяхов

ИНКВИЗИЦИЯТА. ПРОЦЕС НА РАЗВИТИЕ, ИНСТИТУЦИОНАЛНИ ФОРМИ И НАЧИНИ НА ПРИЛОЖЕНИЕ

на осъдения. Присъдата се обявявала публично в рамките на Аутодафе. Обикновено процедурата била старателно организирана, като подготовката траела понякога по-вече от месец. Провеждала се на градския площад и следвала точно определена последователност. Началото било давано с нощно бдение, включващо молитви и сутрешна литургия. Следвало шествие на осъдените, облечени в специални атрибути, публично покаяние и четене на присъдите. Събирала се огромна тълпа, често присъствали благородници и дори кралски особи. Зрителите не били просто наблюдатели, а участвали активно в процеса на помирение и опрощаване на греховете. Самите присъди били изпълнявани публично на определеното за тази цел място и били най-различни-бичуване, различни изтезания и разбира се изгаряне на клада.

Реформацията не успява да пусне здрави корени в териториите под юрисдикцията на Испанската инквизиция. Известни са процесите срещу лутерански групи от Севиля, Валядолид и Гуадалахара в периода 1558-1562 г. Чужденците, разпространяващи протестантските идеи са методично издирвани и залавяни, като са третирани враждебно и в политически аспект.

Целенасочено са разследвани и римокатолици. Показателен е случаят с Игнатий Лойола, основател на Йезуитския орден (Обществото на Исус), виден деец на Контрареформацията, теолог и мистик. Той два пъти е арестуван и разследван по подозрение

в разпространение на ерес. Бартоломео де Каранса, доминиканец и архиепископ на Толедо, прекарва 17 години в затвора. Официално испанското правителство премахва инквизицията през 1834 г.

Португалската инквизиция по структура и цели много прилича на испанската. Официално е създадена през 1536 г. от папа Павел III по молба на крал Жуан III. Отново основната част от задачите на структурата е проблемът с евреите и мюсюлманите, населяващи териториите на Португалското кралство. Генерален инквизитор става по традиция член на кралското семейство. Първият процес на Аутодафе става през 1540 г. Култът към Империята на Светия Дух също става обект на преследване на Португалската инквизиция, както и себастианството. Към тях е било подбуждано преследване, подобно на това към катарите и другите по-ранни секти. Инквизицията в Португалия е отменена през 1821 г.

С Договора от Тордесиляс от 1494 г. Испания и Португалия буквално си „разделят“ целия свят като сфери на влияние. Була от 1506 г. на папа Юлий II одобрява въпросния договор. Задморските структури на Испанската и Португалската инквизиции представляват почти отделна глава от историята. Мексиканската, перуанската, бразилската и африканска, както и тази в Гоа се занимават основно с борба с месните и заварени култове, правилното разпространение на римокатолицизма и контрол над новосъздадените епархии. Милиони човешки съдби са повлияни от

имперските амбиции на Испания и Португалия, както и от мисионерската дейност на Ватикана. Единственият документиран случай на мъченическа смърт на православен християнин в някакъв вид процес на инквизицията е от 1815 г. в Северна Америка. Св. Петър Алеутски е руснак, заловен и измъчван от испански войници по настояване на римокатолически свещеници. По нареждане на испанския свещеник местни индианци рязали части от тялото и накрая изкормили светеца в опит да го накарат да се отрече от православието.

Папа Павел III през 1542 г. създава „Конгрегацията на Светата канцелария на инквизицията“ като постоянна структура, със основна задача защита и поддръжка на целостта на вярата и изследване и заклепване на фалшивите доктрини. С този акт е създадена Римската инквизиция. Тя съществува като основна част от Контрареформацията и е ключов инструмент в борбата с протестантската реформация и разпространението на идеите на Ренесансовия хуманизъм. Работата на инквизицията е свързана изключително с политическата обстановка в Западна и Северна Европа. Въпросната институция разгръща в най-голяма степен т.н. борба с магьосничеството и преследването на вещици. Известни стават и процесите срещу „фалшиви и противоестествени“ доктрини и учения. Едни от най прочутите инквизиционни процедури са делата срещу Николай Коперник, Галилео Галилей, Джордано Бруно, Франциск Патриций, Томазо Кампанела, Джероламо Кардано, Чезаре Крмонини и много други. Като специален

инструмент за контрол над опасните за вярата и църквата книги и публикации през 1557 г. е създаден „Индексът на забранените книги“ („index librorum prohibitorum“). Методите на разследване и присъдите са идентични на тези в Средновековната, Испанската, Португалската и Венецианската инквизиции. Екзекуциите, провокирани от преследване на политически и религиозни цели, от стремеж към печалби и абсолютен контрол върху населението, според различни източници варират от 100 000 до 900 000. През 1965 г. институцията е преименувана и преструктурирана в настоящия си вариант като „Конгрегация за доктрината на вярата“ („Congregatio pro doctrina fidei“). В този си вид тя съществува и до днес, като се ръководи от кардинал, назначен от папата, с титла префект-секретар, както и 18 членен състав от кардинали, една по-малка група епископи, 38 члена клирици и миряни, както и 26 души консултанти. Префект-секретар от 2017 г. до наши дни е кардинал Луис Ладария Ферер, испански йезуит.

МАГЬОСНИЧЕСТВО

Относно преследването на магьосничеството и вещиците са написани огромен брой научни и литературни трудове и изследвания. Тези процеси надхвърлят рамките на Римокатолическата инквизиция. Чрез инквизицията се постига една методична последователност и целенасоченост. Изключително ефективните методи на папската институция са приети и често използвани

ВЛАСТТА V/S МОРАЛА. ВЧЕРА И ДНЕС

Величко Тезгяхов

ИНКВИЗИЦИЯТА. ПРОЦЕС НА РАЗВИТИЕ, ИНСТИТУЦИОНАЛНИ ФОРМИ И НАЧИНИ НА ПРИЛОЖЕНИЕ

в протестантските общности и държави. В предхристиянска Европа преследването и осъждането на магьосничество са били широко разпространени и законово обосновани. В ранното Средновековие Църквата отменя много от законите, свързани с преследването на вещици, защото смята магьосничеството по-скоро за едно широко разпространено суеверие. В народните традиции, при отбелязване на християнски празници и светци, до ден днешен са вплетени различни обичаи и практики, включващи елементи на някакъв вид „магия“ – песнопения, заклинания и следване на определени ритуали. В трудовете на известния доминикански монах, философ, теолог, юрист и схоластик Тома от Аквино някои изследователи намират промяна на християнската доктрина относно възможността за сътрудничество с дявола, с цел добиване на свръхестествени способности. Ключов елемент за оправданието на преследването и екзекутирането на вещици и цитатът от Свещеното Писание на Стария Завет, а именно Изход 22:18, който гласи в латинския си превод Вулгата следното: „Maleficos non patieris vivere“. В Синодалния превод на Библията цитираният стих е преведен: „Врачка да се не оставя жива“. Идентичен е преводът и в Библията на крал Джеймс, както и в Женевската Библия, въпреки богословските спорове дали думата „maleficos“ да се превежда като „вещица“ или „отровител“. В късното Средновековие и през Ренесанса често за различните катаклизми са обвинявани хора, практикуващи някакъв вид „черна магия“. Чумните епидемии, войните и природните

промени са били обяснявани с магьосничество и съюз със Сатаната. Важен елемент в подбуда на преследванията и процесите представлява книгата „Malleus maleficarum“ („Чук срещу вещици“) издадена през 1486 г. в град Шпайер, Германия. Неин автор е доминиканският свещеник Хайнрих Крамер, който е секретар на архиепископа на Залцбург. Крамер получава специално разрешение от папата да преследва вещерството чрез була „Summis desiderantes-fectibus“. В книгата са развити основните тези за виновността на магьосничеството за повечето от гореспоменатите катаклизми, както и едно доста враждебно отношение спрямо жените. И въпреки масовото недоволство от написаното сред католическите богослови, книгата е отпечатана 13 пъти през периода 1486 – 1520 г. и още 16 пъти през периода 1574 – 1669 г. Последния споменат период съвпада с пика на процесите срещу вещите в Европа, който е между 1560 г. и 1630 г. Без да са включени неофициалните линчувания, данните сочат между 40 000 и 60 000 екзекутирани за периода. Борбата между католици и протестанти също включва взаимни обвинения в магьосничество. В Германските територии този процес е бил най-интензивен. Към жените е била проявявана изключителна жестокост, както в изтезанията, така и в екзекуциите. Мъченията на сексуална основа са били често явление (например принудително седене върху нажежени уреди), а при изпълнение на присъдите е проявявана често доста извратена изобретателност (пример е изгарянето на една френска акушерка в клетка, пълна с черни

котки). Зараждащият се феминизъм също е в основата на омразата, проявявана в някои процеси. Лесно са били обвинявани неудобни съпруги или любовници, незаконни наследници, както и обекти на сексуални посегателства. Удобно са били уреждани с обвинения в магьосничество и имуществени претенции. Разнообразие и изобретателност се проявява в доказателствената част от обвиненията. Показателен е случаят с най-големия лов на вещици в лутеранска Швеция. По свидетелски показания на деца (приемайки ги за неспособни да лъжат поради тяхната невинност на базата на цитати от Свещеното Писание) са заловени, съдени и екзекутирани през 1674 г. в Торсакер 65 жени и 6 мъже по обвинение в отвличане на въпросните деца с цел участие в сатанински ритуали. Няколко години след изпълнение на присъдата свидетелите-деца са намерени заклани. В подобни на този случай процеси са били осъждани на наказание и самите деца-обикновено с бичуване или т. нар. „пускане на ръкавица“,⁹ като участници, макар и невинни, в съботите на сатаната.¹⁰ В Мора например са наказани 148 деца по подобен начин. След редица подобни процеси различни разследвания на властите доказват, че децата лъжат и е допусната грешка.

⁹ Форма на телесно наказание, при което страната, която е осъдена за виновна, е принудена да бяга между две реда войници, които нанасят удар и ги атакуват с тояги или други оръжия.

¹⁰ Предполагаемо събиране на тези, смятани, че практикуват магьосничество и други ритуали.

Когато в Европа процесите намаляват, ловът на вещици се разгаря в Новия свят. Едни от по-известните случаи са процесите срещу вещици в Салем. През 1692 г. и 1693 г. общо са обвинени 200 души, тридесет са признати за виновни, а 14 жени и 5 мъже са обесени. След 1750 г. вече са известни само спорадични случаи. Но извън официалните регистри остават хиляди. До наши дни има случаи на линчуване. През 1997 г. руски фермери убиват жена и раняват няколко души по подозрение във вещерство. Над 3000 души са избити в Танзания по обвинение в магьосничество през периода 2005 – 2011 г.

В борбата си срещу Римокатолицизма протестантите използват същите методи, прилагани от инквизицията, а именно – преследванията, изтезанията и екзекуциите. Гонение на католици има във всички протестантски страни – Дания, Швеция, Германия, Холандия, Англия и Швейцария. Филип Меланхтон¹¹ формулира теоретично тезата, че държавните структури са длъжни да преследват и наказват със смърт всички, които са в политическа и/или в религиозна опозиция. Кървави конфликти има и в средите на протестантските деноминации, между лутерани, калвинисти, анабаптисти, хугеноти, янсенисти и др. Привържениците на М. Лутер обвиняват анабаптистите като еретици в религиозен аспект, а светската власт ги обявява буквално

¹¹ Заедно с Мартин Лутер е един от вдъхновителите и двигателите на немската и европейската Реформация.

ВЛАСТТА V/S МОРАЛА. ВЧЕРА И ДНЕС

Величко Тезяхов

ИНКВИЗИЦИЯТА. ПРОЦЕС НА РАЗВИТИЕ, ИНСТИТУЦИОНАЛНИ ФОРМИ И НАЧИНИ НА ПРИЛОЖЕНИЕ

извън закона. Баварският херцог Вилхелм дава изрична заповед да бъде изгарян на клада всеки, който не се отрича от ереста на анабаптизма, а отреклите се да бъдат обезглавявани. Стига се до решението на събора в Аугсбург през 1555 г., което определя религията според вярата на управляващия съответната територия крал, курфюрст или граф, в рамките на Свещената римска империя.

В клането през Вартоломеевата нощ на 24 август 1572 г. и следващите дни са избити между 5 000 и 10 000 хугеноти-френски протестанти. Последвалата Тридесетгодишна война (1618 – 1648) окончателно прекроява политическата и религиозна карта на Европа и води до краха на Свещената римска империя.

В Англия Хенри VIII не само обезглавява две от съпругите си, но и екзекутира през 1535 г. писателя и хуманист Томас Мор, който се противопоставя на обявяването за глава на новосъздадената англиканска църква на краля. През 1582 г. излиза закон, който обвинява в държавна измяна всеки, приел католицизма на територията на Англия, както и всеки присъствал на събитието. Повсеместно е разрушаването и плякосването на католически църкви и манастири, а свещеници и монаси са безмилостно преследвани. По време на ерата на Оливър Кромвел за предаване на католически свещеник на английските власти е била заплащана награда, равна по стойност на един убит вълк. Систематичният геноцид, прилаган в Ирландия отеква и в наши дни.

Жан Калвин подчинява живота на

женевските граждани на инквизиционната практика. През 1553 г. в Женева е екзекутиран известния испански учен и лекар Мигел Сервет. Той успява да избегне изпълнение на присъдата на Римската инквизиция в Париж, но е осъден за ерес от калвинистите и изгорен на клада. Джордано Бруно също е арестуван за кратък период в Женева през 1579 г. Протестантите стават пълноправни граждани на Франция през 1787 г., съответно католиците в Англия през 1829 г., а в Швеция през 1849 г.

Първоначално през Средновековието изтезанията с цел изтръгване на самопризнания се използват умерено. Забранено било трайното увреждане, което в случай на грешка би било необратимо. Нещата се променят при Испанската инквизиция и при преследването на вещиците. Методите за мъчение добиват страховити форми. Колелото на мъченията, механизмът за разцепване на колена, Железният стол, Испанското магаре, люлката на Юда и Дибата са сред по-известните уреди и практики, използвани в разпитите, както и Бронзовият бик, Стрападото и Желязната девица. За шедьовър в тази насока се смята Стаята за мъчения. Тези помещения са специално пригодени за извършването на разпити и са били част от крепости и замъци, обикновено помещавайки се в подземията. Папският дворец в Авиньон бил оборудван със стая за мъчения, под формата на конус за усиляване на звуковия и зрителен ефект. Интерес представляват и многоетажните помещения за изтезания в Залцбург и Нюрнберг. Стаите за мъчения били построени върху помещения

под капак, където затворниците изчакавали своя ред, слушайки стоновите и писъците, идващи отгоре. Под тези помещения били ямите, пълни със змии или с вода.

ВМЕСТО ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Инквизиционните практики съпътстват почти целия живот на Църквата в различно време и в различните деноминации. Достатъчно е да споменем отново случая с осъдения и екзекутиран епископ на Авила Прискилиян в края на 4. в. Св. Максим Изповедник е осъден на членуувреждане в процеса, повдигнат по заповед на император Констанс II, във връзка с църковните борби срещу монотелитството (христологична ерес). На същия процес е съден и папа Мартин I. През Иконоборческия период също са използвани подобни практики. По времето на съществуване на Източната римска империя този тип методи винаги са били използвани. В преследването на ереси от същите практики са се възползвали и останалите християнски държави. Достатъчно е да споменем преследването на богомилите в териториите на Средновековна България.

Структурирането си като отделна организация инквизицията дължи на Римокатолическата църква. В новосъздадената симбиоза със светската власт тази структура оформя своята безпощадна ефективност. В един дълъг исторически период инквизицията е

ползвана като мощно средство за контрол над управлението на почти цяла Европа. По време на Реформацията във всички територии, „освободени“ от католицизма, инквизицията запазва структурата си, като заменя католическите с протестантски инквизитори, в интерес на новите управленски и религиозни концепции. За Протестантски инквизиции като държавни структури говорят много автори. Като един пример може да се посочи „История на религиите“, с автор Йосиф Кривельов (съветски професор и изследовател на религиите), където ясно се говори за Протестантските инквизиции в периода 16. – 18. векове като за институции.

Много показателно е, че инквизицията съществува и до днес в рамките на Ватикана като държава, силно променена по форма, название и методи, но все пак оставаща си един силен коректив в рамките на целия католически свят.

Последвалата секуларизация¹² е един естествен процес, даващ възможност за развитие на точно тези форми на прогрес, които са били потискани и преследвани от инквизицията. Разцветът на Ренесанса в голяма степен се дължи на отърсването от средновековните, консервативни разбирания за Бога, човека и света. Основен защитник и разпространител на тези закостенели догмати на Ватикана е Контрареформацията.

¹² Процес, при който религията има по-малка тежест в дадено общество.

Съвременните общества изграждат у своите граждани едни съмнителни нравствени ценности, защото ползват секуларизацията в крайната ѝ форма. До лишаването на обществото от моралните устои на Църквата води и капсулирането на религиозните общности.

Могат да бъдат забелязани инквизиционни нюанси в съвременните практики на някои режими от средата и края на 20. в. Достатъчно е да споменем „превъзходството“ на арийската раса и Холокоста¹³ през Втората Световна Война или Възродителния процес¹⁴ в комунистическа България. Те са пример, че дори и привидно да липсва религиозния оттенък, формата бива запазена заради изключителната ѝ ефективност. Обскурантизмът¹⁵ завинаги си остава водещия символ на инквизицията във всичките ѝ форми.

¹³ Геноцидът над приблизително шест милиона европейски евреи по времето на Втората световна война, като елемент от програма за целенасочено унищожаване, планирана и изпълнена от Нацистка Германия.

¹⁴ Насилствена асимилация на мюсюлманското население (турци, помаци, татари и роми).

¹⁵ Крайно враждебно отношение към просветата, науката и прогреса изобщо; ретроградност, реакционност, мракобесие („obscurantism“, от лат. ез. „obscurans“ – „затъмняващ“).

ИЗПОЛЗВАНИ ОНЛАЙН ИЗТОЧНИЦИ

(посл. видяни на 31.12.2021 г.)

<https://www.britannica.com/topic/inquisition>

<https://www.britannica.com/topic/Spanish-Inquisition>

<http://inspiro-bg.com/vaznikvane-to-na-inkvizitsiyata-v-mezhdu-mitovete-i-realnostta/>

<https://en.wikipedia.org/wiki/Inquisition>

https://en.wikipedia.org/wiki/Spanish_Inquisition

https://en.wikipedia.org/wiki/Witch_trials_in_the_early_modern_period

https://en.wikipedia.org/wiki/Portuguese_Inquisition

https://en.wikipedia.org/wiki/Roman_Inquisition

<https://en.wikipedia.org/wiki/Auto-da-f%C3%A9>

<https://history.wikireading.ru/241335>

http://www.euro2001.net/issues/1_1999/1BR99F2.htm

https://en.wikipedia.org/wiki/Congregation_for_the_Doctrine_of_the_Faith

https://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%8F_%D0%B7%D0%B0_%D0%BC%D1%8A%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%8F

<https://trud.b>

ЖОРЖЕТА НАЗЪРСКА

ДРУЖЕСТВОТО ЗА ПСИХИЧНИ ИЗДИРВАНИЯ И ДУХОЗНАНИЕ КАТО НОВО РЕЛИГИОЗНО ДВИЖЕНИЕ (10-50-ТЕ ГОДИНИ НА XX В.)

Abstract: The article studies the formation and activity of the Society for Psychical Research and Spiritual Knowledge, founded in 1910-1911 in the town of Bourgas by Alexander Krastnikov and which existed in Bulgaria until the beginning of the 1960s. The research is done using historical methods and based on archival documentation unknown to science and stored in the Archives of the Commission on the files. The main research question is whether and by what criteria the so-called Psychical Society can be referred to New Religious Movements in Bulgaria in the first half of the 20th century and what are its specific features.

Key words: Society for Psychical Research and Spiritual Knowledge, Bulgaria, New Religious Movement, Alexander Krastnikov

УВОД

Статията се проучва формирането и дейността на Дружеството за психични издирвания и духознание, основано през 1910-1911 г. в Бургас от Александър Кръстников и просъществувало в цялата страна до началото на 60-те год. на XX в. Изследването е извършено с исторически методи и въз основа на непозната за науката архивна документация, съхранена в Архива на Комисията за досиетата. Основният въпрос е дали и по какви

Данни за автора

Жоржета Назърска е магистър, доктор и доцент по история, професор по културно наследство, понастоящем работи в УниБИТ.

Научни интереси

В областта на историята на институциите, етноконфесионалните общности, образованието, културата, образованите елити, жените и пола.

E-mail:

nazarska@abv.bg

ИРОНИЯТА НА РЕЛИГИЯТА: ТОЛЕРАНТНОСТИ ИЛИ КОНФЛИКТИ?

ЖОРЖЕТА НАЗЪРСКА

ДРУЖЕСТВОТО ЗА ПСИХИЧНИ ИЗДИРВАНИЯ И ДУХОЗНАНИЕ КАТО НОВО РЕЛИГИОЗНО ДВИЖЕНИЕ (10-50-ТЕ ГОДИНИ НА XX В.)

критерии Психичното общество може да бъде отнесено към Новите религиозни движения (НДР),¹ създадени у нас през първата половина на XX в. и какви са неговите специфични особености.

1. СПИРИТИСТЪТ АЛЕКСАНДЪР КРЪСТНИКОВ (10-20-ТЕ ГОД. НА XX В.)

Александър Кръстников е роден на 2 ноември 1879 в Никопол. Прохожда от известен габровски търговски род² – баща му Константин е ветеринарен лекар, а майка му Анна Стоянова е от Г. Оряховица. Семейството живее в Ловеч, Плевен, Луковит и Бяла Слатина. След ранната смърт на бащата (1893) вдовицата завежда

5-те си деца в Габрово,³ които отглежда в бедност. Александър учи в Априловската, но завършва Софийската мъжка гимназия, където настойник му е неговият сродник Ганчо Г. Кръстников. Скоро се връща в Габрово като телеграфист, работи в София и Ямбол преди окончателно да се установи в бургаската поща.⁴

Фиг. 1. Паспортна снимка на Ал. Кръстников, 40-те години⁵

Кръстников е описван като тих и набожен от детска възраст. В началото на XX в. е силно привлечен от спиритизма, който набира популярност в големите градове

и особено в пристанище Бургас. През 1905-1908 г. г. е вдъхновен от софийския областен съдия Велико Граблашев, издал популярна книга за спиритизъм.⁶ През 1906 г. се записва в местния клон на основаното от него Общество за психични издирвания и духознание. Започва да сътрудничи със статии на органа му сп. „Задгробен мир“ (1905-1907). Посещава София, където се свързва със столичните спиритисти Тодор Бъчваров – сливналия и битов писател, издател на сп. „Нова светлина – Виделина“, и Димитър Голов – книжар, който продава учебници в селата, а вечер събира учителите на сеанси в дома си на ул. „Алабин“. По линия на тези си познанства е поканен да участва в Търновския събор (1911) на Божествената веригата, създадена от Петър Дънов. Впоследствие се свързва и със сливенските му последователи, групирани около ясновидката Кортеза Стефанова.⁷

Кръстников пренася видяното в Бургас, където тогава съществуват три подобни духовни общности: на бившия

теософ Иван Костов, който членува в Психическото общество и когото младежът приема за духовен водач; на Велев, виртуоз на черната магия и хипнотизатор, наричащ себе си учител, но отричащ способностите на Дънов; и на учителя Мутафов. Скоро самият Кръстников образува спиритистки кръжок – част от Психичното общество, като събира последователи отначало в дома на Гарвалов, а впоследствие – у Йордан Бъндов. Кръжокът, наричан „сеансаджиите“, е посещаван от офицери, чиновници и работници от града. През 1910 г. за негови лидери се отличават Петър Пастърмаджиев от Сливен, Петър Господинов от Нова Загора и медиумката Златка Стойкова Добрева.⁸ Според очевидци преди сеансите Кръстников служи литургии – малък и голям вход, чете части от Новия Завет, проповядва и дава нафора. По време на спиритическите сеанси Злата често изпада в транс.⁹

Клонът на Дружеството за психични издирвания и духознание в Бургас е узаконен през 1910 г.: наема седалище на ул. „Л. Каравелов“ 34; събира членски внос; сформира групи в Нова Загора и Сливен, където провежда първите си тайни конгреси и събори. През 1911 г. са изработени уставът и емблемата

¹ За тях вж. Barker, E. New Religious Movements: A Practical Introduction. London: Bernan Press, 1990; Albanese, C. L. America: Religions and Religion. Boston: Cengage Learning, 2013; Донкова, Ж. Новите религиозни движения в България след 1989. С., Верен, 2011; Маринов, М. Нови религиозни движения. Благоевград, УИ, 2011; Traditional and New Religions in Bulgaria. Sofia, Oriolna, 2022.

² В други източници родният му град е Габрово. Там е известен ханджията Никола Кръстников, чиито синове Гаврил и Георги са сътрудници на В. Левски. Гаврил участва в четата на Ц. Дюстабанов, опълченец е през Руско-турската война, негов син е психиатърът д-р Никола Кръстников. Внук на Георги е известният интернист и невролог д-р Алекси Пухлев.

³ Брат му Георги работи на бургаското пристанище, а сестра му Радка е домакиня.

⁴ Архив на Комдос, ф. ИФ III, оп. 2, а.е. 746, л. 1-3.

⁵ Пак там, л. 32.

⁶ За него вж. Назърска, Ж. Семейни мрежи в софийския клон на Веригата: семейство Граблашеви и Иванович. – В: Шапкалова, С., Ж. Назърска. Петър Дънов и Бялото братство – културно наследство и духовни пространства. С., За буквите - О писменехъ, 2021, с. 212-215.

⁷ Николов, Б. Спомен. – В: <https://beinsa.bg/izgrev.php?id=704>; За Кортеза Стефанова вж. Вълчинова, Г. Балкански ясновидки и пророчици на XX век. С., Български бестселър, 2006, с. 77-91; Архив на Комдос, ф. ИФ 3, оп. 2, а.е. 747, л. 91-96.

⁸ Впоследствие тя престава да прави сеанси, преселва се в София и се парализира. Архив на Комдос, ф. ИФ 3, оп. 2, а.е. 746, л. 91.

⁹ Пак там, л. 5.

ИРОНИЯТА НА РЕЛИГИЯТА: ТОЛЕРАНТНОСТИ ИЛИ КОНФЛИКТИ?

ЖОРЖЕТА НАЗЪРСКА

ДРУЖЕСТВОТО ЗА ПСИХИЧНИ ИЗДИРВАНИЯ И ДУХОЗНАНИЕ КАТО НОВО РЕЛИГИОЗНО ДВИЖЕНИЕ (10-50-ТЕ ГОДИНИ НА XX В.)

му – пирамида със запалена свещ.¹⁰ Членуващите са предимно православни жени от села в Хасковско (Бяла речка, Къснаково и др.). Според устава те трябва да пазят строго 10-те Божии заповеди, да изпълняват всички нареждания и упътвания от окултно естество за материално и морално повдигане, и да държат в пълна тайна разговорите и окултните уроци.¹¹ Основна фигура в Дружеството е медиумката Злата Стойкова, в чийто дом е основано „Обществото на спасяемите“ и, където се записват първо нейни роднини и близки на Кръстников: „Райко Праматара, Денка, Радка Чирпанлийката, Люба, Мария Еврейката и много баби“.

Определяната от обществеността за „скандална“ дейност на спиритистите в Бургас има своята кулминация на 11.07.1911 г., когато Злата изпада в тридневен летаргичен сън у дома си.¹² След събуждането си тя твърди, че е пътувала духом на „второто“ и „третото небе“ и е „провидяла“ миналото, настоящето и бъдещето на повече от 100 души от Айтос, Карнобат и Ямбол.¹³ В следващите години от обикновена

домакиня младата жена става „прочута гадателка, лечителка, магьосница“, която търси аязми и да дава съвети от името на дух. Двамата с Кръстников „служат като попове“, причастяват последователите си, четат им покаяни молитви, лекуват с гадане и врачуване и срещу заплащане „луди и сифилитици“. Това предизвиква православното духовенство в града, което в пресата и отделни брошури ги разобличава като „безверници, измамници, магьосници, чада на духа с име Легион“, като лъже-„светии“ и фалшиви „пророци“. Те са заклеймявани като „погаврили се с Православната църква“, служейки литургии, маслосвети, водосвети и панихиди, затова достигнали „вратата на ада“, „заслужили отлъчване от Църквата, наказание от законите и презрение от обществото“.¹⁴

2. ПСИХИЧНОТО ДРУЖЕСТВО, ИЛИ ОБЩЕСТВО НА СПАСЯЕМИТЕ (20-40-ТЕ ГОД. НА XX В.)

Освен обиколките на Кръстников и Злата из Бургаско, Психичното дружество обединява последователите си чрез двуседмичника за „окултузъм, мистицизъм

и духовни знания“, в. „Витлиемска звезда“ (Бургас, 1920-1942), отпечатван със среден тираж 12 хиляди. Свързващо звено на организацията представляват и брошурите на лидера, разпространявани печатно и ръкописно.

За кратко формацията взема участие в новата бургаска организация „Добрий самарянин“ (1921-1926), но при разцеплението ѝ крилото на Кръстников се отделя и до 1944 г. запазва своята самостоятелност. През 1937 г. Дружеството се обединява с Графологичното общество, като от него в ръководството влизат Атанас Бакърджиев, Ангел Беронов, ясновидката Милка Ергаян и Атанас Огнянов. На следващата година се отцепват две групи: на Леко Вълчанов от Гара Раковски и на Христо Ванчев.

През 20-те години към Дружеството се присъединяват високо мотивирани млади хора, които остават в него поне две десетилетия. Характерни примери са Василка Попова от Бургас, тогава 20-годишна, Запрян Папазов от с. Крепост, Хасковско, членувал през 1923-1937 г., Христо Христов от Гара Раковски, роден през 1894 г. и останал през 1922-1938 г., и Димитър Димитров от с. Раднево, Новозагорско, роден през 1892 и влязъл през 1924 г.

Според Борис Николов от Бялото братство „много случаи, когато хора от Братството в провинцията по някаква

лична причина се разколебаха в Учителя и накрая отидоха при Кръстников. Наричаха себе си кръстниковисти. Но най-страшното беше това, че някои от провинцията хем посещаваха братските кръжоци, където се четяха беседите на Учителя, хем ходеха и при кръстниковистите. И знаете ли какво обясняваха? „И на двете места се говори за духовни въпроси. Това не ни пречи, а само ще ни обогати“.¹⁵

До края на 40-те години Обществото има многобройни последователи. Забелязва се, че в големите градове ядрата му са малки и съставени от известни бивши спиритисти, масони, ротарианци и др., имащи окултно минало, напр. в Ямбол те са 25 души, в София – 24-ма, в Бургас – 18-ма, в Шумен – 9-ма, в Пловдив – 6-ма, в Ст. Загора – 5-ма, в Сливен – 4-ма. Сред тях са бургаският аптекар Илия Зурков, ветеринарят проф. Боян Начев (1901-1980), сливенската учителка Аргира Жечкова (1845-1941). Освен на българи, се срещат имена на евреи и турци.¹⁶

¹⁰ Пак там, 27, 35.

¹¹ Пак там, л. 46-49.

¹² Пак там, а.е. 746, л. 27.

¹³ В друга версия заспиването е в дома на Кръстников и трае 5 дни, в които Злата не яде, а с душата си общува с духа на седмото небе. След пробуждането си тя „почва да вижда“.

¹⁴ Христов, К., протоер. Магьосниците в Бургас (сеансисти). Бургас, б.д. Ръкопис. – В: Архив на Комдос, ф. ИФ 3, оп. 2, а.е. 746, л. 6-21.

¹⁵ <https://beinsa.bg/izgrev.php?id=704>, последно прегледан 1.10.2023.

¹⁶ Архив на Комдос, ф. ИФ 3, оп. 2, а.е. 746, л. 92-96.

ИРОНИЯТА НА РЕЛИГИЯТА: ТОЛЕРАНТНОСТИ ИЛИ КОНФЛИКТИ?

ЖОРЖЕТА НАЗЪРСКА

ДРУЖЕСТВОТО ЗА ПСИХИЧНИ ИЗДИРВАНИЯ И ДУХОЗНАНИЕ КАТО НОВО РЕЛИГИОЗНО ДВИЖЕНИЕ (10–50-ТЕ ГОДИНИ НА XX В.)

Фиг. 2. Ал. Кръстников (1-ви от ляво на дясно, с шапка) и последователи, 30-те години¹⁷

Последователите на Кръстников са предимно от Югоизточна България, и то от села на протестанти или тракийски бежанци.¹⁸ По-малко членове има в градовете от централната и северизточната част на страната.¹⁹ Привлечените имат твърде

разнороден профил: разпространителят на книгите на Обществото в Новоагорско (дядо) Влайчо Жечев (1894–1981) от с. Коняво е ясновидец и лечител с тесни контакти с Бялото братство;²⁰ от Гара Раковски участват нестинари, от други места – увлечени от народните магически вярвания.

След 1934 г. авторитарният режим пристъпва към ограничаване на религиозните и културните сдружения. На Кръстников също е забранено

да чете беседи и да тълкува Библията, независимо от уверенията на негови привърженици, че ги учи на „трезвост, търпение, трудолюбие, честност, любов“. През ноември с.г. Светият Синод на

Трявна, Троян, Исперихско (Владимировци), Омуртаг (Суханец), Провадия, Преславско (Сушина), Шумен, Варна (Аспарухово, Бяла).

²⁰ В някои публикации Влайчо Жечев е сочен за основател на ядро на Психичното дружество в родното си село. Известно е, че през 30-те години се намира в близки контакти с Боян Боев, Любомир Лулчев, Минчо Сотиров от Бялото братство (Борисова, Я. Чудото Дядо Влайчо. Съдба, рецепти и пророчество. С., Милениум, 2014, с. 10–13). През 1956 г. влиза и в управата на нелегална религиозна организация, остатък от Православното свето общество на Христо Устабашиев и начело със Стефан Кукуринов. Той е следен от властите и обвинен за съдействие на потенциални политически емигранти (Архив на Комдос, III раз., а.е. 1898, т. 3, л. 43, 46–47).

БПЦ излиза със становище, че не бива да се разрешават организации, които не отговарят на действителните духовни нужди на българския народ и чиито действия биха разстроили „здравия дух и религиозното му съзнание“. Архиерите са категорични, че увлечението по екзотични учения и проповеди пречи на духовното закрепване на българския народ. Кръстников е заклеймен, че се е обявил за духовен водач и че печели в пари и натура от лековерните си симпатизанти.²¹

В края на 1941 г. Графоложкото и Психичното общество са официално закрити, вкл. техните печатни органи. Това не прекъсва дейността на т.нар. кръстниковисти: те пласират книжнината си нелегално в Раднево и Гара Раковски, а през войната духовната група в Бургас „действа“ за опазване на града от бомбардировки.²²

3. КРЪСТНИКОВИСТИТЕ КАТО „ЕДНА ПРЕСТЪПНА СЕКТА“ (40–50-ТЕ ГОД. НА XX В.)

След 1944 г. членовете на забраненото Психично общество се събират веднъж годишно на Гара Раковски (дн. Димитровград)

и продължават работата си чрез Кооперация „Братско дело“ в Нова Загора.²³ Свързващ характериматокръжните на Кръстников, в които той тълкува свои сънища и разпространява предсказанията си. Според него новата война ще избухне през февруари 1948 г., тя ще е неизбежна и кармична, в нея София ще бъде бомбардирана, Русия ще загуби от Англия, а България ще попадне в робство.²⁴

От 1947 г. Кръстников влиза в полезрението на властите. Първоначално е задържан и разпитван, а през юни-септември 1948 г. е следен, обискиран, арестуван и изселен в Бургас.²⁵ През пролетта на 1949 г. е осъден на 3 г. затвор: формално заради злоупотреба с организационни средства, а всъщност за разпространяване на клевети срещу властта и конкретно понеже нарича Г. Димитров „преродения Ивайло“, който трябва да умре в сегашния си живот за извършеното убийство на Константин Тих Асен. Освен това, той води политическа агитация, обещавайки, че ако бъде избран за депутат, ще внесе законопроект за скитниците („новите пролетарии“).²⁶

²³ Срв. <https://petardanov.com/topic/28282-22>, последно прегледан 1.10.2023; Архив на Комдос, ф. ИФ 3, оп. 2, а.е. 746, л. 79.

²⁴ Пак там, л. 78–79; а.е. 747, л. 118.

²⁵ Пак там, а.е. 746, л. 78–79, 92–96.

²⁶ Разкритията около една престъпна секта. – Народен фар, №1233, 20.10.1948; Архив на Комдос, ф. ИФ 3, оп. 2, а.е. 747, л. 18; ф. СД, а.е. 2801 от МВР, л. 4.

¹⁷ Пак там, а.е. 747-Д, л. 7.

¹⁸ Бургаско (Езерово), Старозагорско (Гълъбово, Златна ливада, Еленово, Казанлък, Раднево, Гара Раковски, Черногорово, Гара Саракиново), Новоагорско (Коняво, Козарево), Елхово, Чирпанско (Чирпан, Великан, Държава, Крушево, Мерицлери, Мокрен?), Харманлийско (Йерусалимово), Кърджали, Хасковско (Хасково, Крепост, Караджалово), Ямбол, Свиленград, Сливен, Пловдивско (Пловдив, Борисовград, Асеновград, Брестовица, Брезово), Пазарджишко (Ветрен), Панагюрско (Баня, Пирдоп), Неврокоп (Неврокоп, Огняново, Ковачевица), София.

¹⁹ Лом, Свищов, Никопол, Враца, Ловеч, Севлиево, Габрово, Дряновско (Еничери), Лясковец, Елена,

ДРУЖЕСТВОТО ЗА ПСИХИЧНИ ИЗДИРВАНИЯ
И ДУХОЗНАНИЕ КАТО НОВО РЕЛИГИОЗНО ДВИЖЕНИЕ
(10-50-ТЕ ГОДИНИ НА XX В.)

107

ИРОНИЯТА НА РЕЛИГИЯТА: ТОЛЕРАНТНОСТИ ИЛИ КОНФЛИКТИ?

От своя страна, в писмата си учениците му от градове и села споделят, че са „гладни за духовна храна“, преписват указанията му на ръка и четат окръжните на вечерни и дневни събрания. Един от тях отбелязва: „Особено за мен това е много важно; създава ми се материал, необходим в настоящия момент, върху който трябва да говоря и давам нужните разяснения по всички точки, върху които всички трябва да работят“.

Фиг. 6. Сбирка на т.нар. кръстниковисти, 40-те години³⁹

Според ДС през 50-те години броят на т.нар. кръстниковисти остава около 20 000 души, компактно заселени в Южна България: Чирпан, Димитровград, селата Държава, Зетово, Меричлери, Ценово, Великан, Козаревец, Бяла река (Първомайско), Езерово (Бургаско), Болярово (Пловдивско).

³⁹ Пак там, л. 31.

Въпреки че редовният им организационен живот е невъзможен, членството си остава формализирано: след като кандидатите подадат заявление и две препоръки, Кръстников винаги се допитва за тях до духовните сили.⁴⁰

Биографиите им са твърде показателни за мотивацията, която ги води до духовната общност. Ръководителите на братските групи имат разнообразни професии (железничари, колари, земеделци и др.) и са представители на поне две поколения. Сред първата генерация има кръвни роднини на лидера, но преди всичко хора с окултна опитност чрез занимания със спиритизъм, теософия или ясновидство или принадлежност към Бялото братство. Примерно, Минка Димитрова (род. 1893) произхожда от бедно семейство в с. Бодрово, Първомайско, а след брака си живее в съседното с. Бяла река. Увлечена е от младини по окултизма, преди 1944 г. е организаторка на дружеството и на събранията му, лично обикаля околните села. Второто поколение

влиза както по семейна традиция, така и вследствие собствени духовни търсения. Иван Учиндолски (род. 1913) от Свищов завършва местната Търговска гимназия. Запознава се с Кръстников на нестинарски събор в Бургас през 1941 г., а по-късно

⁴⁰ Пак там, а.е. 746, л. 47, 56-58.

ЖОРЖЕТА НАЗЪРСКА

ДРУЖЕСТВОТО ЗА ПСИХИЧНИ ИЗДИРВАНИЯ И ДУХОЗНАНИЕ КАТО НОВО РЕЛИГИОЗНО ДВИЖЕНИЕ (10-50-ТЕ ГОДИНИ НА XX В.)

поддържа връзки с него в столицата. Коста Радев (род. 1915) от с. Могилово, Чирпанско, е стрелочник е на чирпанската гара, членува в Психичното общество от 1932 г., привлечен е от чичо си, осъден е условно на 6 месеца заради религиозната си дейност.⁴¹ Мария Бонева (род. 1934) от с. Ценово, Чирпанско, е архитектурен техник. Произхожда от семейство, в чийто дом се събирали членове на Окултното общество.⁴² Теософът Стоян Лазаров от Горна баня е един от приятелите на Кръстников в София, близко свързан с ръководител на някогашното Теософско общество Иван Грозев⁴³ и ясновидката Катя Гочева.⁴⁴

В софийската група, наброяваща 43 души, повечето са свързани роднински или съседски. Сред тях се откриват членове на Бялото братство (вкл. участникът в Младежкия окултен клас Богдан Икономов) и на бившата толстоистка комуна в с. Ясна поляна, Бургаско (Стамо Теодоров), протестантски пастори (Марко Д. Попов, Методи Ж. Марков), евангелисти конгрешани (Иван Папазов), известни окултисти (писателката Соня Вичева, Борис Крапчански,

⁴¹ Пак там, а.е. 747, л. 56-59.

⁴² Пак там, л. 52-52 гр.

⁴³ За него вж. Азманова-Рударска, Е. Иван Грозев в българската литература: социални, политически, исторически и религиозно-мистични контексти, полемики и диалози. С., Рива, 2018.

⁴⁴ Архив на Комдос, ф. ИФ 3, оп. 2, а.е. 747, л. 14.

Жеко Янков), ясновидци-графолози (Милка Ерганян), дори един монах.⁴⁵

Мрежите на кръстниковистите в големите градове се структурират по подобен начин: чрез бивши окултни общества (на адвокат Иван Патев в Бургас), чрез звената на Бялото братство (около д-р Минчо Сотиров в Ст. Загора) и по линия на кръвно-родствени общности (последователи на Кръстинков са Теню Тенев – зъболекар от Ст. Загора и комунист, Желю Тенев – негов брат, бивш собственик на мина и широк социалист, и Иван Тенев – синът му, софийски адвокат).⁴⁶

През 50-те години Александър Кръстников използва ежегодните събори на Бялото братство, за да се срещне със своите съмишленици (напр. през 1954 г. в Димитровград се събират 60 души).⁴⁷ Гостувайки на сватби и други лични събития в Меричлери и околните села, той обсъжда с едновеците си как да се съпротивляват против кооперирането, организира общи молитви за мир и оздравяване на болни, инициира хорови изпълнения на духовни песни, кръщава деца, присъства на братски трапези.

⁴⁵ Пак там, л. 193 сл. За Ерганян вж. Варненски новини, №5739, 3.08.1936.

⁴⁶ Пак там, л. 111-112, 121, 193 сл.

⁴⁷ Пак там, л. 52.

ИРОНИЯТА НА РЕЛИГИЯТА: ТОЛЕРАНТНОСТИ ИЛИ КОНФЛИКТИ?

ЖОРЖЕТА НАЗЪРСКА

ДРУЖЕСТВОТО ЗА ПСИХИЧНИ ИЗДИРВАНИЯ И ДУХОЗНАНИЕ КАТО НОВО РЕЛИГИОЗНО ДВИЖЕНИЕ (10-50-ТЕ ГОДИНИ НА XX В.)

Фиг. 7. Ал. Кръстников (в средата, с бомбе) и
едноверци, 50-те години ⁴⁸

Действията на Кръстников срещат противодействието на ДС: през 1954-1955 г. са му конфискувани много материали, „прихванати“ са връзките му с различни окултни групи – на Бялото братство начело с Антонов в кв. Изгрева, на софийските теософи (в кв. Княжево, кръгът на Тивчев и този, включващ Христо Велев,⁴⁹ Софроний Ников, Никола Трифонов,⁵⁰ Стоян Лазаров,

⁴⁸ Пак там, а.е. 747-ДС, л. 49.

⁴⁹ Христо Велев – ясновидец, теософ, до 1953 г. е въдворен в трудово-възпитателно общежитие (концлагер).

⁵⁰ Никола Трифонов (1883-1966) – председател до 1944 г. на Теософското общество, което не е пререгистрирано от новата власт. Отказал се

Ив. Костов и Ив. Грозев), на ясновидеца книжар К. Терзиев, на окултиста хиромант Тодор Петров.

Особено интензивни са контактите му с последователите на Дънов. През август и ноември 1955 г. Кръстников, Димитър Ганев и Михаил Сондев от страна на Обществото и Симеон Симеонов и д-р Михаил Стоицев от името на Бялото братство обсъждат в Димитровград евентуалното си обединение. Въпреки съдействието на бургаските дейци пастор

М. Ж. Марков и д-р Иван Патев, не се стига до споразумение. Братството не приема претенциите на Кръстников да замести Дънов, като стане новият им „Учител“ и молитвеникът му от 1947 г. – да се използва вместо беседите. Кръстниковистите пък се опасяват да не бъдат претопени от многократно превъзходящото ги по численост Братство.⁵¹

формално от предишната си дейност (Архив на Комдос, ф. ИФ 3, оп. 2, а.е. 747, л. 100).

⁵¹ Пак там, л. 119-120.

Фиг. 8-9. Късни снимки на Кръстников, 1954 ⁵²

През 1954 г., опитвайки да регистрира своята организация, Кръстников се свързва с новия Български Патриарх Кирил под предлог, че ще води разговори за омиротворяването на човечеството, търси подкрепата и на финландския търговски консул Каракашев. През 1955 г. уставът на Психичното общество, подписан от около 350 души от Хасково, Ст. Загора, Бургас, Димитровград, Чирпан и Първомай, е депозиран в Комитета за БПЦ и религиозните култове, но не е одобрен след отрицателно мнение на ДС.⁵³

По общо мнение в края на 50-те години местните поделения на т.нар. кръстниковисти продължават да са многобройни. Те се намират във връзка с БПЦ и настояват, че спазват православните обреди, но всъщност не променят профила си на Ново религиозно

⁵² Пак там, а.е. 747-ДС, л. 3.

⁵³ Пак там, а.е. 747, л. 123, 135-135 гр.

движение: занимават се с ясновидство и спиритизъм; събират се в затворени сбирки, на които извършват окултни упражнения; поддържат връзка с други подобни НРД. Пример за това е тълкуването на дните от седмицата: според тях понеделник и вторник са посветени на св. арх. Михаил, сряда – на св. Богородица и св. Георги, четвъртък – на св. арх. Гавриил, петък – на Иисус Назарянин, Меркурий и Ангел спасител, събота – на покойниците, неделя – на Иисус Христос.⁵⁴

Доказват го и масовите им обреди. На 22 март 1956 г. – ден на Св. 40 мъченици, но и начало на окултната година, кръстниковистите организират молитвено 9-часово събрание за ускоряване мира по целия свят.⁵⁵ „Искрената, съсредоточена, пълноценна“ молитва е насочена също „в помощ на родната земя“, като в нея се споменават редица дейци на Възраждането (Пайсий Хилендарски, Софроний Врачански, Ю. Венелин, П. Берон, В. Априлов, Неофит Рилски, Неофит Бозвели, Г. Раковски, П. Р. Славеиков, Н. Геров, Д. Чинтулов, К. Миладинов, Гр. Пърличев, Н. Бончев, Л. Каравелов, Хр. Ботев) и от по-ново време (Хр. Г. Данов, И. Вазов, Ст. Михайловски, К. Величков, П. П. Славеиков). Призоваването на душите на „духовните титани“, направено повторно на бившия Празник на народните будители (1.11.1956), цели да осигури невидими помагачи на

⁵⁴ Пак там, л. 193 сл.

⁵⁵ Пак там, л. 130.

ИРОНИЯТА НА РЕЛИГИЯТА: ТОЛЕРАНТНОСТИ ИЛИ КОНФЛИКТИ?

ЖОРЖЕТА НАЗЪРСКА

ДРУЖЕСТВОТО ЗА ПСИХИЧНИ ИЗДИРВАНИЯ И ДУХОЗНАНИЕ КАТО НОВО РЕЛИГИОЗНО ДВИЖЕНИЕ (10-50-ТЕ ГОДИНИ НА XX В.)

България, които да работят за доброто на народа, и които да пророкуват бъдещето му. Кръстниковистите призовават за мъдро управление на човечеството, за истински душевен мир и голямо разумно търпение.⁵⁶

През следващата година, на Голяма Богородица (28.08.1957), Обществото провежда поредния си събор „на свободните души“ в землището на с. Крепост, южно от Димитровград. Рано сутринта на хълма се изкачват 160 души от Бялото братство и няколко кръстниковисти, главно жени и 20 младежи. Сбирката им започва с четене на беседа от Учителя Дънов, паневритмия в съпровод на оркестър, обща закуска и братски концерт. Останалите 150 души – селяни, жени и 4-ма младежи, се събират в салона на Психичното общество в града, където кръстниковистите се молят, пеят предимно православни литургични песнопения, лидерът им изнася беседа за влиянието на слънцето и за появата на комета, от която са слезли специално 5 висши духа, за да освободят България и да я повдигнат духовно. Те щели да изтрият сълзите на работещите, защото трудът трябва да е свободен, а не робски. В салона 15 групи, представящи Чирпанко,

Димитровградско, Новоагорско и Любимец, провеждат дискусия, бойкотирана от „белите братя“. След това е извършен общ обред, при който Кръстников целува всеки от присъстващите мъже и жени за поздрав.⁵⁷

Фиг. 10. Хоро на кръстниковисти със своя Учител (3-ти от дясно на ляво, в бяло сако), с. Граница, 1943⁵⁸

Съвременниците описват духовния си водач така: „Кръстников очароваше. Говореше бавно и винаги те гледаше в лицето, очите му топли и сини, се усмихваха. Никога не се оплакваше и не говореше лошо за хората. Беше интерниран, тормозен, но в същото време много обичан и поддържан от последователите си. В ежедневието си (той дълго престояваше

въщи) правеше впечатление с голямата си скромност и въздържаност“.⁵⁹

В края на 1958 г. обаче Кръстников е притиснат от ДС: тя го следи и предупреждава да прекрати изпращането на послания в провинцията, прикрепва към него още агенти, които да го провокират към забранени дейности.⁶⁰ Той все по-рядко напуска столицата, но не прекратява контактите си. Това доказват фотографиите с негови последователи, които той избирателно прави до две известни окултни места в столицата – Братската могила и Паметника на Съветската армия. На тях той е неизменно в светло облекло, застанал точно пред обелиските и възпроизвеждащ характерния масонски жест на „скритата ръка“.

Фиг. 11-12. Кръстников с последователи пред Паметника на Съветската армия и Братската могила в София, 50-те години⁶¹

⁵⁹ <https://www.facebook.com/317931151683888/posts/510154872461514/>, последно прегледан 1.10.2023.

⁶⁰ ЦДА, ф. 1319К, оп. 1, а.е. 914, л. 6-7гр.; Архив на Комдос, ф. ИФ 3, оп. 2, а.е. 747, л. 176.

⁶¹ Пак там, а.е. 747-ДС, л. 53, 59.

В края на 50-те години трудната мобилност и затегнатите мерки на режима след потушаването на Унгарското въстание улесняват центростремителните действия в Обществото. Димитър Ганев от с. Раднево откъсва група последователи, като „узурпира“ функциите на Кръстников: лично раздава наряди за всекидневно четене и молитви, разяснява окултни въпроси, разпространява писмени послания и прави неуспешен опит да привлече станалия много известен ясновидец (дядо) Влайчо Жечев.⁶²

⁵⁶ Пак там, л. 128, 151.

⁵⁷ Пак там, л. 159-160.

⁵⁸ Личен архив.

⁶² Пак там, а.е. 747, л. 179, 189-190.

ИРОНИЯТА НА РЕЛИГИЯТА: ТОЛЕРАНТНОСТИ ИЛИ КОНФЛИКТИ?

ЖОРЖЕТА НАЗЪРСКА

ДРУЖЕСТВОТО ЗА ПСИХИЧНИ ИЗДИРВАНИЯ И ДУХОЗНАНИЕ КАТО НОВО РЕЛИГИОЗНО ДВИЖЕНИЕ (10-50-ТЕ ГОДИНИ НА XX В.)

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Организираната дейност на т.нар. кръстниковисти приключва на практика в началото на 60-те години – време на активизиране на ДС и на настъпление на атеистичната политика в страната.⁶³ Самият лидер на Общността навлиза в осмото си десетилетие и вече е трудно подвижен, за да бъде медиатор между всички свои последователи. В последните години до смъртта си на 3.10.1974 г. в Чирпан той се посвещава на своите окултни трудове.

Това не означава обаче, че т.нар. кръстниковизъм изчезва. Напротив, в Димитровградско, Чирпанско и Новоагарско ядрата на духовните мрежи са запазени, за да възстановят дейността си след 1989 г. Тогава в Чирпан е регистрирана фондация на името на Кръстников, която преиздава трудовете и отпечатва ръкописите му. Тя пропагандира неговата личност и идеи чрез новите медии.⁶⁴

Кръстников е сред малцината религиозни визионери у нас, наред с Беинса Дуно, Христо Устабашиев и Стефан Кукуринов.⁶⁵ Изявяващ се от ранна възраст

като медиум и ясновидец, в по-късните си години той пророчества, включително формулира политически идеи. За разлика от съвременните си лидери на НРД у нас той упражнява харизматична власт върху последователите си не толкова със силата на писаното си или публикувано слово (стихове, проза, рецензии, статии, преводи от френски и руски),⁶⁶ нито чрез разпространявания над 20 г. вестник, колкото с устните си послания и личното си присъствие и напътствия. Дори критичните съвременници му признават това качество: „много деятелен бил и изглежда дар слово е имал много и на младите години, пълен с енергия“.⁶⁷

визионери в България (20-50-те год. на XX в.): случаят Христо Устабашиев. – Вжв: *Balkanistic Forum*, 2021, №3, с. 195-218. За Кукуринов вж. Назърска, Ж. Неконформистът Стефан Кукуринов. – В: Назърска, Ж., съст. Религиозната идентичност срещу атеистичната пропаганда в България (50-80-те год. на XX в.). Сборник с документи и изследвания. София: За буквите – О писменехъ, 2020, с. 278-282; Назърска, Ж. Религиозно ..., с. 41-44.

⁶⁶ Книги: Седем основни добродетели, 1915; Рождение на Антихриста, 1919, 1926; За идването на Христа, 1921, 1924; Състояние на мъртвите, 1926; На обществени теми, 1926; Божеството като личност и пантеизмът, 1927; Сънища и съновидения, 1928; Прераждане и превъплъщение, 1935; За семейството и детето; Ницшеанство или духознание; За обществото и младежта; Посвещение в духознанието и др.

⁶⁷ <https://petardanov.com/topic/28282-22>, последно прегледан 1.10.2023.

Създадените от него организация и духовно-религиозна мрежа са част от многобройните НРД в България, възникнали в началото на XX в. на основата на „внесени“ окултни практики (спиритизъм, хипнотизъм, астрология, нумерология и др.), в случая – директно от САЩ и Западна Европа. През 20-те години този фундамент е допълван с елементи от световните религии (идеи от православие, протестанството и будизма), а през 30-50-те години повечето от тях се свързват с авторитарни обществени идеологии. Основна тяхна спойка представляват харизматичните им лидери, които се обявяват за „учители“ и „живи пророци“, формулират устни или писмени послания, групират около себе си тесен кръг „ученици“ и успяват да мобилизират маса от последователи.

Психичното общество успешно осъществява този модел, като създават т.нар. кръстниковизъм, доказващ чрез названието

си своя характер на НРД. В социален план то представлява хетерогенна мрежа, но има своите особености: обхваща селища в Югоизточна България, главно населени с протестанти и тракийски бежанци; привлича не само млади, но и зрели хора; включва представители и на двата пола, за разлика от мнозинството жени в Бялото братство или придимно мъжкия състав на Православното свето общество на Устабашиев. Членовете и симпатизантите му имат разнообразна образованост, но си приличат по богатата предшестваша окултна опитност в рамките на други НРД (спиритистки, теософски и толстоистки кръжоци, Бялото братство, „Добрият самарянин“,⁶⁸ Православното свето общество и др.) или като самостоятелни ясновидци, астролози, нестинари и др.

⁶³ Срв. Назърска, Ж. Религиозно културно наследство и атеизъм в комунистическа България (50-80-те год. на XX в.). С., За буквите – О писменехъ, 2022.

⁶⁴ <https://www.aleksanderkrustnikov.com/416268536>; <https://literaturesviat.com/?p=129398>, последно прегледани 1.10.2023.

⁶⁵ За Устабашиев вж. Назърска, Ж. Социорелигиозни

⁶⁸ За „Добрият самарянин“ в антропологичен и исторически контекст вж. Вълчинова, Г. Балкански ясновидки и пророчици на XX век. С., Български бестселър, 2006, с. 92-107; Назърска, Ж. Визии на общество „Добрият самарянин“ за „духовна и обществена обнова“ на България (20-40-те год. на XX в.). – В: Назърска, Ж., С. Шапкалова, съст. Форум за междурелигиозен диалог и сътрудничество, т.3. С. БФМРДС, 2022, с. 158-188.

Сборникът е регистриран в НАЦИД
Националния референтен списък на съвременни български научни издания с научно рецензиране

МИСЪЛ, СЛОВО, ТЕКСТ

Том 14 (20) нова серия, 2023

ОБЩЕСТВО, ПАМЕТ,
ОБРАЗОВАНИЕ:
ТРАНСФОРМАЦИИ
В НЕОБХОДИМИТЕ ИЛЮЗИИ

Пловдивско университетско
издателство
„Паисий Хилендарски“

ISSN 2815-2816

БЛАГОВЕСТ ВЪРБАКОВ

РЕЛИГИОЗНАТА ПРИНАДЛЕЖНОСТ КАТО ЕТНИЧЕСКА ИДЕНТИФИКАЦИЯ ИЛИ ПОЛИТИЧЕСКА КОНФРОНТАЦИЯ – ПО ПРИМЕРИ ОТ ИСТОРИЯ НА РЕЛИГИИТЕ

Abstract: The following article (“Religious Affiliation as Ethnic Identification or Political Confrontation – Exemplified by the History of Religions”) has resulted from a lecturing course “Religious Radicalization” as stipulated in the curriculum of the Master degrees to the Academy of the Ministry of Interior of Bulgaria. The body of the article thematically follows some of the key aspects in the program of this lecture sequence. Firstly, the specificity of the research methodology used by religious historians in their survey of worldwide religions has been outlined. Secondly, the article considers the two major concepts by which religions are categorized as polytheistic and monotheistic. To that end, examples of the doctrines of ancient religions are given, focusing on the ancient Egyptian religion. With regard to the latter, a theory is exposed that by the reforms of the pharaoh Akhenaten (Amenhotep IV) it had transformed from polytheistic to “subordinated monotheistic” religion since it had continued to sustain the idea for the supremacy of a single deity, the Sun God (Aton), over the rest of the deities worshiped from before the implemented reform to the ancient Egyptian pantheon. Thirdly, some parallels are made between the reformed ancient Egyptian religion and Judaism; similarities and differences are sought in the doctrines of these two religions – the one of Akhenaten of the so called “subordinated monotheism” and that of the biblical patriarch Abraham of authentic monotheism. In the fourth place, the issue of Judaism’s influence on the emergence and development of Christianity and Islam is deliberated, as well as its influence on their respective doctrines. In conclusion, the significance of religious affiliation is highlighted in the prism of defining ethnic identities.

Key words: History of religions, polytheism, monotheism, ancient Egyptian religion, monotheistic religions – Judaism, Christianity, Islam, religion, ethnos, culture

Настоящата публикация е продиктувана от една писмена задача, която възложих на моите студенти от Академията на Министерството на вътрешните работи. Тя се изразяваше в подготвяне на есе по тема, която на свой ред ще се опитам по-долу да изложа. Резултатите от тази задача бяха заинтригуващи от гледна точка на това, че имах възможността да се запозная с вижданията на моите млади колеги по тема, която е занимавала човешката мисъл от хилядолетия и която, за съжаление, все още продължава да бъде повод за поява на напрежение. Днес сме убедени, че религиозната принадлежност е свидетелство за етническа идентификация, но също така и основа за политическа конфронтация. Студентските разработки, макар и да не могат още да претендират да се определят за научни публикации, казано в буквалния смисъл, те притежават своите безспорни качества, най-съществената от която е, че не са тъй научно изтормозени от специализирана терминология и абстрактен изказ, а със своята освободена мисъл върху тази толкова сериозна тема заинтригуващо разискваха проблемните ядра в нея с премерена критичност, но не и с надменна назидателност, последната от която доста учени често се увличат. Със задоволство констатирам, че техните кратки разработки силно ме впечатлиха и като доказателство, че това е така е решението да подготвя последващия по-долу текст. Той е вдъхновен от един необременен поглед на търсеция истината млад човек, какъвто моите студенти показаха не само в споменатите им текстове, но също и по време на дългите дискусии с тях, които придаваха действителен интелектуален заряд на лекционния курс „Религиозна радикализация“ – курс, който след точно 20-годишно прекъсване по обективни причини (през 2003 г.) беше отново възстановен като изучавана дисциплина в Академията на МВР, в магистърските специалности на факултет „Полиция“.

Данни за автора

Благовест Върбаков е доктор по богословие на Богословския факултет при СУ „Св. Климент Охридски“ (2012). Завършва богословие в Богословския факултет при СУ (2008) и Академията на Министерството на вътрешните работи със специализация „Противодействие на религиозния тероризъм“ (2019). От 2022 г. започва да следва специалност „Право“ в ПУ „Паисий Хилендарски“. Специализира в Търнавския университет, Братислава (2010), участва в научноизследователски проекти в университета в Олсбург, Дания (2021-2022). Лауреат на националния конкурс „Млад учен на Съюза на учените в България“ за 2011 г., удостоен с Почетната грамота на Ректора на СУ за високи научни постижения и повдигане престижа и авторитета на Университета на национално и международно ниво (2011). Член на Съюза на учените в България (2010). Учредител и председател на гражданско сдружение „Движение Българска демокрация“ (2022). Преподавател в Софийския университет, Университета по архитектура, строителство и геодезия и Академията на Министерството на вътрешните работи.

ИРОНИЯТА НА РЕЛИГИЯТА: ТОЛЕРАНТНОСТИ ИЛИ КОНФЛИКТИ?

БЛАГОВЕСТ ВЪРБАКОВ

РЕЛИГИОЗНАТА ПРИНАДЛЕЖНОСТ КАТО ЕТНИЧЕСКА ИДЕНТИФИКАЦИЯ ИЛИ ПОЛИТИЧЕСКА КОНФРОНТАЦИЯ – ПО ПРИМЕРИ ОТ ИСТОРИЯ НА РЕЛИГИИТЕ

I.

Налага се да направя едно важно уточнение, предвид на изследователския дискурс на тази публикация и методологията, към която ще се придържа разработването на нейната проблематика. Надконвенционалният прочит на доктриналните постановки на световните религии, а и не само те, „принуждава“ изследователят (историкът на религиите) да се въздържа от субективно представяне на такива постановки, които по силата на личните му религиозни убеждения счита за истинни и неподлежащи на преосмисляне. Казвам това, защото в изложението умишлено ще се въздържам от субективно поднасяне на информацията, поради което типичният конвенционален изказ характерен за богословите няма да бъде забелязан. Аргументирам се с това, че обективизмът тук трябва да надделее над субективизма, защото в историята на религиите всички религии се разглеждат като отделни пътища за постигане на познание за божествената действителност, от една страна, и от друга – като предложени възможности за мистично единение с нея. Затова достойнството им следва да бъде зачетено, не заклеямено с оглед субективния способ за (въз)приемане на биващото въобще, който по начало сформира в човешкото съзнание определени представи, да не говорим за метафизични категории (опознаване отвъд сетивно определяемостта).

В лекционния курс „Религиозна радикализация“ (осъзнавам, че подобно наименование с оглед на застъпената в него проблематика да не е достатъчно издържано откъм наукосъобразност, но да приемем, че за момента то е в „проектен вариант“ докато не се доуточни по съответните теми съдържанието му), въведен от учебната 2023-2024 г. в магистърските програми на факултет „Полиция“ при Академията на Министерство на вътрешните работи, си поставих за цел като водещ лектор студентите да придобият (що-годе стабилни) базови познания относно преките и косвени фактори (ще посоча кои са те), които оказват негативно влияние върху доктриналния свод на световните религии, посредством които фактори те се радикализират и нанасят едновременно както духовно (на психическо ниво) поражение върху обществата, така и физическо (на материално чрез смърт и разруха). Така е при масовите атентати, които са резултат – и в това не бива да има никакво съмнение – на крайни религиозни убеждения, в науката уместно идентифицирани под понятието „краен мистицизъм“ (фанатизъм).

Посочената цел на лекционния курс е ясно конкретизирана като необходимо условие той да бъде включен в общата професионална подготовка на студентите по направление национална сигурност. На пръв поглед тази цел от само себе си откроява задачите в методологично отношение,

а именно – главно въз основа на историко-критическия изследователски метод да се изясни освен зараждането на световните религии, културна обстановка на обществата, като се вземе под внимание тогавашната политическа и, което всъщност способства (ще ми се да каже предизвиква) за това, но също и на тяхното доктринално развитие напред във времето, отново под влиянието на динамично променящия се свят. Следователно тази задача се състои в историческа перспектива да се разгледа – ще употребя по-прецизни научни понятия – генезисът и еволюцията на всяка една от определените в специализираната литература религии за световни. Принципно историко-критическият метод е в състояние да удовлетвори до голяма степен първоначално заявената в курса „Религиозна радикализация“ основна цел, още повече че основаващият се на този тип изследователски метод научен анализ рискът от неволно изпадане в определена конфесионална обвързаност е сведен до минимум. С други думи, историко-критическият метод отблъсква опасността от студентите да бъдат тенденциозно въввлечени в тесни доктринални коловози, отвеждащи към (прикрити чрез индоктриниране) определени религиозни убеждения в ущърб зачитането на останалите религии, което стои в основата на толерантното отношение към тях по посока на взаимно признаване (чрез диалогизиране), особено що се отнася до трите монотеистични религии – юдаизма, християнството и исляма, за чийто основател историците на религиите приемат еврейския водач и идеолог на религиозната концепция за монотеизма като контрапункт на широко разпространените политеистични вярвания в древния свят патриарх Авраам.

Дали обаче наистина в личността на патриарх Авраам доктрината на монотеизма е възможно да получи цялостен концептуален завършек, дори да е обособен – в случай, че се придържаме към казаното за него в Юдейския свещен канон, реципиран в християнството и исляма – по мистичен начин чрез божествена намеса. Но този въпрос е отделна

Научна област на работа
богословие, сравнително религиознознание, проблеми на междурелигиозния диалог, противодействие на религиозния тероризъм; напоследък също и по фундаментални въпроси, свързани с политологията, политическите системи и особено с политическата философия.

Телефон за контакт
0878 25 01 81

По-важни публикации, интервюта, политически коментари и анализи
Научноизследователски
[1] Ктиторите на Пчелинската църква. София: Верен, 2009; [2] Духовните аспекти на християнското изкуство. София: Верен, 2010; [3] Днешната младеж и необходимостта от религиозно-нравствено възпитание. – В: Църковен вестник (ЦВ), № 24, 2004, с. 6; [4] Фаюмските портрети и иконографията. – В: ЦВ, № 5, 2005, с. 8; [5] Коя е „Църквата на Исус Христос на Светиите от последните дни“ (мормони) в България. Първи стъпки, организационен аспект и мисионерска дейност. – В: Вероизповедания и нови религиозни движения в България – проблеми и перспективи на прага на ЕС.

ИРОНИЯТА НА РЕЛИГИЯТА: ТОЛЕРАНТНОСТИ ИЛИ КОНФЛИКТИ?

тема за по-обстойна научна дискусия, чийто в хода на дебатирането ѝ изказани мнения несъмнено биха породили цял низ от отговори, които мъчно ще доведат до единно (въз)приети сред изследователите изводи. Причината за това се дължи на факта, че т.нар. „конвенционални“ (в смисъл, идеологически обременени) историци на религиите, което пък само по себе си предполага съмнение в обективността им, поради което следва да се считат за богослови, не за религиоведи, консервативно бранят тезата за доктрината на монотеизма като изначално осъзната от човека религиозна концепция. Съответно той се явява първично явление и предхожда политеизма, който е вторично в развитието на човешката цивилизация. На това се основава и широко застъпената теория, че в някои предхристиянски култури политеизмът – условно казано – представлява „субординиран монотеизъм“.

II.

Теорията за първичността на монотеизма не бива да бъде омаловажавана, колкото и „надконвенционалните“ историци на религиите (визирам религиовете) да смятат, че доктрината на монотеизма изисква несъмнено много повече интелектуални способности, за да бъде обособена като такава в сравнение с доктрината на политеизма, която без особени усилия е намерила своето приложение в

религиозния стремеж за трансцендиране на човешкото битие, водено от идеята за Святото (по примера на Рудолф Ото). Какво имам предвид? Тотемизмът като най-ранно свидетелство на религиозна обвързаност към това Свято – тук ще си позволя да перифразирам Мирча Елиаде – всъщност представлява профанизиран манифест на тази обвързаност посредством създаване на видим и лесно разпознаваем анималистичен образ, чиято функция е да отличи и пази общността, която го е възприела за свой духовен и физически покровител. Обратно, за сакрализиран манифест на религиозна обвързаност може да се говори едва тогава, когато общността значително е разширила периметъра на социализация (да си припомним философската концепция за полиса на Платон), взимствала е с други култури (дори и профанизиран, примитивен), което е довело до синкретизиране на религиозните убеждения и възгледи. И точно тогава би могло да се говори за постепенно преминаване от профанно към сакрално осъзнаване на Святото.

За историците на религиите все още е трудно, освен ако философски не бъдат обосновани техните (раз)съждения, да определят коя от двете доктрини за политеизма или монотеизма се явява първична и вторична. По мое мнение трябва да се направи известен компромис между конфесионалния и надконфесионалния прочит на този въпрос. Примитивната

БЛАГОВЕСТ ВЪРБАКОВ

РЕЛИГИОЗНАТА ПРИНАДЛЕЖНОСТ КАТО ЕТНИЧЕСКА ИДЕНТИФИКАЦИЯ ИЛИ ПОЛИТИЧЕСКА КОНФРОНТАЦИЯ – ПО ПРИМЕРИ ОТ ИСТОРИЯ НА РЕЛИГИИТЕ

религия свежда идеята за Святото до единственост, но проявяваща се стихийно в множественост; статичността е колеблива и имажинерна и затова тази единственост е подвластна на динамичност и на неминуема трансформация в множественост. При това положение едва ли може да се наблюдава монотеизъм, макар и за бегли негови наченки. Да, единствеността е определима, но тя е проявена в множественост. От това следва да приемем, че доктрината на монотеизма е вторично явление. Както отбелязах по-горе, монотеизмът (като сакрално) изисква значително по-голяма интелектуална мощ, отколкото политеизмът (като профанно).

А що се отнася до споменатото от мен понятие „субординиран монотеизъм“, то онагледява компромиса, за който говорих. Имам предвид религиозната реформа на фараона Ехнатон (Аменхотеп IV от 18-ата династия) в Древния Египет по време на Новото царство (1580 до 1070 г. пр. Хр.). Въвеждането на единственост на култа към бога Слънце (Атон = Йот) не е опит за скъсване с доктрината на политеизма, както много историци на религиите виждат в тази прословута реформа, а такъв за субординиране на пантеона от древноегипетски божества. Политеизмът и тогава остава налице. Потвърждение, че фараонът-реформатор Ехнатон не налага монотеизма с култа към бога Слънце, са задълбочените изследвания върху именно тази реформа на петербургския египтолог от близкото минало Юрий Перепьолкин. Той заключава, че до настъпването на тази реформа, която не е наложена с гръм и трясък още с възкачването на Ехнатон на трона, защото неговите предшественици считали себе си за избраници на същия този бог Слънце (Ра = Ре), в пантеона от богове подобаващо място заемал и този величествен бог на светлината. Разликата обаче е, че Ехнатон с обявяването си за върховен жрец на своя личен бог елиминирал властта на старата аристокрация (от жреческото съсловие) и издигнал преимуществото му като върховен над останалите богове. Да, вярно е, че тази реформа включвала редица императивни

Год. на ЦПНРД, т. 1. София: Синодално изд. на БПЦ-БП, 2007, с. 272-296; [6] „Видението на св. Петър Александрийски“ в иконографската програма на църквата „Успение Богородично“ при Рилския метох „Пчелина“. – В: XVIII Международна научна конференция за млади учени (МНКМУ). София: УИ Лесотехнически университет (ЛТУ), 2009, с. 201-211; [7] „Палатинското Разпятие“ и раннохристиянското изкуство. – В: XVIII МНКМУ, ЛТУ, с. 212-221; [8] Ктиторските портрети от Рилския метох „Пчелина“. – В: България и българите в чужбина. В. Търново: СУБ, 2010, с. 183-189; [9] Духовните аспекти на православната икона. – In: „Slavica Slovaca“, Vol. 45 (1), Bratislava: Slovak Academy of Sciences, 2010, с. 20-32; [10] Принос към биографията на рилския духовник Добробосански митрополит Серафим (1705-1800). – В: Културното наследство на Рилския манастир – състояние и перспективи на проучването, опазването и реставрирането му. София: БАН, 2011, с. 60-75; [11] Аспекти в научните изследвания на Васил Пандурски и Иван Рашков Кръстанов в областта на църковната археология

ИРОНИЯТА НА РЕЛИГИЯТА: ТОЛЕРАНТНОСТИ ИЛИ КОНФЛИКТИ?

забрани и рестриктивни мерки, с които да бъдат предотвратени евентуално появили се сблъсъци за надмощие на останалите богове над издигнатия в първенство бог Слънце. Една от тези мерки се изразявала в обявяването на този първенстващ бог за царстващ и затова подчинението му е задължително, а не препоръчително (извън царския двор и аристокрация), както би могло да се твърди поради политеистичния характер на древноегипетската религия (както обясних, дори и вече реформирана).

Така, ако фараонът е царстващ, то и неговият бог Слънце притежава такава власт. Ю. Перепьолкин смята, че в обявяването на фараона Ехнатон и бога Слънце за абсолютни владетели се състои тази религиозна реформа. Богът Слънце е обявен за царстващ бог, а Ехнатон за божествен цар, които взаимно легитимират божествеността си и се овластяват като владетели. Търсената за постигане тъждественост между тях двамата е предпоставката мнозина историци на религиите да виждат в тази реформа опит да бъде трансформирана доктрината на политеизма в монотеистична. Издига се и теорията, че тя е повлияна от концепцията за единния и единствен бог в юдаизма, какъвто е Яхве. Надконвенционалните историци на религиите отиват още по-далеч, твърдейки че реформираната древноегипетска религия стои в основата на юдаизма, като за това намират аргументи в съчинения в чест на бога Слънце обширен химн.

Словесната му конструкция и изобилието от метафорични и символични образи за прослава на неговото достойнство като първенстващ бог удивително напомня за 103-ия псалом от Юдейския свещен канон (в някои редакции на Библията под номер 104), в който еврейският Бог е възпят като творец и промислител на всичко видимо и невидимо и от чиято воля това абсолютно „всичко“ постоянно зависи за съществуването си – то и не може да съществува без тази воля да възвестява това съществуване като биващо.

III.

Твърде голямото сходство между химна в чест на бога Слънце и 103-ия псалом в чест на Бога Яхве не може да бъде пренебрегнато. В християнско осветление възможното обяснение на това сходство се концептуализира с учението за „божествения провиденциализъм“. Означаването му като богословско понятие настойчиво иска да докаже, че той пронизва отначало-докрай човешка история; всички събития и лица са подвластни на него. В по-тесен контекст вниманието е насочено към онези лица и събития, които са подсказвали действителното съществуване на еврейския Бог Яхве. Тясното осмисляне на този провиденциализъм недвусмислено е засвидетелствано в историята на Древен Израил в случаите, когато техният Бог не само се (само)разкрива като

БЛАГОВЕСТ ВЪРБАКОВ

РЕЛИГИОЗНАТА ПРИНАДЛЕЖНОСТ КАТО ЕТНИЧЕСКА ИДЕНТИФИКАЦИЯ ИЛИ ПОЛИТИЧЕСКА КОНФРОНТАЦИЯ – ПО ПРИМЕРИ ОТ ИСТОРИЯ НА РЕЛИГИИТЕ

единствен на своя народ, но още и (само)доказва на цялото човечество. Разширяването на контекста на това понятие е поради обособяването на християнството като религия, стъпваща на юдаизма. Това и предполага на божествения провиденциализъм да се гледа вече освен като тълкувателен способ за разкриване единствеността на юдейския бог Яхве, но и особено за доказване на парадоксалния акт на боговъплъщението на неговия син Иисус Христос.

Конвенционалният прочит допуска приложимостта на това понятие като богословска концепция само в границите на юдео-християнската традиция. В нея то се валидира като основоположно за разбирането на божествената действителност както от гледна точка на юдаизма, така и на християнството. Към този прочит се придържа раннохристиянският апологет Тертулиан, говорейки за неразривната взаимовръзка между юдаизма и християнството: Старият Завет (Юдейският свещен канон) пред(из)образява Новия Завет, а той от своя страна е изпълнение на Стария. В тази мисъл християнството легитимира истинността си като божествена религия и по-конкретно – личността на Иисус Христос като въплътен син на Яхве. Спрямо доктрината на юдаизма обаче божественият провиденциализъм е (съ) относим към техния Бог, а в доктрината на християнството наред с това и към божествения му син. Дори нещо повече, християнството прокламира божествения провиденциализъм като вечно (само)разкриваща се по волята на единния Бог в историята на човечеството идея за изкуплението на човека чрез смъртта и възкресението на същия този Бог. Това богословско разбиране се усложнява в доктрината на християнството, понеже този Бог не е юдейският Яхве, възприет в тази доктрина за Бог Отец, а неговият Син, който също е Бог.

За дуализъм в християнството е изключено да се говори, защото краят на историческия процес е разбран

и християнското изкуство. – Богословска мисъл, № 1-2. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2011, с. 147-172; [12] Ролята на Банската школа в живота на йеромонах Неофит Рилски. – В: Наследството на отец Неофит Рилски: изкуствоведски, богословски и филологически аспекти. София: БАН, 2012, с. 134-143; [13] „Олтарите на България“ от Маргарита Коева, или за архитектурата на християнския храм (рецензия). – В: Ел. списание „LiterNet“, 11.02.2013, № 2 (159) [<http://litenet.bg/publish29/blagovest-varbakoff/oltarite.htm>]; [14] Олтарите на България (рецензия). – В: Кирило-Методиевски вестник „За Буквите – Õ Писменехъ“ (КМВ), № 40, 2013, с. 9; [15] Аксиология. Ценностните измерения на съвременното общество (известие за учредяване на ЦМРА). – В: КМВ, № 39, 2013, с. 25; [16] Отново към въпроса за методологията за изследване на християнското изкуство. – В: Дигиталното настояще и бъдеще. София: УИ Университет по библиотекознание и информационни технологии (УниБИТ), 2014, с. 288-294; [17] Софиологичната концепция на отец Сергей Булгаков за образа на Св. Богородица. – В:

ИРОНИЯТА НА РЕЛИГИЯТА: ТОЛЕРАНТНОСТИ ИЛИ КОНФЛИКТИ?

като предел на отсамното с отвъдното. Преди този предел, в който историческият процес след смъртта и възкресението на Бога Син (Иисус Христос) на Бога Отец (Яхве) е в очакване на окончателния си край, представата за отвъдното се разбира в есхатологична перспектива, която способства за доктриниране на тринитарния характер на християнската религия. Това ще рече, че до възплъщението на Сина е Отца, а след възкресението на Сина е Духа на Отца. Самото очакване на това отвъдно (като състояние на отсамното) разкрива личността на Духа на Бога Отец (бог Дух Свети). Ето защо в доктрината на християнството представата за единен, но и триличностен Бог е необходима: сотириологичният (спасителният) аспект е засвидетелстван с личността на Бога Син, а есхатологичният (крайният) аспект с личността на Духа на Отца. Несъмнено подобно обяснение е непосилно да бъде схематично изложено, защото тези два аспекта на християнството се явяват негови основни дяла. За нас тук е важно да знаем, че основоположният догмат на християнската религия е тринитарният, според който юдейският Бог е един по същност и троичен по Лица (Отец, Син и Дух Свети). От него произлиза и другият основен догмат за личността на Бога Син и се отнася собствено вече за след акта на неговото боговъплъщение, т.е. за божествената и човешката природа на едната му личност. Обобщено, тези два догмата означават:

три отделни Лица (ипостаси), които са с една и съща божествена природа (триединството на Отец, Син и Дух Свети), както и две отделни природи – божествена и човешка, в личността (ипостаса) на Сина (Иисус Христос). Новозаветният прочит за съществуването на божествената действителност като личност, а не състояние, зачита достойнството на юдейския Бог Яхве в контекста на личността на възплътения Бог Син Иисус Христос. Новозаветникът Иван Желев накратко изяснява това със следните три определения за Сина: той е вечно (пред) съществуващ Бог като Син на Отца, Отец сътворява света чрез Сина и последното, което привилегирова християнството, е, че Синът съвършено разкрива Отца на човечеството за разлика от доктрината на юдаизма.

IV.

С оглед темата за религиозната принадлежност, етническата идентификация на юдеите се отъждествява с култа към Бога Яхве, а на християните с неговия Син. Сблъсъкът идва от дебата за легитимността на Сина като действителен Бог, който не иска да се противопостави на култа към Яхве. За юдеите новопоявилият се в рамките на тяхната етническа общност култ към Сина в лицето на Иисус Христос е проява на богохулство и опит за политическа дестабилизация

БЛАГОВЕСТ ВЪРБАКОВ

РЕЛИГИОЗНАТА ПРИНАДЛЕЖНОСТ КАТО ЕТНИЧЕСКА ИДЕНТИФИКАЦИЯ ИЛИ ПОЛИТИЧЕСКА КОНФРОНТАЦИЯ – ПО ПРИМЕРИ ОТ ИСТОРИЯ НА РЕЛИГИИТЕ

на царската власт в Древен Израил, макар и васална на Римската империя. Богохулство, защото Синът Иисус Христос сам се определя за Бог – той е Синът на Яхве (обещаният Месия), и политическа дестабилизация, защото същият този Син определя себе си и за цар на бъдещото настъпване на неговото царство. Християнската концепция за „Божие царство“ (наричано още „Небесно царство“) кореспондира с дуалистичната концепция на въпросната реформирана древноегипетска религия с издигането на култа както към бога Слънце като единственият царстващ бог, така и към фараона-реформатор Ехнатон като цар на Египет. Двата били единствени царе и никой друг. Ако се отиде по-напред в това разбиране, ще видим, че реформата на Ехнатон включва наред с премахването на пантеона от богове, но и употребата на думата „бог“. Атон (Йот) е само видимият образ на бога Слънце, но не и самият бог; обект на почитане е бил слънчевият диск, чието разбиране било също и за „отец“ и/или „баща“, освен преимущественото му за „царстващ бог“. Следователно Атон се явява образ на бога Слънце и като такъв, е царстващ. Подобно разбиране се влагало и в личността на Ехнатон – той също се явява образ на бога Слънце; фараонът царства като проявление на Атон; и Ехнатон обявява себе си за бог, но в плът. Ю. Перепьолкин и редица египтолози след него, в това число и българските Сергей Игнатов, Теодор Леков и Емил Бузов, са на мнение, че култът към Ехнатон се засилва успоредно с избистрянето на концепцията за бога Слънце като върховен и царстващ над човечеството, което надвишавала дотогавашната представа за Ра (Ре) като покровителстващ само над Египет и като (пред)определящ по своята божествена воля неговите царе.

Сливането на култа към бог Ра (Слънцето като въобще) с новия култ към бог Атон (само видимото Слънце) е първата по-ясна стъпка към замислената за осъществяване от Ехнатон религиозна реформа. Това се доказва с трансформирането на бога Слънце като разбиране от абстрактна представа,

10 години катедра „Културно-историческо наследство“ при УниБИТ. София: УИ УниБИТ, 2015, с. 141-164; [18] Радвай се, вместилище на Бога! Щрихи от учението на Църквата за Св. Богородица. – В: КМВ, № 45, 2015, с. 15; [19] Св. Богородица – „първият иконограф“ на Иисус Христос. – В: Славянская культура в Европе. История, настоящее и будущее. София-Москва: Академия медиаиндустрии (Москва), 2015, с. 77-94; [20] Тенденции за радикализиране на изкуството. – В: Религия, ценности, ортодоксалност. Русия и България в 21. век. (РЦО). София: БАН-Пропелер, 2015, с. 323-346; [21] Радвай се, благодатна! Климентово слово за Благовещение. – В: КМВ, № 47, 2016, с. 13; [22] Методологични аспекти на сравнителното религиознознание: опит за дефиниране на изследователския дискурс. – В: РЦО, 2016, с. 236-246; [23] Основни насоки в иконологията и интерпретацията. – В: Сб. „Мисъл, слово, текст“ (МСТ), т. 2. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2016, с. 151-170; [24] Нова книга за иконопочитанието на Любомир Тенекеджиев. – В: МСТ, т. 3, 2017, с. 101-111; [25] Чашата на Новия Завет. Климентово слово за пресветите Тайни. –

ИРОНИЯТА НА РЕЛИГИЯТА: ТОЛЕРАНТНОСТИ ИЛИ КОНФЛИКТИ?

БЛАГОВЕСТ ВЪРБАКОВ

РЕЛИГИОЗНАТА ПРИНАДЛЕЖНОСТ КАТО ЕТНИЧЕСКА ИДЕНТИФИКАЦИЯ ИЛИ ПОЛИТИЧЕСКА КОНФРОНТАЦИЯ – ПО ПРИМЕРИ ОТ ИСТОРИЯ НА РЕЛИГИИТЕ

нищо че е била атрибуирана личността му в пантеона от египетски божества, на съвсем определима. Претърпелият трансформация бог Слънце е невидим по същност, но видим по образ чрез слънчев диск, т.е. каквато е била формата му. Така и с Ехнатон – той е бог по същност, но по силата на (пред)определението свише е слязъл (родил се е) по плът. По-късно представата за личността на фараона като жив бог получава окончателна визия. Така например фараонът от 19-ата династия Рамзес II не се поколебава да се обяви за абсолютно властващ господар над всичко видимо и невидимо, на живата и неживата природа. Тази негова власт е подобаващо възпята в древноегипетската книжина („Химните на Резиденцията“) с преклонението на останалите богове от египетския пантеон към своя главен и властващ над тях бог-фараон. Същите тези богове имали за задача да му „помагат“ в делата и – което се (под)разбира от това – „съвещават“ с него преди да предприемат каквото и да е действие. Затова може да се каже, че тяхната власт бива силно ограничена от волята на бога-фараон Рамзес II.

В общи линии култът към фараона като бог се заключава в това, че той е не само избраникът на Ра, а по-късно на Атон, но и че в момента на коронацията му престава да е човек, изгубва човешкия си образ и се превръща в жив бог; и точно от този момент и понеже е заченат от бога-

творец обръщението към него е като към божество; той е бог и никой не може и да си помисля да оспори това му качество. Все пак плътта му подсказва за смъртност и за да се разсеят всякакви съмнения, че тази „слабост“ ще попречи на (въз)приемането на неговата божественост от страна на поданиците му, тя е от злато; и както то не променя цвета си, така и плътта на фараона под него. Но дори и по този начин да е обяснено „безсмъртието“ на фараона, смъртта си остава неизбежен факт; от нея никой не може да избяга, макар и някой да се е обявил за жив бог. При това положение обаче как се обяснява тази парадоксалност, че и със смъртта на фараона той остава жив бог? Отговорът се състои в ясната представа за неговото възкресение и сливане с вечността – там се намира Царството на бога Слънце. Тази представа заляга както при реформираната древноегипетска религия, така и преди нея. Разликата е, че Ехнатон със забраната на култа към бог Озирис, определя и нов топос за пребиваване на душите – Небесното царство на бога Слънце.

И така, култът към бога Слънце заема централно място в реформираната древноегипетска религия успоредно с култа към Ехнатон, който го разкрива – впрочем той (въз)приема себе си за този, който единствен го е разкрил като царстващ бог и възвестил като върховен господар. От именно тези две определения за този бог се сформирал и култът към самия фараон

като жив бог. Идеята за Небесното царство на бога Слънце намерила своето материално изражение в новата столица Ахетатон (Ах-Йот – „Хоризонт на бога Слънце“); мястото му днес носи наименованието ел-Амар-на и от там идва историческата периодизация тогава в Древен Египет като „Амарнска епоха“. Във връзка с тази епоха е и прочутият архив от Амарна, днес частично запазен. Той се състои от глинени таблички, от които около 350 са открити и разчетени, ползваният език е акадски, изписан с клинопис. В по-голямата си част този архив съдържа дипломатическата кореспонденция на представители на египетската администрация в други царства или на някои царе от Близкия Изток към фараоните Аменхотеп III и Ехнатон (Аменхотеп IV); обхващат период не повече от 30 години (1360-1332 г. пр. Хр.). Те са ценен източник за реконструирането на политическата обстановка в Древен Египет през Амарнската епоха. Сравнително малко са табличките с поетични текстове. За нас е от значение, че от този архив се черпи сведения за религиозните, културните и езикови особености на народите, населяващи земите на Ханаан (Палестина). Осветляват и някои исторически данни за лица и събития, споменати в Библията.

Няма да е пресилено, ако (по)твърдим, че донякъде политическият детерминизъм оказва влияние върху религиозните възгледи на древните египтяни, но не и да ги (пред)определя изцяло. Т. Леков е на мнение, че политическите процеси в Древен Египет не може да детерминират неговата религия и култура и съответно да възпрепятстват влиянията отвън. Те се променят в тясна зависимост от променящата се социокултурна среда на обществата, с които древните египтяни взаимодействали, било на ниво политика и икономика или на религия и култура. Наличието на религиозен синкретизъм в Древен Египет е доказателство за постоянната трансформация на религията ѝ – тя преминава от политеизъм на „субординиран монотеизъм“ и после на „синкретичен политеизъм“. Мисля, че тази предложена схема

В: КМВ, № 50, 2017, с. 24; [26] Слово и образ: към историята на комуникацията между Бога и човека (думи по повод реализирането на един научен форум). – В: МСТ, т. 4, 2017, с. 161-168; [27] Иконата като естетика на Богоприсъствието. – В: МСТ, т. 6, 2019, с. 153-160; [28] Доктрината на Джордж Буш срещу тероризма. – В: Год. на ШУ „Епископ Константин Преславски“, т. ХЕ, Факултет по технически науки, 2020, с. 313-328; [29] Ново изследване за папските визити в България. – В: МСТ, т. 1 (7) нова серия, 2021, с. 78-89; [30] Папските визити в България: исторически контексти и съвременни аспекти. – В: МСТ, т. 2 (8) нова серия, 2021, с. 64-93; [31] Авторитетът на папата в православните общности. – В: МСТ, т. 3 (9) нова серия, 2021, с. 142-159; [32] Концепцията „политика-бизнес-общество“ и въпросът за идентифицирането на гражданските права. – В: МСТ, т. 4 (10) нова серия, 2022, с. 173-187; [33] Да обединим десницата! Болезнена утопия или необходима реалност за българската демокрация. – В: МСТ, т. 5 (11) нова серия, 2022, с. 158-181; [34] Позицията на Руския патриарх Кирил към войната в Украйна. – В: Сб. научни доклади от Осма международна кръгла маса

ИРОНИЯТА НА РЕЛИГИЯТА: ТОЛЕРАНТНОСТИ ИЛИ КОНФЛИКТИ?

отразява правдиво развитието на религията в Древен Египет, колкото и условна да е тя, особено с последните две понятия (моля за снизхождение, ако към тях биват отправени забележки тъкмо поради условността им).

V.

Нека сега отново се върнем на въпроса за божествения провиденциализъм. Отбелязахме, че той разкрива божествената намеса в хода на историческия процес отначало-докрай за постигане на някаква определена цел, имаща повратно значение за човечеството. В монотеистичните религии такава цел с повратно значение е (само)разкриването и (само)доказването на единия-единствен бог в света – в юдаизма с Яхве, в християнството с Троицния?ог Отец, Син и Дух Свети и в исляма с Аллах. Ето защо на божествения провиденциализъм се гледал като на действително (из)явяване на божествената воля по мистичен начин. Монотеистичните религии някак съзнателно „историцизират“ случаите на тези (из)явявания и в зависимост от религиозната доктрина се обясняват и тълкуват. Това означава, че божественият провиденциализъм колкото и да бъде обективизиран като разбиране, толкова и бива субективизиран като възприятие.

При монотеистичните религии легитимирането на тяхната истинност е от водещо значение. Така християнството

легитимира истинността си като божествено учение от юдаизма, а ислямът както от юдаизма, така и от християнството. Авторитетът за валидиране на тази истинност е в личността на патриарх Авраам. Американският историк на религиите Брус Фейлър дава много точно определение за неговото значение в монотеистичните религии: той е „бащата на евреи, християни и мюсюлмани, патриархът на еврейската Библия, духовният предтеча на Новия Завет и архитектът на Корана“. От гледна точка на история на религиите конвенционалният прочит разбира патриарх Авраам като основоположник на тези най-широко разпространени религии, а надконвенционалният го възприема като библейски персонаж, на който единият-единствен Бог се е (само)разкрил и (само)доказал и следователно е било възвестено на човечеството неговото съществуване. Това възвестяване както конвенционалният (обективен) прочит, така и надконвенционалният (субективен) обясняват и тълкуват в контекста на божествения провиденциализъм.

Няма съмнение, че монотеизмът е религиозна доктрина, която променя целия ход на човешката история. Той способства за постигане на политическа и културна консолидация между различни групи и/или общества. Това води и до синкретични наслоявания върху тяхната (само)идентичност и до асимилация на някои от тях (включително на цивилизации). Причината

БЛАГОВЕСТ ВЪРБАКОВ

РЕЛИГИОЗНАТА ПРИНАДЛЕЖНОСТ КАТО ЕТНИЧЕСКА ИДЕНТИФИКАЦИЯ ИЛИ ПОЛИТИЧЕСКА КОНФРОНТАЦИЯ – ПО ПРИМЕРИ ОТ ИСТОРИЯ НА РЕЛИГИИТЕ

е в стихийното (пре)обръщане на така дълбоко загнездили се в съзнанието на човечеството светогледни възгледи на политеизма, които са (пред)определили неговото поведение въобще. В този смисъл доктрината на монотеизма коренно (видо)изменя менталитета на човечеството и в политическо, и в културно отношение.

VI.

В началото на настоящата публикация се спрях на историко-критическия метод за изследване на историята на религиите, защото способства да бъде обективизиран анализът. Този метод е приложим и в лекционния курс „Религиозна радикализация“. Надконвенционалният прочит следва да се прилага в този курс, за да се разкрият в обективна светлина доктриналните постановки на изследваната религия. Противоположно на това е конвенционалният прочит.

Наред с посочения историко-критически метод възниква въпросът за т.нар. „обективност“ на така поднесената чисто научна информация. Достатъчно ли е чрез един макар и обстоен исторически анализ (подчинен на критичната отсъда) да се даде възможно най-пълна картина за определена световна религия откъм зараждане и развитие? Естествено, отговорът е отрицателен и то не защото този тип анализ е безсилен да даде такава информация и тя от своя страна да способства за направата на една убедителна историческа реконструкция на изследваната религия, а защото такава е немислимо да се осъществи в нужната пълнота, без да се основава и на обстоен анализ на доктриналните постановки на самата религия. И това е така, защото – нека да сме наясно – тъкмо те придават уникалния характер на всяка една световна религия. Затова и целта на историческия анализ е да трасира пътя за изследването на тези доктринални постановки, за да бъдат открити, после идентифицирани и сетне изяснени,

„Проблеми на обществената комуникация“ (София, 3 юни 2022). София: УИ УниБИТ, 2022, с. 284-308; [35] Теорията на Карл Попър за демокрацията – същност и проекции. – В: МСТ, т. 7 (13) нова серия, 2022, с. 80-12; [36] Правото и законът между обективния прочит и субективната представа. – В: МСТ, т. 8 (14) нова серия, 2022, с. 169-180; [37] Сто години висше богословие в България: някои богословски рефлексии в богословието на професорите отец Николай Шиваров и Тотю Коев. – В: МСТ, т. 9 (15) нова серия, 2023, с. 20-33; [38] За иновациите, технологиите и инвестициите, или какво може да каже за тях един президент? – В: МСТ, т. 10 (16) нова серия, 2023, с. 134-143.

Интервюта, политически коментари и анализи

[1] Нобеловата награда за мир е свързана с политика, но Църквата я заслужава (интервю). – В: „24 часа“ (год. XXVII, бр. 45), четвъртък, 16 февруари 2017 г., с. 18 [https://www.24chasa.bg]; [2] Християнството е единствената религия, в която сам Бог влиза директно в историческия процес (интервю). – В: „24 часа“ (год. XXVII, бр. 103), събота-понеделник, 15-17 април 2017 г., с. 32, 49 [https://www.24chasa.bg]; [3] В почитта

ИРОНИЯТА НА РЕЛИГИЯТА: ТОЛЕРАНТНОСТИ ИЛИ КОНФЛИКТИ?

по възможност и (из)тълкувани спрямо историческите обстоятелства, които идейно ги трансформират, концептуално надграждат, а може и да ги отхвърлят поради вече изчерпана функция в култа (една догматическа постановка бива отхвърлена или чрез изричната ѝ отмяна след санкцията на авторитета на култа, или чрез създаването отново от същия този авторитет на друга, което е и абсолютно условие за валидност, която да я трансформира с довеждане по необходимост до нейната замяна). Изводът от това е, че историческите обстоятелства се явяват предпоставка за създаването на конкретна догматическа постановка и следователно те служат за доктринално идентифициране на дадената религия в един систематичен порядък, за да се отличи от останалите.

Ще обобщим, че историко-критическият изследователски метод е основоположен за изследване на световните религии, но и не само на тях. В лекционния курс „Религиозна радикализация“ този изследователски метод, както отбелязах, формулира първата му задача. Втората задача обаче се фокусира върху анализа на самите догматически постановки. Този вид анализ стъпва върху предварително изяснената историчност на съответната религия – впрочем това е необходимо условие. Бих искал да споделя моето схващане, че изясняването на историчността на съответната религия не бива изцяло да се

базира на намерението доказателствената тежест за нейната истинност да се съотнася към фактичността на религията. Редица изследователи (предимно историци на религиите) считат, че доказването на истинността на съответната религия следва да се търси в самата фактологичност на биващата действителност. Така тази доказателствена тежест е в биващото като наистина случили се исторически факти от конкретни лица и събития. За това говори и американският богослов Джош Макдауъл, аргументирайки в апологетичен дискурс действителната истинност на християнската религия – тя несъмнено е фактологична религия.

Историко-критическият метод изследва историята на религиите в хоризонтален план, т.е. кога се зараждат и как напред във времето се развиват, като в това се проследяват външните и вътрешните предпоставки, които им повлияват. Във вертикален план се изследват техните доктрини по отделно и заедно в случаите на взаимовлияния помежду им. Тази планировка е също условна и хипотетична, но дава обяснение за историческия развой на постулативните идеи в религиозните доктрини. Немислимо е обаче да се твърди, че само проследяването на историческия развой на дадена религия ще разкрие нейната доктрина. Хоризонталният план на изследване е непълен и често подвеждащ. Нужно е също и проследяването на процесите, които я (ин)доктринират.

БЛАГОВЕСТ ВЪРБАКОВ

РЕЛИГИОЗНАТА ПРИНАДЛЕЖНОСТ КАТО ЕТНИЧЕСКА ИДЕНТИФИКАЦИЯ ИЛИ ПОЛИТИЧЕСКА КОНФРОНТАЦИЯ – ПО ПРИМЕРИ ОТ ИСТОРИЯ НА РЕЛИГИИТЕ

Това е вертикалният план за изследване на религиите, който допринася за систематизирането на доктриналните постановки, характерни за отделните религии.

В потвърждение на казаното за хоризонталния и вертикалният план за изследване на историята на религиите ще посоча трудовете на православния богослов Клара Тонева. Те са образцов пример освен за конвенционален и надконвенционален прочит спрямо изследователските цели, които си е поставила този учен (историк на религиите), но още и за професионален аналитичен поглед върху общото и различното в доктрините на отделните религии. Сравнителният изследователски подход, към който тя се придържа, довежда до обективност на научния анализ и до обобщения, които представят световните религии като самобитни (и мистични) опитности на човека да трансcedeira своето битие чрез усилено боготърсене (за съприкосновение с божественото като една убедено представена за съществуването си действителност; или перифразирайки думите на К. Тонева, като една сублимна идея на отсамното за отвъдното).

VII.

Сетне дойде време и за едно обяснение, което споменах, че ще направя в началото на тази публикация: за преките и косвени фактори, които радикализират световните религии. Тези фактори макар и да си взаимодействат, все пак могат да се открият. Преки са преди всичко политическите предпоставки, а косвени са културните, които или обогатяват, или трансформират религиозната доктрина. Радикализацията е резултат обаче и на двете предпоставки, защото еднакво застрашават устойчивостта на доктриналните постановки. Религиозната принадлежност е (въз)приемана като определение за етническа идентификация на обществата и в случай на заплахата или на вече започнали

към Богородица е същността на вярата ни (коментар). – В: „24 часа“ (год. XXVII, бр. 220), вторник, 15 август 2017 г., с. 12 [<https://www.24chasa.bg>]; [4] Сурогатна майка ли е нашата църква на македонската или сръбската е нейна мащеха (коментар). – В: „24 часа“ (год. XVII, бр. 325), сряда, 29 ноември 2017 г., с. 14, 36 [<https://www.24chasa.bg>]; [5] Д-р Благовест Върбаков, който събира подписка срещу барикадите: Не приемаме това арогантно поведение (интервю). – В: Информационна агенция „Tribune.bg“, 6 август 2020 г. [<https://tribune.bg>]; [6] Гражданско движение „Да спасим демокрацията“ организира митинг-протест под надслов „Да спасим демокрацията!“ на 28 май (интервю). – В: „Tribune.bg“, 26 май 2020 г.; [7] За „мръсните чорапи“ на президента Радев и неговата хунта (коментар). – В: „Tribune.bg“, 1 юни 2021 г.; [8] Д-р Благовест Върбаков: „С всеки изминал час шансът за експертно правителство нараства“ (интервю). – В: Информационен сайт „Novetika“, 5 август 2021 г. [<https://www.novetika.com/>]; [9] За морала в българския парламентаризъм. Как лявото и дясното отслабиха своя статут и отстъпиха на популизма (коментар). – В: „Novetika“, 20 август 2021 г.; [10] Да си

ИРОНИЯТА НА РЕЛИГИЯТА: ТОЛЕРАНТНОСТИ ИЛИ КОНФЛИКТИ?

процеси на културна асимилация се стига до политическа конфронтация. При монотеистичните религии това се наблюдава доста често. Отстояването на религиозната принадлежност е от жизнено важно значение за етническото идентифициране на обществата и тенденциите на глобализацията допринасят то да се размие и обезличи. Разбира се, развитието на обществата е постоянен и динамичен процес, който не бива да се (въз)препятства от императивни религиозни норми на поведение (било като действие или светоусещане). Защото религията никога няма да отслаби значението си, докато съществува човечеството като цивилизация. И понеже употребих думата „цивилизация“ като научно понятие, имам предвид, че с него се влага смисъла за наличие на културен подем на човека, чието задвижване идва не от техническите постижения, а от религиозния порив на (само)осъзнаването му, че е сътворен по образ и подобие на онова Свято нещо, което (пре)осмисля съществуването на всичко и на всеки в тяхната абсолютност.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

Бузов, Емил. Древноегипетската дидактична литература – III-II хилядолетие пр. Р. Хр. (дисертация). София: НБУ, 2008; ел. ресурс: <https://eprints.nbu.bg/id/eprint/1484/1/PhD.buzov.pdf> [online: 27.12.2023].

Димитров, Иван Ж. Новозаветното учение за Бога – един по същество и троичен по лица. – В: Сп. „Духовна култура“ (ДК), кн. 6, 1984, с. 9-17.

Елиаде, Мирча. Сакралното и профанното. София: Хемус, 1998.

Игнатов, Сергей. Египет на фараоните. София: Парадигма, 1998.

Леков, Теодор. Литанията на Ре. София: Изток-Запад, 2004.

Същият. Религията на Древен Египет. София: Изток-Запад, 2007.

Макдауъл, Джош. Доказателства, които изискат присъда. София: Нов човек, 2004.

Марковски, Иван. Тайните на древноегипетската религия и култура с оглед на ветхозаветното богословие. – В: ДК, кн. 10-11, 1955, с. 8-20.

Ото, Рудолф. Из „Святото“. – В: Сп. „Християнство и култура“, бр. 3 (70), 2012, с. 30-41; ел. ресурс: <https://www.hkultura.com/issue/67-broi-3-2012> [online: 27.12.2023].

Панчовски, Иван. Най-прекрасният. Духовният образ на Иисус Христос. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1992.

Перепёлкин, Юрий. История Древнего Египта. Санкт-Петербург: Летний Сад, журнал „Нева“, 2000; ел. ресурс: <https://www.klex.ru/p9u> [online: 27.12.2023].

Същият. Переворот Амен-хотпа IV.

БЛАГОВЕСТ ВЪРБАКОВ

РЕЛИГИОЗНАТА ПРИНАДЛЕЖНОСТ КАТО ЕТНИЧЕСКА ИДЕНТИФИКАЦИЯ ИЛИ ПОЛИТИЧЕСКА КОНФРОНТАЦИЯ – ПО ПРИМЕРИ ОТ ИСТОРИЯ НА РЕЛИГИИТЕ

Часть 2. Москва: Наука, 1984; ел. ресурс: <https://www.klex.ru/wxx> [online: 27.12.2023].

Симон, Марсел, Андре Беноа. Античният юдаизъм и античното християнство. София: Кама, 2010.

Смит, Хюстън. Световните религии. Великите традиции на мъдростта. София: Изток-Запад, 2019.

Тонева, Клара. История на религиите – метроном на отсамното и отвъдното. – В: Сб. „Религия, ценности, ортодоксалност: Религията и науката в 21. век“. София: БАН, Пропелер, 2014, с. 272-286.

Същата. Ако любов нямам... София: Librum, 2022.

Feiler, Bruce. Abraham: A Journey to the Heart of Three Faiths. New York: William Morrow, 2002.

поговорим на „ти“ с политика Слави Трифонов (коментар). – В: „Novetika“, 1 септември 2021 г.; [11] Авторитарен лидер ли е нужен на България? (коментар). – В: „Novetika“, 25 октомври 2021 г.; [12] Бухалката на новата власт (коментар). – В: Информационен сайт „Plovdiv-Online“, 6 декември 2021 г. [<http://plovdiv-online.com>]; [13] Д-р Благовест Върбаков: Хоризонтът на това правителство е до есента. – В: Информационна агенция „БГНЕС“, 15 февруари 2022 г. [<https://bgnes.bg>]; [14] Помрачен Великден среща българинът – този път не от Ковида, а от министри безбожници и будисти. – В: Информационна агенция „ПИК“, 23 април 2022 г. [<https://pik.bg>]; [15] Гореща тема: Министър Денков ликвидира по болшевишки автономията на вузовете с реформата си (коментар). – В: „ПИК“, 19 май 2022 г.; [16] Д-р Благовест Върбаков с шокиращи разкрития за падането на кабинета „Просто Киро“, врътките за Северна Македония и политическата криза (интервю). – В: „ПИК“, 24 юни 2022 г.; [17] Гешев има обещаващи позиции за проект. Затова Гешефтът спира Гешев (анализ). – В: „ПИК“, 28 юни 2023 г.

Personal site
<https://independent.academia.edu/BlagovestVarbakoff>

БОРИСЛАВА ПЕТКОВА

КЪПИНАТА В БЪЛГАРСКИТЕ ФОЛКЛОРНИ ЛЕГЕНДИ

Abstract: *The text is an attempt to analyze one of the motifs included in the Bulgarian dualistic cosmogonic legends – the creative competition between God and the devil and the creation of the blackberry by the devil.*

Key words: *legend, dualism, creation, blackberry, devil*

Изключителната роля на сътворението е предпоставка за появата на растенията (дивите и особено културните) в живота на човека, предопределя както тяхната митологизация, така и митологизацията на целия културен контекст, в който те се появяват. В космогоничните митове растенията са първите елементи на живата природа, създадени от боговете. И макар че сакрализирано на растенията, в сравнение с това на животните, се случва на доста по-късен етап,¹ те се превръщат в специфичен код, изключително устойчиво закрепен в митологията, а по-късно и в елементите на словесния фолклор.

Разказът за произхода на света и неговата подредба е положен в основата на всяка митологична система. Интересът на древния човек към етапите на

сътворението е предпоставка за появата на многобройни разкази-мотивировки за творческите действия на божеството-демиург. Митологиите предлагат и два отделни космогонични мотива.

В първия вариант божеството само сътворява и подрежда вселената, след това създава човека и го поселва на земята, предава му знанията и уменията за обживяване на света. Тази монистична представа е залегнала и в старозаветната космогония, според която Бог сам създава целия видим и невидим свят.²

Вторият вариант на космогоничното творение предлага дуалистичната позиция, заложен в широко разпространения близначен мит.³ За сътворението (и на

света, и на човека) са необходими две начала, две сили, двама персонажа. В по-ранните варианти на близначните митове братята-близнаци са представени като сътрудници при сътворението. В периода на преход и разпадане на митологичните устои, близначният мит е подложен на значителна „ревизия“; появява се нов тип отношения между персонажите – от сътрудници, те постепенно се превръщат в съперници при сътворението и устройването на света.⁴ В подобни митологични текстове единият брат създава деня, земята, полезните растения и животни. Вторият брат създава нощта, смъртта, отровните растения и животни. В по-смекчения вариант на мита братята не са противници, а възплъщават две творчески начала⁵ и създават две групи (понякога) равностойни реалии или предмети.

Близначният мит е характерен за културите на земеделските народи; ясно изразената сакрализация на близнаците е свързана с развитието на представата за връзката им с плодородието.⁶ Те винаги се ползват с особен статут в рамките на общността. Натоварени с магически и творчески потенци, близнаците са главни обредни лица в специфични фолклорни (но не християнски) ритуали (напр.

българския фолклор вж. Бочков, Пламен. Близнаците в българския фолклор. – В: Български фолклор. кн. II, 1982, 50-61, Попов, Рачко. Светци близнаци в българския народен календар. С., Издателство на Българската академия на науките, 1991.

⁴ Добрев, Иван. Произход и значение на праславянското консонантно и дифтонгично склонение. С., Издателство на Българска академия на науките, 1982, с. 125, 134.

⁵ Иванов, Вячеслав. Близначные мифы – В: Мифы народов мира, Т. 1., 1987. М., Советская энциклопедия, 1978, с. 174.

⁶ Презумпцията е, че удвояването (т.е. умножаването) ще доведе до умножаване на реколтата.

¹ Топоров, Владимир. Растения – В: Мифы народов мира. Т. II., М., Советская энциклопедия, с. 369.

² Вж. Битие, гл. 1 – 4.

³ По-подробно за близначния мит вж. Золотарев, Александр. Родовой строй и первобытная мифология, 1964, а за неговото отражение в

Данни за автора

Борислава Петкова, гл. ас.
в Пловдивски университет
„Паисий Хилендарски“,
Философско-исторически
факултет, катедра „Етнология“

Научни интереси

фолклористика, етнология,
антропология

Област на научни интереси

словесен фолклор,
фолклорно християнство,
етноконфесионални
общности, идентичности

По-важни публикации

Да направим земя и хора.
Разказът за сътворението и
грехопадението в българската
култура. Издателство: Студио
18. Пловдив. 2017. ISBN
978-619-7249-14-9 (286 стр.)
([https://www.cceol.com/search/
book-detail?id=729775](https://www.cceol.com/search/book-detail?id=729775))

• „Библейският“ мотив за
сътворението на жената в
една българска фолклорна
легенда – В: Славянски
диалози, кн. 30/2022, с. 69-
84 ([https://dialogi.uni-plovdiv.
bg/?page_id=15237](https://dialogi.uni-plovdiv.bg/?page_id=15237))

• Рекламата на стоки и
услуги в Пловдив в годините

заораване,⁷ жив огън⁸).

Появата на близначния мит, неговото развитие и устойчиво закрепване във фолклорен контекст е следствие от силното влияние на дуализма, в чиято основа е положена представата, че творческите потенци са присъщи на две различни същества (демиурзи), с повече или по-малко изравнени космогонични сили. Дуализмът първоначално възниква сред народите на Близкия Изток, в специфичните учения на зороастризма, маздеизма, манихейството, павликянството и масалитянството.⁹

На Балканите дуализмът се трансформира в ново учение – богомилството.¹⁰ Експанзивните процеси на

разпространение и влияние на богомилските възгледи през Средновековието по нашите земи са изключително активни (често и агресивни) и повлияват особено силно върху представите, вплетени в българския словесен фолклор. Богомилският дуализъм се превръща в устойчива религиозно-морална система, която твърде бързо и успешно подлага на сериозни трансформации някои от утвърдените канонични християнски представи. В следствие на тези процеси, с течение на времето и в славяно-богомилски културен контекст „добрият и злият брат лесно са могли да се превърнат в господ и дявол“.¹¹

ГОСПОД И ДЯВОЛЪТ В ТВОРЧЕСКО СЪРЕВНОВАНИЕ

В българския словесен фолклор (в по-голямата си част силно повлиян и от богомилското дуалистично учение, и от средновековните преводни или български апокрифи¹²) Господ не е единственият творец

1993, с. 13-110.

¹¹ Добрев, Иван. Произход и значение на праславянското консонантно и дифтонгично склонение, с. 136.

¹² По този въпрос вж. Петканова, Донка (състав. и ред.). Т. I. Апокрифи. – В: Стара българска литература в седем тома. С., Български писател, 1982; Петканова, Донка. Старобългарска

на света. В някои текстове той често се нуждае от помощник в космогоничните действия, от другар в нелеките задачи по подреждането на света. В подобни легенди дяволът винаги съпътства Създателя. В други текстове Сатаната е представен като изначален противник на Бога,¹³ стремящ се да дискредитира космогоничните творения. Дяволът е огледалният образ на Господ, неговият брат-близък,¹⁴ помощник или съперник, понякога натоварен с важната задача да доизмайстори света.¹⁵

В подобен фолклорен контекст на утвърдени дуалистични представи се появяват няколко етиологични легенди, в които са описани космогоничните действия на Бога и неговия спътник дявола. Една такава легенда е публикувана без заглавие на страниците на т. II на Сборника за народни умотворения (СБНУ):

„Едно време, когато направил Господъ лозата и заповядал да озрее гроздьето ѝ, дяволът с него наедно направил къпината и я накарал да озрее по-скоро. Затова, щом видят озрели къпини, казват: „Къпините са озрели, скоро ще озрее и гроздьето!““¹⁶

литература.. С., Петър Берон, 1992, с. 38-39.

¹³ Това „не е нито случайно, нито само външно. Очевидно тук става дума за една обща основа, която може да бъде само трансформираният близначен мит за братята-творци с противоположни качества“ (Бочков, Пламен. Близнаците в българския фолклор, с. 55).

¹⁴ Ср. „От митологична гледна точка двойката е числото на началните, на първичните, включващи се в едно цяло, но противостоящи едни на други, елементи, качества и отношения“ (Попов, Рачко. Светци близнаци в българския народен календар, с. 7).

¹⁵ Напр. само дяволът знае как да спре разрастването на земята (вж. Бог узнава от дявола как да спре растежа на земята – В: СБНУ, т. IV, 1891, с. 129; Сътворението на света и хората – В: СБНУ, т. VIII, 1892, с. 257-261; Господ и дяволът – сътрудници при създаването на света – В: СБНУ, т. XXX, 1914, с. 49; Създаването на света, човека и вълка – В: СБНУ, т. XXX, 1914, с. 49-50).

¹⁶ Легенда без заглавие – В: СБНУ, т. II, 1890, с. 161, № 3.

след Освобождението – В: Караджов, Васил, Борислава Петкова (съст.). „Капаните на града: нематериалното културно наследство“ Сборник с доклади.

Пловдивско университетско издателство. ISBN: 978-619-7663-23-5. Пловдив: 2022, с. 116 – 141 (<https://www.cceeol.com/search/chapter-detail?id=1074530>)

• Три образа на другостта в три песни от с. Извор, Видинско. – В: Донкова, Жасмина, Ивелина Николова, Борислава Петкова (съст. и научна редакция).

Мисъл, слово, текст 6/2022. Християнското и културно-историческото наследство на северозападна България.

Пловдивско университетско издателство „Паисий Хилендарски“, с. 67 – 93; ISSN 2815-2816; Bulgarian Portal for Open Science с отворен достъп на: <https://bpos.bg/publication/32546>

• За традиционната и „патриотичната“ мартеници и „сплитането“ на празниците. – В: Българска етнология 3/2021, с.387 - 402

• Завръщане в Родопите –

Макар и едва в две изречения, фолклорната легенда съдържа всички елементи на космогоничните митове. Въвеждащата формула „едно време“ препраща към първичното правреме, в което се създават първопредметите, задават се моделите и прототипите на всичко, което днес съществува в света.¹⁷ Онова „време“ на сътворението е недостъпно за хората, то е подвластно единствено на твореца.

„Господ направил лозата и заповядал да узрее гроздето“ е формулировка, която всъщност разкрива космогоничните действия и извежда на преден план творческата потенция на демиурга – свърхестественото същество от митовите, което създава несъществуващи преди това явления и обекти. Той (Господ в легендата) не само твори, но владее и словото („заповядва“), с което прави възможно устройването на елементите на света. Лозата е първото създадено от Бога растение, полезно за хората.¹⁸ Във фолклорната ни култура

Препечатано: Легенда без заглавие – В: Романска, Цветана, Елена Огнянова (съст.). Народни предания и легенди, т. XI, 1963, с. 474-475 – В: Българско народно творчество в тринадесет тома. С., Български писател, 1961 – 1965; Господ създава лозата, дяволът – къпината. – В: Георгиева, Албена. Когато Господ ходеше по земята. С., Наука и изкуство, 1993, с. 40.

¹⁷ Мелетински, Елеазар. Поетика на мита.. С., Христо Ботев, 1995, с. 238, Елиаде, Мирча. Мит и реалност. С., Лик, 2001, с. 10-11.

¹⁸ Тъкмо обратна е средновековната богомилска

лозата, гроздето (и виното) са натоварени с особена символика, те се свързват с плодородието и изобилието, изпратено от Бога.¹⁹

Легендата подчертава, че „дяволът ... направил къпината и я накарал да узрее по-рано“. Тук вече се проявява творческата мощ на дявола – помощник на Бога при сътворението на света. Той също притежава космогонични сили, с които прави възможно не само появата на ново растение, но то самото дава живот – ражда плодове,²⁰ които, по нареждане на дявола,

представа за лозата – тя е прокълната от Бога, защото „нея сатаната посади и с нея прелъсти първосъздадения Адам и Ева“ и защото „това дърво още пази в себе си злобата (на Сатанаил – б.м.)“ („Откровение Варухово“ – В: Петканова, Донка (състав. и ред.). Т. I. Апокрифи. – В: Стара българска литература в седем тома, С., Български писател, 1982, с. 73). Ср. „...онези, които пият много вино, все злина ще правят, ни брат брата ще милува, ни бащата сина; от злобата на виното става разбойничеството, прелюбодеяние и блуд, толкова зло става заради виното“ („Откровение Варухово“ – В: Петканова, Донка (състав. и ред.). Т. I. Апокрифи. – В: Стара българска литература в седем тома, С., Български писател, 1982, с. 73).

¹⁹ Попова, Биляна. Скрити кодове и послания от растителния свят. Пловдив, Студио 18, 2016, с. 339.

²⁰ Съхранена е представата, че когато Господ изхвърля Сатанаил от небето, той пада в къпинов храст и го проклина да ражда отровни плодове. Вж. Попова, Биляна. Скрити кодове и послания от растителния свят. Пловдив, Студио 18, 2016, с. 326.

зреят дори по-рано от гроздето. Финалът на легендата всъщност съдържа представата, според която чрез къпината, наричана още „дяволско грозде“, ²¹ дяволът подмамва хората да опитат първо от неговия плод, а след това от Господния. Широко разпространена е представата, че човек не бива да вкухва от плодовете на къпината преди да опита плодовете на гроздето „който ядял по-преди от него (плода на къпината – б.м.) тръгвал по дявола, а отбягвал от ангела“. ²² В духа на дуалистичните богомилски възгледи фолклорният наратив представя сътворението на лозата и къпината през мотива за съревнованието между двама създатели – Бога и дявола.

ПЪРВИЯТ ЧОВЕШКИ РОД (ВЕЛИКАНИ) И КЪПИНАТА

В една антропогонична фолклорна легенда, публикувана в същия т. II на СБНУ, се разказва за сътворението на хората от Бога. Първият човешки вид са т.нар. „жидове“, ²³ които никнат от земята като гъби. Те обаче „биле много високи и едри. Те, като се спънали и падвали, пречупвали си кръста и не могли вече да станат. Най-много ги препъвала къпината,

²¹ Стойнев, Анани. Българска митология. С., Издателска група 7М+ЛОГИС, 1994, с. 196, Попова, Биляна. Скрити кодове и послания от растителния свят, с. 325.

²² Георгиева, Албена. Когато Господ ходеше по земята, 1993, с. 40.

²³ По-подробно за жидовете вж. Илиев, Атанас. Българските предания за исполини, наречени елини, жидове и латини (част I). – В: Сборник за народни умотворения. т. III. 1890, с. 179-205 и Илиев, Атанас. Българските предания за исполини, наречени елини, жидове и латини (част II). – В: Сборник народни умотворения. Т. IV. 1891, с. 231-257. Й. Иванов твърди, че фолклорните легенди заимстват мотива за исполините от богомилските възгледи и апокрифите и го интерпретират в текстове, плод на фолклорно-митологично съзнание (Иванов, Йордан. Богомилски книги и легенди, с. 190).

за „пловдивския“ терен и проф. Тодор Ив. Живков – В: След следващата запетая. 20 години Етнология в Пловдивския университет. (сборник) Съст. М. Златкова, Б. Петкова, Ст. Антонов. Издателство Студио 18. Пловдив. 2015 (<https://www.ceeol.com/search/chapter-detail?id=912072>)

• The Historical Roots of the Balkan Fairytales – In: Contextualizing Changes: Migration, Shifting Borders and New Identities in Eastern Europe, Sofia, 2015

• Некоторые мифологические мотивы в одном колядном благопожелании из Болгарии – В: „Аз есмь путь и истина и жизнь“ (Ин. 14:6). Православное благовестие и паломнический туризм: традиции и современность. Материалы IX Международного форума „Задонские Свято-Тихоновские образовательные чтения“, Липецк, Издательство Липецк/ООО Типография „Липецк-Плюс“, 2014, с. 209-211

• Некоторые аспекты влияния русской традиции

затова те зели да ѝ се кланят и да ѝ колят курбан“.²⁴ По-нататък легендата уточнява – Господ осъзнава, че първият човешки род е непригоден за живот и го оставя да измре.

Представата, че къпината е дяволско

²⁴ Легенда без заглавие. – В: СБНУ, т. II, 1890, с. 161, № 1.

Препечатано: легенда без заглавие. – В: Романска, Цветана, Елена Огнянова (съст.). Народни предания и легенди, т. XI, 1963, с. 474-475. – В: Българско народно творчество в тринадесет тома. С., Български писател, 1961 – 1965.

Вж. и варианти:

Вариант 1: легенда без заглавие. – В: СБНУ, т. II, 1890, с. 164-165 (с добавен мотив за надупченото човешко тяло); препечатано: Как били създадени хората. – В: Романска, Цветана, Елена Огнянова (съст.). Народни предания и легенди, т. XI, 1963, с. 235-236 – В: Българско народно творчество в тринадесет тома. С., Български писател, 1961 – 1965.

Вариант 2: легенда без заглавие. – В: СБНУ, т. III, 1890, с. 199-200; легенда без заглавие. – В: СБНУ, т. III, 1890, с. 202-203.

Вариант 3: легенда без заглавие – В: СБНУ, т. III, 1890, с. 202; препечатано: За жидовците. – В: Романска, Цветана, Елена Огнянова (съст.). Народни предания и легенди, т. XI, 1963, с. 236-237. – В: Българско народно творчество в тринадесет тома. С., Български писател, 1961 – 1965.

Вариант 4: легенда без заглавие. – В: СБНУ, т. XII, 1895, с. 164.

Вариант 5: легенда без заглавие. – В: СБНУ, т. XII, 1895, с. 170.

Вариант 6: Три пояси люде, създадени от Бога. – В: СБНУ, т. XIV, 1897, с. 100.

творение, растението на Сатаната,²⁵ вероятно е причината за появата на растителния код в подобен фолклорен контекст. Къпината не само препъва жидовете, но те ѝ колят курбан, т.е. извършват ритуали на поклонение пред дявола и целят омилостивяването му. В традиционната погребална обредност къпиновата пръчка е важен атрибут,²⁶ което само усилва важността на мотива за връзката между къпината и отвъдния свят, над който властва дяволът.

Разбира се, фолклорната представа не приема подобна подредба на света, в която хората-великани почитат дявола в своите ритуали. Затова и легендата подчертава, че Господ заповяда първите хора „да се свършат и те се изгубили“. След тях Господ създава дребните хора („педя чияк-лакът

²⁵ Отъждествяването на къпината с дяволско творение е съхранена в представата, че растението е прокълнато от св. Сисиний (Георгиева, Албена. Когато Господ ходеше по земята, с. 40).

²⁶ С къпинова пръчка се взема мярката за ковчега на покойника. За предпазване от вампиряване, роднините препасват починалия с нея или поставят къпинови клонки върху гроба (Георгиев, Минчо. Българска народна медицина. С., АИ „Проф. Марин Дринов“, 2013, с. 279; Попова, Биляна. Скрити кодове и послания от растителния свят, с. 327).

При смърт на единия близък или едномесче – с къпинова пръчка се измерва ръста на живото дете и я поставят в ковчега (Стойнев, Анани. Българска митология, с. 31).

брада“), които също са непригодни за живот и постепенно измират. Едва при третия творчески опит той сътворява средните на ръст хора, които живеят и до днес.

Представата за жидовете (=исполини) всъщност притежава предхристиянска основа и се корени в архаичното митологично мислене. Й. Иванов подчертава, че фолклорните легенди заимстват мотива за исполините от богомилските възгледи и средновековните апокрифи и го интерпретират в текстове, плод на фолклорно-митологично съзнание.²⁷ Фолклорните антропологични легенди разясняват, че някога човешките тела се различават от сегашните – исполините са създадени преди средните на ръст човеци. Великаните са онези хора, които не почитат Бога, а „колят курбан на къпината“. Едва след сътворението на Адам (със среден ръст, т.е. нормализиран според системата на фолклорното възприятие за света²⁸), хората познават, приемат и се подчиняват на Бога.

Възгледът за двама творци на света е една от най-важните съставки на славянския космогоничен мит и е доказателство за определяне на неговия евразийски характер.²⁹ Близначният култ е разпространен в цялата ни

²⁷ Иванов, Йордан. Богомилски книги и легенди, с. 190.

²⁸ Ср. вярването, че „на небото има такъв същ свят, какъвто и тука, само че там се опасват около шията. На земята, която се намира на средата на света, хората се опасват на кръстът (половината), а изпод земята има друг свят – долен свят – и тамошните човеци се опасват на коленете“ (Маринов, Димитър. Народна вяра и религиозни народни обичаи, с. 4).

²⁹ Добрев, Иван. Произход и значение на праславянското консонантно и дифтонгично склонение, 1982.

на современную болгарскую иконографию (съвм. с Адриана Любенова) – В: Выстраивая добрососедство. Россия на пространствах Европы, Москва, Издательство „Весь Мир“, 2013, с. 132-139

• Мотив о сотворение женщины в болгарских фольклорных легендах – В: „Да ведают потомки православных земли родной минувшую судьбу“ (А. С. Пушкин). Материалы VIII Международного форума „Задонские Свято-Тихоновские образовательные чтения“, Липецк, Издательство Липецкой и Елецкой епархии, 2013, с. 175-177

• Дяволът – творец на видимия и невидимия свят (по материали от апокрифи и фолклорни легенди) – В: Разрушаването на порядъка (сборник в памет на проф. Тодор Ив. Живков), Пловдив, 2012, с. 116-132 (<https://www.cceol.com/search/book-detail?id=729775>)

• Лиминалният код в легендата за грехопадението (библейски, апокрифен

етническа територия³⁰ и намира широко отражение и в българските фолклорните легенди. Те представят дявола като владетел на хтоничния свят, откъдето черпи креативни сили. Той е в състояние да твори, но не и в такава степен на съвършенство, в каквата са Божиите създания. Текстовете представят дуалистична гледна точка, според която дяволът е другар и помощник, но същевременно и противник на Бога при сътворението на света и човека.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

Ангелов, Димитър. Богомилството в България. С., Наука и изкуство, 1961

Бочков, Пламен. Близнаците в българския фолклор. – В: Български фолклор. кн. II, 1982

Георгиев, Минчо. Българска народна медицина. С., АИ „Проф. Марин Дринов“, 2013

Георгиева, Албена. Когато Господ ходеше по земята. С., Наука и изкуство, 1993

Добрев, Иван. Произход и значение на праславянското консонантно и дифтонгично склонение. С., Издателство на Българска академия на науките, 1982

Елиаде, Мирча. Мит и реалност. С.,

ЛиК, 2001

Золотарев, Александр. Родовой строй и первобытная мифология, М., Наука, 1964

Иванов, Йордан. Богомилски книги и легенди. С., Наука и изкуство, 1970

Иванов, Вячеслав. Близнечные мифы – В: Мифы народов мира, Т. 1., 1987. М., Советская энциклопедия

Илиев, Атанас. Българските предания за исполини, наречени елини, жидове и латини (част I). – В: Сборник за народни умотворения. т. III. 1890, с. 179-205

Илиев, Атанас. Българските предания за исполини, наречени елини, жидове и латини (част II). – В: Сборник народни умотворения. Т. IV. 1891, с. 231-257

Маринов, Димитър. Народна вяра и религиозни народни обичаи. С., Издателство на БАН, 1994

Мелетински, Елеазар. Поетика на мита. С., Христо Ботев, 1995

Оболенски, Дмитрий. Богомилите. Студия върху българското новоманихейство.. С., Златорог, 1993

Откровение Варухово – В: Петканова, Донка (състав. и ред.). Т. I. Апокрифи. – В: Стара българска литература в седем тома. С., Български писател, 1982

Петканова, Донка (състав. и ред.). Т. I. Апокрифи. – В: Стара българска литература в седем тома. С., Български писател, 1982

Петканова, Донка. Старобългарска литература. С., Петър Берон, 1992

Попов, Рачко. Светци близнаци в българския народен календар. С., Издателство на Българската академия на науките, 1991

Попова, Биляна. Скрити кодове и послания от растителния свят. Пловдив, Студио 18, 2016

Романска, Цветана, Елена Огнянова (съст.). Народни предания и легенди, т. XI, 1963 – В: Българско народно творчество в тринадесет тома. С., Български писател, 1961 – 1965.

Стойнев, Анани. Българска митология. С., Издателска група 7М+ЛОГИС, 1994

Стоянов, Юрий. Другият Бог: Дуалистичните религии от Античността до катарската ерес. С., Кралица Маб, 2006

Топоров, Владимир. Растения – В: Мифы народов мира. Т. II., М., Советская энциклопедия, 1988

ФОЛКЛОРНИ ЛЕГЕНДИ:

Бог узнава от дявола как да спре растежа на земята – В: СБНУ. Т. IV, 1891, с. 129

Господ и дяволът – сътрудници при създаването на света – В: СБНУ. Т. XXX, 1914, с. 49

Господ създава лозата, дяволът – къпината. – В: Георгиева, Албена. Когато Господ ходеше по земята. С., Наука и изкуство, 1993, с. 40

За жидовците. – В: Романска, Цветана, Елена Огнянова (съст.). Народни предания и легенди, т. XI, 1963, с. 236-237. – В: Българско народно творчество в тринадесет тома. С., Български писател, 1961 – 1965

и фолклорен текст) – В: Диалози за човека и човешкото. Юбилеен сборник, посветен на 70-годишнината от рождението на проф. дфн Тодор Ив. Живков, Бургас, 2009, с. 214-223 (<https://www.cceeol.com/search/book-detail?id=729775>)

• Старозаветният рай – фолклорна интерпретация на растителните кодове – В: Български фолклор, кн. 4, 2004, с. 34-44 (<https://www.cceeol.com/search/article-detail?id=1469>)

• Проблемът за родството в Петокнижието – В: Ethnologia Academica 2 – Общности и култури, София, 2002, с. 98-104

• Мотивът за райската ябълка в българските фолклорни легенди за грехопадението – В: Годишник на Пловдивския университет, т. 391 кн. 1 - Филологии, Пловдив, 2001, с. 259-265 (<https://www.cceeol.com/search/book-detail?id=729775>)

E-mail

borislava.p@gmail.com

³⁰ Бочков, Пламен. Близнаците в българския фолклор, с. 61.

Сборникът е регистриран в НАЦИД
Националния референтен списък на съвременни български научни издания с научно рецензиране

МИСЪЛ, СЛОВО, ТЕКСТ

Том 14 (20) нова серия, 2023

ОБЩЕСТВО, ПАМЕТ,
ОБРАЗОВАНИЕ:
ТРАНСФОРМАЦИИ
В НЕОБХОДИМИТЕ ИЛЮЗИИ

Пловдивско университетско
издателство
„Паисий Хилендарски“

ISSN 2815-2816

- Как били създадени хората. – В: Романска, Цветана, Елена Огнянова (съст.). Народни предания и легенди. Т. XI, 1963, с. 235-236 – В: Българско народно творчество в тринадесет тома. С., Български писател, 1961 – 1965
- Легенда без заглавие. – В: Романска, Цветана, Елена Огнянова (съст.). Народни предания и легенди, т. XI, 1963, с. 474-475. – В: Българско народно творчество в тринадесет тома. С., Български писател, 1961 – 1965
- Легенда без заглавие. – В: СБНУ. Т. II, 1890, с. 161, № 1
- Легенда без заглавие. – В: СБНУ. Т. II, 1890, с. 164-165
- Легенда без заглавие – В: СБНУ. Т. II, 1890, с. 161, № 3
- Легенда без заглавие. – В: СБНУ. Т. III, 1890, с. 199-200
- Легенда без заглавие – В: СБНУ. Т. III, 1890, с. 202
- Легенда без заглавие. – В: СБНУ. Т. III, 1890, с. 202-203
- Легенда без заглавие. – В: СБНУ. Т. XII, 1895, с. 164
- Легенда без заглавие. – В: СБНУ. Т. XII, 1895, с. 170
- Създаването на света, човека и вълка – В: СБНУ. Т. XXX, 1914, с. 49-50
- Сътворението на света и хората – В: СБНУ. Т. VIII, 1892, с. 257-261
- Три пояси люде, създадени от Бога. – В: СБНУ. Т. XIV, 1897, с. 100

ИРЕНА ЯНЧЕВА

МАХАЛИ И ЗАТВОРЕНИ ОБЩНОСТИ В ПЛОВДИВ ПРЕЗ 18. И 19. ВЕКОВЕ

Abstract: *The origin of new modern for the Renaissance locations and institutions are considered together with the existence of old traditional locations along the whole part. Human communities structure the urban public space through the temple, the streets, the square, the market, the clock tower, the inn, the cafes, the pubs, pasha's camp, the community center, the city-hall and the neighborhoods. The neighborhoods are present in their capacity of old and new quarters, formation, names, streets, homes, functioning, changes, center and suburbs, presence of closed communities – Armenians, Jews, Bulgarian Catholics (Pavlikyans) and their life within which they create visible and invisible boundaries in space.*

From all ethnic religious communities that reside at Plovdiv, only the information about Armenians and Jews on the pages of the press is almost missing or is rather scanty. The insufficient pieces of information in this direction are a deed of Bulgarian authors by observation from outside - a look from the street. On Armenian side in the Bulgarian press during the time of the National Revival there is only one commercial ad in "Macedonia" newspaper - 1870, July 11, issue 65, p. 4, from A. Horasandzhiyan.

Key words: *public space, community, ethnic identity, neighborhood.*

Като бързо развиващ се областен център Пловдив привлича етнически разнородно население, което изгражда тук още в предходния Османски период обособени махали на етнорелигиозен принцип. Образуват се специфични координати на български, еврейски, арменски, гръцки, турски (по-късно павликянска) махали без видими външни граници, но с много устойчиви вътрешни признаци на отделяне и

Данни за автора

Ирена Янчева е докторант по Етнология (Културна Антропология). Тема на дисертационното съчинение: „Публични и частни пространствено – времеви структури на градския живот – Пловдив, 18 – 19 век“.

- Специализации в сферата на Изкуството, Културна и Социална история на Балканите и Източното Средиземноморие
- Certificate in Museum Studies, Ontario Museum Association, Canada - Museums in Context, Artifacts, Care of Collections, Collections Management, Education Programs, Exhibit Planning and Design, Museums and the Community, Museums in Historic Buildings, Organization and Management of Museums.
- Професионален опит в сферата на Културна антропология /Етнология; Научно – изследователска работа в музеи и архиви, музейни колекции и теренен

ДА „РАЗШИРИМ“ СРЕДАТА

ИРЕНА ЯНЧЕВА
МАХАЛИ И ЗАТВОРЕНИ ОБЩНОСТИ
В ПЛОВДИВ ПРЕЗ 18. И 19. ВЕКОВЕ

самостоятелен живот. Тези градски структури се променят през вековете – изчезват стари, появяват се нови, наблюдава се движение в самите наименования или в народностната принадлежност на собствениците на гранични за махалите-домове, но етнорелигиозното групиране на жилищните квартали остава до края на 19. в. Комуникациите и конфликтите с различния друг, често враждебен, агресивен или неразбран, са част от всекидневната реалност. Както в селото, така и в града – най-вече този със смесено население, се извършва ритуалът насилствено потурчване – без съгласието на потърпевшите християни. Според Евлия Челеби припокриването на задължение и ритуал сред членовете на турската етнорелигиозна общност се възприема и се извършва като „един чудесен и приятен обичай“, „чудесна традиция“, „едно голямо зрелище“, „стар, добродетелен обичай“, като нещо установено, което заслужава поздравление“. Описание на такова събитие, разиграло се в Пловдив, е публикувано в „Цариградски вестник“ през 1856 г. от анонимен дописник, очевидец.

Насилственото потурчване протича по един и същи начин в различни по големина, статут и състав селищни среди. Неговите главни структурни елементи остават непроменени през вековете. Основният регламент на изиграване в Пловдив¹ – няколкодневна обиколка по улиците на

цялото населено място, придружена от много турци (мъжки персонажи) на коне с музика. Потурченото лице е обличано непременно с нови скъпоструващи дрехи, ушити от сърма, които явно сочат бъдещата му принадлежност още от сега. Окончателното прекратяване на връзките със семейство, роднини и други сънародници от своята първоначална етнорелигиозна група – е същото изискване, както и в другите селища: „Обличат ги с разнообразни почетни халати и с почетни шествия и музика обхождат града, при което непременно получават подаръци и милости от домовитите хора.“ Мъжете ги покачват „на един украсен със скъпи неща кон и с шествието обхождат всички първенци на града заедно с новия мюсюлманин, като го възвеличават“, „на третия ден на свещения празник след тържествените шествия биват обрязвани по предписанията на пророка в дома на шейх юл-исляма, биват просветлени и този блестящ човек им става патрон“.²

Осъзнаването на този акт като похищение, посегателство над личността, оскверняване на достойнството, остава само за християните. За мюсюлманите той е повод за веселби, празнуване, бурни овации, морално удовлетворение и всеобщо възхищение. Костюмите, музикантите, конниците, участниците с висок ранг са само външни доказателства за това възприятие

и третиране на ритуала. Необходимостта от обновяване на вярата или воюване за нейното утвърждаване се разбира от всички мюсюлмани като религиозен дълг и важна необходимост за оставане в лоното на полумесеца като лоялен и предан член. Враждебната същност на този ислямски ритуал за местното население се разкрива и от факта, че той се разиграва по време на най-значителните християнски празни: напр. по време на празнуването на Великден се извършва такова публично, с голяма показност и пищност, което означава поругаване на календара.

Групирането на махалите в Пловдив по религиозни показатели е характерно за цяла Европейска Турция. Религиозната институция, заемаща средищно пространствено местоположение, продуцира специфично всекидневно и празнично поведение на всички, които живеят около нея. Всяка подчинена народност в Османската империя, позната под името „рая“, населява отделни обособени места или квартали, в които се намират нейните храмове.³ На тях съответстват и отделни гробищни участъци.

Стремежът да се разполагат частните домове околоръст на един сакрален топос с неговия прилежащ площад е характерен за всички общности в Пловдив. Турци, евреи, арменци, българи, гърци, павликяни – покатоличени през 19. в. намират в близост до своята джамия, синагога, църква, параклис, по-голяма закрила, сигурност, стабилни връзки с предците, по-качествено общение с Бог и духовна хармония, по-силно изявена личностна и общностна идентичност. Центърът на махала се припокрива с най-доброто свещено място. Този център не е само топографски, той притежава за гражданите на Филибе и характерна древна символика. „Центърът представлява точката на пресичането на трите космически области Небе, Земя, Ад. Адът, центърът на земята

материал; Участия в конференции и реализация на научни публикации: Балканистичен форум, Македонски преглед, сборници от Национални конференции в София, Благоевград, Варна. - Участие в изграждане на електронен каталог на музейни колекции: database MIMSY; участие в екип по изготвяне и поставяне на изложби – концепция, инсталация и ротация на артефакти, съпровождащ снимков и текстови материал; периодически обновяване на постоянни експозиции (Toronto, ON, Canada) - Участие в образователни програми: семинари, беседи в музейна среда. Професионален опит с музейни артефакти: пренасяне, съхранение и документация, подготовка на артефактите за експозиции и програми, preventive conservation, data entry and analysis, реорганизация и обновяване на музейни хранилища (Toronto, ON,

² Петров, П. По следите на насилиято. Документи и материали за налагане на исляма. С., 1987, с. 147-148.

³ Френски пътеписи за Балканите XIX в. С., 1981, с. 119.

¹ Цариградски вестник, бр. 306, 8 дек. 1856.

ДА „РАЗШИРИМ“ СРЕДАТА

ИРЕНА ЯНЧЕВА
МАХАЛИ И ЗАТВОРЕНИ ОБЩНОСТИ
В ПЛОВДИВ ПРЕЗ 18. И 19. ВЕКОВЕ

и вратата към небето се намират свързани на една ос и точно чрез нея се осъществява преходът от една космическа област в друга. Храмът е зона на пресичане на божествения, земния и подземния свят, единствено тук е възможно да се постигне връзка между тях⁴. Центърът осигурява единство и единение за общността. Прекращвайки прага на махленския кръг и навлизайки във външните нехомогенни пространства, всеки един от нейните членове се докосва до многообразието и различието.

Цялата поредица от митове, символи и ритуали еднородно подчертава колко трудно може да се проникне в даден център; а от друга страна, една не по-малобройна група от митове и ритуали установява, че този център е достъпен. Пътят, който води до центъра е осеян с препятствия и въпреки това всеки град, храм, жилище се намира в центъра на Вселената. Човекът може да живее само в свещено пространство, в центъра – в сърцевината на действителността, да надмине човешкото в себе си и да си възвърне божественото състояние (състоянието преди грехопадението)⁵.

Нашите възрожденци споделят

⁴ Елиаде, М. Образи и символи. С., 1998, с. 37, 39 („в свещената и митическа география свещеното пространство = център на света“); Вж: Кесяков, Х. Пловдивските черкови в миналото. П., 1932.

⁵ Елиаде, М. Образи и символи. С., 1998, с. 51 (Пак там, с. 52: „истинското реално, свещеното, Центърът на живота и изворът на безсмъртието“).

своите непосредствени наблюдения за пространствената структура на пловдивските махали – център и периферия, структурообразуващи топоси и др. в мемоарно-документалната литература от 19. в. Според сведенията на пловдивския гражданин Константин Моравенов видовете махали съответствуват на видовете етнически групи, населяващи града: турци, българи, арменци, евреи, цинцари, арнаути, гърци, гръкомани (лангери, гудили) от една страна, а от друга – купчинките с много къщи, заобиколени околоръст със сокак, се разстилат около едно знаменито място, като напр. около Митрополията с храм „Св. Марина“, около „Св. Димитър“, „Св. Константин и Елена“ и др.⁶ Успоредно с тези фактори важно значение придобиват тези от тепетата, които са населени: „Сахат“ – наполовина, а „Трихълмието“ – изцяло („Таксим“, „Небет“, „Джамбаз“) и река Марица. Те маркират стари и нови махали, престижни и непрестижни места за заселване, център и периферия,

⁶ Пеев, арх. Х. Пловдивските махали в турско време – Пловдивски общински вестник, бр. 279, 1942; Вж: Моравенов, К. Паметник за пловдивското християнско население в града и за общите заведения по произносно предание, подарен на Българското читалище в Цариград, 1869 година. П., 1984; ETHNOGRAPHIE du sandjak de Philippopolis. (Етнография на санджака на Филипополи, превод от френски език Малина Дичева), Монографията е дарение от личната библиотека на фамилия Малееви, копривщенски възрожденски род, преселил се в Пловдив, на НБ „Иван Вазов“ в началото на 40-те години, XXв.

варош и предградия. Оттук произтичат и разликите в паричните стойности на недвижимите имоти, и съответно кои съсловия какво закупуват и къде се настаняват за постоянно местожителство. Реката отделя координатите на по-новите и по-бедни квартали – „Мараша“ и „Каршака“, а върху тепетата и в непосредствена близост до тях остават по-старите и по-богати махали.

Константин Моравенов сравнява с окръжности формите, които се образуват върху терена от кварталите, а разположението на частните домове сред тях – с островчета. „Наименованието на всяка окръжност той дава от първата къща, от най-знаменитото здание или лице, което се намира в тази окръжност, а окръжностите ги разделя по имената на църквите“⁷. Кръговете на големите жилищни квартали се образуват както около сакрални, така и около значителни светски топоси през 18. – 19. векове, а в тяхната мрежа се формират по-малки махалички. Големите окръжности в центъра на Пловдив са около митрополитската църква „Св. Марина“, „Св. Богородица“, „Св. Димитър“, „Св. св. Константин и Елена“, „Синайския метох“, „Св. Неделя“, около Чорбаджи Стояновата къща, х. Велевата къща, Ун капан, Негомовата къща, Давидовата къща, Големият капан, вехтата Китанова къща, Девебагран, Власаковата къща, Муиджи Бончевата къща, х. Божковата фурна, Кюркчи Пеевата къща, къщата на Малкия Чорбаджи Вълко, Бакалницата на Захария.

Малките кръгообразни махалички в рамките на окръжността „Св. Марина“ обикалят около Даглийския хан, джамия, Пешевата фурна, Аладжа джамия и Иван махлеси, непосредствено около храм „Св. Марина“, около турски гробища, около бояджиите, поп Маноловата къща, х. Костовата къща, къщата на Кърджалъ Йосуфа. В координатите на окръжността „Св. Богородица“ се движат около храм „Св. Богородица“, Челеби Нановата къща,

⁷ Моравенов, К. Паметник за пловдивското християнско население в града и за общите заведения по произносно предание, подарен на Българското читалище в Цариград, 1869 г. П., 1984, с. 53 и др.

Canada).

По-важни публикации
Янчева, Ирена. Етнология на Възрожденския Пловдив върху Периодичния печат. П., 1996

Янчева, Ирена. Лечение на болното човешко тяло през Късното Средновековие и Ранното възраждане до времето на Академичната медицина (Пловдив, 17 - 19 в.). – В: България в световната история и цивилизации - Дух и Култура. В., 2021, с. 115 – 128

Янчева, Ирена. Тракийският Херос в контекста на културните влияния от Балканите към Египет – вяра, почитания, иконография. – В: България в световната история и цивилизации – Дух и Култура. В., 2017, с. 71 – 94
Янчева, Ирена. Празникът във Възрожденския Пловдив: Календар, промяна – 11 май втори Великден. – В: България в световната история и цивилизации – Дух и Култура. В., 2019, с. 99 –

ДА „РАЗШИРИМ“ СРЕДАТА

ИРЕНА ЯНЧЕВА
МАХАЛИ И ЗАТВОРЕНИ ОБЩНОСТИ
В ПЛОВДИВ ПРЕЗ 18. И 19. ВЕКОВЕ

Централното българско училище „Св. Кирил и Методи“, Бачковския метох.

Териториалните измерения на християнските махали, които имат за център сакрален топос, съвпадат с най-малката църковно-административна единица енория. Всички големи квартали на Пловдив се състоят от подобни по-малки махалички.

„Разделението на града на множество махали не е било дело на административната разпоредителност в градската управа, а е ставало спонтанно, от развоя на самия живот с течение на вековете. Някои от тези махали са съществували и в края на 19. и началото на 20. в. Част от тях обхващат само по няколко улици, но има и доста обширни отвъд тепетата“.⁸ Реката и хълмовете изграждат често гранични линии.

Интересно явление в синхрон с разрастването на Пловдив през Възраждането е появата на надписи – маркировки на улиците. Част от тях се съхраняват и през последната четвърт на 19. в.: напр. такава табелка с турски надпис, който съдържа името на улицата, стои на къщата, намираща се на ъгъла на ул. „Д-р Вълкович“ и ул. „Стръмна“ на Трихълмието; или на къщата на ъгъла на ул. „Д-р К. Стоилов“ и ул. „4 януари“ и др.⁹

Традицията на храма като главен

структурообразуващ елемент за махалата остава най-дълготрайна и устойчива във времето. Сакралният топос е натоварен с тези функции до края на 19. и началото на 20. в. Подобно възприемане на святото място се наблюдава при всички етнорелигиозни общности в града. Най-дълбока и неотклонна привързаност към него проявяват затворените общества – павликяни, евреи, арменци, които неизменно групират своите поселения около църквата и синагогата. Докато при турци, българи, гърци и гръкомани настъпват промени в структурата на махалата през Османския период и епохата на Възраждането – има нововъзникнали групирания с центрове светски топоси. Затворените общности не създават такива разположения на домове. Те извършват строго спазване на традицията от античните и средновековни векове: новите заселници постоянно следват координатите на предходните, построявайки частните си жилища в квартала около храма. Така кръгът с броя на жителите може да нараства, но центърът остава винаги един и същ.

„Човекът свързва святото място с прадедите и със своята етническа принадлежност независимо от новия архитектурен образ на храма или открояването в селищния силует на новата архитектурна доминанта – черковната кула – камбанария или минарето на джамията. Етническият знак е по-силно и жизнеустойчив, свързан с духа на мястото, със съзнанието за приемственост. Храмът е център за селището и териториалната общност, който

обединява чрез архитектурната форма, чрез пространството и взаимодействието между изкуствата, улеснява връзката на човека с Божественото начало“.¹⁰

Този сакрален център на махалата съхранява етнорелигиозната идентичност през вековете на всички общности, които заемат подчинено – зависимо или поробено положение спрямо господстващият турски елемент: българи, гърци, арменци, евреи. Затова всяка една от разнородните общности в големия градски център притежава квартали, структурирани по този начин.

„Новопристигналите османци в Пловдив използват рационално големите представителни християнски черкви, които за броени седмици превръщат в джамии, настаняват се в големите градски къщи на първенците, умело приспособяват вътрешните пространства към изискванията на своя бит – така елитът на османската етническа общност устройва бързо своя градски начин на живот в заварената архитектурна и урбанизирана селищна среда“.¹¹ Първоначално изградените мюсюлмански махали имат за свой център различни по обем сакрални топоси. В края на 14. и през 15. в. се строят и малки джамии – т. нар. „месджиди“, със скатен покрив, подобно на околните къщи, но високото островърхо минаре ги откроява като архитектурни доминанти, отбелязва мястото им в селищната среда.¹²

Сакралният топос създава и поддържа формите на личностна и общностна идентичност на пловдивските

¹⁰ Харбова, М. Три храма, три религии. Една земя, наричана българска. С., 1999, с. 9, (Пак там, с. 11: „Човекът приема храма като убежище и знак за надежда. Храмовете на трите религии се вписват в живота на града – те всички съжителстват в единната селищна среда, съсредоточени в градския център или в средището на отделните жилищни квартали обособени по етнически признак“.).

¹¹ Пак там, с. 99.

¹² Пак там.

114

Янчева, Ирена. Елинският гимназион и колежът Св. Св. Кирил и Методий във Възрожденския Пловдив. – Балканистичен форум, 2017, кн. 2, с. 51 - 65
Янчева, Ирена. Обликът на град Пловдив през 18 – 19 в. – Във: Форум Българознание. Извори и символи. С., 2019, с. 349 – 391
Янчева, Ирена. Майстори дърворезбари от Дебърската школа. – Македонски преглед, 2000, кн. 3, с. 91 – 102

E-mail

irenayancheva@yahoo.ca

граждани по махали така, както и в други сродни места на Балканския полуостров: унаследяват се пряко координатите на храма през различните исторически и социално-икономически периоди, в непосредствена близост се построява килийно и светско училище за малки деца, тук се намира и гробището. Така в центровете на по-големите махали съществуват полифункционални комплекси, които надхвърлят първоначалното извършване на строго религиозни ритуални дейности. Засилва се социалната и културно-образователната роля на средището.

Сродни по характер на българските култови сгради и средищни комплекси с разнородни предназначения изграждат павликяните - покатоличени 18. –19. в., евреите и арменците.

Основите на „Св. Лудвик“ от 1836 г. стъпват върху древен тракийски храм от античността. Успоредно с практикуваните религиозни ритуали миряните намират тук възможности за образование в светско училище и медицинска помощ – застъпват се едновременно светската и религиозна насока. Средището на покатоличената павликянска махала се превръща и в средоточие на религиозния, културния, социалния и образователния живот през 19. в. за всички павликяни-католици от Пловдивския санджак от една страна, а от друга – за проникване на значителни влияния: политически, социо-културни и др., от Западна Европа посредством нейните френски или италиански католически мисии.

Църквата и училището представляват опорните точки, които съхраняват етнорелигиозната идентичност на пловдивската арменската общност. Този комплекс на Трихълмието е средоточие за арменската махала от 1675 г. до средата на 20. в.

Подобни предназначения изпълнява синагогата за еврейската етнорелигиозна общност в Пловдив, чиято махала се намира в равнинната част на града, на юг от река Марица и на запад от Узун чаршия. Синагогата и училището били разположени в самостоятелен вътрешен двор, обграден с каменен зид, създаващ сигурност за богомолци и ученици.

Множеството градски махали, обособени по етнорелигиозни признаци и функциониращи като вторични ядра се обединяват от едно търговско и административно-управленческо централно ядро.

Средищните топоси на главното ядро се налагат при първоначалния оглед на публичното пространство с по-големите си обеми и височини, а тези на вторичните ядра остават малко по-незабележими в общия силует. „Формирането на средищно ядро в българските махали при селища със смесено население като Пловдив доказва устойчивостта на българската средновековна градоустройствена традиция в изграждането на махленски структури с ясно изразено

средище“.¹³ Значителна част от големите български махали през Възраждането запазват позицията на сакралния топос като център.

„Изграждането на църква на свято място върху доказани останки от по-стара култова сграда е било важно условие както за Средновековието, така и за Османското владичество. Това доминиращо в природната и социална среда място, включено умело в пространствената композиция, е подчертано още веднъж през 18. – 19. в. чрез изграждането на архитектурни доминанти – кули-камбанарии, куполи и на първите обществени училища, при търсена близост с култовото средище“.¹⁴

Често новообразуваните квартали във Филибе имат за свое средищно ядро светски топос – хан, обществена баня, голяма къща на известна личност от йерархията на градския социум. Такива махленски структури са турски или български и се разстилат в равнинната градска част. Турските хамами се обвързват функционално с натоварените пътни артерии, търговските зони, характерния бит и религия на полумесеца. Като място за контакти, забавления и прекарване на свободното време те не са достатъчно привлекателни за християнското население. Забелязва се построяване на бани и джамии в съседство.

„Най-ясно изразени в градоустройствената структура са вторичните средищни ядра при банята Орта мезар и при баня Тракия, където сградите се налагат ярко като център за композиционното решение. В площадното уширение Орта мезар се издига свободна стояща не сградата на джамията, а обществената баня. Забелязва се известна стихийност и неорганизираност при създаване на вторични средищни ядра – съобразно с потребностите и средата, без предварителна схема и единен замисъл“.¹⁵

Градските махали се групират в специфична скала по степени, които отчитат показатели на престижност – непристижност, бедни – богати, център – периферия, нови – стари махленски образувания с по-ярко или по-слабо изявено гражданско съзнание и поведение. Като нови и бедни махали до края на Възрожденската епоха остават тези, които се намират на север от река Марица. Най-богати, социално силни и авторитетни са кварталите на Трихълмието, където се локализира градският патрициат; останалите координати заемат междинна позиция – от Трихълмието до реката, приютявайки граждани от „средна ръка“ с изключение на няколко богати влиятелни турски и еврейски фамилии. Представителите на нехристиянски етнически групи, които остават да живеят извън Трихълмието се възприемат като

¹³ Харбова, М. Градоустройство и архитектура по българските земи през XV-XVIII век. С., 1991, с. 69.

¹⁴ Пак там, с.73.

¹⁵ Пак там, с. 92 (виж позициите на Орта мезар, Чифте хамам, баня Тракия, банята по пътя за София след моста на реката в приложението).

традиционно чужди и нежелани от местните българи. Различията в социо-професионалния статут при жителите на отделните махали се забелязват и в тяхната материална култура: домове, улици, площади, бакалници, кафенета (кръчми), костюми. Така напр. в предградията липсват калдаръми, домовете са по-бедни и неугледни със земеделски или овощни градини, тук по-често се срещат лица с традиционни облекла, а не с ала франга.

Изборът на квартал за постоянно заселване от страна на новопристигналите се предопределя от няколко основни фактора: изградените правила за прием от местните по-стари граждани и притежаваното фамилно богатство от пришълците. Етническият произход и паричните средства се налагат като първостепенни условия при установяване на семейства от провинцията в елитарните православни махали на Трихълмето. Така заможни българи от по-малки градчета или села остават в тези пространствени координати: от Копривщица, Калофер, Карлово, Клисурса, Станимака и др.

В началото на 70-те години на 19. в. пловдивските българи извършват самостоятелно, по своя инициатива преброяване на градските жители по квартали. Според тези данни преди руско-турската освободителна война 1877/78 г. „арменската общност се състои от 180 семейства, еврейската – от 350, българите католици – от 400, източно-православният

елемент на града обхваща 1,922 семейства, от които: 148 хибриди, гръко-албано-власи; 172 български, клонящи към гръцизъм; 28 чуждестранни; 1,592 чисто български. Оттук се налага заключението, че българите са пет пъти по-многобройни от всички гърци или негърци, което не може да бъде иначе, защото санджакът е изключително български“.¹⁶ Наименованията на големите източно-православни квартали през последното десетилетие на Възрожденската епоха, от периферията към центъра на Пловдив са следните: „Каршияка“, „Мараша“, „Света Петка“, „Света Марина“, енория „Гюл-Бахче“, енорията „Свети Кирик“, енорията „Свети Константин и Елена“, „Свети Димитър“.

Независимо от начините за образуване на една махала или от религиозната и етническата принадлежност на нейните жители, всички видове махали притежават характерен микроклимат и функционират като специфичен социален организъм. В тези аспекти махленските структури в големите градски центрове носят множество прилики помежду си.

Всяко вторично средищно ядро в Пловдив изгражда сред своите обитатели

¹⁶ ETHNOGRAPHIE du sandjak de Philippopolis. (Етнография на санджака на Филипополи, превод от френски език Малина Дичева), Монографията е дарение от личната библиотека на фамилия Малееви, копривщенски възрожденски род, преселил се в Пловдив, на НБ „Иван Вазов“ в началото на 40-те години 20. в.

чувства на принадлежност, идентификация; привързаност и любов към наше, родно, близко, разбираемо, познато; усещане за свобода и неограничавано от забрани движение в пространство, заобиколено от невидими граници. Те имат свои артерии за осъществяване на пълноценни комуникации и придвижване към подобни съседни структури, и към центъра на града. Всяко едно от махленските образувания изгражда собствен микроцентър – сакрален или светски топос с прилежащ площад, свои места за отмора и забавление – кафене, кръчма, шадраван, чешма-павилион, свои търговски или складови обекти за снабдяване от първа необходимост – бакалница, мааза с ограничена, дребна, тясно локална търговия.

Махленските общности поддържат своеобразна местна социална йерархия – лидерски или отритнати персонажи, качествени или не авторитети, с които да се съобразяват или не останалите съседи, силни или слабо влиятелни личности. Именно посредством тази йерархия се изграждат методите за повсеместен и постоянен контрол, съчетан с осъждане или приемане на персоналното човешко поведение, с естетически оценки за красиво и грозно, с установяване на морални норми за добро и зло, с начини за третиране на пристигащия чужденец, с възприятия за смешно, трагично или страшно. Успоредно със семейната среда, тук всеки един от родилите се и израснали пловдивчани получава своето първоначално възпитание, научава най-

ярките параметри от ценностната система на свята общност, усвоява отношението към другостта, способите за наблюдение и анализи, уменията да живее сред колектив – близки интереси, общи тегоби, единен празничен календар. Локалната общност интегрира членовете си посредством характерни пространствено-времени координати или непрекъсваемата верижна обвързаност среда → човек → спомен.

„Зависимостта на махалата и нейното съществуване от броя и качеството на познанствата между хората, обитаващи една и съща територия, показва, че махалата е не толкова социална, колкото социално-психологическа общност, органична, богата и сложна, естествено сложила се териториална организация. Взаимното познаване на всички членове на махалата е главно условие за нейната жизненост“.¹⁷ Вторичното средищно градско ядро обединява и хора с лични, родови връзки; лица, които имат общ стандарт и начин на живот, и не се различават много по икономическото си положение в обществото.¹⁸

¹⁷ Евтимов, И. Махалата. – В: Социологически преглед. 1988, бр. 5, с. 70 – 83.

¹⁸ Пак там („осигурява условия за колективни социални действия, междуличностно общуване и приспособяване“).

Големият градски център приютава през Османския период и Възраждането няколко затворени етнорелигиозни общности, които притежават специфични, отграничителни спрямо другите пловдивски граждани, затворени махленски структури със своеобразни, невидими, но твърде устойчиви в публичното пространство граници. Това отделяне и до известна степен самозатваряне е характерно за евреите, арменците и павликяните (еретици с българска етническа принадлежност, покатоличени постепенно в края на 18. и през 19. в., католицизмът за тях е вторичен и късен във времето).

Тези групи изграждат класически форми на затворени общности, които функционират не само на Балканския полуостров, но и на целия европейски континент, Северна Африка, Близкия Изток. Исторически сложилите се причини за тези разпространения могат да бъдат потърсени в липсващата, изгубена или поробена държавна формация от една страна за евреите и арменците, а от друга за павликяните – в структурата и законите на всекидневно съществуване при сектата, методите на групиране, социално-психологическите и икономически измерения, които се уравновесяват по значение с характеристиките на вероизповеданието им. За евреите и арменците етническата и религиозната принадлежност са неотделими вътре в общността за всеки един от нейните членове, докато за павликяните тези белези

не съвпадат – те са част от българския етнос, но изповядват религиозно учение, обявено за секта в системата на християнството, поради което се дистанцират в отделна община и махала.

Общ белег за затворените общности е тяхната слаба или трудна пропускливост за външни лица (други, различни, неевреи, неарменци, непавликяни), което прави комуникациите частични, трудни или невъзможни. В определени случаи тя протича по строго фиксирани канали.

Представителите на тези общности имат свои икономически и образователни структури успоредно със самостоятелните религиозни институции. Не могат да бъдат открити сведения за съвместни икономически сдружения или членуване в общи еснафски руфети за евреи, арменци, павликяни, гърци, българи. Задно с това езиковото общуване във всекидневието между тях се извършва на един от европейските езици, на турски – задължителен за всички поданици на Султана, на гръцки – езикът на местната търговия. Единствено павликяните правят изключение, защото българският език е техният майчин език. Нито една от общностите не проявява интерес към матерния език на съседната група и не го владее.

Трудната пропускливост в публичните пространствени координати, вътрешните структури, фамилии и домове може да бъде преодоляна чрез използване ролята на посредниците. Посредниците продуцират

взаимно доверие между чужденеца и членовете на затворената общност. В преобладаващите случаи посредникът е себеподобен персонаж на затворената група. Конкретен пример в тази насока е пътеписа на З. Бернард от 1591 г.: „Бернард е имал възможност да се запознае с живота на еврейските квартали в Солун благодарение на това, че негов придружител е братът на битолския консул – евреина Абраам Нахмияс“.¹⁹

Важен фактор в типологията на затвореността е характерът на извършваните бракосъчетания, които протичат неизменно вътре в общността. Следи се зорко да не се допусне нарушаване на ендогамията. Членовете на тези общности изповядват, че запазването на рода и вярата, непокътнати, непроменени във времето, е първостепенна необходимост за цялата група.

„Двойката ендогамия-екзогамия води до това, че човек не може да сключи брак с определени лица и почти е длъжен да сключи брак пак с определени лица“.²⁰ Ендогамията, която развиват евреите и арменците, е конфесионална и етническа – брак само в рамките на едно вероизповедание и между представители на един етнос (една етническа група); павликянската ендогамия е само конфесионална.

¹⁹ Рошковска, А., Лозанова, С. Евреите и българската градска култура. С., 1998, с. 11.

²⁰ Живков, Т. И. Увод в етнологията. П., 2000, с. 347.

В резултат на войната между Персия и Турция през 1603 г. Западна Армения е превзета от Турция, а Източна – от Персия. Повече от 300 000 арменци емигрират от 1603 до 1645 г. в Русия, Мала Азия, Балканския полуостров и Европа. През 17. в. част от арменците идващи от Полша се установяват в Пловдив. По време на своите пътешествия от 1608 до 1620 Симеон Тбир Лехази намира в града един арменски свещеник и 100 арменски домакинства.²¹ Един век по-късно Хугас Инджеджиян и Степанос Кювер Агонц (1789-1800 г.) пишат: „Нашите арменци наброяват 80 домакинства, които имат църква „Сурп Кеворк“. В града живеят и не малко евреи“.²² През 1870 г. арменците вече имат в Пловдив 180 фамилии и едно училище към църквата.²³ На следващата година – 1871 числеността им е 517 човека.²⁴ Извършвайки ендогамни бракосъчетания, арменците ревниво пазят своите обичаи, традиционни вярвания и религия. Служат си с арменски матерен език и с допълнителни езици като турски и някои европейски. Комуникациите с православните жители на Пловдив са стеснени. Общуването

²¹ Орманджиян, А. Арменски пътеписи за Балканите XVII-XIX в. С., 1984, с. 32.

²² Пак там, с. 73.

²³ Летоструй или домашен календар за проста година 1870, издава Хр. Г. Данов в Пловдив, Русчук и Велес.

²⁴ Право, бр. 33, 12 окт. 1871.

е протичало на улицата или на чаршията. Арменците имат свои периодични издания, които излизат в Цариград и са предназначени за всички техни колонии. Кореспонденции към български вестници или списания не изпращат. В календарния годишен цикъл на храмови празници и пости в Пловдив фигурират успоредно християни, православни и католици, турци, евреи, арменци. Автор на статията е българският учител към колежа „Св. св. Кирил и Методий“ Йоаким Груев.²⁵

Арменската общност е най-затворена в сравнение с останалите в града и се запазва като такава най-дълго време.

* * *

Пловдивските евреи са преселници от „Испания, която ги изгонва през 1492 г., а Турция ги приема доволна, че ще ги използва срещу гърците. Прямо евреите всички цивилизации винаги се намират в положение на смазващо превъзходство; те са силата и множеството, а евреите са почти винаги слаби противници. Но тези противници имат невероятни способности: един владетел ги преследва, друг ги защитава; една икономика не оправдава надеждите им, друга ги удовлетворява; една голяма цивилизация ги

отхвърля, други ги приема“.²⁶

Едно от най-ранните сведения за наличие на еврейска колония в Пловдив е от австрийския пътешественик Адам Веннер фон Крайлсхаим през 1616 г. Той извършва статистическо описание на града: „Населява се сега от българи, дубровничани, гърци, турци и евреи, които се занимават повечето с една не особено голяма търговия“.²⁷ Те живеят в отделен квартал, който се намира не на едно от тепетата, а долу в равнинната част на града, където са всички пришълци. За една еврейска махала съобщава Евлия Челеби в своите „Пътеписи“ от 17. в.²⁸ Кварталът се е наричал „Орта Мезар“. Неофит Бозвели също пише за наличие на евреи през 1835 г. в книгата си „Земплеописание“.²⁹ През 1854 г. френският учен-пътешественик Ами Буе намира в Пловдив 25 000 къщи, към които спадат известен брой евреи.³⁰ Те се занимават с банково дело (лихварство) и търговия. Броят им по домакинства уточнява Огюст Викенел (пътувал с Ами Буе), който черпи информация от местния католически

²⁶ Бродел, Ф. Средиземно море и средиземноморския свят по времето на Филип II. С., 2000, книга втора, с. 145.

²⁷ Възвъзова – Каратеодорова, К. Непресъхлащи извори. П., 1975, с. 224.

²⁸ Пак там, с. 229.

²⁹ Пак там, с. 266.

³⁰ Пак там, с. 270.

свещеник – 500 къщи.³¹ За 250 еврейски фамилии съобщава анонимен пловдивски гражданин³² през 1870 г.

Преди Освобождението Цариградската българска периодика публикува точни цифрови данни от френския източник г-н Дюмон – 1,415.³³

Евреите поддържат своята затворена общност чрез ендегамен брак; ритуали и празници на специфична религиозна основа, съпроводена с характерна етнокулинария; имена; език за комуникации; занаяти, които са приоритетни само за тях.

Освен демографска и статистическа информация, сведения за пловдивските евреи в Българския възрожденски периодичен печат отсъстват. Изключение прави само документалната поредица от статии на Любен Каравелов, който ги наблюдава отвън и по пътя на сравнението с останалите общности формулира определени изводи. Евреите не изпращат кореспонденции до български вестници или списания. По пътя на съпоставката възрожденският публицист характеризира пловдивската еврейска колония спрямо други еврейски колонии в Европа: „Евреите в Турция говорят испански, ако тоя

език и да е претърпял големи изменения. По-голяма част са или сарафи, или търговци и се отличават твърде значително от своите братя в Русия, в Румъния, в Австро-Унгария – от т.нар. немски евреи. Тия са честни и трудолюбиви хора, обичат се между себе си, поддържат се един друг и са готови да помогнат почти всекиму. „Пловдивските евреи се отличават от гръцките пиявици и аферисти, повечето от тях са добри, работни и милостиви личности“.³⁴

Качествата, които правят силно впечатление на възрожденските българи и се превръщат в специфична отлика за членовете на еврейската общност, са строго определените и стриктно спазвани професионални принципи на работа, юдейските религиозни добродетели – възпитавани и предавани в наследство от поколение на поколение, силно родово чувство и привързаност един към друг, пълен сговор вътре в общността, лоялност до голяма степен към съгражданите си. Все пак за местните хора те остават не толкова като пловдивчани, колкото като евреи.

³⁴ Независимост, бр. 49, 1874 г., с. 396, (Каравелов, Л. Записки за България и за българите, писани 25 години по-рано: „В Турция аз не съм срещал нито просяк, нито крадец, нито лъжесвидетел, който би носил името евреин. Испанските евреи стоят несравнено по-високо в нравствено отношение и от душепродавните и ветрогонните гърци, и от шаренасовестните цинцари от развалените до костите арменци“.).

До 1878 г. колонията не е имала друго училище освен религиозно. „Едва през 1879 г. в Източна Румелия „Алианс франсес – Израелит“ изпраща в Пловдив свой представител, който да организира еврейско училище, издържано от това дружество. Преподаването се извършвало по френска програма и на френски език. До тогава е имало в Пловдив само училище за равини под названието „ешиват“.³⁵

Евреите се изиявяват преди всичко в публичното градско пространство посредством своята религия, съчетана с прозелитизъм и умело разгърнатия печеливш бизнес. Макар и малцинствена група, те притежават редица преимущества пред останалите общности, които ги обединяват и сплотяват още повече от една страна, а от друга – ги правят силни конкурентни и издръжливи на външен натиск.

„Евреите имат свое оръжие: примирението, талмудическите тълкувания, хитростта, неотстъпчивостта, смелостта, дори героизмът. Евреите се проявяват като много способни да се адаптират бързо към заобикалящата ги среда, към социалните условия, които им са наложени или предложени. Те запазват основната

си самоличност: остават в сърцевината на своята вяра, на един свят, от който нищо не е в състояние да ги измести. Тази упоритост и отчаяна съпротива е силната страна на тяхната съдба“.³⁶

Еврейските общности успяват да поддържат родствените и социалните си връзки веднага непоклатима и високообразована мрежа, посредством която разгръщат значителен трафик на стоки и капитали в целия европейски континент, Близкия изток и Северна Африка. Евреите пренасят с невероятна гъвкавост, бързина и усет за печалба в Турция книгопечатането, различни счетоводни методи в търговския бранш, тънкости от голямата посредническа търговия и банковите операции, съвременни методи за опериране с парични средства, обмени и полици, някои занаяти и др. Пловдивската еврейска общност поддържа връзки с икономически силните колонии на своите

сънародници – испански евреи в Цариград и Солун. Фамилните богатства се предават от поколение на поколение, осъществявайки процес на крупни натрупвания. Те никога не се разливат към притежатели от други етнорелигиозни общности. „Евреинът се е отвърнал от обработката на земята; навсякъде той е финансист, военен доставчик, търговец, лихвар, заемодател срещу залог, лекар, занаятчия, шивач, тъкач, дори ковач (или майстор на ювелирни изделия), а понякога дребен заемодател срещу залог. Малката колония има богати търговци, благодетелствани от съсредоточаването на богати трафици, често дори привлечени от тези трафици и новоприети в тях“.³⁷

Еврейските търговци се включват успешно в трафиците на Диагоналния път към Индиите и неговите основни градски пунктове в Леванта. До края на 19. и началото на 20. в. еврейската етнорелигиозна общност в Пловдив продължава да излъчва от своите редове социално-икономически конкурентни фамилии и успява да запази своите водещи позиции в търговските и банкерските среди. Колонията остава малцинство в града така, както и арменците.

* * *

Първите сведения за трайно установяване на павликяни като заселници в Пловдив идват от Неофит Бозвели в неговото „Землеописание“, 1835 г.: „Жители има до 30 000: турци, гърци, българи, арменци, евреи и няколко павликяни“.³⁸ В негова подкрепа е и единствената по рода си информация за отделно павликянско градско гробище с надписи върху паметниците от латински букви на български език. Най-стари от тях са следните два: „Тук лежи Чорчи Денко, Стойнов син от Калашмит, на 1784“ и „В този гроб лежи Тодор Чирвенов, умря на 45, 1789 г.“.³⁹ Така на границата между 18. и 19. в. българите, изповядващи тази ерес, идват от северните тракийски села, някои приемат католицизма, и стават жители на Пловдив в собствена махленска конфигурация. Според Константин Иречек още през 17. в. започнало покръстването на павликяните в католицизъм в околните на Пловдив села Даваджово, Калачево (Кълъчлит) и др. „В писмата на католическите мисионери от 17. в. за тези градски павликяни няма още нито спомен. В последствие външният вид на тази католишка махала е много угледен, приветлив, а на главния площад се издига

³⁵ Янев, Н. Принос към културната история на град Пловдив, 1840-1883, кн. I; Пловдивски градски архив, Личен фонд на Никола Т. Янев – юрист, общественик и културен деец. (Старият еврейски обществен деятел в Пловдив Елиезер Н. Калев в беседа с Н. Янев на 20.X.1963 г. удостоверява дадената по-горе информация).

³⁶ Бродел, Ф. Средиземно море и средиземноморският свят по времето на Филип II. С., 2000, книга втора, с. 145-146 (Пак там, с. 149 „местни обръщания в юдаизъм; Не фиктивната власт на кръвта е тази, която поддържа еврейските общности, а враждебността на другите към тях и собственото им отвращение от другите. Това е въпрос на религия, следствие от стройна система от вярвания и навици на различни наследства и дори на кулинарни навици. В Леванта евреите няма да хапнат никога от месото, което е приготвил турчин, грък или французин и не искат да ядат нищо блажно – нито от християните, нито от турците; не пият вино, продавано от турчин или християнин“.).

³⁷ Пак там, с. 155, 158 (Пак там, с. 157: „Те толкова са завладели трафика на турските стоки, че богатството и дохода на турчина са в техни ръце“.); Вж: Рошковска, А., Лозанова, С. Евреите и българската градска култура. С., 1998, с. 12-13, с. 17.

³⁸ Възвъзова – Каратеодорова, К. Непресвхвачи извори. П., 1975, с. 26.

³⁹ Пак там, с. 291 (В Григорович е посетил Пловдив през 1844-47 г.; това са най-старите надгробни камъни на пловдивски павликяни; село Калачево = Калашмит = Кълъчмит).

голямата католишка църква. Тук има както мъжко, така и женско училище, говори се български и френски⁴⁰.

Следствие на строго спазваните ендогамни бракове в затворената общност започват да се появяват съществени и трайни отлики между генетичния тип на павликяните и този на православните българи и гърци. Сред павликянската общност се е считало за прегрешение и отстъпление от вярата всяко едно интимно сношение между павликянско момче и православно момиче. Визуално павликяните контрастират чрез следните белези: „те са хора дребни, лицата им са обикновено тесни, с дълги носове, почти всички чернобради и чернокоси“⁴¹.

През 1841 г. Михаил Чайковски – Садък паша, съобщава, че те населяват вече обособен, самостоятелен квартал в града, който има повече от 1000 души.⁴² Епископ на павликяните по това време е г-н Канова, от ордена на пиемонтеките капуцини. Използването на насилие от капуцините е причина някои от тях да се потурчат или да изповядват вече православна вяра. През 1844 г. павликяните заемат голям квартал, отделен от града, според Сиприан

Робер.⁴³ По време на своето посещение в българските земи – 1844/47 г., „Виктор Григорович отбелязва настъпилите промени: „Тези павликяни имат във Филипопол черква, наречена „Св. Людовик“ и живеят в отделен квартал. Павликянската общност разполага със значителни суми, изпратени от чужбина; свещениците им са италианци по народност, почти непознаващи българския език; за произхода на името „павликяни“ духовниците, както и жителите нищо не знаят“⁴⁴. Идвайки в Пловдив през 1850 г. Едмънд Спенсер намира в него около 40 000 души население. Според него павликяните са многобройни и заемат голяма част от града. За тях обществеността говори, че са заможни, работливи, морални в нравите си.⁴⁵ Две хиляди католици в Пловдив отбелязва Алберт Дюмон (1868 – 1871 г.).⁴⁶ Жорж дьо Ардуен под псевдоним Дик дьо Лонле пише, че вече през 1876 г. в този град има повече от 2000 българи католици. Католическата мисия тук се състои от епископ, двама италиански и двама френски свещеници.⁴⁷

Павликянската затворена общност в Пловдив не е предмет на описание и проучване от Българския възрожденски

периодичен печат. Единствено Любен Каравелов се занимава с нея в своята документална поредица „Записки за България и за българите“, чиито наблюдения са фиксирани в началото на 50-те години.

По-старото поколение от павликяните има памет за своите предци и споделя, че „в старо време“ те „не са били католици, не са имали черкви и не са били подчинени на римските попове“. От своите разговори с възрастните Каравелов научава, че „тия са изповядвали друга някоя си вяра и са враждували с православните, а особено с гърците. Тяхната ненавист е била дотолкова силна, щото тия са се бояли даже да минат покрай православните къщи, за да не се осквернят“⁴⁸. Както българомохамеданите, така и павликяните имат за свой майчин език българския, и си служат с него в частни и публични пространства. До края на първата четвърт на 19. в. те използват български имена, а след това започват да кръщават децата си чрез католически ритуални практики и съответно им поставят католически имена. Преди това, по сведения на Пол Рико от 1665 г. павликяните употребявали при кръщение огън.⁴⁹ През 50-те години на 19. в. само най-възрастните членове на общността носят български имена – Дянко, Стамен, Каменко, Божил, Чеко, Миловид, Дейко, Пена, Ружава, Първо, Дечо и др.

Според Л. Каравелов павликянското облекло се състои от български дрехи. В него липсват турски фесове и европейски накити. Католическите мисионери не са в състояние да го променят през десетилетията. Упорити, верни на изолацията си, те следват традиционно наслоените принципи и вкусове в своята общност, недопускайки каквато и да е чужда или светска мода.

Успоредно с конфесионалната ендогамия и религията, матерният език и облеклото са другите два силно изяви фактора, които определят идентичността на всеки един от членовете на павликянската общност.

Павликяните от Пловдив извършват определени ритуали, които по думите на Л. Каравелов „нямат нищо общо нито с православието, нито с католицизма“⁴⁹. Поради изолирания начин на живот при еретиците, когато се допълва и от пространствената конфигурация на техния квартал, в тяхната общност се съхраняват до средата на 19. в. елементи от шаманизъм. Суеверието на павликяните е едно от най-силните на Балканския полуостров. Павликянските шамани са само женски персонажи, които дават лекарства, съвети и лечение за пострадали; проповядващи

⁴⁰ Иречек, К. Пътувания по България. С., 1974, с. 200-201.

⁴¹ Пак там.

⁴² Възвъзова-Каратеодорова, К. Непресъхващи извори. П., 1975, с. 273.

⁴³ Пак там, с. 287.

⁴⁴ Пак там, с. 290.

⁴⁵ Пак там, с. 292.

⁴⁶ Пак там, с. 327.

⁴⁷ Пак там, с. 495.

⁴⁸ Клисаров, Г. Доосвободенски пътеписи. С., 1969, с. 90 (От Одрин до Белград).

⁴⁹ Знаме, бр. 6, 19 януари 1875; (Относно религията и образованието Вж: Генчев, Н. Възрожденският Пловдив. С., 1980, Православен катехизис. С., 1991; Нашата вяра. С., 1991; Милетич, Л. Нашите павликяни. с. 252-265).

и разум; изготвят сами различни лекове и муски хамелийки – амулети с лечебна и предпазна цел, креативна магия за любов, постоянни успехи и щастливи бъднини. Характерни техни качества са искреността, чистотата в помислите им, вярата в извършването, в силата на отвъдното и неговото действително съществуване. Към околните изпитват съпричастност и желание да възвърнат здравословната кондиция на пострадалия. Павлиянските магове, получили дарбата си в наследство, остават през годините неизменно само жени.

Името на павлиянските продължава да ги легитимира в града и прилежащата му област до 80-те години на 19. в. Запазва се и тяхната постоянно проявявана враждебност спрямо православните християни в градското пространство. Въпреки непрестанните опити за сближение и обединение от страна на православните българи, напрежението във взаимоотношенията между двете общности остава, павлиянските не се приобщават. Действия за сливане на двете общности в една се извършват най-често от пловдивската православна интелигенция. Тя е мотивирана от общата етническа принадлежност и матерен език; използва напълно мирни, достъпни и словесни методи за въздействие. Като представител на ученическото градско съсловие от колежа „Св. св. Кирил и Методий“ Михаил Маджаров споделя: „Ние се опитвахме да възбудим у тях народно съзнание, но те ни отвърщаха с възмущение: – Ние не сме българи, ние

сме павлияни! – отговаряха ни те при всяко отиване да им обясним, че вярата е едно, а народност е друго... Ние, по-възрастните ученици от Пловдивската семинария се опитвахме да внесем между павлиянските дух на национално обединение, но усилията ни отиваха напразно“.⁵⁰

През последната четвърт на 19. в. Наименованието „павлияни“ престава да се употребява, то изчезва от новите преброявания, от цялото градско и общностно публично пространство. След постъпването в Българската земна войска павлиянското население се изравнява юридически по задължения и права с православните българи. След този акт религиозните различия вече не са препятствие за обединение на българската народност в Пловдив и неговата област. Разцеплението и противопоставянето се преустановяват. До края на 19. в. затворената павлиянска общност престава да функционира като такава. Градът съхранява традицията през 20. в. да бъде едно от големите католически средища в национален мащаб.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

Петров, П. По следите на насилието. Документи и материали за налагане на исляма. С., 1987.

Френски пътеписи за Балканите XIX в.

⁵⁰ Маджаров, М. Спомени. С., 1968, с. 157, с. 760.

С., 1981.

Елиаде, М. Образи и символи. С., 1998.

Кесяков, Х. Пловдивските черкови в миналото. П., 1932.

Арх. Пеев, Х. Пловдивските махали в турско време – Пловдивски общински вестник, бр. 279, 1942.

Моравенов, К. Паметник за пловдивското християнско население в града и за общите заведения по произносно предание, подарен на Българското читалище в Цариград, 1869 година. П., 1984.

ETHNOGRAPHIE du sandjak de Philippopolis. (Етнография на санджака на Филипополи, превод от френски език Малина Дичева), Монографията е дарение от личната библиотека на фамилия Малееви, копривщенски възрожденски род, преселил се в Пловдив, на НБ „Иван Вазов“ в началото на 40-те години, XX в.

Моравенов, К. Паметник за пловдивското християнско население в града и за общите заведения по произносно предание, подарен на Българското читалище в Цариград, 1869 г. П., 1984.

Харбова, М. Три храма, три религии. Една земя, наричана българска. С., 1999.

Харбова, М. Градоустройство и архитектура по българските земи през XV-XVIII век. С., 1991.

Евтимов, И. Махалата. – В: Социологически преглед. 1988, бр. 5.

Рошковска, А., Лозанова, С. Евреите и българската градска култура. С., 1998.

Живков, Т. И. Увод в етнологията. П., 2000.

Орманджиян, А. Арменски пътеписи за Балканите XVII-XIX в. С., 1984.

Бродел, Ф. Средиземно море и средиземноморския свят по времето на Филип II. С., 2000, книга втора.

Възвъзова – Каратеодорова, К. Непресъхлащи извори. П., 1975.

Янев, Н. Принос към културната история на град Пловдив, 1840-1883, кн. I; Пловдивски градски архив, Личен фонд на Никола Т. Янев – юрист, общественик и културен деец. (Старият еврейски обществен деятел в Пловдив Елиезер Н. Калев в беседа с Н. Янев на 20.X.1963 г. удостоверява дадената по-горе информация).

Иречек, К. Пътувания по България. С., 1974.

Клисаров, Г. Доосвободенски пътеписи. С., 1969, (От Одрин до Белград).

Генчев, Н. Възрожденският Пловдив. С., 1980.

Православен катехизис. С., 1991.

Милетич, Л. Нашите павлияни.

Маджаров, М. Спомени. С., 1968.

Сборникът е регистриран в НАЦИД
Националния референтен списък на съвременни български научни издания с научно рецензиране

МИСЪЛ, СЛОВО, ТЕКСТ

Том 14 (20) нова серия, 2023

ОБЩЕСТВО, ПАМЕТ,
ОБРАЗОВАНИЕ:
ТРАНСФОРМАЦИИ
В НЕОБХОДИМИТЕ ИЛЮЗИИ

Пловдивско университетско
издателство
„Паисий Хилендарски“

ISSN 2815-2816

Възрожденска периодика

Цариградски вестник, бр. 306, 8 дек. 1856.

Летоструй или домашен календар за проста година 1870, издава Хр. Г. Данов в Пловдив, Русчук и Велес.

Право, бр. 33, 12 окт. 1871.

Груев, И. Празници и пости. – Летоструй или домашен календар за проста година 1869, издава Хр. Г. Данов в Пловдив, Русчук

и Велес.

Летоструй или домашен календар за проста година 1870, издава Хр. Г. Данов в Пловдив, Русчук и Велес, (Народонаселението в Пловдивски санджак, Пловдивска епархия).

Право, бр. 33, 12 окт. 1871.

Независимост, бр. 49, 1874 г.

Знаме, бр. 6, 19 януари 1875.

Диана ПЕТРОВА

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА НА КУЛТУРНИТЕ РАЗЛИЧИЯ: ТОЛЕРАНТНОСТ И ПЕРСПЕКТИВИ КЪМ „ДРУГИТЕ“

Abstract: *This article proposes the perception of the “other” as a response to cultural diversity related to the idea of multiculturalism. In historical perspective and the intensifying globalization processes creating the concept of cultural inequalities are the focus of this article. The geographical location of the Balkans and the instability of the international scene address “collective diversity” and are a prerequisite for cultural, social and identity continuity. In support of the in-depth analysis on the topic, I conclude with data from a national survey, summarizing the reasons for social distance and discontinuity from of the Bulgarian population compared to the refugees.*

Key words: *globalization, diversity, migration, refugees, cultural trends, community*

В резултат от ускорения процес на глобализация международната общност е изправена пред сложни предизвикателства. Една от характеристиките на този процес е свързана именно със засиления миграционен поток от нестабилни и неблагоприятни региони към развитите и демократични европейски държави. На фона на международните тенденции Европейският съюз, поемайки отговорност при управлението на кризисни ситуации, засягащи международната сигурност и мир, провъзгласява готовността си да поеме тази отговорност. Така през 2001 г. в Декларацията от Лаакен, Съюза излиза с позицията, че: „Сега, когато Студената война приключи

Данни за автора
Диана Петрова ИФС -БАН

Научна област
Философия

Научни интереси
Антропология и Религия

Публикации

1. Петрова, Диана. Religion and the formation of human behavior in children with special educational needs. Polish: University Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, Siedlce, 2017.

2. Петрова, Д. Религия как инструмент интеграции в контексте болгарской образовательной системы. – В: сб. Исследовательский потенциал молодых учёных: взгляд в будущее. Изд.: ТГПУ им. Л.Н. Толстого, 2019.

3. Petrova, Diana. Religious Training in the Context of EU Regional Education: Analysis of Social Reality, Policies

Диана Петрова

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА НА КУЛТУРНИТЕ РАЗЛИЧИЯ: ТОЛЕРАНТНОСТ И ПЕРСПЕКТИВИ КЪМ „ДРУГИТЕ“

и живеем в глобализиран, но също така силно фрагментиран свят, Европа трябва да поеме своите отговорности в управлението на глобализацията. Ролята, която трябва да играе, е на сила, която решително се бори срещу всяко насилие, всеки терор и всякакъв фанатизъм, но която също не си затваря очите за сърцераздирателните несправедливости в света. Накратко, сила, която иска да промени хода на световните дела по такъв начин, че да облагодетелства не само богатите страни, но и най-бедните. Сила, която се стреми да постави глобализацията в морална рамка, с други думи да я закотви в солидарност и устойчиво развитие¹. Като цяло позицията по тези въпроси носи голяма правна и политическа сложност. ЕС излага своята позиция представяйки набор от цели и механизми за действие в Доклада относно изпълнението на Европейската стратегия от 11 декември 2008 г.: „(...) ЕС вече допринася за един по-безопасен свят. Работим за изграждането на сигурност за хората чрез намаляване на бедността и неравенството, утвърждаване на доброто управление и човешките права, подпомагане на развитието и разрешаване на основните причини за появата на конфликти и несигурност. ЕС остава най-големият донор на държавите в нужда. За постигането на трайна стабилизация е необходимо поемане

на дългосрочен ангажимент².

Както се вижда нарастващият ангажимент и принос на ЕС по тези въпроси има за цел да създаде мерки, с които да предшества и да улесни „чувствителни“ конфликти в широкия спектър на политическите, икономическите и социалните сектори, за да гарантира стабилни политики на международно и глобално управление. Все още обаче се наблюдават пропуски в Централна и Източна Европа по отношение на важни социални, културни и политически аспекти на тези общества, които са останали пренебрегнати. В този смисъл ключов фактор се явяват „процесите на национална и държавна реконструкция: укрепване на институционалния капацитет и развитие на местните власти и организации на гражданското общество, осъществяване на диалог и консенсус за нерешени двустранни въпроси извън процеса на разширяване и развитие на регионалната интеграция и сътрудничество като част от процеса на европейска интеграция“³. Независимо от идеята на „ЕС като наднационално пространство“⁴, на Балканите и по-специално в България, формирането на обща идентичност

е все още предизвикателство, което трябва да бъде преодоляно с силни институционални политики и държавна консолидация.

Балканският регион все още остава силно белязан от стереотипите, създадени от западната визия, както и от миналото. За да се преодолеят тези предразсъдъци и стереотипи, на културно и социално ниво, е необходимо усилено и последователно ангажиране в процесите за укрепване на гражданското общество и ликвидиране на културните неравенства. Това ще доведе до хомогенизиране на правата отвъд етническите различия или националност.

През 2001г. ЮНЕСКО одобри така наречената Всеобща декларация за културното многообразие: „Културата приема различни форми във времето и пространството. Това разнообразие е въплътено в уникалността и множественост на идентичностите на групите и обществата, съставляващи човечеството. Като източник на обмен, иновации и творчество, културното разнообразие е толкова необходимо за човечеството, колкото биоразнообразието е за природата. В този смисъл това е общото наследство на човечеството и трябва да бъде признати и утвърдени в полза на настоящите и бъдещите поколения“⁵. В този смисъл самата идея е особено интересна, тъй като във все по-диверсифицирани общества като днешните, се поставя в по-практична и по-малко теоретична сфера необходимостта от установяване на политики, които насърчават включването и участието на всички граждани, гарантиращи социалното сближаване, жизнеността на гражданско общество и мир. Без съмнение съвременните общества са потопени в нарастващ процес на мултикултурализация, което означава, че важни части от съществуващите конфликти, които засягат населението,

¹ Annexes to the Presidency conclusions – Laeken, 14 and 15 December 2001, p. 21. <https://www.consilium.europa.eu/media/20950/68827.pdf>.

² Доклад относно изпълнението на Европейската стратегия за сигурност – Гарантиране на сигурността в променящия се свят, https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/press-data/bg/reports/104651.pdf, с. 2.

³ Jeleva, R., The Impact of the Crisis on the EU Perspective of the Western Balkans, 2011, p. 73.

⁴ Пак там, p. 74.

⁵ Universal Declaration on Cultural Diversity Adopted by the General Conference of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization at its thirty-first session, <https://adsdatabase.ohchr.org/IssueLibrary/UNESCO%20Universal%20Declaration%20on%20Cultural%20Diversity.pdf>.

and Educational Systems in European Countries, Regions and The „Regional“ in a Sociological Perspective. Prof. Marin Drinov Publishing House of Bulgarian Academy of Sciences. Sofia, p. 55-63.

E-mail
tartaletka89@abv.bg

са свързани именно с межкултурните отношения. Така се разбира идеята за многообразието, зачитане на различията и концепцията за мултикултурализма.

В глобалния свят, в който живеем днес и свободно придвижващото се население, основна цел на всяка държава трябва да бъде защитата на правата на малцинствата и различните социални групи. Основна цел е да се приоритизират универсалните ценности, позволяващи съвместимостта на различните култури и организационни социални форми, насърчаващи социалното сближаване и гарантиращи единство.⁶ В днешната нестабилна международна обстановка, белязана от несигурност и военни конфликти, имиграцията е един от факторите характеризиращи съвременната епоха. Така световните конфликти формират нов геополитически ред, свързан с миграционни движения. Също така трябва да се работи повече по отношение на борбата с дискриминацията.

В този смисъл ситуацията на Балканите не е много оптимистична, предвид геополитическото си местоположение и не дотам доброто „управление“ на многообразието. Като „демаркационна линия“, характеризираща се със смесица от раси и вярвания, тази зона на проблемни

взаимовръзки между различни етнически групи и народи, е свидетелство за дълъг културен обмен, практикуван въпреки религиозни, етнически или езикови различия. Тази съвкупност от различни народи и етнически групи е емблематична за региона, придаваща му колективна идентичност въпреки религиозните и културните различия. В този смисъл географският фактор и историческото развитие в миналото⁷ са определящи не само за Балканите, но и за българската нация. Стабилизирането на региона е от съществено значение за справяне с настоящите предизвикателства.⁸

И тъй като различието и „другия“ в мултикултурния свят, в който живеем са една от характеристиките му, то оказват съществено значение в определен културен контекст и често служат за определяне на дадена социална съвкупност като малцинство. От тук

⁷ В периода от 14. до 19. в. по времето на Османската империя оказва съществено значение на демографския облик на българските земи. По-късно периода на Българското възраждане се бележи със значителни промени в духовната и културна сфера. След дълъг период на промени и процес на изселвания се достига до Възродителния процес и асимилация на турците и мюсюлманите. Така след политическите промени в България настъпили след 1989 г. се преминава към демократично устройство, зачитащо различните религиозни и етнически групи.

⁸ Разрастваща се международна несигурност; войната в Украйна, политическите конфликти на изток.

и проблема за малцинствата еквивалентно се превръща в проблем за човешките различия. Както споменах в хода на продължителни исторически промени, България се формира като мултиетническа държава на различията“. България, като страна, в която от векове съжителстват различни етнически общности, притежава едно основно предимство, създадено в процеса на историческото развитие, но особено адекватно на съвременната епоха – формираният модел на междуетническо взаимодействие у нас предоставя пространство за съществуване на различните, налага търпимост и уважение към културното своеобразие на „другия“, задава гъвкави модели на интеграция и диференциация на различните етнически общности, винаги отворени за императивите на социалното време, т.е. има като основен принцип съвместимостта, съществуването на различията. В това е спецификата и същевременно жизнеността на българския модел на междуетническо взаимодействие – в отвореността на етническите общности, в умението да се живее с „другия“, в съчетаването на различни културни образци и практики“.⁹

Последното национално преброяване на населението през 2021 г. е показателно за

етнокултурното разнообразие в страната.¹⁰ Според изнесените данни от НСИ¹¹ българската етническа група обхваща 5 118 494, или 84.6% от лицата, отговорили на въпроса за етническа принадлежност. Към турската етническа група са се самоопределили 508 378, или 8.4% от отговорилите лица. Към третия по численост ромски етнос са се самоопределили 266 720, или 4.4% от отговорилите лица. Към други етнически групи са се самоопределили 79 006 души, или 1.3% (Етнокултурни характеристики на населението към 07 септември 2021 г.). Не случайно споменах горе посочените данни за „постоянния състав“ на населението, тъй като след присъединяването на България към Евросъюза и като част от Общността, се дефинира една нова перспектива на сътрудничество и контакт с „другия“. Достъпността между различните общности се превръща в израз на свободна миграция, водеща до промени в мултикултурната среда.

¹⁰ Тук не се включват пребиваващите у нас 95 хил. украински граждани (единния информационен портал „БГ за Украйна“) и лица поискали временна закрила в РБ, наброяващи 166 826. (официални данни на ДАБ при МС към края на август 2023 г. – https://aref.government.bg/sites/default/files/2023-09/TPD_Registrations_BG.pdf).

¹¹ Само за сравнение при предходното преброяване през 2011 г. като българи се самоопределят 5 664 624 човека. Втора по численост е турската етническа група – 588 318 лица. Турците живеят концентрирани основно в няколко области в Североизточна и Югоизточна България. Ромите в страната са третата по численост група и наброяват 325 343 души.

⁶ Jeleva, R. EU Enlargement and its Impact on European Integration. In: Sociological Problems, 2022, Issue 1, Vol. 54, p. 119.

Тези масови миграционни потоци, в резултат от различни политически и икономически фактори и войни все по-често поставят темата за „другия“, „новия“, „непознатия“, „различния“. Разбира се отношението към „чуждия“ е двуполусно: от толерантност и приемане, до отхвърляне и изключване, дължащо се на различния културен профил или етническа принадлежност.

Преминала през различни метаморфози в българската общност е имало присъствие на „различния“. „Това означава, че има фундаментално предимство, извлечено в хода на историческото развитие и е особено подходящо за модерната епоха: отваря пространство за съвместно съществуване на различни хора, установява мултикултурност и задава модели на интеграция и диференциация“.¹² Това изградено умение да живееш с другия минимализира възприемането на чуждите културни модели и идентичности, водейки го приемственост и споделеност. Именно това умение и гъвкавост водят до обединение. „Естествено, в тези тенденции не липсват негативни примери, но тъй като българският етнически модел е плод на вековно тясно общуване между различни етнически общности, деструктивните елементи са сведени до минимум“.¹³

¹² Накова, А. Бежанците – „новите други“ и отношението на българите към тях, Население, 2019, том 37, кн. 3, с. 530.

¹³ Накова, А. Бежанците на една ръка разстояние – за границите, които те не успяват да преминат’,

След изложените дотук факти ще включа и резултатите от проведено изследване през 2019 г. „бежанците в представите на българите – страхове, разбиране, съпричастност“,¹⁴ финансирано от ФНИ към МОН. Ще започна с едни от основните показатели регистриращи за изградения образ на бежанците и толерантността към тях. Най-голяма приемственост се забелязва от жителите на столицата, които са 18,3 %, следвани от населението в големите градове-16,7%, и най-голямо недоверие към бежанците се отчита в селата – 29,4%. Причините за тази диференциация според експертите се дължи на по-ограничените възможности на хората в селата и същото се отнася и за хората с по-ниско образование. На въпроса: „Трябва ли според вас България да приема бежанци?“, 31,6% от респондентите, които смятат, че България трябва да приема бежанци. Мотивите на тази част от респондентите за положителен отговор са разпределени съответно:

- защото имаме задължения по европейското и международно законодателство – 7,9%;
- защото на хора в беда трябва да се помага – 22,1%;
- защото имаме нужда от работна ръка – 1,6%

Ethical Studies, 2020, с. 22.

¹⁴ Накова, А. Бежанците, с. 525.

Останалите проценти – 64,1% са отрицателно настроени. Мотивите им България да не приема бежанци, лица са свързани с:

- защото държавата не разполага с икономически възможности, за да посрещне разходите за тяхната издръжка – 20,9%;
- защото сред тях може да има хора, представляващи заплаха за националната сигурност на страната – 20,7%;
- защото е възможно възникване на граждански конфликти в населените места, където те са настанени – 13,5%;
- защото са носители на друга култура, твърде различна от нашата – 9,0%.

Общото отношение на анкетираните се основава на идеята, че държавата трябва да поеме отговорността в процеса на интеграция на тази рискова група. На това разбиране се дължи и заниженият процент (28,6%) респонденти, които биха оказали някакъв вид подкрепа, покриваща определени условия, сред които: „ако ги познавам“; „ако са добронамерени“; „ако са наистина нуждаещи се“; „ако са изстрадали от войната“; „ако наистина бягат от войната“; „ако не са икономически мигранти“; „ако са образовани и търсят работа“; „ако не са криминално проявени“ и др.“¹⁵ Докато

¹⁵ Накова, А. Бежанците на една ръка разстояние – за границите, които те не успяват да преминат’, Ethical Studies, 2020, Vol. 5 (3), с. 24.

процентно надделяващото мнение (39,8%), че не са склонни да го направят, а едва 13,0% биха помогнали.

Тези данни са сигнал за ниска степен на доверие не само към бежанците, но и към „различните“. В този смисъл това е резултат и от прилаганите политики на местно и национално ниво. Ежегодно по света се организират различни инициативи за мир и равенство, изпълняващи различни „многокултурни“ проекти и програми, включващи различни етноси. Хуманитарни и международни организации, правителства и неправителствени организации са ангажирани в разрешаването на етносни конфликти и насърчаване на ненасилствени форми на културните и социалните измерения. Взаимстването на добри практики и създаване на политики в тази област би допринесло от една страна за завишаване доверието и приемане на другите, независимо от социалният им статус, и от друга би улеснило самият процес по интеграция.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключение на тези данни се забелязва видимо недоверие и подкрепа на приема на бежанци у нас, особено в дългосрочен план. Не трябва и да се пренебрегва факта на останалият процент респонденти, които подкрепят и смятат, че има ползи за страната ни от интеграцията и приема на бежанци. Погледнати обобщено тези резултати

показват разделението на населението, но също така са и признак на надежда. Причина за разработване на адекватни политики и способности за адаптиране и социализация на „различните“, „другите“.

В момента хората все по-силно усещат негативните страни на глобализацията. Усещането за неравенство, социално изключване биха могли да засилят и да се трансформират в глобална криза. Тази загуба на доверие е фундаментална, тъй като концепцията за обществото, за колективния живот и за личния живот трябва да приеме, различията и принципа на равенство в социалния и културния аспект на човешката дейност. В глобалния свят, в който живеем днес свободно придвижващото се население, основна цел на всяка държава трябва да бъде защитата на правата на малцинствата и различните социални групи. Основна цел е да се приоритизират универсалните ценности, позволяващи съвместимостта на различните култури и организационни социални форми, насърчаващи социалното сближаване и гарантиращи единство. В днешната нестабилна международна обстановка, белязана от несигурност и военни конфликти, имиграцията е един от факторите характеризиращи съвременната епоха. Така световните конфликти формират нов геополитически ред, свързан с миграционни движения, в резултат на което все повече трябва да се развиват политиките по отношение на дискриминацията.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

Annexes to the Presidency conclusions - Laeken, 14 and 15 December 2001 <https://www.consilium.europa.eu/media/20950/68827.pdf>

Jeleva, R. EU Enlargement and its Impact on European Integration. In: Sociological Problems, 2022, Issue 1. Vol. 54

Jeleva, R., The Impact of the Crisis on the EU Perspective of the Western Balkans'. Center for European Studies: Brussels. The European View, 2012, Volume 11, Issue 2

Universal Declaration on Cultural Diversity Adopted by the General Conference of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization at its thirty-first session, 2 November 2001 <https://adsdatabase.ohchr.org/IssueLibrary/UNESCO%20Universal%20Declaration%20on%20Cultural%20Diversity.pdf>

Доклад относно изпълнението на Европейската стратегия за сигурност - Гарантиране на сигурността в променящия се свят https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/bg/reports/104651.pdf

Държавна агенция за бежанците при Министерски съвет, <https://aref.government.bg>

Кръстева, А. (съст.), Общности и идентичности в България, Петекстон, С., 1998

Накова, А. Бежанците на една ръка

разстояние – за границите, които те не успяват да преминат', Ethical Studies, 2020, Проблеми на постмодерността, 2019, бр. 3 Vol. 5 (3)

Накова, А. Бежанците – „новите други“ и отношението на българите към тях, Население, 2019, Том 37, кн. 3

Накова, А. Между другия и чуждия-за отношението към културното различие

Национален статистически институт, Етнокултурни характеристики на населението към 07 септември 2021 г., <https://census2021>.

АТАНАС ПОЛИТОВ

УЧЕНИЕТО ЗА СВЕЩЕНОТО ПРЕДАНИЕ СПОРЕД СВ. ИРИНЕЙ ЛИОНСКИ

Abstract: The article discusses the question of the value and importance of the Holy Tradition of the Orthodox Church in the teaching of Irenaeus of Lyon. We also devote space to the life and work of the Holy Father, and in particular his struggle against the Gnostic doctrine of Holy Tradition.

Key words: Holy Tradition, Orthodox Teaching, Irenaeus of Lyon, Gnostics, tradition of the Church

„А нам Бог откри това чрез Своя Дух, защото
Духът прониква във всичко, дори и в дълбините Божи“
(1 Кор. 2:10)

„Единствената вярна и животворяща вяра, (е тази)
която Църквата е получила от апостолите и дала на своите синове“
(Св. Иринеи Лионски,
„Против ересите“, кн. III, въведение)

„Понеже там, където е Църквата, там е Божият Дух,
и където е Божият Дух, там е и Църквата“
(Св. Иринеи Лионски
„Против ересите“, кн. III, гл. 24. 1)

1. ЗА ЗНАЧЕНИЕТО НА СВЕЩЕНОТО ПРЕДАНИЕ

Значението на Священото
Предание за Църквата и
християните е неоспоримо така
както значението на Священото Писание. Те
са равноценни по своята давност и древност.
Павел Евдокимов пише, че преданието за

Църквата е „съзнание за това, че тя е живото
вместилище за действащото Божие Слово“.¹
Той се позовава на св. Иринеи Лионски,
според когото преданието е „говорящо
слово“. Протерей Слободской обяснява, че
главното Свое Откровение Бог съобщава на
хората по необичаен и особен начин – Той

¹ Евдокимов, Павел. Православието. 2006, с. 251.

открива Себе Си и за това Църквата нарича това Откровение
„свръхестествено“. То се пази в истинската свята Православна
Църква по два начина – посредством Священото Писание и
Священото Предание. Слободской прави и важното уточнение,
според което исторически погледнато, първоначалният начин
на разпространение е Преданието.² Православният катахизис
(изд. 1991) обяснява начина, по който най-напред Иисус Христос
предал на хората устно словата, които Му дал Неговият небесен
Отец (Йоан 17:6, 8), апостолите приели истините на вярата
от Него, а след това разпространявали евангелското слово
първоначално устно, а в последствие – чрез послания и писма
(свещени книги от канона). Като „стълб и крепило на истината“³
Църквата Христова ревностно пази и правилно преподава
истините на вярата, съдържащи се в Божественото Откровение,
което се открива в Священото Писание и в Священото Предание.⁴

Един от големите богослови на 20. в., прот. Георги
Флоровски отбелязва, че в Древната църква Преданието било
преди всичко херменевтичен принцип и метод. Само в светлината
и в контекста на живото апостолско Предание може правилно и в
пълнота да се оцени и разбере Писанието. За това и Преданието
осигурява този жив контекст, в който единствено истинската
„цел“ и цялостният „замисъл“ на божественото откровение,
може да се разкрие и схване. Флоровски също цитира св. Иринеи
Лионски, за когото истината е „добре основана система“⁵ и една
„хармонична мелодия“.⁶ И тази „хармония“ може да се схване
единствено чрез проникновението на вярата.⁷

² Закон Божи за семейството и училището. С., 2013.

³ 1 Тим. 3:15.

⁴ Православен катахизис. Синодално издателство, С., 1991, с. 15; 20 – 23.

⁵ Против ересите (ПЕ), II, 27, 1.

⁶ ПЕ, II, 38, 3.

⁷ Флоровски, Георги. Библия, Църква, Предание – Православно

Данни за автора

Атанас Димитров Политов

Научна област

Теология, философия,
православие и модерност;
християнство и индивидуални
човешки права.

Научни интереси

Брак и любов, сотириология и
свободната воля.

По-важни публикации

Политов, А. Религиозни
общества в Палестина.
– В: Материали от XV
Международен форум
„Задонские свято-тихоновские
образовательные чтения“.
Липецк, 2020.
Политов, А. Иронията като
инструмент на познанието
при Сократ. – В: Материали
от XVI Международен форум
„Задонские свято-тихоновские
образовательные чтения“.
Липецк, 2021.

E-mail

atanas.d.politov@gmail.com

2. ЕПОХАТА НА СВ. ИРИНЕЙ ЛИОНСКИ: РАННОТО ХРИСТИЯНСТВО, ГОНЕНИЯ И ЕРЕСИ

Разбирането за същността и ролята на Священото Предание е залегнало в Църквата от векове. Но то не е било винаги така ясно очертано и общоприето. Второто столетие на новата ера е особено важно за развитието на християнството. То е време на много сериозни вътрешни и външни изпитание за новата религия. От една страна, Римската Империя е организираща редовни гонения на християни по различни поводи – от това, че те отказвали да почитат езическите богове и религиите на тогавашната империя, до престъпване на забраната за кръстване и въвеждане на нови християни във вярата. Въпреки че гоненията започват още от средата на 1. в. при императорите Нерон (54 – 68 г.) и Домициан (81 – 96 г.), те продължават и през целия 2. в. – особено през времената на императорите Траян (98 – 117 г.), Адриан (117 – 138 г.) и Антоний Пий (138 – 161 г.) както и по-късно при император Септимий Север (193 – 211 г.), по чието време най-вероятно бива убит и св. Иринеи Лионски. Указът, издаден от Траян през 99 г. („Срещу тайните общества“), е правната основа на тези гонения. Предвид съдбата на светецът, тук само ще отбележим, че с този указ се забранявало на чиновниците

гледяше. 2003.

да издирват християните, но те били длъжни да ги предават на съд и да ги принуждават да се откажат от вярата, когато биват довеждани пред властта или когато частни лица направят донос против тях. В случай на упорство от страна на християните се заповядвало те да бъдат предавани на мъчения и смърт.⁸

От друга страна обаче, християнството е изправено и пред сериозна вътрешна заплаха, а именно от зараждащи се и добиващи много сериозна сила ереси. Това е период, в който младата все още Църква няма ясни външни аргументи – новозаветният канон все още не е категорично установен и общоприет, епохата на Вселенските събори не е настъпила, няма го единния, всепризнат и категоричен във всяка една дума Символ на вярата.⁹ Както посочва Й. Майендорф „външно погледнато, християнството не е било подготвено да се бори с още един противник“. ¹⁰ А този противник са били гностиците – разпространяващата се сред християните нововъзникнала ерес. „Гностицизъм“ е общото название на много еретически учения, появили се през първите два века на християнската ера. Някои учени (модерни апологети на гностицизма)

⁸ http://www.pravoslavieto.com/history/19/1852_malick-i/i_19-29_goneniai.htm.

⁹ Следва да отбележим, че св. Иринеи говори за „regula fidei“, „правилото на вярата“, но това все още не е общоприетия и кодифициран от Съборите „Символ на вярата“.

¹⁰ Майендорф, Йоан. Въведение в светоотеческото богословие.

определят гностиците като религиозни мистици, които обявили, че гносиса, (от гр. ез. „γνῶσις“ – „знание, познание, наука“), е единственият път към спасение и, че това всеки постига сам и в директно общуване с Бога без нуждата от посредници като равнини, епископи, пастори или Църквата.¹¹ През 2. в., подобно мислене е било широко разпространено и имало много привърженици в различни страни. Известни са египетски, сирийско-халдейски и малоазиатски гносис. Някои от прочутите гностици са били Керинт (съвременник на св. ап. и ев. Йоан Богослов), Валентин, Василид, Симон Влхвата, Менандър, Кедрон и Маркион. Гностиците строго различавали божествено, духовно, и светско, плътско битие. Неизбежна последица от безусловното разделение на Божественото и светското, духовното и плътското, на практика станало разделиението на духа и плътта. Една от основните черти при тях е, че гностиците отричали Божественото Откровение и в частност единното Священо Предание, обяснявайки всички истини на християнското вероучение единствено с усилията на разума.¹² Така основната разлика с християните е и в начина, по който това познание се придобива. Макар че се твърди, че гностицизмът не е било единно течение, един от общите елементи между

¹¹ Barnstone, W. Mayer, M. The Gnostic Bible. 2006.

¹² Житие и страдание на свети свещеномъченик Иринеи, епископ Лионски“ http://www.pravoslavieto.com/life/08.23_sv_irinei_Lionski.htm.

неговите вестноносители е било уповаването и убеждението че те притежават някакво специално, висше, индивидуално познание, което се предава елитарно и само на „избрани“ хора.

3. СВ. ИРИНЕЙ ЛИОНСКИ – ЖИВОТ, ДЕЛО И ТВОРЧЕСТВО

Йоханес Квастен нарича Св. Иринеи „най-важният теолог през втори век“ и дори заявява, че той заслужава да бъде наричан „основателят на християнската теология“. ¹³ Д. Константелос допълва, че „патристите и други учени са съгласни, че св. Иринеи е един от първите оригинални и творчески мислители на ранното християнство“ и го определя като „първият християнин-интелектуалец“. ¹⁴

Св. Иринеи е роден в средата на 2. век (между 120 и 140 г.) най-вероятно в Смирна, днешен Измир в Мала Азия. Той сам признава, че като млад е познавал св. Поликарп Смирненски (69 – 155 г.): „Поликарп ... когото и аз също съм виждал в ранните

¹³ Quasten, Johannes. Patrology. Volume I: The Beginnings of Patristic Literature. 1949.

¹⁴ Constantelos, D. Irenaeos of Lyons and His Central Views on Human Nature – In: St. Vladimir's Theological Quarterly, 33, 4, 1989, p. 351 – 363 (български превод на <https://dveri.bg/u4q3h>).

си години¹⁵. За това твърди и Евсевий Кесарийски в своята „Църковна История“, наричайки св. Иринея „последовател и слушател на Поликарп“. В науката има спорове дали Иринея е бил грък или сириец, но всеобщо се приема, че е израснал и се е изучил в Мала Азия. Всичко това дава основание на прот. Й. Майендорф да твърди, че Иринея принадлежал към малоазийската богословска традиция, водеща началото си от евангелист Йоан. Творбите на светия отец, достигнали до нас, свидетелстват за доброто образование на автора, за познаването на древните поети, философи и всички съвременни за времето си мнения. След като се преместил на Запад, той първо станал презвитер през 177 г., а после (около 190 г.) и епископ на град Лион в римската провинция Галия, днешна Франция. Много важно за нашето изследване тук е наблюдението на Г. Флоровски, според когото през епохата на св. Иринея апостолското минало е все още близо и в обсега на човешката памет. Той е слушал устните поучения на св. Поликарп, а последният е непосредствен ученик на св. Йоан Богослов. Г. Флоровски правилно посочва, че това е едва третото поколение след Христа и, че по това време споменът за апостолската епоха е все още силен и обхващат на християнската история е кратък и ограничен.¹⁶ С. А. Федченков в своето мащабно

изследване „Святой Иринея Лионский. Его жизнь и литературная деятельность“ твърди, че нямаме никакви сериозни данни за живота или смъртта на св. Иринея след 192 година.¹⁷ Квастен също посочва този факт, но добавя, че според Йероним Блажени св. Иринея умрял мъченически по време на гоненията на християни при император Септимий Север (ок. 202 г.).

Повечето съчинения на св. Иринея Лионски не са се запазили напълно и са ни известни само като откъси или са споменати при древните историци. До нас са достигнали запазени „Изложение на апостолската проповед“ (т.е. основното съдържание на християнската вяра, съхранена в арменски превод) и пет книги „Против ересите“ – съчинение, което е особено важно за развитието на християнската мисъл и което разглеждаме. Пълното заглавие е „Опровержение и победа над мнимия гносис“.

4. УЧЕНИЕТО НА СВ. ИРИНЕЙ ЛИОНСКИ ЗА ПРЕДАНИЕТО

Първите две книги, от неговото съчинение „Против Ересите“, излагат ученията на гностиците в детайли. Те са изключително полезни, защото най-вече от тях черпим

информация за гностицизма през 2. в. Но за нас основно интересна е книга трета, в която св. Иринея подробно излага учението си за Свещеното предание. Както посочихме вече и двете страни твърдят, че се позовават на някаква традиция, и двете страни твърдят, че са носители на истинското Христово учение. Някои учени предполагат, че всъщност гностиците са първите, които използват аргумента „за Преданието“, уповавайки се на някаква тайна и специална традиция. Тази употреба кара св. Иринея да изработи свое собствено понятие за Преданието, в противовес на лъжливите „предания“ на еретиците, които са чужди на църковното съзнание. С други думи, според светия отец позоваването на „древността“ и „преданията“ трябва да се подбира внимателно, с познание и с позоваване на утвърдени авторитети. Някои съмнителни традиции са просто погрешни и лъжливи според него. Човек трябва да открие и разпознае „истинското Предание“, автентичното Предание.¹⁸ Но как да стане това?

Истинска традиция, според св. Иринея Лионски, се характеризира предимно с няколко основни черти: апостолност, църковност и единство. Според него „апостолите, като богати хора, (слагайки парите си) в банка предали в ръцете ѝ (Църквата) всички неща, принадлежащи на истината, така че всеки,

който иска, взема водата на живота от нея“.¹⁹ Църковната традиция се счита за една в цялата Вселена, а това единство се изразява в апостолска приемственост – основен аргумент на св. Иринея Лионски за истинност.²⁰ М. Поснов нарича това „принципът на св. Иринея за древността и апостолската приемственост на епископите и на едната Вселенска църква“.²¹ Преданието е това, чрез което вярата и православното учение, предавани от Господа чрез апостолите, се съхраняват в Църквата. По думите на ап. Павел Църквата е „Тялото на Христос“ (Еф. 1:22) и „стълбът и утвърждаването на истината“ (1 Тим. 3: 15). Св. Иринея добавя, че Свещеното предание може да бъде пълноценен източник на истина в Църквата, водена от Светия Дух.²²

Гностиците твърдят, че тяхното учение се предавало тайно и е само за избрани. Произходът е понякога от Мария Магдалена, друг път от други близки до Иисус Христос хора. Тъй като е тайно и специално, това учение се предава от човек на човек и от уста на уста, но то е достъпно само за посветени и избрани. Друг елемент при тяхното учение е, че всеки – след като придобива тайните

¹⁵ ПЕ, III, 3, 4.

¹⁶ Флоровски, Г. Източните Отци от IV век. М., 1992.

¹⁷ Федченко, С. А. Святой Иринея Лионский. Санкт-Петербург, 2008.

¹⁸ Флоровски Г. Библия, Църква, Предание. Православно гледище. С., 2003.

¹⁹ ПЕ, III 4. 1.

²⁰ Острик. Давид. Учение О Священном Предании в Творениях Сщмч. Иринея Лионского и сщмч. Ипполита Римского“.

²¹ Поснов, Михаил. История на Християнската Църква. Т. 1, 1993, с. 232.

²² ПЕ, III 4:2.

„кодове“ на учението – сам и индивидуално достига до истината. Св. Ириней контрира с два основни аргумента и критерия за правилност и истинност на християнската вяра. Първият е „догматичното единство на четирите Евангелия“.²³ На второ място той посочва Свещеното предание на Църквата. Основен елемент е, че то е пазено и проповядвано от Църквата, достъпно е за всички хора по един и същи начин. Св. Ириней категорично отрича елитарния подход на гностиците и защитава католичността на православната Църква. В гл. 2 той пише, че „еретиците не следват нито Писанието, нито Преданието“ и че те са „невежи за традицията“. Те твърдят, че тази мъдрост (а именно мъдростта, за която говори Павел в 1 Кор. 2:6) без съмнение е собствената им измислица и че истината е индивидуална за всеки човек.

Както споменахме, основен критерий за св. Ириней е дали традицията е истинна е нейната „апостоличност“, т.е. че тя води началото си от апостолите. За да докаже тази истина той внимателно описва връзката от Иисус Христос през апостолите и ученици до тези, написали четирите Евангелия. Така според него, ев. Марк е ученик на апостолите Петър и Павел, ев. Лука е спътник на ап. Павел, а ев. Йоан е най-близкият ученик на Иисус Христос, който се бил облегал на гърдите Му (по време на Тайната вечеря). Така традицията води началото си от апостолите,

запазена е посредством наследствеността на презвитерите в църквите. При гностиците съществували много предания, за разлика от едното истинско църковно учение, придържащо се към едното „апостолско предание, открито на целия свят“. Това апостолско предание може да се открие във всяка църква, но св. Ириней като пример посочва Римската църква: „най-древната, най-широко познатата, основана от Петър и Павел“. Той изброява всички епископи на Рим от ап. Павел до негово време, които са били 12 на брой. Уточнява че първите трима – Лин, Анаклет и Климент, лично са познавали апостоли и апостолската проповед още е „звучала в ушите им“. Спира се по-внимателно върху еп. Климент и цитира писмото му до Църквата в Коринт, където епископът „заявява традицията“ и че от този документ човек може ясно да разбере „апостолската традиция на Църквата“. Така тук виждаме и за първи път учението за епископското приемство, което започва с апостолските времена.

Ириней заключава в гл. 2 и 3, че „в този ред и чрез тази приемственост църковната традиция от апостолите и проповядването на истината са достигнали до нас“. И това според светия отец е най-изобилното доказателство, че има една и съща животворяща вяра, която е била запазена в Църквата от апостолите“.

Ириней многократно отрича някаква специална скрита „тайнственост“ – всичко е открито в Писанията и в Свещеното Предание, което се предава от апостолите

за всички поколения. Св. Ириней Лионски възразява силно срещу елитарността на гностицизма, твърдейки, че Бог нищо не дава тайно, за отделни избрани личности, но изкупва и спасява цялото човечество и чрез него целия тварен свят. Като умел оратор, св. Ириней дори добавя и следния аргумент – ако апостолите наистина са знаели скрити тайни, които те споделяли само със специални хора, то не е ли логично, че те ще ги споделят точно с тези, на които са поверили самите църкви, т.е. на епископите на апостолските църкви? В гл. 14, той повтаря и разширява този аргумент посочвайки за пример евангелист Лука. Ако ап. Павел е знаел конкретна (специална) тайна, пише той, която той вероятно е пазил и скрил от всички други хора, то със сигурност той не я е скрил от най-верния и постоянен спътник – ев. Лука. Ап. Павел сам казва, че след като повечето близки нему спътници са тръгнали, „само Лука е при мен“ (2 Тим. 4:10). И ако на ев. Лука му е поверено да напише едно от Евангелията, нима той не е разкрил всичко, каквото знае там? Църквата и Преданието за Ириней имат универсален, вселенски характер: „След като приела това учение и тази вяра, Църквата, макар и разпръсната по целия свят... внимателно ги пази, сякаш живее в един дом; еднакво вярва в това, сякаш има една душа и едно сърце; проповядва това, учи и предава, като че ли има една уста. Макар в света езиците да са различни, но силата на Преданието е една и съща. Не по друг начин вярват и не друго Предание имат църквите, основани в Германия, Испания, Галия, на

Изток, в Египет и по средата на света. Но както слънцето – това творение Божие – в целия свят е едно и също, така и проповедта за истината навсякъде сияе и просвещава всички хора, желаещи да стигнат до познание на истината“.²⁴

Следва да завършим нашето изложение с това, което св. Ириней поставя в началото – ролята на Светия Дух. Още в първа глава на Третата книга той пише, че апостолите са придобили „пълното знание“ едва когато Светият Дух слеза върху тях на Петдесетница. Тогава те придобиват всички духовни дарби и имали „съвършеното знание“ и едва тогава те започват да проповядват. Така наличието или липсата на Светия Дух се явява всъщност основен критерий за разграничаване на истинната от лъжливата традиция и познание. „Тя (Църквата) винаги чрез Божия Дух, подновява младостта си ... Понеже този дар от Бога бил поверен на Църквата, както дъхът бил даден на първия човек“. С други думи, Светият Дух е залогът за нетление и средството за потвърждаване на нашата вяра; Той е стълбата, изкачваща се към Бога.²⁵ Като цитира 1 Кор. 12:28 св. Ириней пише, че в Църквата „Бог постави първо апостоли, второ пророци, трето учители...“ а после и всички останали средства чрез които Духът работи.²⁶ Всички останали, които не

²³ Майендорф, Й. Цит. съч., с. 10.

²⁴ ПЕ, III, 10, 2.

²⁵ Пак там.

²⁶ ПЕ, III, 24, 1.

В СВЕТИНАТА НА СВЕЩЕНОТО

АТАНАС ПОЛИТОВ

УЧЕНИЕТО ЗА СВЕЩЕНОТО ПРЕДАНИЕ СПОРЕД СВ. ИРИНЕЙ ЛИОНСКИ

се присъединяват към Църквата се лишават от живот. Тези хора желаят повече да бъдат софисти на думи, от колкото ученици на истината, понеже „те не са основани на една канара, а на пясък, който на свой ред е множество малки камъни“.²⁷ Както пише и ап. Павел: „А нам Бог откри това чрез Своя Дух, защото Духът прониква във всичко, дори и в дълбините Божи“ и пак, че „ние приехме не духа на тоя свят, а Духа, Който иде от Бога, за да знаем това, що ни е дарувано от Бога“.²⁸

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: ЗА ЛИЧНИЯ ОПИТ И КРАЙНАТА ЦЕЛ В ХРИСТИЯНСТВОТО

Свещеното предание има Божествен произход както Свещеното Писание. Според учението на св. Иринеи Лионски правилното и безпогрешно разбиране на Писанието е възможно само под ръководството на светата съборна Църква като единствена пазителка на действителното апостолско Предание.

Това, че св. Иринеи, и отците и мислителите след него, отхвърлят гностиците в никакъв случай не означава обаче, че Църквата е отхвърлила личния опит и религиозния мистицизъм, както

някои се опитват да твърдят последно време (виж The Gnostic Bible). Владимир Лоски отлично обяснява как богословие и мистика взаимно се подкрепят и допълват в живота на православната Църква: „Ако мистичният опит е лично разработване и оползотворяване съдържанието на общата вяра, то богословието е начин на изразяване за общо ползване онова, което е може да бъде преживяно от всеки“.²⁹ Без истината, съхранявана от Църквата, личният опит е лишен от всякаква достоверност и обективност; той се превръща в смесица от истина и лъжа, от реалност и илюзия; един „мистицизъм“ в отрицателния смисъл на думата. Църквата се бори против гностиците не, за да отнеме правото на човека да размишлява върху Бога и божественото Откровение, а точно обратното – за да защити самата идея за обожението като всеобща цел. В. Лоски посочва главната и основна разлика между двете, а именно, крайната цел на учението. За разлика от гностиците, където познанието е само по себе си крайната цел, при християнството църковното богословие винаги е само средство, една съвкупност от знания, които трябва да послужат на една цел – тази крайна цел е теосисът: единението с Бога. За това и св. Иринеи в своите трудове е зает по-малко с греха и повече с победата, с преображението, с вечния живот³⁰ и заявява,

че „същността на живота е в причастността към Бога. Да бъдеш причастен към Бога обаче означава да знаеш Бога и да се наслаждаваш на Неговата благодат. Така, за да живеят, хората трябва да виждат Бога, ставайки безсмъртни чрез виждането, и дори достигайки до Бога“.³¹

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

Евдокимов, Павел. Православието. 2006.

Житие и страдание на свети свещеномъченик Иринеи, епископ Лионски“ http://www.pravoslavieto.com/life/08.23_sv_Irinej_Lionski.htm.

Закон Божи за семейството и училището. С., 2013.

Поснов, Михаил. История на Християнската Църква. Т. 1, 1993.

Православен катехизис. Синодално

издателство, С., 1991.

Федченко, С. А. Святой Иринеи Лионски. Санкт-Петербург, 2008.

Флоровски, Г. Източните отци от IV век. М., 1992.

Флоровски, Георги. Библия, Църква, Предание – Православно гледище. 2003.

Barnstone, W. Mayer, M. „The Gnostic Bible“, 2006.

http://www.pravoslavieto.com/history/19/1852_malicki/l_19-29_gonieniai.htm

Constantelos, D. „Irenaeus of Lyons and His Central Views on Human Nature“ – In: St. Vladimir's Theological Quarterly, 33, 4, 1989, p. 351-363 (български превод на <https://dveri.bg/u4q3h>).

Quasten, Johannes. „Patrology. Volume I: The Beginnings of Patristic Literature“, 1949.

²⁷ Пак там.

²⁸ 1 Кор. 2:10.

²⁹ Лоски, В. Очерк върху мистическото богословие на Източната Църква. 2013.

³⁰ Constantelos, D. Irenaeus of Lyons and His Central

Views on Human Nature.

³¹ ПЕ IV, 20, 5 – 6.

ИВЕЛИНА НИКОЛОВА

СТРАТЕГИЯ ЗА РАЗВИТИЕТО НА СПЕЦИАЛНОСТ „ТЕОЛОГИЯ“ ЗА ПЕРИОДА 2022 – 2025 Г. (ПРОФЕСИОНАЛНО НАПРАВЛЕНИЕ 2.4. РЕЛИГИЯ И ТЕОЛОГИЯ; ОБЛАСТ НА ВИСШЕТО ОБРАЗОВАНИЕ 2. ХУМАНИТАРНИ НАУКИ) – Ч. 3

РАЗДЕЛ IV НАУЧНОИЗСЛЕДОВАТЕЛСКА ДЕЙНОСТ

Раздел IV „Научноизследователска дейност“ взема предвид определени мерки, залегнали в Европейската харта за научните изследвания (ЕХНИ), а също и в Кодекса за професионално поведение при подбора на изследователите (КПППИ). Стратегията за развитието на научноизследователската дейност се основава на принципите, залегнали в основни стратегическите документи в европейски и в национален план, в областта на образованието и научните изследвания. Тя отчита и особеностите на вътрешноинституционалната среда за развитие на научноизследователската

дейност в ПУ, както и изискването за развитието на същата, залегнали в „Стратегия за прилагане на резултатите от научноизследователската дейност на Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“ (СПРНДПУ).¹ В посочените документи от съществено значение са както човешките ресурси, изграждащи научноизследователската дейност, така

¹ Визията на ПУ „Паисий Хилендарски“ до 2025 г. залага на участието на изследователи (преподаватели, докторанти и студенти) от ПУ както в работещите в рамките на основните структурни звена (ОСЗ) научноизследователски дейности, така и в новосъздадени центрове от различен тип – Центрове за върхови постижения (ЦВП), Центрове за компетенции (ЦК) и Регионални центрове (РЦ) в приоритетните за страната и региона научни направления и икономически области. Повече виж СПРНДПУ, с. 6 и 7.

и нейното качество. Качеството на научната продукция и ефективната научноизследователска дейност правят всяка специалност конкурентна, и помагат за разгръщането на нейните вътрешни ресурси.

Научноизследователската дейност в предметната област на ПН 2.4. Религия и теология, и по-конкретно в специалност „Теология“, е непрекъснат процес, необходим за оптимизирането и развитието на различните аспекти както в научната сфера на работа на преподавателите, обслужващи специалността, така и в учебната работа (при тяхното взаимодействие със студентите). Чрез нея се извършва непрекъснато повишаване на компетентностите на преподавателското тяло, и неговото кариерно израстване. Научноизследователската дейност е и важен показател за ефективното провеждане на учебния процес на студентите. Така те се запознават с последните научни постижения в направлението, придобиват умения за самостоятелна научноизследователска работа и реализиране на приложни изследвания.

В по-общ план научноизследователската дейност, разгърната в специалност „Теология“ може да бъде разделена приблизително на два основни сектора – „публикационна дейност“ и „проектна дейност“. И двата сектора имат основа изходна цел, заложената и в СПРНДПУ: развитие на научноизследователския потенциал.²

В зависимост от спецификите на назованите сектори обаче, могат да се обособят следните ПО-ОБЩИ ЦЕЛИ:

- разработването на публикации и научноизследователски проекти, които надграждат досегашните научни ресурси в специалността и ги обвързват с учебната среда като един от основните потребители на техните резултати;
- теоретични и практико-приложни изследвания в

² Пак там, с. 7.

Данни за автора
Ивелина Николова
е преподавател по
Систематическо богословие
(Християнска апологетика и
Нравствено богословие) в
Катедрата по теология към ПУ
„Паисий Хилендарски“.

Област на научни интереси
Систематическо богословие, в
частност – християнска етика,
апологетика, философия и
християнска педагогика.

По-важни публикации
Многоликост на християнската
надежда. УИ „Паисий
Хилендарски“, Пловдив, 2016

Методически ръководства
Методическо ръководство за
учителя по Религия за 1. клас.
УИ „Паисий Хилендарски“,
Пловдив, 2019, ISBN 978-619-
202-484-0
Методическо ръководство за
учителя по Религия за 2. клас.
УИ „Паисий Хилендарски“,
Пловдив, 2019, ISBN 978-619-
202-485-7
Методическо ръководство за
учителя по Религия за 3. клас.
ISBN 978-619-202-486-4
Методическо ръководство

ПОГЛЕД КЪМ ОБРАЗОВАНИЕТО: РЕДУКЦИИ И МОТИВАЦИИ

ИВЕЛИНА НИКОЛОВА

СТРАТЕГИЯ ЗА РАЗВИТИЕТО НА СПЕЦИАЛНОСТ „ТЕОЛОГИЯ“ ЗА ПЕРИОДА 2022 – 2025 Г. ...

научноизследователската и образователната сфери, които имат отношение към утвърждаването на връзките с други образователни институции (ВУЗ-ове, училища и др.), като вторични потребители на техните резултати;

- преподаването на актуални знания в областта на теологията. Тази цел е в синхрон с целите на институционалната Стратегия на ПУ за определяне на ключовите стратегически подходи в условията на ограниченост на ресурсите и постигане на максимален ефект.

ОСНОВНА ЗАДАЧА на настоящата Стратегия:

Да осигури стабилна рамка за научното развитие на кадровия състав, като един от съществените гаранتي за качеството на научноизследователската дейност и образователния процес за периода 2022 – 2028 г.

РАЗВИТИЕ

НА СЪВРЕМЕННАТА

НАУЧНА ИНФРАСТРУКТУРА

Погледът към развитието на съвременната научната инфраструктура е необходима предпоставка за изграждането на предварителни нагласи по отношение на научноизследователската дейност принципно във всяка научна специалност. Това обстоятелство трябва да бъде взето и предвид

кадровото развитие на преподавателския състав на катедра „Теология“, за развитието на висококвалифицирани специалисти в ПН 2.4. Религия и теология, а също и за привличането на млади учени.³ От друга страна стимулира също научното сътрудничество в хоризонтален план между висшите училища в страната, обслужващи ПН 2.4., но и международното такова.⁴

През следващите четири години академичното звено на катедрата по теология трябва да се старае да се включва активно в научноизследователската дейност и да изгражда съвременна научна инфраструктура. Целта е да се разгръщат стойностни научни изследвания в ПН 2.4. Религия и теология, но също и такива с интердисциплинарен характер.⁵ При възможност трябва да се установяват контакти и със сродни хуманитарни (и други) направления, факултети и специалности, което би повишило не само качеството на изследванията, но поставя специалността в една естествена динамична и конкурентна среда.

³ Тази е една от основните мерки, залегнали в СПРНДПУ: Мярка 1.1.3. Провеждане на политика за привличане и задържане на млади учени с висок научен потенциал. Повече виж с. 7.

⁴ Така формулираната оценка съвпада с изразената в НСРНИРБ. Повече виж с. 45, 46.

⁵ Назованата цел съвпада с мярка 1.1.4. Постигане на мултидисциплинарност на провежданите научни изследвания. Повече виж СПРНДПУ, с. 8.

От съществено значение е и повишаването на обема и качеството на научноизследователската дейност чрез стимулирането на интереса на преподавателския състав, включително и на студентите, към приложението на иновативни идеи в научен и практико-приложен план.

Резултатите от научноизследователската дейност на специалността през последните години имаха не напълно задоволителни резултати от субективен и обективен характер. Те могат да бъдат сведени приблизително до следните:

- недостатъчен брой публикации в научни списания, включително и включените в световната система за реферирание и индексирание;
- недостатъчно участие на преподаватели в съавторство с колеги, студенти и др. в научноизследователската дейност;
- затруднения пред проектната и публикационната дейности – финансиране, информационно осигуряване и адекватно присъствие;
- недостатъчно финансиране или липса на адекватно финансово разпределение на средствата при организирането на национални и международни научни форуми в страната;⁶
- липса на засилена преподавателска мобилност в публикационната и проектната дейности.

Основен проблем на научноизследователската дейност в национален план, е недостатъчното финансиране на научните изследвания, а също и неефективното им разпределение с оглед спецификата на ОВО, както и научните специалности. Липсата на устойчива политика от страна на държавата в даден

⁶ Драстично влошени финансови условия за научноизследователска дейност, което ограничава достъпа на висшите училища до разгръщането на фундаментални и практикоприложни изследвания, нарушава научноизследователската инфраструктура и капацитет, води до икономическа неефективност. Повече виж СПРНДПУ, с. 3.

за учителя по Религия за 4. клас. УИ „Паисий Хилендарски“, Пловдив, 2019, ISBN 978-619-202-487-1

Учебни помагала по Религия

Учебно помагало по Религия за 1. клас. УИ „Паисий Хилендарски“, Пловдив, 2019, ISBN 978-619-202-488-8

Учебно помагало по Религия за 2. клас. УИ „Паисий Хилендарски“, Пловдив, 2019, ISBN 978-619-202-489-5

Учебно помагало по Религия за 3. клас. УИ „Паисий Хилендарски“, Пловдив, 2019, ISBN 978-619-202-490-1

Учебно помагало по Религия за 4. клас. УИ „Паисий Хилендарски“, Пловдив, 2019, ISBN 978-619-202-491-8

E-mail

ivelinanikolova1979@abv.bg

момент се явява основна пречка и за липсата на финансова стабилност в политиката и на самия университет. Като резултат от това в СПРНДПУ е отчетен и фактът, че много млади хора се отдръпват от научна кариера,⁷ защото не виждат перспектива за научното си израстване. Според НСРНИРБ от особена важност е размерът на институционалното финансиране за наука да е обвързан с реалните научни резултати, постигнати от научните организации и от висшите училища. Това от своя страна е свързано с изработването на система за допълнително институционално финансиране за научни изследвания съответното висше училище, която да не е обвързана със субсидията за обучение на студенти, а с резултатите от научната дейност.⁸ Така или иначе понастоящем специалност „Теология“ е поставена в тези условия и с оглед на предизвикателствата, отправени към нея, тя трябва да покаже съответните резултати, независимо от някои съществени и обективни затруднения.

ОСНОВНИ СТРАТЕГИЧЕСКИ ЦЕЛИ НА НАУЧНОИЗСЛЕДОВА- ТЕЛСКАТА ДЕЙНОСТ В ОБЛАСТТА НА ПН 2.4. РЕЛИГИЯ И ТЕОЛОГИЯ

Предвид гореизброените фактори визията на Стратегията в раздел „Научноизследователска дейност“ в ПН 2.4. Религия и теология изхожда от една важна цел, отразена ясно в СПРНДПУ: разпознаваемост на научноизследователските резултати.⁹ Предвид тази цел могат да бъдат обособени по-конкретно СЛЕДНИТЕ ЦЕЛИ:¹⁰

- участие на преподавателския състав в национални и международни научни мрежи, програми и инициативи;¹¹

- насочване на научноизследователската работа в предметната област на

⁹ Повече виж Приоритет 1.2. от СПРНДПУ, с. 8.

¹⁰ Посочените цели са в съответствие с целите за развитието на научните изследвания в РБ, отразени в НСНИРБ, с. 30.

¹¹ Тази цел е в пряка връзка с критерий 5.2. „Научноизследователската и художествено-творческата дейност на академичния състав и участието на студентите и докторатите в нея“ от „Критерии за програмна акредитация на професионално направление/специалност от регулираните професии в съответствие с ESG част 1 (1-10) и по смисъла на чл. 78, ал. 3 от ЗВО“ (НАОА), с. 7.

ПН 2.4. Религия и теология към актуални тематични направления, както с оглед на тяхната практическа приложимост;

- активизиране на участието на преподавателите и студентите от ПН и включването им в екипи за реализация на общи научноизследователски дейности;¹²

- използване на научната инфраструктура ПУ за развитие и поддържане на портфолио от интердисциплинарни изследвания с участието на членове на катедрата (при предварително създадени условия от страна на ПУ);

- поддържане на преподавателска и студентска активност в създаването на колективи и изграждане на успешни работни взаимоотношения с ключови партньорски организации за провеждане на съвместни научноизследователски дейности (според възможностите).

Изброените цели, приоритети и мерки поставят основата на бъдещата реализация на продуктите на научноизследователската дейност, като следва да се отчете динамиката на процесите в науката, законодателството и търсенията на пазара, според критериите, отразени в СПРНДПУ.¹³

¹² В съответствие със Стандарт 4. Прием, развитие, признаване и дипломиране на студентите: Брой студенти, участвали в научни, творчески и приложни проекти, свързани с образованието. Повече виж Първични данни от ВУ за ПН / СРП, с. 4.

¹³ Повече виж с. 10.

МЕРКИ ЗА ИЗПЪЛНЕНИЕТО НА ЦЕЛИТЕ:

Мярка 1: разпространение на научните резултати посредством участие в национални и международни научни форуми и различни научни социални мрежи и контакти;

Мярка 2: повишаване на научната мобилност на преподавателското тяло и студентския състав, обслужващи обучението на студентите от специалност „Теология“;

Мярка 3: ясно формулиране на основните тематични направления в научноизследователската работа на преподавателския състав, с оглед на тяхното практическо приложение в учебната среда, в процеса на обучението на студентите, в обществената сфера и др. (в научните специалности от ПН 2.4., при които това е възможно);

Мярка 4: разширяване на участието на студентите от ПН 2.4. в научни разработки, включително и съвместни с преподавателското тяло;

Мярка 5: включване на преподавателите от катедрите, обслужващи обучението на студентите от професионалното направление в национални и международни научни мрежи за интензивни съвместни интердисциплинарни научни изследвания и постигане на по-значими научно-приложни резултати (в случаите, в които това е приложимо);

ОБОБЩЕНО: назованите мерки цел в този сектор са свързани с основната цел в

⁷ Пак там.

⁸ Необходимо е и модернизиране на реда за планиране, разпределение и разходване на средствата, отпускани целево от държавния бюджет за присъщата на висшите училища научна или художествено-творческа дейност, включително изменения в подзаконови нормативни актове. Повече виж НСРНИРБ, с. 34.

научноизследователски план – активното участие на преподавателския състав от специалност „Теология“ в националното, но и в международното изследователско пространство и разширяване на международното, но и интердисциплинарното научно сътрудничество с оглед на ефективното обезпечаване на научната продукция в ПН 2.4. Религия и теология.¹⁴

СЕКТОР 1:

ПУБЛИКАЦИОННА ДЕЙНОСТ

Публикационната дейност е важна част от научноизследователското поле на всяка научна специалност. Що се отнася до приложението на този сектор в резултатите от дейността на преподавателското тяло, обслужващо специалност „Теология“, трябва да бъде отчетена на първо място спецификата на ПН 2.4. Религия и теология в съдържателен план. Това означава да се вземе предвид обективният факт, според който публикационната дейност в хуманитаристиката, и по-специално в ПН 2.4. е трудно разпознаваема и почти не присъства в нормална конкурентна среда. Причината за това е нарастващата тенденция

в научните изследвания, през последните години, знанието да бъде обвързано пряко с опита и практиката, а оттам – приложението на научните изследвания в живота на обществото. Тази мярка е важна и има своите обективни основания, но тя не отчита отделните специфични особености в различните ОВО, както и на научните специалности. В резултат на това се появяват научен дефицит в различни сектори на научноизследователската дейност не само в световен план, но и на национално ниво.

Предвид съвременните изисквания, залегнали в редица европейски и национални нормативни документи, публикационната дейност на университетските работници трябва да бъде системно развивана с тенденции и към публикуване в индексирани и реферирани списания в страната и в чужбина. Паралелно със стремежът към засилване на този тип публикационна активност, трябва да бъдат отчетени и някои съществени фактори с обективен характер, които до момента не са осигурявали подходящи възможности за това.¹⁵ ПН 2.4. Религия и теология присъства

¹⁵ Анализът показва, че отсъствието на последователна национална политика за наука през последните десетилетия води до постепенно и трайно понижаване на научния потенциал на България. Последствията са очевидни – емигриране и на млади, и на утвърдени учени в чужбина; закриване на научни направления, в които българските учени са били сред водещите в света; поддържане на броя на научните публикации в реферирани научни списания практически на едно и също

слабо на световното научно пространство;¹⁶ т.е. това не е проблем принципно на специалност „Теология“. Но в същото време не означава, че не можем да се стремим към някакви (дори и минимални) резултати в тази

ниво (на фона на ясна тенденция към значително нарастване броя на научните публикации не само общо за света и ЕС, но и за съседните ни държави); ниски стойности на привлечените на конкурсен принцип средства по европейските рамкови програми и др. Незаинтересованото отношение на българската държава към научните изследвания е добре известно и на европейските институции, и на чуждестранните ни партньори и определено понижава международния авторитет на страната. Повече виж пак там, с. 20.

¹⁶ Според данни от НСРНИРБ силните страни в областта на научните изследвания в България са свързани основно с човешките ресурси. Независимо от хроничното недофинансиране в страната съществуват отделни силни центрове и научни групи както в научните организации, така и във висшите училища. Български учени са все още сред водещите в редица традиционно силни области, които според броя публикации през последните пет години, реферирани в Web of Science, са интердисциплинарна химия, електрическо и електронно инженерство, приложна физика, приложна математика, физикохимия, физика на елементарните частици и физика на полето, астрономия и астрофизика, интердисциплинарно материалознание, оптика, интердисциплинарна физика, биотехнологии и приложна микробиология, биохимия и молекулярна биология, науки за околната среда, зоология, ядрена физика, и др. Научни групи с международен авторитет работят в медицинските висши училища и специализираните научни институти в областта на медицината. Повече виж с. 18.

посока. Сериозен сектор от тази дейност се явява финансовият. Чрез участията в научни проекти, организирани от катедрата, финансирането на научни публикации осигурява спокойствието и сигурността от тяхното финансово обезпечаване.

При наличието на подсигурано проектно финансиране обаче, публикационната дейност на преподавателския състав трябва да бъде забележима още през настъпващата година. Предвид този факт поставяме следните ЦЕЛИ:

- стимулиране на публикуването на научни статии във водещи международни академични издания и на включването на издаваните в Република България научни списания в международни бази с данни за научна литература;¹⁷

- участие с научни публикации в издания от В Националния референтен списък на съвременни български научни издания с научно рецензиране;¹⁸

¹⁷ Тази цел съвпада с целите в НСНСПБ: Дейност 5.1. Въвеждане на временна програма за насърчаване на публикуването в авторитетни международни списания с импакт фактор/ранг и повишаване на видимостта на публикуваните резултати; Дейност 5.2. Насърчаване на публикуването в международно реферирани научни списания. Пак там, с. 51.

¹⁸ В съответствие със Стандарт 5. Преподавателски състав, 5.2.: Научноизследователска и художествено-творческа дейност на академичния състав и участието на студенти и докторанти в нея. Брой научни публикации на преподавател в издания

¹⁴ В съответствие с една от основните цели на НСНИРБ: Специфична цел 9. Разширяване на участието на българската научна общност в европейското изследователско пространство и разширяване на международното научно сътрудничество. НСНИРБ, с. 30.

- издаване и поддържане на актуален академичен научен сборник, включен в Национален референтен списък на българските научни издания с научни рецензиране. Сборникът се явява своеобразен исторически (и не само) архив на научната дейност на обслужващото звено (катедрата по теология), но и на нейния вътрешен живот. Да бъде сформиран екип, пряко ангажиран с тази дейност.¹⁹

- повишаване на количеството и качеството на научните изследвания, свързани с проблеми от регионално и национално значение, което е заложено като цел в СПРНДПУ²⁰ и в НСРНИРБ;²¹

- стимулиране на изготвяне и издаване на учебници, учебни помагала и монографични трудове.²²

от националния референтен списък. Повече виж Първични данни от ВУ за ПН / СРП, с. 5.

¹⁹ В съответствие със Стандарт 5. Преподавателски състав, 5.2.: Научноизследователска и художествено-творческа дейност на академичния състав и участието на студенти и докторанти в нея. Брой научни публикации на преподавател в издания от националния референтен списък. Повече виж Първични данни от ВУ за ПН / СРП, с. 5.

²⁰ Повече виж Цел 3. Фокусиране върху регионалните приоритети и потребности; Мярка 3.1.1. Създаване на мрежи, партньорства и консорциуми, насочени към решаването на проблеми с регионална значимост. СПРНДПУ, с. 9.

²¹ НСНСРБ, с. 29.

²² СПВОРБ, с. 45.

МЕРКИ ЗА ИЗПЪЛНЕНИЕТО НА ЦЕЛИТЕ:

Мярка 1: стимулиране на участието на преподавателския състав в конференции, симпозиуми, кръгли маси и др. на национално и международно ниво;

Мярка 2: по различни дисциплини да бъдат създадени онлайн ресурси (ръководства, лекции и тестови задачи) за работа в електронната учебна среда²³ (в случаите, в които това е необходимо);

Мярка 3: да бъде издаден и поддържан сборник с участието на преподавателския състав на катедрата по теология, който сборник да бъде вписан в Националния референтен списък на българските научни издания с научно рецензиране;

Мярка 4: при необходимост да бъдат разработени методически ръководства в помощ на преподавателя в електронната учебна среда;²⁴

²³ В съответствие със Стандарт 3. Обучение, преподаване и оценяване, фокусирани върху студента: Брой дисциплини, осигурени с учебни пособия и ресурси, до които е осигурен електронен достъп за обучавани и оторизирани потребители. Повече виж Първични данни от ВУ за ПН / СРП, с. 4.

²⁴ В съответствие със Стандарт 5. Преподавателски състав, 5.2.: Научноизследователска и художествено-творческа дейност на академичния състав и участието на студенти и докторанти в нея. Брой публикувани учебници за университет или за училищната мрежа, включително и на електронен носител (с ISBN). Повече виж Първични данни от ВУ за ПН / СРП, с. 5.

Мярка 5: при необходимост да бъдат разработени методически ръководства в помощ на преподавателя.

СЕКТОР 2: ПРОЕКТНА ДЕЙНОСТ

Участието и успешното реализиране на научни и научно-изследователски проекти, чрез които се завишава нивото на научноизследователския процес, трябва да бъде една от водещите тенденции в научноизследователската дейност в специалност „Теология“ и по-конкретно – в работата на преподавателския състав на катедрата по теология. До момента се наблюдава дефицит в реализирането на този сектор в различни отношения. Причините за това също са от различен характер. Обективна причина разбира се е финансовата, и още по-конкретно – дисбалансът във финансовото разпределение на държавния бюджет по различни показатели.

КОНТЕКСТУАЛЕН ФОН

Нескритата тайна е, че на държавно ниво липсва структура, която да управлява инструментите за насърчаване на научните изследвания, да осъществява мониторинг върху научноизследователската дейности в страната, да организира периодичната оценка на научни организации и да осъществява методични функции по приложение на критериите за атестиране на

учените изпълнението на другите дейности.²⁵

Друг показател е определеният за финансирането на научни изследвания, по райони. Според НСНИРБ съществен проблем на настоящото състояние на научноизследователската система в България е и небалансираното регионално разпределение на научните организации и висшите училища. Основната част от научните институти е в София. Макар значителна част от висшите училища да са разположени в различни райони на страната, в малка част от тях се провеждат научни изследвания, водещи до международно видима научна продукция. Настоящият дисбаланс ясно се вижда и от средствата за научноизследователската и развойна дейност (НИРД) по отделните райони за планиране.²⁶

Друг важен компонент, който не се взема предвид, е свързан с неотчитане на спецификата на отделните направления при отпускането на финансови средства от страна на държавата, и финансирането им по научни области. Това ясно може да бъде наблюдавано при разпределението на финансовите средства при финансирането

²⁵ Повече виж НСНИРБ, с. 35.

²⁶ European Commission, JRC-IPTS (2015), Stairway to Excellence Facts and Figures: Bulgaria и данни на НСИ. Повече виж НСНИРБ, с. 14. Средствата за Югозападния район (включително и София) са 301 лв./човек, докато средствата за всеки от останалите райони варират между 34 и 45 лв./човек. Пак там.

на научни проекти към Фонд „Научни изследвания“ (МОН), където както условията за финансиране, така и разпределението на отделните средства по пера в предвидения бюджет, не взима под внимание спецификата на ПН, към което е насочено, нито спецификата на специалността (специалностите), кандидатстващи по него.²⁷ За пример може да бъде посочен конкурс по проект „Фундаментални научни изследвания с обществени предизвикателства“ (2. Хуманитарни науки), където може да кандидатства ПН 2.4. Религия и теология, главно в спецификата на „национално и културно наследство“. Хуманитарните науки са най-слабо финансирани, без отчитане на спецификите на ПН, които кандидатстват. Последното се отнася за всички области на ВО.²⁸

Основна форма за финансирането

²⁷ Подробностите са отбелязани на сайта на ФНИ, където изрично се подчертава че се финансират научните изследвания по показател „научни области“: <https://www.fni.bg/?q=node/1448>. Посл. видяно на 22.10.2023 г.

²⁸ За 2022 г. е предвидено следното разпределение на наличния общ бюджет по научни области: Биологически науки – 2 576 000 лв., Математически науки и информатика – 1 380 000 лв., Медицински науки – а 2 645 000 лв., Науки за земята – 1 426 000 лв., Обществени науки – 2 507 000 лв., Селскостопански науки – 2 553 000 лв., Технически науки – 3 979 000 лв., Физически науки – 1 863 000 лв., Химически науки – 2 001 000 лв., Хуманитарни науки – 2 070 000 лв. Пак там.

на научната и научно-изследователската работа на преподавателите (а също и на студентите) трябва да бъде участието в научни и приложни проекти с ФНИ към ПУ (с вътрешноуниверситетски профил)²⁹ и МОН, национални, европейски фондове и др. Всички трябва да бъдем мотивирани да изготвяме и да кандидатстваме за финансиране на проектна дейност, а след това и в за нейното качествено изпълнение. Тази дейност ще подпомогне както развитието на научно-изследователската дейност на самите преподаватели, така и на катедрното звено, а също и на факултета. Катедрата по теология трябва да бъде разпознаваема със свой собствен научно-изследователски профил. Към него трябва да бъдат добавени и възможности за изготвянето на проекти с интердисциплинарна насоченост.

Не на последно място проектната дейност трябва да дава възможности за снабдяването с нова апаратура, подпомагаща научната и административната дейност при разработването на проекти.³⁰

²⁹ В съответствие със Стандарт 5. Преподавателски състав, 5.2.: Научноизследователска и художествено-творческа дейност на академичния състав и участието на студенти и докторанти в нея. Брой преподаватели, ръководители на национални научни или научно-приложни проекти към ФНИ (МОН) и др.; Брой преподаватели, участвали в национални научни или научно-приложни проекти към ФНИ (МОН) и др. Повече виж Първични данни от ВУ за ПН / СРП, с. 5.

³⁰ Споменатото изискване съвпада със

Полагащите се командировки в страната и в чужбина допълнително трябва да дават възможности за подпомагане на работата ни и улесняват достъпа до дейностите, свързани с проекта и с дейността на участниците в съответния проект. Тези и други важни детайли е необходимо да бъдат налични с оглед на интензивното развитие на научните и изследователските проекти, което в по-широк мащаб подsigурява и техника, необходима за интерактивното и дигитално преподаване.³¹

По-конкретно секторът „Проектна дейност“ цели да даде ясна картина относно възможностите за индивидуално и групово участие в научни конференции, симпозиуми и др., които имат важно значение за акредитирането на специалността, а също и за атестирането на научната дейност на преподавателите от обслужващото звено на специалността (катедрата по теология). Според НСРНИРБ България е и естествен лидер в някои научноизследователски тематики, свързани с културното наследство, националната идентичност, изкуствознанието и др.³² Това означава, че една от целите в посочения календарен

записаното в СПРНДПУ: Цел. 1. Развитие на научноизследователския потенциал, Мярка 1.1.2. Подобряване на материално-техническата база и модернизиране на оборудването за научноизследователската дейност. Повече виж с. 7.

³¹ Повече виж СРВОРБ, с. 41.

³² Повече виж НСРНИРБ, с. 18.

период трябва да бъде свързана с организирането на изследователски екипи, дори с интердисциплинарен характер. Подобно обстоятелство създава потенциал, който може да послужи за развитието на научните изследвания на преподавателското звено, обслужващо специалност „Теология“ и планирано в Стратегията.

Предвид гореказаното, и от гледна точка на визията за успешното развитие на научно-проектната дейност на специалност „Теология“, могат да бъдат изведени следните ЦЕЛИ:

- участието на преподавателския състав във вътрешноуниверситетски проекти, които предоставят възможност за изграждането на мултидисциплинарни екипи за колективни научно-изследователски проекти. Това се отнася най-вече за проекти с фундаментален характер (национално богатство и ценности,³³ опазване на културното, религиозното и националното нематериално и материално наследство³⁴ и т.н.);

³³ Една от целите за развитието на научните изследвания, заложена в НСРНИРБ е Повишаване на количеството и качеството на научните изследвания, свързани с проблеми от регионално и национално значение (Специфична цел 6). Пак там, с. 51.

³⁴ Посочената цел е взета предвид Приоритет 3.2. Регионална култура и история и Мярка 3.2.1. Провеждане на изследвания, съобразени с характерни за региона културно-исторически особености, приложими в регионален, национален и

- участия в национални и международни научни и научно-приложни проекти и ръководства на същите (ако това е приложимо);³⁵

В съответствие с това фундаменталните научни изследвания създават основа не само за приложни научни изследвания и тяхното приложение на практика, но осигуряват и подготовка за повишаване на квалификацията на преподавателския състав, обслужващ специалност „Теология“. Това е така, защото голяма част от фундаменталните научни изследвания са инспирирани от конкретни проблеми на обществото.

- включването на преподавателския състав в проекти с фундаментални научни изследвания, като основен източник на националната (но и на международно видимата) научна продукция, по която се оценява научното ниво на ПН 2.4., а оттам и нивото на научна дейност, разгърнато в специалността.

Резултатите от проектните изследвания ще бъдат използвани като критерий за

оценка на научните приноси както на всеки преподавател, така и на специалността като цяло. Те са важен индикатор за изпълнението и на настоящата Стратегия.

МЕРКИ ЗА ИЗПЪЛНЕНИЕТО НА ЦЕЛИТЕ:

Мярка 1: през посочения календарен период катедрата да подготви проекти, според възможностите и наличните проектни предложения и да се включи съзидателно в неговото реализиране;

Мярка 2: стремеж към участие във фундаментални научни изследвания с обществено значение (предизвикателство).³⁶

СЕКТОР 3: РАЗВИТИЕ

НА ПРЕПОДАВАТЕЛСКИЯ СЪСТАВ

С промените в Правилника за прилагане на Закона за развитието на академичния състав в РБ бяха въведени минимални национални изисквания към

международен аспект. Повече виж СПРНДПУ, с. 9.

³⁵ В съответствие със Стандарт 5. Преподавателски състав, 5.2.: Научноизследователска и художествено-творческа дейност на академичния състав и участието на студенти и докторанти в нея. Брой преподаватели, ръководители на международни научни или научно-приложни проекти; Брой преподаватели, участвали в международни научни или научно-приложни проекти. Повече виж Първични данни от ВУ за ПН / СРП, с. 5.

³⁶ Заложената цел изхожда от целите на НСНИРБ, с. 50. В съответствие със Стандарт 5. Преподавателски състав, 5.2.: Научноизследователска и художествено-творческа дейност на академичния състав и участието на студенти и докторанти в нея. Брой преподаватели, ръководители на национални научни или научно-приложни проекти към ФНИ (МОН) и др.; Брой преподаватели, участвали в национални научни или научно-приложни проекти към ФНИ (МОН) и др. Повече виж Първични данни от ВУ за ПН / СРП, с. 5.

научната, преподавателската и др. дейности на кандидатите за придобиване на научни степени и за заемане на академични длъжности. Тези минимални изисквания са съобразени със спецификата на различните научни области и ПН, като целят осигуряването на необходимата научна квалификация на всички преподаватели. Предвид тези показатели осъзнаваме ясно необходимостта от системно и хармонично развитие на академичния състав на катедрата по теология, като основно звено, обслужващо специалност „Теология“.

Наред с другите сектори от научната, учебната и административната дейност на катедрата е важно поддържането на досегашната практика, свързана с предварително планиране на конкурсите, необходими за израстването на кадрите и привличането на нови кадри. Последното трябва да се движи към тенденцията за утвърждаване на богословското присъствие в катедрата и стимулиране на дейността ѝ съобразно статута и професионалното направление.

Предвид гореказаното можем да формулираме следните ЦЕЛИ:

- израстване в академичното, научното и кариерното развитие на преподавателския състав, в съответствие с нуждите на катедрата по теология и с възможностите на ПУ;

- участия в обучение за повишаване на квалификацията, в съответствие с нуждите

на катедрата по теология и възможностите на ПУ.³⁷

МЕРКИ ЗА ИЗПЪЛНЕНИЕТО НА ЦЕЛИТЕ:

Мярка 1: в периода на въвеждане и отчитане на резултатите от настоящата Стратегия да бъдат обявени поне два конкурса за „доцент“ в ПН 2.4. Религия и теология (в съответните научни специалности).

Мярка 2: участия на членовете на катедрата по теология в обучение за повишаване на квалификацията.³⁸

СЕКТОР 4: НАУЧНО СЪТРУДНИЧЕСТВО

Катедрата по теология трябва да разгръща научно-изследователската си дейност в партньорство с други научни институции.³⁹ Създаването на благоприятна обстановка за развитието на подобно сътрудничество може да се осъществява първо в рамките на факултета (чрез

³⁷ Назованата цел съвпада със Стандарт 1. Политика за осигуряване на качеството, формулиран НАОА. Повече виж Първични данни от ВУ за ПН/СРП, с. 3.

³⁸ В съответствие със Стандарт 3. Обучение, преподаване и оценяване, фокусирани върху студента: Брой на лицата, участвали в програми за повишаване на квалификацията. Повече виж Първични данни от ВУ за ПН / СРП, с. 4.

³⁹ Назованата цел съвпада с мярка 1.1.4. Постигане на мултидисциплинарност на провежданите научни изследвания. Повече виж СПРНДПУ, с. 8.

организирането на съвместни проекти, конференции, дейности и др.), а също съвместно публикуване на статии и организиране на научни прояви.

Важна предпоставка за развитието на научното сътрудничество е то да се поддържа и на хоризонтално ниво в рамките на самата специалност: чрез контакти с колеги от ПН 2.4. Религия и теология в страната, както и на преподавателите помежду си в границите на катедрата по теология.

В зависимост от тези изисквания могат да бъдат формулирани следните ЦЕЛИ:

- провеждане на международни научни събития с интердисциплинарен характер;
- провеждане на форми на продължаващо обучение (квалификация, преквалификация, специализация), в зависимост от условията и възможностите в ПУ и ФИФ;⁴⁰
- прилагане добри практики в преподавателската и научната сфера на работата на преподавателския състав.

МЕРКИ ЗА ИЗПЪЛНЕНИЕТО НА ЦЕЛИТЕ:

Мярка 1: да бъдат запазени досега провежданите международни конференции

и при възможност да бъдат организирани и други, според нуждите, обстоятелствата и възможностите;

Мярка 2: да се организират при възможност и, в зависимост от спецификата на преподавания лекционен материал обмяна на добри практики в преподаването, организирани напр. на принципа на „преподаване по съвместяване“. Резултатите от тази практики да се следят поетапно и периодично.

РАЗДЕЛ V АКАДЕМИЧНИ ДЕЙНОСТИ

Раздел V от настоящата Стратегия – „Академични дейности“, спира вниманието си върху следните по-важни дейности:

- изграждането на план за действие за развитието на специалността;
- библиотека и библиотечен фонд;
- поддържането на академичен архив на специалността;
- партньорства и социални дейности.

Назованите академичните дейности могат да бъдат възприети като действащи механизми през годините за очертаване на самостоятелния релеф на специалност „Теология“ като звено, разположено в академичното пространство на ФИФ на ПУ, вземащ предвид неговата специфика, динамика на развитие, академичен климат

и т.н. Това обстоятелство ни задължава да полагаме постоянни усилия за ситуиране на специалността в един постоянно изменящ се университетски и факултетен климат, паралелно със запазването на нейната автономия и с отчитане на университетските и факултетните изисквания и критерии за нейното академично функциониране.

Автономията на специалността трябва да се съчетава с механизми за институционална отговорност – прозрачност, публичен контрол, академична конкуренция и др. Това може да бъде постигнато чрез изграждането на такава система за действие, която да е способна да се саморегулира съобразно динамиката на университетските процеси, процесите, свързани с ВО в страната като цяло, а също и да поддържа високо качество. С други думи – система, способна на устойчиво развитие.

Поради тази причина е важно е да се избере ефективен вариант за реализиране, но и контрол от страна на преподавателския състав на катедрата по теология, съчетан със засилена автономия и самоконтрол при изпълнението на плана за действие на Стратегията. Това означава да се намери най-точната формула за неговото реализиране, която да съчетава университетските с националните традиции, а също и с международните тенденции и успешни практики в това отношение.

Необходимо условие за осъществяването на набеязаните аспекти

дотук в Стратегията е консолидацията и активизирането на всички членове на катедрата с присъствие и във факултета. От съществено значение е запазването и укрепването на колегиалния и академичния дух сред неговите членове. Той е от първостепенно значение за мотивираното участие в научно-изследователската и творческата дейности. В тази посока трябва да мислим и за по-нататъшното хармонизиране на отношенията с колегията във факултета, а също и с колеги от други богословски специалности (когато и където това е възможно и необходимо) с цел съвместна работа. От това зависи вписването на специалност „Теология“ в общия академичен климат и университетски дух.

СЕКТОР 1: ИЗГРАЖДАНЕ НА ПЛАН ЗА ДЕЙСТВИЕ ЗА РАЗВИТИЕТО НА СПЕЦИАЛНОСТТА

Отделните компоненти в Стратегията за формулирани така, че те трябва да бъдат преосмисляни и изпълнявани за краткосрочни, средносрочни и дългосрочни периоди в посочения времеви обхват (2022 – 2028 г.). Всички те целят постигането на ефективни дългосрочни резултати. Обективната преценка на досегашното изпълнение на част от тях показва, че само последователното приложение на утвърдени модели за действие могат доведат до качествено изпълнение на стратегията.

⁴⁰ В съответствие със Стандарт 2. Разработване и одобряване на програмите: Брой на новооткрити специалности за периода, чл. 80, ал. 3 от ЗВО. Повече виж Първични данни от ВУ за ПН / СРП, с. 3.

ПОГЛЕД КЪМ ОБРАЗОВАНИЕТО: РЕДУКЦИИ И МОТИВАЦИИ

ИВЕЛИНА НИКОЛОВА

СТРАТЕГИЯ ЗА РАЗВИТИЕТО НА СПЕЦИАЛНОСТ „ТЕОЛОГИЯ“ ЗА ПЕРИОДА 2022 – 2025 Г. ...

Това обстоятелство налага изработването на план за действие по отношение на всяка една от целите и задачите, разположени в горните четири раздела на Стратегията. Особено важно е решенията за промени да се вземат без прекъсване и отлагане, в синхрон с развитието на ВО в страната, с административния климат и темпо на работа в ПУ и ФИФ и не на последно място, с отчитането на промените в образователния климат съобразно глобалните тенденции за неговото развитие.

Предвид назованите дотук (и други) обстоятелства целта на развитието на специалност „Теология“ трябва да следва ясно разгърнатата управленска програма (план за действие), която да се центрира в запазване и укрепване на достигнатото до момента и в неговото още по-динамично развитие. Трябва да бъдат съсредоточени усилията ни в превръщането на академичното звено в конкурентно способно, а специалността – като една от водещите в своето направление. В този смисъл бъдещата дейност на катедрата трябва да цели да запази самостоятелния си научно-изследователски профил, разгърнат в направление 2.4. Религия и теология. Хибридно присъствие на други направления в него да става само с оглед на надграждане на постигнатото и основното в него, а не за сметка на изграденото през годините. Предвид тази особеност са важни вземането на решения и както в учебно-административен, така и в научно-

изследователски план. С особено внимание трябва да се отнасяме към по-нататъшните идеи във връзка с реструктуриране и структуриране на учебни планове, учебни програми и административна документация.

ОСНОВНА ЦЕЛ в това направление е запазването на самостоятелния статут на специалност „Теология“ при поетапно реализирания план за действие, отговарящ на заложените цели в Стратегията. Планирането на дейностите трябва да се реализира без предварително набелязани времеви етапи, с оглед на спецификата на обстоятелствата, които го съпътстват, както и на възможностите за действие.

МЯРКА ЗА ИЗПЪЛНЕНИЕТО НА ЦЕЛТА:

Мярка 1: Ежемесечно планиране на належащите цели и дейности, от страна на преподавателския състав на катедра „Теология“, в зависимост от наличните обстоятелства и спецификата на целта, която се изпълнява.

СЕКТОР 2:

БИБЛИОТЕКА И БИБЛИОТЕЧЕН ФОНД

Ще бъдат поощрявани досегашните усилия на колегията за перманентно обогатяване на фондовете на библиотеката към ПН 2.4. Религия и теология, както и снабдяването ѝ с друга интердисциплинарна научна литература. Допълването на фонда

ще се осъществява периодично на хартиен носител, но и в електронна форма.

Ще продължат усилията за регулярно допълване на периодично текстово-базираните учебни материали с богат набор от визуални и звукови материали, които повишават интереса на студентите и ги подпомагат в усвояването на текстовата материя.⁴¹

МЯРКА ЗА ИЗПЪЛНЕНИЕТО НА ЦЕЛТА:

Мярка 1: да се следи периодично развитието на библиотечния фонд, особено на електронния, който да служи като основен източник за подготовката на студентите за текущите изпити.

СЕКТОР 3: ПОДДЪРЖАНЕ НА АКАДЕМИЧЕН АРХИВ НА СПЕЦИАЛНОСТТА

През петнадесетгодишната си история специалност „Теология“ е изградила своя академичен и публичен облик както в университетската среда, така и в публичното пространство. Преподавателският състав на катедрата по теология, като основно обслужващо звено специалността, е развило огромно количество дейности в академичен, научен и др. видове план. Постигнатото

обаче не е архивирано достатъчно ясно и добре. Въпрос на желание за запазване на традицията и историята на живота на катедрата е да бъдат организирани и архивирани нейните дейности.

През последните години академичното звено на катедрата по теология издава регулярно научен сборник в ПН 2.4. Религия и теология, с интердисциплинарен характер, вписан в Националния референтен списък на българските научни издания с научно рецензиране.

Предвид настоящите показатели преподавателското звено на катедрата по теология си позволява да **ФОРМУЛИРА СЛЕДНАТА ЦЕЛ**: В отделен раздел към него могат да бъдат добавяни периодично академични и научни сведения, свързани с живота на специалност „Теология“ и катедрата по теология. По този начин се създава както настоящия, така и бъдещия архив на специалността. Така формулираната цел напълно съответства на една от целите, заложи в НСНИРБ: Насърчаване на създаването на научни трудове, свързани с националната идентичност и с проблеми от национално и обществено значение.⁴²

МЯРКА ЗА ИЗПЪЛНЕНИЕТО НА ЦЕЛТА:

Мярка 1: да бъде поддържан актуален академичен научен сборник, включен

⁴¹ СРВОРБ, с. 42.

⁴² НСНИРБ, с. 51.

ПОГЛЕД КЪМ ОБРАЗОВАНИЕТО: РЕДУКЦИИ И МОТИВАЦИИ

ИВЕЛИНА НИКОЛОВА

СТРАТЕГИЯ ЗА РАЗВИТИЕТО НА СПЕЦИАЛНОСТ
„ТЕОЛОГИЯ“ ЗА ПЕРИОДА 2022 – 2025 Г. ...

в Национален референтен списък на българските научни издания с научни рецензиране. Към него да се сформира раздел, който да служи като своеобразен исторически (и не само) архив на научната дейност на обслужващото звено (катедрата по теология), но и на нейния вътрешен живот (в случаите, в които е налична конкретна информация). Да бъде сформиран екип, пряко ангажиран с тази дейност.

СЕКТОР 4:

ПАРТНЬОРСТВА

И СОЦИАЛНИ ДЕЙНОСТИ

В сектор „Партньорства и социални дейности“ си поставяме следната ЦЕЛ: Дотук изградените партньорства с научни звена, неправителствени организации, асоциации и др. трябва да продължат с оглед на публичното присъствие на специалност „Теология“ в обществото, а също и предвид важността от развитието на социалните контакти на катедрата. Подобни партньорства и контакти целят постоянното динамично развитие на отделните дейности, заложи в Стратегията, изграждат публичния облик на специалността и създават предпоставки за бъдещи такива.

Не на последно място, необходимо е да продължат също и извънаудиторните форми на работа със студенти (бивши и настоящи), изразени в кръжочни дейности, организирани инициативи с практически характер и др.

МЯРКА ЗА ИЗПЪЛНЕНИЕТО НА ЦЕЛТА:

Мярка 1: запазване на досега изградените публични връзки с институции, организации и обществени структури, с оглед на изпълняването на заложените цели в Стратегията.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Посочените компоненти на настоящата Стратегия са опит за представяне на общата визията за дългосрочната политика на специалност „Теология“ в различни сектори, свързани с нейните преки дейности. Тази визия трябва да бъде възприета в контекста на изискванията и възможностите на ПУ и ФИФ, особено в областта на прилагане на резултатите от поставените цели. Целите са проблемно ориентирани и са изведени онези ключови мерки за ПУ, чрез които ще се постигне конгломерат между институционалните, националните и европейските цели на развитие в периода 2022 – 2028 г. Дългосрочният характер на Стратегията изисква периодично тя да бъде преразглеждана и актуализирана, с оглед адаптирането ѝ към промените на средата. Планираните приоритети и мерки ще допринесат за изпълнение на стратегическите цели и ще доведат до стимулиране на отделните сектори от дейностите, заложи във визията за развитието на специалност „Теология“ с цел тяхната ефективност.

Дотук изброените дейности в настояща

и бъдеща перспектива няма да могат да бъдат осъществени и при най-перфектната организация, с тях няма да може да се справи и най-способният администратор, ако не можем да постигнем най-важното: поддържането на добронамерен, колегиален, приятелски, етичен и творчески дух на спокойна, открита и прозрачна атмосфера на работа.

Приоритет в развитието на специалност „Теология“ остава постоянно полагане на усилия за поддържане на пълна прозрачност и балансиране на принципите за справедливост, диалогичност и съпричастие в пълноценното и безкомпромисно изпълнение на заложените цели.

Сборникът е регистриран в НАЦИД
Националния референтен списък на съвременни български научни издания с научно рецензиране

МИСЪЛ, СЛОВО, ТЕКСТ

Том 14 (20) нова серия, 2023

ОБЩЕСТВО, ПАМЕТ,
ОБРАЗОВАНИЕ:
ТРАНСФОРМАЦИИ
В НЕОБХОДИМИТЕ ИЛЮЗИИ

Пловдивско университетско
издателство
„Паисий Хилендарски“

ISSN 2815-2816

МИРОСЛАВА ТОРБАНОВА

ИГРОВИЯТ ПОДХОД ПРИ РАБОТАТА С ДЕЦА-БИЛИНГВИ В ДЕТСКАТА ГРАДИНА. СОЦИОКУЛТУРНИ И ПОВЕДЕНЧЕСКИ МОДЕЛИ НА ОБУЧЕНИЕ (ЕМПИРИЧНО ИЗСЛЕДВАНЕ)

Abstract: The research aims to present various socio-cultural and behavioral models of learning for bilingual children in the kindergarten “Radost”, Pazardzhik - external learning in the village of Zvanichevo. The benefits and results of joint projects for studying and understanding the Bulgarian language, together with representatives from the local community center, have been underlined. Information is given on various activities carried out with parents, like-minded people and friends with the aim of introducing the Bulgarian language into the daily culture of children of Roma origin. Good practices continue today, and we believe the results will be there.

Key words: kindergarten, bilingual children, training, Bulgarian language, Roma, projects, joint activities

Настоящата статия¹ се опитва да представи добри практики, специфични емпирични

решения за работа с деца-бilingви в мултикултурна среда. Взема се предвид обстоятелството, според което усилията на педагозите трябва да бъдат насочени към подпомагане и изграждане на ефективни дейности, насочени от интегрирането им към специфичния живот в детската градина – до овладяването на българския език. По този начин се присъединяваме към общите национални усилия да се повиши нивото на компетентност и умения на децата, които

¹ Статията е част от доклад, произнесен на Осмата национална научно-практическа конференция за разпространение на добри практики в областта на образователната интеграция и образователното приобщаване на деца и ученици от уязвими групи. Конференцията е проведена в периода 16 до 18 октомври 2023 г. в гр. Плевен. Организатор МОН, съвместно със Синдиката на българските учители.

подобряват тяхната социална адаптация, а по-късно и тяхната професионална насоченост и приспособимост към обществото и по-специфично – към пазара на труда.

В съвременния динамичен и интеркултурен свят постоянно участваме в развиващата се глобализация на културата, която създава единна културно-езикова среда, за да могат да се развиват, но и да се съхраняват традициите на участващите в нея културни общности. Като част от тази европейска образователна политика изграждането на умения за комуникиране на български език сред деца-бilingви е насочено към осигуряване на перспективи и подходящи модели посредством разнообразни учебни програми, свързани със спецификите на съответната общност. По този начин можем да осмислим напълно усвояването на българския език, дори в началната детска възраст като „система, широко отворена към света!“ (Димчев, К 1998, с. 239).

Тези и други предпоставки ни мотивират да представим добрите практики в тази насока и в ДГ „Радост“, гр. Пазарджик – изнесени групи с. Звъничево. През последните години работим усилено в тази посока с цел преодоляването на трудностите в изучаването на български език. Целим да създадем равни възможности в образователния процес, като едновременно с това се опитваме да идентифицираме съществуващите трудности от комуникативен характер и да ги преодоляваме заедно с децата. Всичко това се основава на реална практика в нашата образователна среда. От личния си опит сме убедени, че придобиването на тези компетентности е възможност чрез приложението на различни занимателни игри чрез слушане, говорене, повтаряне и др. дейности, характерни за съответната възрастова група. По този начин те мотивирани и лесно изграждат комуникативни умения, чрез които на по-късен етап могат да формулират собствените си мисли и намерения. По-късно тези деца, при систематично изучаване на български език ще придобият умения за формиране на езикова компетентност, ще могат да анализират и синтезират съдържателната и идейна

Данни за автора

Мирослава Стефанова
Торбанова учител в
ДГ „Радост“ гр. Пазарджик
– изнесени групи с.
Звъничево

Научна област

Предучилищна и начална и
училищна педагогика

Научни интереси

Интеграция на деца от
етнически малцинства в
образователната система.

E-mail

mimi1978_dani@abv.bg

ПОГЛЕД КЪМ ОБРАЗОВАНИЕТО: РЕДУКЦИИ И МОТИВАЦИИ

МИРОСЛАВА ТОРБАНОВА

ИГРОВИЯТ ПОДХОД ПРИ РАБОТАТА С ДЕЦА-БИЛИНГВИ В ДЕТСКАТА ГРАДИНА. СОЦИОКУЛТУРНИ И ПОВЕДЕНЧЕСКИ МОДЕЛИ НА ОБУЧЕНИЕ (ЕМПИРИЧНО ИЗСЛЕДВАНЕ)

същност на текстове и езикови средства, чрез които се изразяваме. На този етап обаче, за нас е важно да формираме любов към българския език, да подпомогнем тяхната езикова компетентност и да я развием до степен, присъща на техните възможности и ниво на възприемчивост.

КРАТКА ВЪВЕДИТЕЛНА ИНФОРМАЦИЯ. ОСНОВНИ ДЕЙНОСТИ, СВЪРЗАНИ С ОБУЧЕНИЕТО НА ДЕЦА-БИЛИНГВИ

Детска градина в с. Звъничево общ. Пазарджик започва да функционира от 01 юни 1983 г. под името ЦДГ „Щастливо детство“. От 01.03.2020 г. става филиал на ДГ „Радост“ гр. Пазарджик – изнесени групи с. Звъничево. През учебната 2022 / 2023 г. броят на децата достига четиридесет, разпределени в две възрастови групи, като преобладават децата-бilingви, на които майчиният език е ромски. С цел овладяването на българския език и културата на речта при тези деца, съвместно успяхме да реализираме два типа дейности.

Първата дейност се осъществи по проект: Оперативна програма „Наука и образование за интелигентен растеж“ с подкрепата на Министерството на образованието и науката (МОН), от 20.09.2019 г. Сформира се първата група от 7 деца, последва сформиранието на

още една група от 8 деца. Проектът продължи до 30.06.2023 г. Общо през изминалите учебни години, 25 деца са получили допълнително обучение по български език.

Вторият проект стартира през учебната 2019/2020 г. за Формиране на допълнителни компетенции по ОН „БЕЛ“. Реализирането му протече съвместно с НЧ „Звезда 1927“ с. Звъничево. В него се включиха всички деца. Синхронизирането на двете дейности с индивидуалните потребности на децата постави необходимостта от основни цели:

1. Формиране у детето на положително отношение към детската градина. Създаване на желание за всекидневно посещение.
2. Развитие на говорни, езикови и артистични умения за успешно ползване на българския език. Изграждане на естетическо отношение към българската литература.
3. Активно включване на семейството в обучението – осигуряване на родителска съпричастност.
4. Придобиване на навици за редовно ползване на обществените библиотеки. Осъзнаване ползите от четенето.

Децата от ромската общност до постъпването си в детската градина са израстнали в относително изолирана среда, общували са изцяло на майчиния си език. Когато те започнат да посещават детската градина, веднага усещат разликите между новата среда и новото възпитание и тази, в която са живели до момента. Езикът на който

се общува е различен от неговия, поражда още по-голям стрес при детето. Неравният старт при постъпването им допринася за изоставянето им при усвояването на нови знания. В България е наболял въпроса с ранното отпадане от училище на деца от ромски произход. Предучилищния етап и успешното приспособяване на децата към него би могъл да им осигури равен старт при систематичното и правилно усвояване на български език.

Проект „Активно приобщаване в системата на предучилищното образование“ (АПСПО) предвижда набор от мерки: предоставяне на допълнително обучение по български език за децата с различен майчин език, като ефективно средство за социално общуване в групата на връстниците; изплащане на такси за посещаване на целодневна детска градина, като преодоляване на икономическите бариери за включване и премахване на една от най-значимите причини за неучастие в предучилищно образование; мотивация на родителите за активно сътрудничество между семейство и детска градина. Една от главните цели на екипа в детската градина е да осигури равен достъп до качествено образование на всяко дете и да мотивира създаването и възпитаването в човешки ценности на хуманизъм и толерантност. Приблизително 80% от децата в детската градина са бilingви, от ромски произход. Трудностите при обучението на български език се породжат от факта, че децата

бilingви нямат правилно формирана устна реч на български език и навик за речево общуване с околните. Затова ние, полагаме допълнителни усилия за активното им включване в образователните дейности, провеждани в предучилищна възраст. Ромите в с. Звъничево са се появили по времето на освободителните войни. Те са от малкото на брой семейства които са имали уседнал начин на живот. Били са занаятчии, които бързо се приспособили в средата и започнали да честват местните традиции и празници. Днес те почитат голяма част от фолклорния календар, което се оказва благоприятна среда при партньорството ни с НЧ „Звезда 1927“ с. Звъничево общ. Пазарджик.

НЯКОЛКО СЪПКИ ЗА УСПЕШНОТО РЕАЛИЗИРАНЕ НА ПОСТАВЕНИТЕ ЦЕЛИ ПЪРВА СЪПКА – ПОЛЕЗНОТО ПАРТНИРАНЕ НА РОДИТЕЛИТЕ

Създаване на партньорство с родителите, провеждане на индивидуални разговори с цел разясняване ползите от допълнителното обучение по български език. Организиране на родителска среща.

Тема на срещата: „Ползите за децата от допълнителното изучаване на български език и литература“

Място: ДГ „Радост“ гр. Пазарджик, изнесени групи с. Звъничево

ПОГЛЕД КЪМ ОБРАЗОВАНИЕТО: РЕДУКЦИИ И МОТИВАЦИИ

МИРОСЛАВА ТОРБАНОВА

ИГРОВИЯТ ПОДХОД ПРИ РАБОТАТА С ДЕЦА-БИЛИНГВИ В ДЕТСКАТА ГРАДИНА. СОЦИОКУЛТУРНИ И ПОВЕДЕНЧЕСКИ МОДЕЛИ НА ОБУЧЕНИЕ (ЕМПИРИЧНО ИЗСЛЕДВАНЕ)

(занималната на групата)

Цел: Разбиране на важноста от екипната работа: родител-учител-дете

Дейност: Запознаване на родителите с показаните резултати, от нивото на владение на български език на децата, които са планирани като участници в проект АПСПО.

Представяне на планираните задачи и разяснения по тях:

- обогатяване на лексикалния запас на детето;
- развиване на свързаната реч – диалогична и монологична;
- увереност при общуването на български език;
- проява на готовност за речево изразяване;
- осъзнаване на думата като речникова единица;
- овладяване на умения за откриването на звукове в думата;
- развиване на фината моторика на ръката, с която се пише;
- чувство на увереност при общуването в групата с връстниците си и при контакт с възрастните; даване на предложения към родителите за включване в дейностите в детската градина.

Осъществено партньорство между детската градина и семейството убеди родителите, че редовното посещение на децата,

благоприятства напредването в изучаването на българския език. Семейството трябва да бъде активен помощник на учителя, за да се постигнат по-добри резултати в работата за овладяване на българския език от деца билингви. Когато учителят работи с децата от малка целева група, то той има възможност да отдели повече време, да бъде полезен на всяко дете и така резултатите са налице и са видими.

ВТОРА СЪПКА – ПОДСИГУРЯВАНЕ НА ДОПЪЛНИТЕЛНИ МАТЕРИАЛИ ЗА ЗАБАВНИ ИГРИ

Изготвяне на програма с предварително подготвени ситуации. Създаване на затворена Facebook група, на родителите и всекидневно качване на снимки от проведените дейности. Обособяване на нов образователен кът с табла със снимки на участниците в проекта. Закупуване на образователни табла с приказки; табла с игри; книжки с пъзели; комплекти кукли за ръка „Приказен свят“; голям дървен театър; кукли професии; книжки с приказки; театър „Камишибай“ и приказки към него; магнитни дъски; флумастери и още много други материали. През 2022/2023 учебна година по проекта бяха отпуснати образователни книжки, игри за маса; флашкарти; табла с приказки. Всички материали бяха съобразени с образователните затруднения при децата билингви. Материалите помогнаха образователния процес да преминава под формата на забавни игри. Забавно и интересно за децата остана, участието им в музикални

приказки, съобразено с обичаите на ромите към танца и музиката.

ТРЕТА СЪПКА – ПРАКТИКО-ПРИЛОЖ- НИ АСПЕКТИ

Позната е картината, особено в много от селата, при която празни, тихи и мрачни библиотеки по селата, пълни с прашни книжки, очакват някой да ги прочете. НЧ „Звезда 1927“ с. Звъничево, е създадено в далечната 1927г. в една селска плевня, от група млади учители. Идеята за превръщането на читалището и прилежащата към него библиотека в един събирателен център за знания и личностно развитие, пожъна успех. Акцент при стартирането на дейността ни беше, децата да осмислят свързаната реч, да откриват красотата на словото в художествените текстове и да го пресъздават; да развият отношение към моралните категории добро-лошо, красиво-грозно. Да вдъхнат нов живот, детски смях и усмивки в малката селска библиотека. За целта създаване на партньорство между секретар, библиотекар – учител – дете – родител. Планирането на съвместни дейности между детската градина и читалището, се реализираше минимум два пъти в седмицата. Обособихме читателски кът и читалня на открито в детската градина. Редовни планирани посещения на секретар и библиотекар към НЧ „Звезда 1927“ в нашата детска градина. Организираните посещения на деца, учители и родители, се осъществяваха в специално обособения за тази цел детски кът

на библиотеката. Провеждаха се множество съвместни организирани събития. Бихме могли да споменем следните:

- Национални символи на Р България – изложба във фоайето на НЧ „Звезда 1927“;
- Творческа работилница „Есен пъстра и плодородна“;
- „Димитровден – празникът на с. Звъничево“, с участието на децата в празничната програма;
- „Ден на народните будители“ – изложба с творби на децата във фоайето на НЧ „Звезда 1927“;
- „Дървото на приятелството“ – съвместна изложба във фоайето на читалището;
- „Ден на християнското семейство“ – посещение в детската градина на представители от читалището с цел изработване на проект на тема
- „Моето семейство“. Тази дейност се осъществи посредством сътрудничеството на родителите;
- „Животът на хората от миналото“ – посещение на музейната експозиция в читалището;
- „Световен ден за борба с пътнотранспортните произшествия“;
- „Роди се Младенец“ – слушане на онлайн приказки, посветени на Рождество Христово, прочетени от представителите на НЧ „Звезда 1927“.

ПОГЛЕД КЪМ ОБРАЗОВАНИЕТО: РЕДУКЦИИ И МОТИВАЦИИ

МИРОСЛАВА ТОРБАНОВА

ИГРОВИЯТ ПОДХОД ПРИ РАБОТАТА С ДЕЦА-БИЛИНГВИ В
ДЕТСКАТА ГРАДИНА. СОЦИОКУЛТУРНИ И ПОВЕДЕНЧЕСКИ
МОДЕЛИ НА ОБУЧЕНИЕ (ЕМПИРИЧНО ИЗСЛЕДВАНЕ)

- „Коледари“ – пресъздаване на народният обичай Коледуване чрез посещение в читалището;
 - Посрещане на Дядо Коледа;
 - „Най-хубава сурвачка“ – конкурс с награди. В обявеното предизвикателство се включиха почти всички деца, със съдействието и помощта на родителите;
 - Отбелязване на ромската нова година „Банго Васи-Василица“;
 - Отбелязване празника „Бабинден“
 - „Почит към Апостола на свободата“ – изложба в фойето на читалището и представяне от децата на литературна програма от стихове и песни;
 - „Посрещане на Баба Марта“ – празник, организиран отново от читалището, в който Баба Марта закичи с пъстри мартеници децата;
 - „3-ти март, ден рожен на свободата“ – съвместна дейност с читалището, която цели изработване на макет на паметника Шипка.
 - „Добре дошла пролет“ – творческа работилница;
 - „Лаленце се люлее“ – пресъздаване на обичая Лазаруване. Момичетата от детската градина поздравиха с песни и танци жителите на с. Звъничево, като посетиха и родното читалище;
 - „Работилничка за великденски яйца“ – проведена инициатива на открито, пред читалището, съвместно с родители и гости;
 - „Поход на книгата 2023 г.“ – инициатива, в която в продължение на десет дни на децата бяха четени приказки от известни и уважавани личности от община Пазарджик;
 - „Ден на Светите братя Кирил и Методий, на българската азбука, просвета и култура“ – отбелязване на празника съвместно с читалището и подреждане на изложба от рисунки на нашите деца, във фойето на читалището; празнична украса в двора на детската градина;
 - „Ден на детето“ – посещение в читалището с цел участие в организирани състезания и спортни дейности, съвместно с родителите.
 - „Лятна творческа работилница“ – продължава през целия летен сезон.
- Съчетаването от допълнителното обучение и организирани съвместни дейности с читалището помогна за по-доброто усвояване на българския език при децата-билингви. Съвместните инициативи с читалището ще продължат и в бъдеще, нашата дейност предстои да бъде доразвивана и обогатявана, с цел постигане на по-големи успехи.
- Разбира се, срещаме и трудности, които се опитвахме да преодоляваме заедно. Някои от тях бяха свързани с пътуване в чужбина на някои от родителите, поради което децата бяха оставяни при роднини, в други случаи те също заминаваха. При подобни ситуации се опитваме да подхождаме с разбиране, но и с

възпитание в отговорност. Добрият пример, който видяхме в ромската махала е, че децата играят на обичайните за общността игри, но също и на учителки, библиотекарки. Правят самостоятелно театър, представят се приказки и песни на български език. Родителите са доволни, съдействието им при провеждането на съвместни дейности, става все полесно, защото самите те осъзнават ползата от подобни дейности.

ВМЕСТО ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Ще си позволим да завършим своето представяне с интересната и поучителна мисъл на Линда Пери-доброволец от „Корпуса на мира“: „Да учиш деца-билингви е просто да учиш деца. Но в този случай учителят има допълнителната задача да накара децата да се чувстват приемани, значими и способни“.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

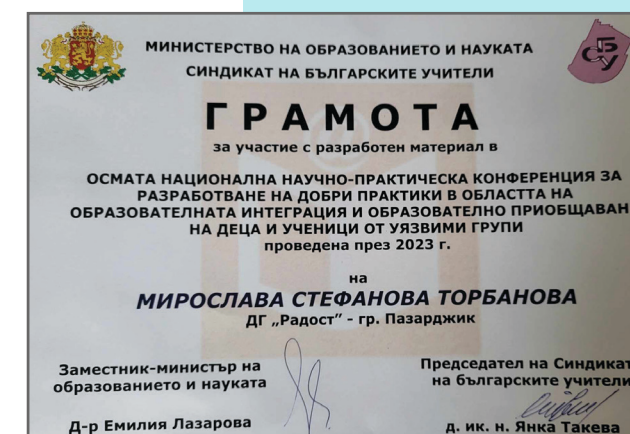
Димчев, К. Обучението по български език като система. С., Сиела, 1998

Коцев, В. и др, Ефективна комуникация и работа с родители. С., 2019

Ненчева, В. 35 години ОДЗ „Здравец“. Сборник с доклади от практиката на ДЗ. Пазарджик, 2012

Петрова-Василева, Р. Книги, деца и тийнейджъри: четенето между разума и емоциите. Сборник доклади от кръгла маса. Сливен, 9-10 май 2017

ПРИЛОЖЕНИЕ

МАРГАРИТА ЗАГАРОВА

РЕЦЕНЗИЯ

ВЪРХУ ИЗСЛЕДВАНЕТО НА ЦВЕТЕЛИНА ТАТАНОВА:

„СВЕТИ СИМЕОН АРХИЕПИСКОП СОЛУНСКИ И НЕГОВОТО
ЕВХОЛОГИЙНО И ХИМНОГРАФСКО ТВОРЧЕСТВО“

Магистърската теза на дипломантката Цветелина Татанова е озаглавена: „Свети Симеон Архиепископ Солунски и неговото евхологийно и химнографско творчество“. Формулирана е съобразно изложените в нея сведения. Това е специфична, но много актуална тема, защото дава подробна информация за живота и делото на св. Симеон Солунски, а това е възможност за популяризиране, не само сред научните богословски среди, а и сред миряните. Нейният обем е 130 страници. Структурирана е правилно. Съдържанието е разпределено както следва: предговор, увод, пет глави, заключение, използвана литература и списък със използваните съкращения. Целите и задачите на магистърската теза са ясно изложени в представения текст. Дипломантката е спазвала необходимите правила за подготовка на магистърска теза.

В уводната част акцента е поставен върху историографията на гр. Солун, тъй като личността и делото на светеца са изцяло свързани с развитието му в началото на 15

век. Дипломантката много точно описва историческата и политическата обстановка, както и съпътстващите събития във града до поемането на архиепископското служение на св. Симеон. От съдържанието на уводната част и по начинът на неговото изложение, дипломантката показва яснота и знание върху изложения от нея материал. Използваните източници, предимно гръцки трудове, са поставени под линия и са правилно индексираны.

Първа глава е озаглавена „Богослужбни аспекти в гр. Солун по времето на св. Симеон“. Тя започва с описание на живота и творчеството на светеца. Описана е на кратко и духовната среда, в която се развива и труди Симеон преди да замине за гр. Солун, а също така се запознаваме и с по-важните духовни личности, които оставят отпечатък в бъдещата му творческа работа.

Втората част е свързана със служението на св. Симеон като архиепископ на гр. Солун и неговата пастирска дейност, която е свързана с грижата към реда в църквата и нейните служители. От изводите на дипломантката

разбираме за трудния път и мъченическото служение на светеца, през трудните времена на неговото архиепископско служение.

Трета част е описание на пастирското дело и писменото творчество на св. Симеон. Посочените използвани материали са поставени под линия. Отново преобладават източници на гръцки език, а това показва отлични познания, не само на съответния език, а и на използваните трудове.

В следващите седем части на първа глава се излагат подробно литургичните, евхологийните и химнографските творби на св. Симеон. Всяка една творба се разглежда подробно. Посочени са множество използвани източници.

Втора глава е озаглавена „Типикът на св. Симеон Солунски“. Акцентът е поставен върху литургичното творчество на светеца, тъй като то засяга промените и поправките, които св. Симеон прави в Типика на Великата Солунска Църква. Дипломантката с разбиране излага причините, които налагат тези промени. Тя посочва и погрешните практики свързани с богослужебната традиция, с които св. Симеон изразява несъгласието си. Посочва и обяснява записаната в кодекса на Националната библиотека на Гърция реформа на св. Симеон. С точната информация, която тя ни посочва показва личните си наблюдения върху посочените извори.

Третата глава е озаглавена „Св. Симеон като съставител на молитви“. В нея дипломантката разглежда молитвата в богослужението и в последованията, като резултат от учението и убеждението на светеца, че молитвеното слово, което служещите отправят, като посредници между Бог и човек, помагат на верните и техните молитви достигат до Твореца. Чрез своите разбирания и служение св. Симеон вниква по същество в същността на молитвата и я разглежда, като загриженост на архипастира към своето паство. Според думите на дипломантката именно базирайки се на тези свои виждания св. Симеон предизвиква въвеждането на нови елементи и съставяне на нови молитви

Данни за автора

Маргарита Загарова е доктор по теология и гл. ас. в ПУ „Паисий Хилендарски“. Философско-исторически факултет, катедра „Теология“. Понастоящем е съорганизатор на сдружение „Света Великомъченица Екатерина Александрийска“.

Научна област на работа
Въведение и тълкуване на Стария Завет, библейска археология и агеология.

Научни интереси
в областта на Стария Завет, археологията, агеологията и литургиката.

Публикации

„Неправилни практики и погрешни схващания при употребата на антиминс“. Пловдив 2020г. ISBN 978-954-317-194-1
„Агиология – лекционен курс“. Пловдив 2020. ISBN 978-954-317-195-8 и др.

E-mail
margarita.zagarova@abv.bg

ДА ИЗРАСТВАШ И ДА БЪДЕШ ОЦЕНЕН: ОПИТИ И РЕЗУЛТАТИ

МАРГАРИТА ЗАГАРОВА

РЕЦЕНЗИЯ НА ДИПЛОМНАТА РАБОТА НА ЦВЕТЕЛИНА ТАТАНОВА НА ТЕМА: „СВЕТИ СИМЕОН АРХИЕПИСКОП СОЛУНСКИ И НЕГОВОТО ЕВХОЛОГИЙНО И ХИМНОГРАФСКО ТВОРЧЕСТВО“

с цел подобряване на богослужението и последованията. В тази глава Цв. Татанова е отделила място и разглежда библейската зависимост и богословските тези, като характерни черти на видовете молитви. И тук, както и в предишните глави, са посочени много извори и цитати предимно от гръцки автори.

Четвъртата глава – „Химнологичното творчество на св. Симеон“ е разделена на 5 части, които разглеждат подробно творческата дейност на светеца във връзка с химнографията, като необходимост на църковното богослужение. Самият той е съставител на служби в чест на светци, при които липсва необходимата химнография. Дипломантката описва интересът му към апостолските служби, който е провокиран от факта, че до този момент повечето от тях били общи и липсва конкретика, за кой от апостолите, е съставена тази служба. Акцент в тази глава е поставен и върху разбирането и тълкуването на химните, както и върху видовете тропари и химни употребявани в богослужението, като част от почитта към светците. Дипломатката описва св. Симеон, като добър познавач на химни и тропари и като автор на трудове, в които той ги групира и категоризира, като ги съпътства с кратки сведения относно историята на произхода и наименованията им. Тя разглежда обстойно и участието на народа в псалмопоеенето, както и мястото на псалтите и техните длъжности „хиростесия“ – посвещението в по-нисшите църковни длъжности: четец, певец, иподякон;

описва и облеклото на църковните певци. Посочена е богатата гама от извори.

Глава пета е посветена на богословското значение на делото на св. Симеон Солунски. Като начало Цв. Татанова разглежда Центъра на тайнствата – Господ Иисус Христос. Тя посочва цитати от бележити богослови, които разглеждат и посочват основните моменти от литургичното творчество на св. Симеон. На базата на тези изследвания и анализи се стига и до изводите за христоцентричността на тайнствата. Друг важен акцент от пета глава е връзката между богослужебната практика и богословието. И в тази глава посочените цитати и използвани извори са поставени под линия и наред с гръцкия текст е поставен и превод на български език.

В заключителната част на магистърската теза дипломантката прави кратка ретроспекция на написаният от нея материал, и излага своите изводи и заключение за живота и творчеството на св. Симеон Солунски.

Посочената библиография е изключително богата. Използвани са предимно чужди автори, а най-голяма част от тях заемат гръцките автори. Библиографията е подредена правилно, като най-напред се изброяват тези написани на кирилица, а след тях се посочват авторите на трудове изписани на латиница.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Заглавието на магистърската теза е съобразено с нейното съдържание. Ясно и точно формулира целите и задачите на дипломантката, които са реализирани в хода на изследването.

Разглеждана в своята цялост тезата е научно изследване върху живота и творчеството на св. Симеон Солунски. На базата на извършените задълбочени изследвания и проучвания дипломантката прави своите изводи и заключения. Използваният от нея метод на историко-логическият анализ изяснява източниците и авторите, на които се базира настоящото изследване.

Тезата е структурирана правилно. Тя е подходяща и позволява задълбочено и в логическа последователност да се изследват поставени цели и задачи. Има добра логическа връзка между отделните глави. Дипломантката показва успешно

справяне с научната литература. Посочената библиография е богата. Литературни източници са точно и коректно представени, като същите кореспондират с темата на магистърската теза. В съдържанието има използвани много цитати, но те са точни и ясни и не натоварват текста. По-големите по обем цитати и обяснения са посочени под линия.

В работата на Цв. Татанова ясно личи личният принос. Тя прецизно и обстойно изследва живота и творчеството на св. Симеон Солунски. В цялостното изследване е вложен много труд и старание. Тезата има своя научен принос. Тя е информативна и полезна, както за научните богословски среди, така и за миряните.

На базата на направеното заключение препоръчвам на уважаемата комисия да постави отлична оценка на дипломантката.

Препоръки и въпроси нямам.

Прот. Стоян Чиликов

РЕЦЕНЗИЯ

НА МОНОГРАФИЧНИЯТ ТРУД НА СВЕЩ. ДОЦ. Д-Р ПАВЕЛ СЪБЕВ „Другият Нов Завет. Текстове, лица и сенки“

Монографичният труд на свещ. доц. д-р Павел Събев „Другият Нов Завет. Текстове, лица и сенки“ представлява едно сериозно научно изследване. Текстът разглежда сложна проблематика в областта на новозаветните библиистични изследвания, която се интерпретира по различен начин от отделните научни изследователи. Той е добре структуриран, с общ обем от 192 стандартни компютърни страници. Съчинението съдържа предговор, четири глави, заключение и библиография, която се състои от критическа литература на латиница и кирилица. Текстът на научното изследване е четивен. Езикът и стилът са в рамките на академичното писане, като приятно впечатление прави книжовната грамотност на автора, доброто излагане на аргументите и задълбочения анализ на съдържанието на основния текст. Нещо повече – авторът има изключително приятен стил на излагане на фактологията по една толков тръдна и интересна тема, която е значима не само за новозаветното богословие, но за православното богословие въобще. Текстът на изследването много живо и увлекателно въвежда читателя в сотириологичното пространство на ранната история на Благовестието, като се изследват и анализират тези, които могат да бъдат оспорвани от други автори, но в никакъв случай подминавани без да им се отдаде тяхното значение и дълбочина. Доц. Събев предлага на вниманието на читателя един изключително интересен текст изпълнен с немалко сполучливи и нови за българската аудитория тези, изложени и аргументирани с прекрасен научен стил, който е достатъчно достъпен, за да може дори неспециалистът по тематиката да разбере за какво иде реч. Доц. д-р Павел Събев предлага един различен и нетрадиционен поглед върху формирането на Новозаветния канон, като се основава на текстокритичния подход и метод. „Четирите глави на книгата очертават онази гранична линия между каноничното Писание на Новия Завет и другият Нов Завет – онзи, в който апокрифните евангелия, деяния и апостолски послания никога не са били събрани в един сборник, но днес се възприемат като единна теологическа алтернатива на т. нар. „протоортодоксално християнство“.

Част от анализиранияте тези и научни новости са изследвани от чуждестранни изследователи, но един от научните приноси на съчинението е, че авторът предава по-балансираната църковна позиция, като детайлно изследва различните аспекти на отделните хипотези. Той успява да аргументира разликата между православната новозаветна херменевтика и съвременните предимно протестански научни изследвания относно „Другият Нов Завет“. Пример за това е детайлното проблематизиране на хипотезата, която авторът предлага на читателите, че не е възможно Канонът на Маркион да запазва по-ранни версии на оригиналните новозаветни текстове, а каноничните евангелия да съдържат по-късна антимаркионитска редакция.

Българската библиистична (новозаветна) наука има нужда от този текст, той е узрял и навременен, плод на различните дирения на автора. Убеден съм, че текстът на изследването има и ще има своето значение и място не само в родната библиистична наука, но че е съизмерим и равнопоставен на съвременните научни изследвания в тази област.

Данни за автора

Прот. доц. д-р Стоян Чиликов е преподавател в ПУ „Паисий Хилендарски“, Философско-исторически факултет, катедра „Теология“.

Научна област на работа
патрология, догматика

Научни интереси
патрология, догматика

По-важни публикации

- Учението за Божията Майка в богословието на св. Григорий Палама, изд. Дъга – ВК, 2003 (резюме на английски език).
- Спасението на човека според св. Йоан Златоуст, изд. Дъга – ЙК, С., 2006 (резюме на английски език).
- Въведение в богословието на отците, изд. ИМН – Пловдив, 2007.
- Красотата на света, изд. ИМН – Пловдив, 2007.
- Православната вяра и живот, ИК – Омофор, 2012.
- Празникът Успение Богородично в православната богослужбена традиция. • Богословско съдържание на празника на базата на химнографията и словата на отците. Изд. Омофор, 2019, ISBN:978-954-2972-75-4

E-mail

stoyan.chilikov@uni-plovdiv.bg

ВАСИЛ ПЕТРОВ

БОГОСЛУЖЕНИЕТО В МЕСТАТА ЗА ЛИШАВАНЕ ОТ СВОБОДА

Abstract: The article emphasizes the importance and possibility of performing worship in places of imprisonment. The language of Orthodox worship, the legal grounds, the specifics of worship, and the collaborators for its performance are considered.

Key words: worship, places of imprisonment, language of worship, legal grounds

ВРЕМЕ ЗА ИЗВЪРШВАНЕ НА БОГОСЛУЖЕНИЕ

Времето представлява основна категория във всички култове. Трудно е да бъде дадено пълно, точно и изчерпателно определение на понятието време. То е условие за съществуването на тварния свят и е постоянен фактор в живота на човека.

Култът, и по-конкретно християнският култ, представлява надхвърляне и обезсилване на ограниченията на времето и пространството. Чрез него на християните се дава възможност да влязат в непосредствена връзка със събития от миналото и тайнствено да преживяват Божите действия от сътворението до второто идване на Божия Син. Създаването и утвърждаването на системата от богослужебни последования, извършвани в храмовете, представлява начин на

освещаване на времето и превръщането му във вечност. Богослужебният цикъл на църквата е особен вид време, даващо възможност за спасение. В него времето се превръща в образ на бъдещия век и предвкушане на бъдещия живот, придобивайки по този начин есхатологични измерения. Вярващият живее на земята в преобразеното в Христос време, което изобразява вечността в безкрайното Божие царство.

Както във всички останали богослужебни места, така и в тези, намиращи се в затворите, се извършва обществено и частно богослужение.

Един от отличителните белези на обществено богослужение е, че извършването му е обвързано с определени часове, които стриктно се спазват. Това важи и за общественото богослужение, извършвано в местата за лишаване от свобода, където

обитателите спазват режим. Времето за извършване на различните последования се съгласува с ръководството на затвора. Нерядко се налага да бъдат правени компромиси с изискванията на Богослужебния устав. Например литургията на Пасха не се извършва през нощта, литургия не се извършва в предимно в неделен ден и др.

В храмовете и параклисите в местата за лишаване от свобода в България често богослужение се извършва не в неделен ден, а в някои от делничните дни, практика, съобразена с възможностите за охрана на лишените от свобода. Това става винаги преди обед, но в различен час, съобразен с графика на съответния затвор. Това нарушаване светостта на деня на възкресението в православната традиция е грях и е свързано с четенето на специална молитва „Владико, Господи Боже наш! Ти по Твоя Божествен промисъл и човеколюбие...“. Литургия се извършва и на някои от по-големите подвижни и неподвижни празници, независимо от това в кой ден на седмицата се падат.

При т. нар. „частно богослужение“ ограничения по отношение времето им на извършване няма. Съгласно длъжностната характеристика на свещеника, обслужващ лишените от свобода, той има възможност за достъп до всеки един от тях, който поиска това, по всяко време на денонощието. Оттук и възможността му да кръщава, изповядва, да помазва и т.н. Въпреки това обикновено извършването на частните служби се уговаря и съгласува предварително с охранителните органи и става в обичайното работно време. Изключение се прави при изповед и причастяване на умиращ.

С въпроса за времето на извършване на богослужение е свързан и начинът на известяване на началото му. В ранната църква това става чрез метални или дървени клепала, практика, частично съхранена днес в някои от манастирите на Изток. След 12. в. постепенно клепалата са изместени от идващите

Данни за автора
Д-р Васил Петров
дългогодишен преподавател
в катедрата по теология
към ФИФ на ПУ „Паисий
Хилендарски“ († 2021 г.).

**Той работеше в областта
на практическото
богословие.**

Понастоящем публикуваме
негово изследване,
посветено на пастирското
служение.

от Западната църква камбани.¹ В местата за лишаване от свобода, в които има изградени самостоятелни храмове, обикновено има камбанария (звънарница) с една или повече камбани. Те се бият непосредствено преди началото на богослужението, което обикновено е около 9 часа сутринта. В местата за лишаване от свобода, в които има параклиси без камбанарии, по-малки по размер камбани се закачат на подходящо място. За биенето на камбаната отговаря някой от лишените от свобода. Камбаните се използват и за известяване на други събития – пожар, наводнение, безредици и др.

Чрез системата си от богослужебни последования Църквата предвкуша извънвременната реалност на Небесното царство. Отхвърляйки светското време, „всяко събитие от миналото тя възпоменава всеки път не като веднъж изпълнено и в този смисъл приключено, а като събитие тайнствено повтарящо се или с други думи празнуването е съпричастност с отбелязването събитие в неговата извънвремева същност...“²

¹ До 9. в. на Изток камбаните са непознати. Популяризирането на камбаните в Православната църква е свързано с името на венецианския дук Урс и подарените от него през 865 г. на византийския император Михаил III († 867) дванадесет камбани. Те са монтирани на специална кула, изградена в двора на храм „Св. София“ в Константинопол. Скоро след това във всички по-големи храмове в империята са издигнати звънарници и поставени камбани.

² Авксентий, архим. Еортология. Пловдив, 2012, с. 77.

ЕЗИК НА БОГОСЛУЖЕНИЕТО

В литургичен контекст християнското богослужение, което по своята същност е словесно, обединява всички функции на езика – комуникативна, социоконсолидираща, мисловна.³ Езикът е динамична непрекъснато изменяща се и развиваща се система, която се намира в постоянно движение. Често промените имат за следствие частична или пълна загуба на комуникативността му. Това превръща езика в мъртъв, тъй като не изпълнява своето основно предназначение – да бъде средство за общуване. За да осъществява спасителната си мисия, Църквата чрез нейното богослужение трябва да може винаги и постоянно да говори на членовете си, участващи в богослужението, на актуален, съвременен и понятен език, за да отправя ясно и точно формулирани своите послания. Езикът функционира в пълнота като жив елемент за осъществяването на самото богослужение. Във всичките свои форми то представлява словесна служба, която активно провокира душевното, мисловното и действеното състояние на всеки отделен участник в него, като подбужда активизирането на множество образи, съждения, чувства, емоции, реални действия, и цели да промени нравствената същност на човека.

Употребата на църковнославянски език в практиката на Българската Православна

³ По-подробно виж Добрева, Е. Увод в общото езикознание. Шумен, 2004, с. 20 – 23.

църква не може да осигури правилно и бързо вникване в съдържанието на богослужебните последования. Църковнославянският коренно се различава от съвременния български език по редица граматически особености, както и в лексикално отношение. Различия има и в словореда.⁴ Това води до неговата непонятност за участващите в богослужебния живот на Църквата. Църковнославянският език е напълно непонятен за присъстващите в храма и отчасти понятен за свещенослужителите.

Богослужение, извършвано на непонятен език като църковнославянския, не може да бъде определено като обществено. Мъртвият език на практика го лишава от обществения му характер. Преводът на богослужението на говорим и понятен език, дори когато става дума за езици, използвани от малка група хора, или за езици, в които липсва утвърдена богословска терминология, винаги е било част от пастирската практика на Православната църква. Водещо разбиране за нея са думите на св. апостол Павел: „И

вие, ако не изговаряте с езика си разбрани думи, как ще се разбере това, що говорите? Защото ще говорите на вятър“ (1 Кор. 14:9), и „Ако, прочее, не разбирам значението на тия думи, то за говорещия ще бъда чужденец, па и говорещият ще бъде за мене чужденец“ (1 Кор. 14:11).

Извършването на богослужение на църковнославянски език в местата за лишаване от свобода е недопустимо и вредно. То не кореспондира нито с образователното, нито с културното ниво на обитателите им, по-голямата част от които използват в ежедневието ситурски или някой от диалектите на циганския език. В противен случай те се превръщат не в участващи, а в присъстващи на богослужението, свидетели на театрални действия с неясно съдържание. Употребата на непонятен и за свещенослужителя богослужебен език превръща извършването от него последования в „магически формули“, а служението му – във форма на заклинателство.

В храмовете и параклисите на местата за лишаване от свобода в България богослужението се извършва преимуществено на български език. По изключение някои тропари и кондаци се пеят на църковнославянски. Причина за това е, че в синодалните издания на Требника и Служебника те също не са преведени, а повечето свещенослужители, обслужващи затворите, се придържат именно към тези издания. По-често църковнославянски език

⁴ „Под влияние на гръцкия словоред, запазен особено в църковните песнопения при превода им от гръцки език, често думите в църковнославянските текстове са много разбъркани: Така изреченията са построени с обратен словоред, а определенията на дадена дума в изречението са разпръснати на различни места. Това създава затруднения при превода на новобългарски. В такива случаи при превода трябва да се групират съгласуваните думи чрез внимателен морфологичен и синтактичен разбор.“ Бончев, архим. А. Църковнославянска граматика. С., 1952. с. 90.

в богослужението в местата за лишаване от свобода се използва в случаите, когато служещият е епископ (митрополит, патриарх), но това се случва много рядко.

В някои от местата за лишаване от свобода в страната почти всички лишени от свобода са от цигански произход. Въпреки това не е поставян въпросът за извършване на част от богослужението на някой от диалектите на циганския, още повече, че това предполага и свещенослужител от цигански произход. Вече са правени опити за превод на литургията на някои от най-употребяваните диалекти на циганския и вероятно скоро ще видим и печатните им издания.

Към проблема с богослужения език отношение има и начинът на четене. За лишените от свобода е от изключителна важност богослужените текстове да бъдат произнесени високо, ясно и разбрано. Пастирът „трябва внимателно да следи за всяка своя дума, да бъде тя благозвучна и ясно и вярно да предава смисъла, който има...“.⁵ Трябва да се избягва напевното (на разпев) и монотонното четене. То отегчава участващите в богослужението, не им позволява да се съсредоточат върху съдържанието на прочетеното и отклонява вниманието им. Същото се отнася и до свещеника, който трябва да има ясна дикция,

правилно произношение и логична мисъл: „по този начин душепастирът трябва да пази енорията си от „набожна скука, празност и незаетост“ в храма, при богослужението вътре и вън от него, които са причина за празни разговори, шум и безредие в него“.⁶ Малко са храмовете и параклисите в затворите, които имат добър църковен певец, а липсата на такъв рефлектира отрицателно върху цялото богослужение.

От значение е служещият свещеник да избягва произнасянето на богослужените текстове наизуст и винаги да се придържа към официално издадените от Светия Синод богослужените книги.

Стриктното и точно спазване на времето за начало на общественото богослужение е от значение за успешната дейност на пастиря: „Неточността на душепастиря в това отношение (при общественото и частното богослужение) не само удължава ненужно богослужението, а и постепенно отучва енорията от навременното и редовно поддържане и посещение на богослужението...“.⁷ В тази връзка е и проблемът с много бавното или много бързото извършване на богослужените последования: „Голямата и безредна продължителност на богослужението не съдейства за подигане на религиозния живот в енорията, а само за богослуженна умора и

постепенно богослуженно охлаждане...“.⁸ В местата за лишаване от свобода това невинаги е възможно, тъй като завеждането на лишените от свобода до параклиса зависи от охранителния състав и добрата му воля.

Според Франц Шуберт „колкото по-дълбоко енорията прониква в смисъла на богослужението, толкова по-многобройно и по-благоговейно е и участието в него; само отделните богослуженни действия не трябва много дълго да траят и не трябва да се отрупват твърде много“.⁹ Тези думи с особена сила се отнасят за богослужението, извършвано в параклисите на местата за лишаване от свобода.

СПЕЦИФИКА В ОСЪЩЕСТВЯВАНЕТО НА ПРАВОСЛАВНО БОГОСЛУЖЕНИЕ В МЕСТАТА ЗА ЛИШАВАНЕ ОТ СВОБОДА

Богослужението заема изключително място в процеса на пастирското душегрижие.

Православното богослужение с цялото си богатство и многообразие може да бъде вместено в две думи – духовност и истинност:

„Истинските поклонници ще се поклонят на Оца с дух и с истина, защото Отец иска такива да бъдат, които Му се покланят. Бог е дух: и тия, които Му се покланят, трябва да се покланят с дух и с истина“ (Йоан 4:23–24). Това вътрешно съдържание на богослужението е определящо по отношение външните му форми, от една страна, и символичната му интерпретация, от друга. Без богослужение не може да има църква: „Църквата като живот и благодат се осъществява чрез своето богослужение...“.¹⁰

Православната богослуженна традиция е претърпяла многовековно историческо развитие, превърнало я в истинска съкровищница на духовни богатства. От самото начало тя носи ясно изразен троичен характер. Същевременно е христоцентрична, което се обяснява с мястото и ролята на Второто лице на Света Троица в домостроителството за човешкото спасение.

Същевременно православното богослужение е натоварено с богата символика, което подпомага издигането на човешкото съзнание до полетата на невидимата духовна реалност. В процеса на историческото си развитие редица елементи на богослужените последования, които са имали някога конкретен практически смисъл, губят първоначалното си предназначение, но продължават да съществуват. Вследствие

⁵ Стефан, Митр. Софийски. Практическа страна на пастирското служение. – В: Духовна култура, кн. 9 – 10. С., 1941, с. 197.

⁶ Димитров, прот. Христо. Пастирско богословие. Общо или енорийско душепастирство. С., 2005, с. 202.

⁷ Пак там.

⁸ Пак там, с. 202 – 203.

⁹ Schubert, Fr. Grundzüge der Pastoraltheologie. Leipzig, 1922. s. 163. Цит. по Димитров, прот. Христо. Пастирско богословие, с. 201 – 202.

¹⁰ Шмеман, прот. Александър. Литургия и живот. В. Търново, 2002, с. 27.

на това се появява необходимостта от свързването им с новата действителност. По този начин тези елементи нерядко придобиват нова символична и алегорична интерпретация, към която трябва да се подхожда изключително внимателно, тъй като повечето изследователи не я означават еднозначно.

Богослужебната традиция на Православната църква обхваща всички аспекти от живота на християнина. Тя включва и лишението от свобода които, макар и нарушили закона, са нейни членове. Това е и причината в много от богослужебните последования в различна степен и по различен начин да бъдат отправяни ходатайства за „хвърлените в тъмница“, „пленените“ и „намиращите се в неволя“ и др.

Православното богослужение може да бъде обществено или частно. То не може да бъде механично обвързано с общото и частното душепастирство. Причина за това е, че ранната традиция на църквата не познава частно богослужение. Всички богослужебни последования са извършвани по време на евхаристийното събрание, свързани по един

или друг начин¹¹ с литургията.¹² Отделянето им от нея става по различно време и по различни причини. Това ги превръща в непознатите за ранната църква частни служби. Връзката си с литургията запазват едва няколко.¹³

Общественото богослужение се извършва постоянно по определени правила и е свързано с общите потребности на членовете на Църквата. На него присъства цялата или по-голямата част от съответната църковна общност, а мястото на извършването му е енорийският храм.

Частното богослужение се извършва периодично и е свързано с потребностите на отделни членове на църковната общност. Извършването му предполага тяхна изрична молба. Последованията му се наричат треби и с някои изключения се извършват в енорийския храм. На тях може да присъства, но може и да не присъства част от членовете на общността.

¹¹ Отръкописната традиция се вижда, че последованието на кръщението е било свързано с това на литургията по пет различни начина, последованието на брака – по четири и т.н. По-подробно виж Μιλόσεβιτς Νέαντ. Η Θεία Ευχαριστία ως κέντρον της θείας λατρείας Η σύνδεσις των μυστηρίων μετά της Θείας Ευχαριστίας. Θεσσαλονίκη, 2008, σ. 188.

¹² За връзката на литургията с други тайнства и обреди по-подробно виж Μιλόσεβιτς Νέαντ. Η Θεία Ευχαριστία ως κέντρον της θείας λατρείας Η σύνδεσις των μυστηρίων μετά της Θείας Ευχαριστίας. Θεσσαλονίκη, 2008.

¹³ Винаги свързани с литургия днес се извършва ръкоположението, освещаването на храм, освещаването на миро и др.

„Християнското служение в местата за лишаване от свобода винаги е било едно от най-сложните във всяко отношение“,¹⁴ но същевременно то е най-надеждното средство за нравствено изправление на обитателите им. Чрез него те са въвеждани в църквата, интегрирани са в живота и насочвани по пътя към спасението. Не можем да говорим за пастирско душегрижие, ако значителна част от него не е обвързано с редовно участие в богослужебни последования.

ПРАВНА РЕГЛАМЕНТАЦИЯ НА ИЗВЪРШВАНЕ НА БОГОСЛУЖЕНИЕТО В МЕСТАТА ЗА ЛИШАВАНЕ ОТ СВОБОДА

Днес затворите са мултиетнически и мултирелигиозни пространства, в които трябва да се осигури спазването на всички човешки права за всяка от групите лишени от свобода. Това е нелека задача, свързана с внимателно подготвено и балансирано законодателство с оглед избягване на бъдещи конфликти. Държавната власт най-често подкрепя тези конфликти с фаворизиране, т.е. с даване на по-голямо пространство за действие на някои

вероизповедания, и с прилагането на законови решения, които по формално законен начин стесняват действието на други.

Религиозната, в т.ч. и богослужебната дейност в местата за лишаване от свобода, е предмет на редица местни и международни правилници, устава, конвенции, споразумения, договори и др., в които е регламентирана относително прецизно. По почти всички тях Република България е страна, т.е. държавните органи трябва да ги спазват и да съобразят с тях националното законодателство. Това ясно се вижда от чл. 5 (4) на Конституцията на Република България: „Международните договори, ратифицирани по конституционен ред, обнародвани и влезли в сила за Република България, са част от вътрешното право на страната. Те имат предимство пред тези норми на вътрешното законодателство, което им противоречи“. Всички споменати декларации, конвенции, споразумения и договори най-общо касаят правата и основните свободи на човека и религиозната свобода или свободата на съвестта, в частност. За правото лишението от свобода да участват в богослужение се споменава в някои от тях. Богослужението е споменато като „служба“, „служение“, „религиозен обред“, „ритуал“, „събрания“ и др.

Съгласно ЗИНЗС, Гл.1, Чл. 2: Изпълнението на наказанията е насочено към постигането на неговите цели чрез: осигуряване на условия за поддържане

¹⁴ Скоморох, Прот. Олег Тюремное служение Русской Православной церкви (Сборник материалов в помощь организации служения в местах лишения свободы). М., 2009, с. 190.

на физическото и психическото здраве на осъдените и зачитане на правата и достойнството им; взаимодействие с държавни органи, правителствени организации, както и договори с юридически лица.

„Правата“ в този случай включват и религиозните, а „юридически лица“ са и религиозните структури, в т.ч. и Българската Православна Църква.

Сред най-важните международно признати документи, регламентиращи богослужебната дейност в местата за лишаване от свобода, е „Европейска конвенция за защита правата на човека и основните свободи“, приета в Рим през 1950 г. По тази конвенция България е страна от 1992 г. В Чл. 9 се казва: „Всеки има право на свобода на мисълта, съвестта и религията; това право включва свободата да променя своята религия и убеждения и свободата да изповядва индивидуално или групово, публично или частно, чрез богослужение, обучение, религиозни обреди и ритуали“. Макар да не са споменати изрично, тази конвенция включва и лишените от свобода. Особено внимание трябва да бъде обърнато на възможността всеки да може свободно да сменя религията си.

През 1981 г. с резолюция 36/55 на Общото събрание на ООН е провъзгласена „Декларация за премахване на всички форми на нетърпимост и дискриминация, основани на религиозна принадлежност или убеждения“. В Чл. 6, алинея „а“ дава

възможност „да се извършват обреди и събирания във връзка с религията или убежденията и да се създават или поддържат места за тези цели“ на всеки, алинея „в“ – „да се произвеждат, придобиват и използват в съответния обем необходими предмети и материали, свързани с религиозните обреди, обичаи или убеждения“, и алинея „з“ – „да се спазват дните за почивка, да се отбелязват празниците и да се извършват обреди в съответствие с предписанията на съответната религия“. И в тази декларация за правото лишените от свобода да посещават свободно богослужебни събирания не се говори изрично, но се подразбира.

На първия конгрес на ООН по предотвратяване на престъпленията и третиране на престъпниците, проведен в Женева през 1955 г., са приети „Минимални стандарти за третиране на лишените от свобода“. В Чл. 41 (1) се казва „В пенитенциарните заведения, в които има достатъчен брой лица, лишени от свобода, изповядващи една и съща религия, трябва да бъде назначен квалифициран служител на дадения култ и да му се разреши да извършва съответните обреди“, и (2) „Квалифицираният служител на култа, назначен или допускан в заведението на основание т. 1, трябва да има възможност редовно да осъществява религиозните обреди“. Чл. 42 също има отношение към богослужебното обгрижване на лишените от свобода: „В пределите на осъществимото всяко лице, лишено от свобода, трябва да има възможност

да удовлетворява своите религиозни потребности и чрез участие в религиозни обреди в сградата на съответното заведение, разполагайки с религиозни книги на своето изповедание“. В този член се споменава, макар и косвено, необходимостта в сградата на мястото за лишаване от свобода да бъде обособено богослужебно място.

През 1987 г. Комитетът на министрите на Европейския съвет утвърждава „Европейски правила за затворите“, в който има раздел „Религиозна и морална подкрепа“. В Чл. 46 се казва: „Доколкото това е практично, на всеки затворник трябва да се позволява да удовлетворява своите религиозни, духовни и морални нужди чрез посещаване на служби или срещи, предвидени в учреждението, и да имат възможността да притежават всички необходими за целта книги и литература“, а в Чл. 47 (2): „На квалифициран представител, назначен или одобрен в съответствие с параграф 1, трябва да се разреши да изпълнява редовно служби и дейности и да извършва свещенически посещения насаме“.

През 1990 г. с резолюция 45113 Генералната асамблея на ООН приема „Правила на ООН за защита на лишените от свобода непълнолетни“. България се присъединява към приелите ги през 1992 г. В Чл. 48 се казва: „На всеки непълнолетен следва да е разрешено да удовлетворява нуждите си от религиозен и духовен живот, като посещава службите или срещите, провеждани в заведението за задържане,

или като извършва собствена служба и притежава необходимите книги или аксесоари за религиозен ритуал и поучение от своето вероучение. Ако в заведението за задържане са настанени достатъчен брой непълнолетни от дадена религия, следва да се назначат един или повече квалифицирани представители от същата религия, или тези непълнолетни да участват в редовните служби във заведението, както и да бъдат обект на частни посещения от духовници при желание. Всеки непълнолетен следва да има право да бъде посещаван от квалифициран представител на съответната религия, която изповядва по собствен избор, както и правото да не участва в религиозни служби и свободно да се откаже от религиозно просвещение, съветване и индоктриниране“. Важността на тези правила произтичат от факта, че касаят религиозните права на непълнолетните, тъй като всички останали се отнасят изключително за пълнолетните. Предвидена е и възможността непълнолетните да не участват в извършваните в местата за лишаване от свобода богослужебни последования.

Националното законодателство, касаещо пряко или косвено участието на лишените от свобода в богослужебни събирания, повтаря в общи линии казаното в международното законодателство.

Законът за изповеданията¹⁵ е претърпял многократни промени. Измененията и

¹⁵ Сборник закони, кн. 1. С., 1999, с. 289.

допълненията, които регламентират условията за религиозна, включително богослужебна дейност в местата за лишаване от свобода, са приети от 38-то Народно събрание на 11.06.1998 г. В чл. 2 се казва: „Религиозните общности могат да извършват своите обреди в рамките на Конституцията и законите на страната“, в чл. 70 (а) (1) „На лишените от свобода се осигурява възможност за удовлетворяване на религиозните потребности чрез участие в религиозни служби и обряди и за ползване на съответната литература“; (2) „Удовлетворяването на религиозните потребности не може да нарушава реда в местата за лишаване от свобода“; в чл. 70 (б) (1) „В местата за лишаване от свобода се осигурява достъп на духовни лица.“; (2) „Духовното лице може да се среща насаме с лишените от свобода“; (3) „Лишените от свобода не могат да бъдат принуждавани да участват в религиозни служби и обреди“; (4) „Изповядващите различни религии имат равни права“; (5) „За традиционната религия могат да бъдат назначавани на щатна длъжност свещенослужители“; а в чл. 70 (в) „Разпоредбите на чл. 70 (а) и 70 (б) се прилагат само по отношение на религиозни общности, регистрирани в Република България“.

В тези разпоредби на националното законодателство, касаещи богослужебното обгрижване на лишените от свобода, се въвеждат понятия като „традиционна религия“, „регистрирани“ религиозни общности и др., които липсват в аналогичното

международно законодателство. Подчертана е още равнопоставеността на всички религии.

Лишените от свобода и тяхното духовно обгрижване не са предмет на Устава на Българската Православна Църква. Единствено в Чл. 141 (8) се казва: „Епархийските митрополити извършват освещаването на църкви и параклиси (освен ако параклисите не са в болници, затвори, училища и други обществени учреждения) след прехвърлянето на собствеността им на Българската Православна Църква – Българска Патриаршия и нейните поделения“. Други окръжни, послания, протоколи или решения на върховната църковна управа, урегулируващи богослужебната дейност на свещениците в местата за лишаване от свобода, от последните 25 години няма.

Държавата чрез Министерството на правосъдието е направила почти всичко необходимо относно законното регламентиране на религиозната подкрепа на лишените от свобода. Както международното, така и националното законодателство е относително пълно и ясно. На места то видимо не е съгласувано с ръководствата на религиозните общности, от което могат да произтекат проблеми. От страна на религиозните ръководства, в т.ч. и на Светия Синод на Българската Православна Църква, също не е направено достатъчно, за да бъдат изяснени особеностите на служението на православния пастир в местата за лишаване от свобода.

СЪТРУДНИЦИ НА ПРАВОСЛАВНИЯ ПАСТИР ПРИ ИЗВЪРШВАНЕТО НА БОГОСЛУЖЕБНИТЕ ПОСЛЕДОВАНИЯ

При извършването на различни богослужебни последования, пастирът има нужда от съдействието на различни помощници и сътрудници. Правилата на Църквата категорично забраняват свещеник да извършва литургия сам. Преди всичко му е необходим църковен певец (псалт), а когато е възможно – група певци или хор. Те представляват участващите в богослужението. Подготовката им изисква време, като проблемът се усложнява още повече от значителното текучество сред лишените от свобода. На някои места проблемът е решен, като свещеникът води със себе си и певец или певци. Обикновено този певец привлича около себе си някои от лишените от свобода, които могат да пеят и имат желание да научат богослужебни песнопения. Такъв хор, съставен от лишени от свобода от ОЗ Стара Загора, издаде диск с църковни песнопения през 2008 г.

Иподяконът представлява една от най-ранните степени на църковнослужителите. Изпълнява различни служения: пази дверите на олтара, подрежда съсърдите преди началото на богослужението, пали кандилата и свещниците върху св. трапеза, грижи се

за реда в храма, подпомага обличането и събличането на свещеника (епископа) и др. Възвеждането в иподяконски чин става чрез хиротесия. Тя представлява последование, съставено от една молитва, извършвано от епископ в централната част на храма. Иподяконите могат да бъдат изключително полезни в параклисите на местата за лишаване от свобода. Тъй като са посвещавани само от епископ, броят им е символичен.

В женския затвор е необходимо пастирът да има една или повече помощнички, които да му помагат при извършването на кръщение и миропомазване, елеосвещение и др., тъй като той всячески трябва да избягва физически контакт с обитателките му. В женски затвори в други православни страни се правят опити за възстановяването на служението на дяконисите.

За нормалното протичане на богослужението е необходимо свещенослужителят да бъде подпомаган от един или повече олтарни служители (клисари). Обикновено изборът и подготовката им се прави от самия него. Задълженията им включват почистване и подготовка на олтарното пространство преди богослужение, запалване на кандила и свещи, подготовка на кадилницата, теплотата, подреждане на богослужебните одежди и книги и др.

На големи празници, там където има възможност, богослужението се извършва от двама или повече свещеника. Тази практика се нарича съслужение и има за

цел да предаде по-голяма тържественост на службата. В местата за лишаване от свобода съслужение се извършва често, като понякога в него участват свещеници от други църкви. Съслужението е неоправдано от богословска гледна точка, тъй като даровете се освещават от предстоятеля. Под съслужение в ранната Църква разбират служението на свещеник или епископ и голям брой дякони или между служещи и участващи в богослужението християни. Съслужение се извършва и между ангели и хора: „В християнския храм свещенодействията се извършват не само от земните свещенослужители, но и от небожителите-ангели, които невидимо за нашите очи служат заедно с тези свещенослужители и заедно с тях славословят Божията благодат“.¹⁶

Тук е уместно да засегнем въпроса с християнските братства. До края на четридесетте години на миналия век енорияшите на всеки по-голям храм се организирали в братство. Братствата са съответно от мъже и от жени. Представяват добре организирани структури „за просвета и добротворство“, които „имат важната задача да съдействат на Църквата в делото на религиозно-църковното просвещение“.¹⁷ „Първите братства са основани в София,

Чирпан, Нова Загора и Русе. Обичайно носят името на светеца или събитието, на което е посветен и храмът, чийто енорияши са. Членовете им подпомагат енорийския си свещеник с всички сили и средства, включително и в областта на богослужението. Братствата имат отношение и към местата за лишаване от свобода. От основаването си през двадесетте години на миналия век братството при храм „Св. св. Кирил и Методий“ в Пловдив, например, поема грижите над „Дом за малолетни престъпници“.

Вече се правят първите опити да бъде учредено братство в някое от местата за лишаване от свобода. Това става в трудовопоправителните общежития и особено в онези от тях, в които работят повече доброволци. Членовете на християнските братства могат да бъдат изключително полезни на свещеника при богослужение като четци, певци, проповедници и олтарни помощници. По-образованите от тях могат да водят огласителни курсове, неделни училища и други религиознопросветни инициативи. Могат да бъдат полезни и в борбата с иновърната и инославната пропаганда в местата за лишаване от свобода.

Свещеникът, обслужващ местата за лишаване от свобода, трябва да работи и в посока набиране на доброволци. Такива винаги е имало, макар че намирането и подготовката им е трудна и предполага време. Особено активни са в ТПО Чирпан, ТПО Стара Загора, СЦЗ и др. Те могат да

бъдат изключително полезни както в чисто богослужебен план, като изнасят беседи и проповеди по време или след литургията, така и при облекчаването на живота на лишените от свобода чрез събиране на дрехи, обувки, храни, лекарства и др. Могат още да водят курсове по църковно пеене, иконопис и др. В други държави доброволците (т.нар. волонтери), подпомагащи свещеника в затвора, са обединени в различни структури, което прави помощта им координирана и още по-ефективна.

Извършителите на богослужението в параклисите на местата за лишаване от свобода не са по-различни от тези в градските и селските енорийски храмове. Не липсват и съслужения, а верните са представени от две групи – лишени от свобода и свободни, представени от затворническата администрация и доброволци.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

Авксентий, архим. Еортология. Пловдив, 2012.

Добрева, Е. Увод в общото езикознание. Шумен, 2004.

Бончев, архим. А. Църковнославянска граматика. С., 1952.

Стефан, Митр. Софийски. Практическа страна на пастирското служение. – В: Духовна култура, кн. 9 – 10. С.

Димитров, прот. Христо. Пастирско богословие. Общо или енорийско душепастирство. С., 2005.

Schubert, Fr. Grundzuge der Pastoraltheologie. Leipzig, 1922.

Шмеман, прот. Александър. Литургия и живот. В. Търново, 2002.

Μιλόσεβιτς Νέναντ. Η Θεία Ευχαριστία ως κέντρον της θείας λατρείας Η σύνδεσις των μυστηρίων μετά της Θείας Ευχαριστίας. Θεσσαλονίκη, 2008.

Μιλόσεβιτς Νέναντ. Η Θεία Ευχαριστία ως κέντρον της θείας λατρείας Η σύνδεσις των μυστηρίων μετά της Θείας Ευχαριστίας. Θεσσαλονίκη, 2008.

Скоморох, Прот. Олег Тюремное служение Русской Православной церкви (Сборник материалов в помощь организации служения в местах лишения свободы). М., 2009.

Сборник закони, кн. 1. С., 1999.

Кирил, Еп. Стобийски. Православни християнски братства. Църковен вестник, бр. 37, 1936.

¹⁶ Стефан, Митр. Софийски. Практическа страна на пастирското служение, с. 194.

¹⁷ Кирил, еп. Стобийски. Православни християнски братства. Църковен вестник, бр. 37, 1936.

ПАРАШКЕВА ТАТАРЛИЕВА

ПОУЧЕНИЯ И НАСТАВЛЕНИЯ КЪМ АПОСТОЛИТЕ ОТ ИИСУС ХРИСТОС ПРЕДИ ВЪЗНЕСЕНИЕТО МУ. НАЧАЛО НА ЕСХАТОЛОГИЧНОТО ВРЕМЕ

Abstract: The teachings and instructions of Jesus Christ to His apostles are very important. They occur throughout His ministry, but more specifically before His death on the cross and the Resurrection. We will try to trace some of them as: His eschatological sermon, we will pay attention to His suffering, death and resurrection. We will try to briefly quote the New Testament quotes about the first witnesses of Christ's resurrection.

Key words: Jesus Christ, New Testament, Apostles, disciples, Resurrection, suffering, witnesses of Christ's resurrection

АП. ПЕТЪР, ЯКОВ И ЙОАН – СВИДЕТЕЛИ НА ХРИСОВОТО ПРЕОБРАЖЕНИЕ. ТАВОРСКАТА СВЕТИНА

Настъпващите събития свързани с Христовото служение, по-конкретно смъртта и възкресението ще установят Божието Царство. Христос го заявява: „Тук стоят някои, които няма да вкусят смърт, докле не видят царството Божие дошло в сила (9:1). „От тук стоящите“ или апостолите Петър, Яков и Йоан, няма да умрат докато не им покаже Своето Преображение – с каква слава ще се появи при Второто Пришествие и в каква слава ще бъдат пострадалите за Него. Основанието в следващия ст.

9:2, където се говори за Преображението станало шест дни по-късно.

Учениците не разбират думите относно страданията Му и са отчаяни. За да ги увери в божествеността Си, Иисус се преобразява пред трима от учениците на Таворската планина, та като бъде хванат и разпнат от юдеите, да не се уплашат от страданията Му. Да разберат, че Той ще страда доброволно за спасението на света.¹ Христос ги „въвежда на висока планина“,² за да бъде чутото още по-славно.

¹ Софроний, Митроп. Доростолски и Червенски. Сборник Проповеди. Т. 1. С., 1987, с. 47.

² В Библията планината е място за Божествено Откровение:

- Хълмът Мория и избегнатата жертва на Исаак (Бит. 22:2,13);

„И след шест дни, точност, която ев. Марк отбелязва, Иисус взе със Себе Си Петра, Иакова и Иоана. И се преобрази пред тях“.³

Случва се не преобразяване на Христос, Той винаги е бил Бог и има божествена енергия, а на учениците, ставащи способни да възприемат Христовата божественост през покривалото на плътта.

Тайната на Преображението Иисус Христос разкрива после на всичките Дванайсет в Кесария Филипова, накрая пред цялото общество по време на съдебния процес срещу Него: „Иисус им рече: Аз съм, и ще видите Син Човечески да седи отдясно на Силата и да иде на небесните облаци“ (14:62 сл.). Какво още се случва

- Синай и даването на Закона (Изм. 19 гл.);
- Хорив и пророк Илия (3 Царст. 19 гл.);
- Тавор – Христовото преображение (9:2).

³ Таворската светлина – Божествената светлина или енергия е видяна от апостолите, не просто със сетивната им способност, а с дарба надвисваща сетивността. Таворската светлина няма нищо сетивно и тя не може да се възприема от всяка душевна твар. Тази светлина носи в себе си блясъка на бъдещето Второто Пришествие на Христос. Таворската светлина не е мимолетно проявление на Божествеността. Тя не прекратява своето лъчение. Озарява душата сега, дори още по-мощно отколкото очите на апостолите тогава, защото ние сме съединени и телесно с Христос. Едно тяло сме с Него и светлината озарява душата отвътре. Тази светлина обожава онези, които са способни да я приемат. Каприев, Георги. Византийска философия. С., 2011, с. 378.

на планината Тавор? „И яви им се Илия с Мойсей. И разговаряха с Иисуса“ (9:4). Те разговарят за смъртта Му. Както казва ев. Лука „с която щеше да свърши в Йерусалим т.е. разпъването Му“ (Лук. 9:31).

През цялото време на Преображението апостолите Петър, Яков и Йоан се намират в страх от неопикуемата светлина и слава на Христос. Ап. Петър се страхува да слезе от планината, за да не разпнат Господ. Сам не знае за какво говори. Когато виждат облак и чуват глас от него, апостолите от уплаха падат по очите си. „И отведнъж, като погледнаха наоколо, никого вече не видяха със себе си, освен едного Иисуса“ (9:8).

Защо Христос взема на планината само трима, а не дванадесетте апостоли? - За да се изпълни словото: „с устата на двама или трима свидетели да се потвърди всяка дума“ (Втор. 17:6).

• Защото сред тях е Юда Искарот, който с предателските си очи е недостоеен да види славата на Христовото Преображение.

• Защото, ако вземе останалите ученици, а Юда остане сам долу, ще го оскърби и това ще послужи като оправдание за предателството на Господа.

ЕСХАТОЛОГИЧНА ПРОПОВЕД НА ИИСУС ХРИСТОС (13:6-27) РАЗВИТИЕ НА СВЕТА ПРЕЗ ПОГЛЕДА НА ИИСУС ХРИСТОС

Св. ап. и ев. Марк излага цялата есхатолочина проповед на Иисус Христос, изнесена от Спасителя на Елеонския хълм „срещу храма“. Проповедта произвежда силно впечатление върху новопокръстените християни от езически произход.⁴

„И когато Той излизаше от храма, един от Неговите ученици Му казва: Учителю, погледни, какви камъни⁵ и какви здания!“ (13:1).

Кой е този ученик? Логично е да се помисли, че ученикът е ап. Андрей Първозвани, защото тук се явява заедно с тримата най-доверени ученици на Иисус Христос – Петър, Иаков и Йоан.⁶ Разговорът на учениците за камъните е предизвикателство за тази Иисусова проповед. Докато учениците се удивляват на

камъните, Иисус им казва: „И ще дойдат дни, когато от това що виждате, няма да остане тук камък на камък, който да не бъде сринат“ (13:2). Всички тези знаменити здания ще се превърнат в развалини. От този храм остава само толкова, колкото е необходимо за да се посочи къде в древността се е намирал. От тогава до днес не е построен такъв храм.⁷

Наближава времето на Разпятието Му. Иисус възнамерява да остави юдеите. Разбира се от израза „излизаше от храма“. Започва да предупреждава за предстоящи събития, предшествани от особени знамения на небето и земята, за лъжепророците (13:24 – 27), които ще предхождат антихриста, за сатанинските измами, които ще бъдат по-фини, атаките по-решителни. „Ако е възможно, той би прелъстил (отклонил) и избраните“ (13:22). Най-лошото е, че апостолите ще бъдат предадени от близките си: „брат брата ще предаде на смърт и баща чедо“ (13:12).

Христос предсказва бъдещите действия за да ободри учениците. Неочаквано плаши, смущава и силно поразява душата (психиката). Утешението е: „Заради Моето име ще бъдете мразени от всички, а който претърпи докрай, той ще бъде спасен“ (13:13). „Не се смущавайте“ им казва Спасителят за да не помислят, че (13:7) свършекът на света ще настъпи преди да успеят да извършат делото на проповедта.

⁷ Св. Йоан Златоуст. Творения. Т. 2, Света Гора, Атон, 2008, с. 312.

(Първом трябва да се проповядва Евангелието у всички народи“ (13:10).

Апостолите наистина разнасят Евангелието по цялата земя преди разрушението на Йерусалим и храма: „Нима не чухте? гласът им се разнесе по цялата земя, и думите им – до краищата на вселената“ (Рим. 10:18).

По Божие усмотрение, апостолите преди завземането на Йерусалим са прогонени от града, или по-точно, сами си тръгват, движени от Светия Дух. Проповядването на Евангелието на всички народи и всичко, което ще предизвика то сред тях ще бъде сигнал за Второто пришествие (идване) на Спасителя. Тогава ще видят Господа като Син Човечески в плът, защото видимото в Него е тялото Му. Идването Му ще бъде „на облаци със сила и слава“ (13:26).

На прекия въпрос на апостолите за идването Той им отговаря: „А за оня ден и час никой не знае, нито небесните Ангели, нито Син, а само Отец“ (13:32).⁸ Така Господ открива от апостолите последния ден и не ги насърчава да го търсят. Това е скрито от нас, за да очакваме ден и нощ идването на Спасителя, „внимавайте, бъдете будни и се молете; понеже не знаете, кога ще настане времето“ (13:33).

За всички е ясно, че Синът знае като

⁸ Попович, Иустин. Есхатология. Света Гора, Атон, 2006, с. 114.

Бог, а Си приписва незнание като Човек. Чрез апостолите Си Христос дава заповеди за бодърстване: „бъдете будни“ на вярващите за всички времена до Второ Му пришествие, че когато дойде да не намери заспали, безгрижни и духовно мъртви.⁹ Той им говори за признаците на Второто Свое пришествие и за свършека на света.

Второто пришествие на Иисус Христос няма да е като първото, когато Господ преминава от място на място, а видимо за всички, които живеят на света. Пр. Давид изразява явяването Му с думите: „Иде нашият Бог, и не в безмълвие: пред Него – всепожарен огън, и около Него – силна буря“ (Пс. 49:3).¹⁰

Сам Спасителят в проповедта говори за края на света („че е близо лятото“ 13:28) като жътва, а жътвата означава не унищожаване, а събиране на зрелите класове, вършитба и веене, при което пшеницата се отделя от плевелите (виж Мат. 13:39, 40).

Край на света в сегашния му облик е, край на злото, греха и смъртта.¹¹

⁹ Михаила, еп. Цит. съч., с. 154.

¹⁰ Св. Йоан Златоуст. Творения. Т. 2, Света Гора, Атон, 2008, с. 295.

¹¹ Попович, Иустин. Пневматология. Част 1. Издава „Св. вмчк Георги Зограф“, Света Гора, Атон, 2007, с. 154.

⁴ Гяуров, Хр. Проповедта на Иисус Христос на планината. С., 1949, с. 55.

⁵ Камъните действително били способни да обръщат на себе си особено внимание. По свидетелство на Йосиф Флавий били грамадни около 25 лакти дълги, 12 широки и 8 дебели. Човек си помисля, че такава постройка никога няма да се разруши, тя е вечна. Михаила, еп. Евангелието от Марк на славянски език. С., 1905, 148.

⁶ Пак там, с. 147.

СТРАДАНИЯ, СМЪРТ, ВЪЗКРЕСЕНИЕ И ВЪЗНЕСЕНИЕ НА ИИСУС ХРИСТОС

Човешкият Син е пратен от Бога да страда на земята, за да изкупи греховете на човечеството. Идва в света да принесе Себе Си и да основно Църквата.¹² Иисус като Богочовек предвижда (антиципира) онова, което ще се случи след три дни с Него. „Ще се поругаят над Него, и ще Го бичуват, и ще Го оплюят, и ще Го убият“ (10:34). „Агнецът Божий, Който взима върху си греха на света“ (Йоан 1:29), по тайнствено-мистичен начин предзнаменува Своята изкупителна смърт, която ще се извърши исторически и физически.¹³

СТРАДАНИЯ И СМЪРТ

В Давидовия Пс. 21 се загатва за страданията на Божия Син. Известява се още в първия стих: „Боже мой, Боже, мой! (чуй ме); защо си ме оставил?“. Тук местоимението „мой“ е с малка буква, защото е пророчество. В изпълнение на пророчеството, местоимението вече е с главна буква: „Боже Мой, Боже Мой! защо си Ме оставил?“ (15:34).

¹² Мандзаридис, Георгиос. Християнска етика. Т. 1, С., 2011, с. 81.

¹³ Иванов, дякон И. Евхаристията спасителен диалог с Бога. Радио Ватикана, 2005, с. 15.

Предсказанието в Пс. 21:15 – 19 не може да се е случило на Давид, но той е пророк и Духът на Иисус е бил в него. Пророкува какво ще се случи и какво ще преживее Месия. „Защо си Ме оставил?“; Иисус никога не е оставян от Отца. „Аз не съм самичък, защото Отца е с Мене“ (Йоан 16:32). „Защо си оставил Мене?“ т.е. еврейският народ да разпне Тоят Син, така трябва да се разбира този въпрос.¹⁴ Своите собствени страдания Иисус Христос сравнява с изпиването на вино от „чаша“: „Ава Отче! Отклони от Мене тая чаша, но да бъде не каквото Аз искам, а каквото Ти“ (14:36). Чашата с вино е преди всичко символ на спасението.

Осезателно страданията започват от последната „Тайна вечеря“ с учениците Му: „От сърце пожелах да ям с вас тая пасха, преди да пострадам“ (Лука 22:15). Тази Тайна вечеря става в четвъртък на 13 нисан 3790 г. от официалното юдейско летоброене – преди празника Пасха.¹⁵

Иисус е във Витания. Учениците идват и питат: „Де искаш да отидем и приготвим за да ядеш пасхата?“ (14:12). Оттук се разбира, че нито Христос, нито учениците имат собствени домове, ако имаха щяха да Го приемат при себе си. Иисус предварително знае къде ще бъде пасхата: „Идете в града, и ще ви срещне човек, който носи стомна с вода.

¹⁴ Бл. Теофилакт. Част 1. Цит. съч., 468.

¹⁵ Авксентий, архим. Литургика. Част 3, Пловдив, 2010, с. 71, 14.

Идете след него. Той ще ви покаже горница голяма, постлана, готова – там ни пригответе“ (14:13 – 15). Пасхата се приготвя от двамата ученици, Петър и Йоан (Лука 22:8) – от деянието и съзерцанието, защото Петър бил пламенен и деятелен, а Йоан, като Богослов – съзерцателен.¹⁶

На Тайната вечеря Иисус Христос извършва няколко неща:

- измива краката на своите ученици: „Аз Господ и Учител, ви умивам нозете, то и вие сте длъжни да умивате нозете един друг“. Христос посочва ролята на личния пример: „Дадох ви пример да правите и вие същото, каквото Аз ви направих“ (Йоан 13:14, 15);
- извършва Пасхата по закона;
- установява (учредява) Тайнство Евхаристия (14:22 – 25);
- след вечерята има дълга предсмъртна беседа с учениците.¹⁷

Предстои Христос да бъде предаден и това предателство „ще извърши този, който топи с Мене“ (14:20). На празника Пасха се прави традиционен сос от фурми, смокини, стафиди и оцет. Когато Иисус Христос е предаден от Юда Искарот, апостолите

¹⁶ Блаж. Теофилакт. Ч. 1. Тълкуване на Евангелието. Том 1, издава „Св. вмчк Георги Зограф“, Света Гора, Атон, 2003, с. 451.

¹⁷ Попов, Хр. Ръководство за изясняване на Четириевангелието и кн. Деяния Апостолски. С., 1991, с. 51.

изплашени се разбягват: „Тогава всички ученици Го оставиха и разбягаха“ (4-50). Преди предателството ап. Петър казва на Иисус: „Няма да се отрека от Тебе, същото казваха и всички“ (14:31).

Блаж. Теофилакт обяснява постъпката им така: „Учениците се разбягали, защото са Самобитната Истина /Господ Иисус Христос, Който има своето битие в Самия Себе Си и за пророците било невъзможно да излъжат“. ¹⁸ От началото на последната вечер на Иисус Христос с учениците, до края на Неговото осъждане изпитва страдание, придружено с високо психическо напрежение. Според евангелското свидетелство, на път за Голгота от челото на Спасителя тече кръв и пот от нараняването на трънения венец, но и поради тежестта на гредата, която носи към хълма.¹⁹ „Потта Му беше като кървави капки падащи на земята“ (Лука 22:44).²⁰

Момент от физическото страдание на Иисус Христос:

¹⁸ Бл. Теофилакт. Цит. съч., с. 448.

¹⁹ Има предание, достигнало до нас от светите отци, че на Голгота бил погребан Адам, Тук бива разпнат и Господ, Който лекува падението и смъртта Адамови, та и разрушаването на смъртта да стане там, където било начало на смъртта. Макар злото и смъртта да съществуват, те са победени от Иисус Христос с Неговото Възкресение. Злото не е унищожено, но е победено. Повече виж блаж. Теофилакт. Цит. съч., с. 466.

²⁰ Николова, Ивелина. Въведение в християнската Апологетика. Учебно помагало. С., 2013, с. 109, 111.

• смъкват Му дрехите от тялото, връзват ръцете Му за позорния стълб и Го бият. Бичуването продължава четвърт час. Когато ръцете на мъчителя отмаляват, сменя го друг: „По гърба ми орачи ораха, прокарваха дългите си бразди“ (Пс. 128:3);²¹

• „беше третият час и Го разпнаха“ (15:25). Вината за която Господ е разпнат: „Цар Юдейски“, за да опозорят славата Му, като човек размирен и наричащ Себе Си цар;

• „и бе разпнат и страда и бе погребан“; това са трите последни действия на страховитата трагедия;

• „И храмовата завеса се раздира на две отгоре до долу“ (15:38).

При нещастие юдеите раздират дрехите си, така и храмът, сякаш одушевен, показва същото по време на страданията на Твореца раздира дрехите си. „А като видя стотника, че Той издъхна“ така величествено, се удивлява и изповядва: „Тоя човек наистина е бил Син Божий“ (15:39). Тук редът се обръща: Юдеите умъртвяват, езичникът изповядва, учениците се разбягват, жените остават.²² Страданието е придружено с радост, святост и възвишени чувства. То не е скръб, а щастие: „Иисус, Който, заради предстоящата Нему радост, претърпя кръст, като презря срама, и седна отдясно на престола Божий“ (Евр. 12:2).

ВЪЗКРЕСЕНИЕ И ВЪЗНЕСЕНИЕ

При първия ранен лъч Ангелска ръка докосва големият камък, привален върху входа на гроба и от него лъхва ухание на живот. „Той възкръсна, няма Го ту. Ето мястото, дето бе положен“ (16:6). Ако Христос не възкръснеше ние бихме си казали, подобно на Лука и Клеопа по пътя за Емаус.²³ „А ние се надявахме, че Той е оня, Който щеше да избави Израила“ (Лука 24:21).

На третия ден след смъртта на Спасителя неочаквано става голям трус, „защото Ангел Господен слезе от небето, пристъпи, отвали камъка от вратата гробни. И седи отдясно“. Отвалиянето на камъка не е заради Христос, Който както знаем – свободно мина през затворени врата (16:14), а за: Христовите последователи, особено за жените мирноосци, които се притесняват: „Кой ли ще ни отвали камъка от вратата гробни“ (16:3), и за уверение на войниците във Възкресението на Иисус, тъй грижливо пазен от тях: „Не се плашете“ – стражите нека се плашат, те заслужават това, но вие, Господните ученици, не се плашете. Отначало Ангелът прогонва страха, а после благовести за възкресението. Не се срамува да нарече Господ разпнат (16:6), защото кръста е спасение за човеците и основание на всички блага.²⁴

Иисус прехвърля границата на времето. Преминава от физическо време към вечността, от сегашно към есхатона. „Знаейки, че е дошъл часът Му да премине от тоя свят към Отца“ (Йоан 13:1). А противниците Му твърдят че: учениците на Христос са задигнали Неговото тяло. Тази мъква се разпространява от юдеите „до сега днес“ т.е. до написването на Евангелието.²⁵

НА СВЕТА ПАСХА ЗА ВЪЗКРЕСЕНИЕТО

„Хвалете Господа, всички народи, прославяйте Го, всички племена“ (Пс. 116:1). Днес възкръсна Христос, безсмъртния Бог, не по необходимост страда Той, не беше принуден насил да слезе от небесата, знаеше какво Му предстои и преди да слезе от небесата като виждаше и размириците сред народите и жестокосърдечието на Израила и Пилат, председателстващ на съда и Каяфа, раздиращ дрехата си и размирния от пламтящ гняв народ; и Иуда, който Го предава; и Петър, който Го защитава, знаеше, че малко по-късно и Сам ще се преобрази чрез Възкресението в слава на нетление. Човеколюбивият ни Спасител, доброволно прие оскърбителното и безчестното за Себе Си, за да спаси загиващия от лъжата човек, слезе в живота ни, тъй като предварително видя и славното въздигане от него, съгласи

се да умре по човешка природа, тъй като предварително знаеше и за възкресението“.²⁶

ПЪРВИТЕ БЛАГОВЕСТНИЦИ НА ХРИСОВОТО ВЪЗКРЕСЕНИЕ. ИЗРАСТВАНЕ НА УЧЕНИЦИТЕ В АПОСТОЛИ И МЪЧЕНИЦИ. ПОСЛЕДЕН УРОК. СВИДЕТЕЛИ НА СЛОВОТО

На сцената на кръста св. Марк изброява три имена на жени: „Имаше там и жени, които гледаха отдалеч; между тях беше и Мария Магдалена, и Мария, майката на малкия Яков и Иосия и Саломия“ (15:40). Имената на тези три жени сякаш съответстват на тримата ученици мъже, най-близките на Иисус – апостолите Петър, Иаков и Йоан. В Гетсимания Иисус взема със Себе Си Петър, Яков и Йоан. Тримата взима и на планината Тавор, където имат привилегията да видят преобразения Христос.²⁷

Трите жени са очевидки на разпъването на Иисус, а след това следват тялото Му до гроба. На третия ден знаят къде да отидат, защото са били там преди. Това последно

²¹ Софроний, Митр. Доростолски и Червенски. Сборник Проповеди. Т. 1, С., 1976, с. 438.

²² Блаж. Теофилакт. Цит. съч., с. 470.

²³ Софроний. Митр. Цит. съч., с. 73.

²⁴ Блаж. Теофилакт. Цит. съч., с. 473.

²⁵ Попов, Хр. Ръководство за изясняване четириевангелието и книга Деяния Апостолски. С., 1991, с. 397.

²⁶ Светител Григорий Нисийски. Избрани Творения. Света Гора, Атон, 2011, с. 293.

²⁷ Блаж. Теофилакт. Цит. съч., с. 455.

НЕДОВЪРШЕНИТЕ ТЕКСТОВЕ: IN MEMORIAM

ПАРАШКЕВА ТАТАРЛИЕВА

ПОУЧЕНИЯ И НАСТАВЛЕНИЯ КЪМ АПОСТОЛИТЕ ОТ ИИСУС ХРИСТОС ПРЕДИ ВЪЗНЕСЕНИЕТО МУ. НАЧАЛО НА ЕСХАТОЛОГИЧНОТО ВРЕМЕ

присъствие на жените край разпятия Христос, ни дава вярата, че Той наистина е възкръсналия Господ. Отново жените разпознават идентичността Му.

Мария Магдалина – в евангелския разказ за мирносите на преден план изпква образът на света равноапостолна Мария Магдалина Благодарна за изцеляването и от седемте бяса навсякъде следва Учителя. Най-важна ученичка. Служи Му с трудовите си т.е. трупа духовен опит и води духовни борби чрез страданието.²⁸ До Възнесението тя живее с Пресвета Богородица и апостолите в Йерусалим, а след Възнесението заминава за Рим. Там е за повече от две години за да благовести за Христос. От Рим отива в Ефес до самата си кончина. Ревностно помага на св. Йоан Богослов в разпространяването на вярата. През 9. в. при им. Лъв Премъдри, нетленните и мощи са пренесени от Ефес в Константинопол. Вероятно след завземането на града от кръстоносците те са отнесени в Рим.²⁹ Мария Магдалина е от 70-те апостоли. Чества се от Православната църква на 22 юли. В Рим със св. Мария Магдалина, сестрите на прав. Лазар – Марта и Мария проповядват християнската вяра.

Саломия – вижда разпятието на Христос. Сутринта на Възкресението отива до гробницата. Тя е майка на Зеведеевите

синове, апостолите Яков и Йоан Богослов. Неназованата по име в Мат. 27:56. Една от дъщерите на св. Йосиф Обручник.

Мария Клеопова – майката на Яков, „другата Мария“, жената на Клеопа. Тя придружава Иисус до Йерусалим и присъства на разпъването Му на кръста. Мария Клеопа, която стои до кръста заедно с Пресвета Богородица е наречена в Евангелието нейна сестра (Йоан 19:25). Известна и под името Марта или Дамар (Тамар). Смята се, че тя също е дъщеря на св. Йосиф Обручник.³⁰

Жените при евреите не се приемат за свидетели. В Новия Завет вестта за Възкресението най-напред идва от жените. Вестта ги прави свидетелки, защото е настоящата Истина. Възкръсналият Иисус най-напред се явява на жена – Мария Магдалена. Жената първа съгрешава в рая, също първо се удостоява да чуе от самия Победител на греха, известието за победата над греха и изкуплението от греха и всичките му последици.³¹ Отхвърлени, пренебрегнати, онеправдани жените са призвани от Спасителя, да бъдат освободени от социално и моралното робство в света на мъжете.

„Митарите и блудници“ – те са предпочетени в Божието Царство, защото Христос предупреди книжниците и фарисеите, „че митарите и блудниците преварват ни в

Царството Божие“ (Мат. 21:31, Лука 7:29). „Радвайте се!“. Тъй като женският пол бил осъден на скръб, то с Възкресението Си Господ им доставя радост и ги благославя. Те от дълбока благодарност и в знак на особена почит „се хвана за нозете Му и Му се поклониха“ (Мат. 28:9, 10).³²

ИЗРАСТВАНЕ НА УЧЕНИЦИТЕ В АПОСТОЛИ И МЪЧЕНИЦИ

Смърт, Възкресение, Възнесение – вследствие на тези събития у учениците настъпва промяна. Те са готови да страдат за Христос и Неговото Възкресение се превръща в основа на тяхното богослужение, вяра и действие. (Кол. 2:12). Учениците вярват безусловно, че Христос наистина е възкръснал. Стават убедителни свидетели за Личността Му. Сам Той ги упълномощава да свидетелстват по целия свят чрез силата на Светия Дух (Деян. 1:8). Светия Дух ще им напомня думите на Христос, ще ги упътва към всяка истина и ще им разкрива славата на Иисус. Така свидетелството им не произлиза от тяхната памет, а от Светия Дух.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

ЗАРЪКАТА

Евангелието на св. ап. и ев. Марк започва с програмата на Иисус Христос:

„Покайте се и вярвайте в Евангелието“ (1:15) и завършва с програмата на апостолите, която е Христовото поръчение: Идете по целия свят и проповядвайте Евангелието на всички твари“ (16:15). Заръката към учениците е подобна на онова, което Иисус Христос прави в (6:7), но с малка разлика. В 6:7 ги изпраща на кратка мисия в околностите на Назарет сред евреите, „при загубените овци на дома Израилев“ (Мат. 10:6).

В 16:15 ги изпраща „по целия свят“. Спасителят разширява мисията им, като включва не само юдеите, но и всички езичници. Дава им последен урок, че няма вече разделение между хората. Иска още малко да „порастват“ в развитието си. Следва съобщението: „Който повярва и се кръсти ще бъде спасен, а който не повярва ще бъде осъден“ (16:16). Това евангелско съобщение може да се нарече гръм. А, че Евангелието е гръм го доказват учениците преименувани от Господ и наречени „синове на гърма“.³³

ИЗПЪЛНЕНИЕТО

С избора на апостолите Христос осъществява целите Си, а именно:

- да ги учи чрез личен пример;
- да ги изпрати да проповядват Евангелието;

²⁸ Михаила, еп. Цит. съч., с. 179.

²⁹ Светител Теофан Затворник. Първите благовестници на Христовото Възкресение. С., 2001, с. 38.

³⁰ Светител Теофан Затворник. Цит. съч., с. 39.

³¹ Михаила, еп. Цит. съч., с. 178.

³² Блаж. Теофилакт. Цит. съч., с. 323.

³³ Св. Василий Велики. Творения. Т. 1, Света Гора, Атон, 2008, с. 268.

НЕДОВЪРШЕНИТЕ ТЕКСТОВЕ: IN MEMORIAM

ПАРАШКЕВА ТАТАРЛИЕВА

ПОУЧЕНИЯ И НАСТАВЛЕНИЯ КЪМ АПОСТОЛИТЕ ОТ ИИСУС ХРИСТОС ПРЕДИ ВЪЗНЕСЕНИЕТО МУ. НАЧАЛО НА ЕСХАТОЛОГИЧНОТО ВРЕМЕ

• да им даде власт да лекуват и изгонват бесове.

Идва времето учениците да приложат всичко научно на практика и да се разделят със своя Учител. Натоварени са със задължението да продължат да предават учението и да подготвят други ученици за Исус Христос. Като носители и проповедници на Неговото учение са наречени „солта на земята“ и „светлината на света“ (9:50). Учениците започват открито и навсякъде с дръзновение да проповядват за Христос. „Кой ще ни отлъчи от любовта Божия; скръб ли, притеснение ли, или гонение, глад ли, или голотия, опасност ли, или меч?“ (Рим. 8:35). Апостолите не проповядват някакво мистериозно учение скришом, а явно и пред всички.

От него време до днес Православната църква запазва и проповядва същото учение. Учението на Христос задоволява човешкия ум и кара човешката съвест да го признае за божествено. Дава силна вяра на вярващите да променят живота си и да се доближат до Бога.³⁴

Апостолите първи споделиха с целия свят добрата вест за спасение чрез Христос. „Защото всякой, който призове името Господне, ще се спаси“ (Рим. 10:13). Ап. Павел не спира до този стих. Чрез логическа градация посочва още необходими условия за спасение. „Но как ще призват Оногова, за

Когото не са повярвали? Как пък ще повярват в Оногова, за Когото не се чули? А как ще чуят без проповедник? И как ще проповядват, ако не бъдат пратени?“ (Рим. 10:14 – 15). Първите Христови ученици се различават много един от друг. Представят различни типове характери. За успешното изпълнение на делото за което са призвани, тези мъже, различни по характер и начин на живот трябва да се обединят в чувство, мисли, действия. Христос желае да постигне това единство. За тази цел ги води към единомислие със Себе Си. Трудностите в работата Му с тях са изразени в молитвата към Отца: „да бъдат всички едно: както Ти Отче си в Мене и аз в Тебе, тъй и те да бъдат в нас едно... и си ги възлюбил, както Мене възлюби“ (Йоан 17:21-23).

Исус Христос отначало Сам лично беседва с апостолите, след това им изпраща за Учител благодатта на Светия Дух. След Своето Възкресение Христос заповядва на апостолите да пребъдват в Йерусалим за да ги облече в деня на Петдесетница в сила отгоре (Лука 24:49). Духът на Истината, слизайки на светите апостоли във вид на огнени езици, ги научава на всичко и им напомня всичко, на което преди учел Христос: „А след разговора с тях, Господ се възнесе на небето и седна отдясно на Бога“ (16:19).

Като предава мисията на апостолите и чрез тях на пастирите на Църквата, Христос им дава власт да прощават греховете на хората, които от сега стават наследници на Божието Царство

в благодатната и живоносна Негова Църква.³⁵ На които простите греховете, там ще се простят; на които задържите, ще се задържат“. Двойно даване – да прощават и да задържат (Йоан 20:23). Част от мисията на Христос тук на земята е да научи вярващите да бъдат ученици. Той желае последователите Му да Го следват, да Му подражават и слушат Гласа Му.

В навечерието на Своите страдания Исус Христос обещава на учениците Си: „Няма да ви оставя сираци, ще дойда при вас“ (Йоан 14:18). При Възнесението обещанието е: „И ето, аз съм с вас през всичките дни до свършека на света“ (Мат. 28:20). Без Възкресението на Христос, апостолите нямаше да тръгнат по света да благовестят учението Му и човечеството щеше да тъне в езически мрак. Без Възкресението нямаше да дойде Дух Светий, „Духът на истината“..., „Който упътва апостолите на всяка истина“ (13:11; Лука 12:12).³⁶

След свършека на този свят, създаден за шест дни, Исус Христос ще ни възведе, ако сме истински Негови ученици на висока планина т.е. на небето и ще ни се яви в най-светъл вид. Той ни се яви най-напред в безславен вид, като разпнат и Син на дърводелец, а тогава да видим „славата Му, слава като на Единороден на Отца“ (Йоан 1:14).³⁷

³⁵ Платон, архим. (Игуменов). Православно нравствено богословие. Сборник Лекции. С., 1994, с. 135.

³⁶ Софроний, Митр. Цит. съч., с. 92.

³⁷ Блаж. Теофилакт. Цит. съч., с. 398.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

Софроний, Митроп. Доростолски и Червенски. Сборник Проповеди. Т. 1. С., 1987.

Каприев, Георги. Византийска философия. С., 2011.

Гяуров, Хр. Проповедта на Исус Христос на планината. С., 1949.

Михаила, еп. Евангелието от Марк на славянски език. С., 1905.

Св. Йоан Златоуст. Творения. Т. 2, Света Гора, Атон, 2008.

Попович, Иустин. Есхатология. Света Гора, Атон, 2006.

Св. Йоан Златоуст. Творения. Т. 2, Света Гора, Атон, 2008.

Попович, Иустин. Пневматология. Част 1. Издава „Св. вмчк Георги Зограф“, Света Гора, Атон, 2007.

Мандзаридис, Георгиос. Християнска етика. Том 1, С., 2011.

Иванов, дякон И. Евхаристията спасителен диалог с Бога. Радио Ватикана, 2005.

Авксентий, архим. Литургика. Част 3, Пловдив, 2010.

Блаж. Теофилакт. Ч. 1. Тълкуване на Евангелието. Том 1, издава „Св. вмчк Георги Зограф“, Света Гора, Атон, 2003.

Попов, Хр. Ръководство за изясняване на Четириевангелието и кн. Деяния

³⁴ Никодим, еп. Христов, свещ. Цвятко. Учебник по основно богословие. С., 1934, с. 179.

НЕДОВЪРШЕНИТЕ ТЕКСТОВЕ: IN MEMORIAM

Апостолски. С., 1991.

Николова, Ивелина. Въведение в християнската Апологетика. Учебно помагало. С., 2013.

Софроний, Митр. Доростолски и Червенски. Сборник Проповеди. Т. 1, С., 1976.

Попов, Хр. Ръководство за изясняване четириевангелието и книга Деяния Апостолски. С., 1991.

Светител Григорий Нисийски. Избрани Творения. Света Гора, Атон, 2011.

Светител Теофан Затворник. Първите

благовестници на Христовото Възкресение. С., 2001.

Св. Василий Велики. Творения. Т. 1, Света Гора, Атон, 2008.

Никодим, еп, Христов, свящ. Цвятко. Учебник по основно богословие. С., 1934.

Платон, архим. (Игуменов). Православно нравствено богословия. Сборник Лекции. С., 1994.

(Текстът остана недовършен)